

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALATYA'YA ADANMIŞ BİR ÖMÜR, CELAL YALVAÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Neslihan DURAK

HAZIRLAYAN
Nezir KIZILKAYA

MALATYA 2023

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MALATYA'YA ADANMIŞ BİR ÖMÜR, CELAL YALVAÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Nezir KIZILKAYA

DANIŞMAN
Prof. Dr. Neslihan DURAK

MALATYA 2023

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Malatya’ya Adanmış Bir Ömür, Celal Yalvaç**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin tamamının hem metin içinde ve hem de kaynakçada, yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

17/10/2023

Nezir KIZILKAYA

ÖNSÖZ

Bir insanın hayatı niçin yazılır? Bu soruya cevap olarak çok sayıda sebep yazılabilir ama kısa ve öz ifade etmek gerekirse, başka hayat hikâyelerinden farklı ve onlarda bulunmayan özellikler içeriyorsa, ayrıca başkaları için örnek alınacak faydalı bilgiler içeriyorsa, o hayat hikâyesi, araştırılmalı ve yazılmalıdır. Hele de bu şahsiyet bir kent için sembol olmuş ve kentte yaşayan herkesin sevgisini ve saygısını kazanmış bir isimse bu kaçınılmaz bir durumdur. Ancak bir insanın hayatını anlatmaya soyunmak, büyük bir projedir; bunu baştan kabul etmeli, çalışma boyunca en doğruya ulaşma noktasında, hiç bir zaman akıldan çıkarılmamalıdır.

Çalıştığı konularda hiçbir eğitim almayan, kendi çaba ve çalışmaları ile öğrenen, kendini yetiştiren, yani bir otodidakt olarak Malatya kültür dünyasına hizmet eden Celal Yalvaç'ın hayat hikâyesi de bizlere örnek teşkil edecek bilgiler içerdiğinden mutlaka yazılması ve çalışılması gereken bir konu olmuştur. Malatya ile ilgili çalışma yapan herkesin yolunun bir gün mutlaka kesiştiği Celal Yalvaç, sahip olduğu eşsiz arşiv ve bilgisi ile bu kentin yetiştirdiği en büyük insan hazineleri arasında yer almaktadır.

Dürüstlük ve erdem, hiç ayrılmadığı ve taviz vermediği değerler olarak onunla özdeşleşmiş ve onu hem şahsen hem de çalışmaları ile tanıyan herkes tarafından kabul görmüştür. O, kişisel odaklı değil, toplum odaklı düşünce yapısı ile hayatının hiçbir döneminde savunduğu ilkelerinden vazgeçmemiş ve yaptığı her işte, attığı her adımda, Malatya'ya, vatana, insanlara nasıl faydaları olurum, kaygısını taşımıştır. Bir ekol olarak, ömrünü Malatya'nın tarihine ve kültürüne dair araştırmalara ve kent kültürünü bir adım daha ileri götürebilmeye adanmış, bana ve çevresindekilere çok şey öğretmiştir. Sahip olduğu eşsiz arşiv ve bilgisi ile “Malatya'nın Hafızası” unvanı ona çok yakışmaktadır.

55 yıllık mahalle komşumuz, son 15 yıl da ofisinin düzenli müdavimi olarak onu çok yakından tanıma fırsatı bulduğumu söyleyebilirim. Sanırım o da beni bu son 15 yılda iyi tanıdı. Çünkü iletişimimizin çok üst seviyelere çıktığı düşüncesindeyim. Benim için o, “Yaş farkı gözetmeden, kendinden küçüklerle de, kendinden büyüklerle de sevgi ve saygı çerçevesinde iletişim kuran; sakin, kültürlü, bilge tavırlı, bildiğini savunan, konuşması, hitabeti düzgün, hafızası ile bizi her gün şaşırtan, Celal Amca idi.

Son yıllarda yaşadığı sağlık sorunlarına rağmen halen üretme çabası içinde olması da her türlü takdirin üzerindedir.

Hem bu çalışma fikrinin ortaya çıkmasında hem de çalışmalarım boyunca benden desteklerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Neslihan Durak hocama, ilerlemiş yaşına rağmen bitmek tükenmek bilmeyen taleplerimi ve sorularımı sabırla karşılayan ve cevaplayan Sayın Celal Yalvaç'a, çalışma boyunca her zaman desteklerini hissettiğim eşim Beyhan Kızılkaya ve kızlarım Sena ve Beyza'ya candan teşekkürlerimi sunuyorum.

Nezir KIZILKAYA

Malatya 2023

ÖZET

KIZILKAYA, Nezir, “Malatya’ya Adanmış Bir Ömür, Celal Yalvaç”,

Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2023.

Yerel araştırmacılar kentlerin vazgeçilmez bilgi ve belge kaynaklarının başında gelirler. Yapmış oldukları çalışmalar ile yaşadıkları kentin bilim ve kültür hayatına olumlu katkıları vardır. Celal Yalvaç da 1950’li yılların başından itibaren yaptığı arşiv çalışmaları ve oluşturduğu zengin kitaplığı ile Malatya denince ilk akla gelen yerel araştırmacıların başında gelmektedir. Daha çok araştırmacı gazeteci kimliği ile bilinen Celal Yalvaç, sadece Malatya yerel basınının değil Malatya kültür dünyasının da en önemli unsurlarından ve temel yapı taşlarından birisidir. O, ömrünü Malatya için bir kültürel bellek oluşturmaya adanmış, onlarca bilimsel esere katkı sağlamış, olanakların en kısıtlı olduğu dönemlerde dahi bu uğurda maddi ve manevi fedakârlıklarda bulunmaktan kaçınmamıştır.

Gençlik yıllarından itibaren Malatya’nın bütün ilçe, köy ve kasabalarını gezerek sosyal bilimlerin birçok disiplini açısından değerlendirilebilecek her şeyi fotoğraflamış, özellikle kale kalıntıları, cami, türbe, mezar ve ziyaret yerlerini incelemiş ve buralar hakkında sözlü ve yazılı bilgileri derleyerek Malatya ile ilgili önemli bir arşiv oluşturmuştur. Celal Yalvaç, Malatya ile ilgili sosyal, kültürel, tarihi ve siyasi meselelere yönelik çok sayıda bilimsel araştırmaya, sahip olduğu bu arşiv ile oldukça önemli katkılar sağlamış, yine bu konularda çok sayıda yazı kaleme alarak ulusal ve yerel basında yayımlamıştır. Bir gazeteci, fotoğrafçı, araştırmacı ve yazar olan Celal Yalvaç’ın yayımlanan yazıları her zaman bir konuya ışık tutmuştur. Özellikle Malatya tarihi, Malatya kitabeleri, Malatya basın tarihi, Malatya’daki yer isimleri ve Malatya camileri konusundaki ilk çalışmaları yapmış bu alanlarda çalışmalar yapan bilim insanlarına önemli bilgiler aktarmıştır. Malatya kültür hayatına yaptığı katkıları son olarak 2017 yılında oluşturduğu yaklaşık 15.000 kitaplık “Özel Celal Yalvaç Kütüphanesi” ile de taçlandırmıştır.

Çalışmada, Celal Yalvaç’ın düşünce ve çalışmalarının gün yüzüne çıkartılarak eserlerinin ve Malatya bilim dünyasına yaptığı katkıların tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Celal Yalvaç, Malatya, Yerel tarih, Arşivcilik

ABSTRACT

KIZILKAYA, Nezir, "A Life Dedicated to Malatya, Celal Yalvaç",

M. S. thesis, Malatya, 2023.

Local researchers are among the indispensable information and document sources of cities. They have a positive contribution to the scientific and cultural life of the city they live in with their studies. Celal Yalvaç is one of the first local researchers that comes to mind when Malatya is mentioned, with his archive studies and the rich library he has created since the early 1950s. Celal Yalvaç, known mostly for his investigative journalist identity, is one of the most important elements and basic building blocks of not only Malatya local press but also Malatya cultural world. He devoted his life to creating a cultural memory for Malatya, contributed to dozens of scientific works, and did not refrain from making material and moral sacrifices for this cause even in the scarcest times.

Since his youth, he visited all the districts, villages and towns of Malatya, photographing everything that can be evaluated in terms of many disciplines of social sciences, especially the castle ruins, mosques, tombs, tombs and visiting places. has created. Celal Yalvaç has made significant contributions to many scientific researches on social, cultural, historical and political issues related to Malatya, with this archive he has, and has also published many articles on these subjects in the national and local press. A journalist, photographer, researcher and writer, the published articles of Celal Yalvaç have always shed light on a subject. He made the first studies on Malatya history, Malatya inscriptions, Malatya press history, place names in Malatya and Malatya mosques and conveyed important information to scientists working in these fields. It has crowned its contributions to Malatya's cultural life with the "Private Celal Yalvaç Library", which has approximately 15,000 books created in 2017.

In the study, it is aimed to bring to light the thoughts and studies of Celal Yalvaç and to introduce his works and his contributions to the Malatya scientific world.

Keywords: Celal Yalvaç, Malatya, Local History, Archiving

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

HAYATI, EĞİTİMİ VE MESLEK YAŞAMI	5
1.1. Çocukluk yıllarında Malatya'nın genel durumu.....	5
1.2. Aile ve soyağacına ilişkin bilgiler	6
1.3. Çocukluk ve eğitim-öğretim dönemi	7
1.4. Gençliği ve Ailesi	8
1.5. Meslek yaşamı	9
1.5.1. Gazetecilik ve Basın Hayatı.....	9
1.5.2. Fotoğraf makinesi Bakım ve Onarımı	11
1.6. Yerel Tarih Çalışmaları	12
1.6.1. Tarihe yönelmesi ve çalışmalara başlama	12
1.6.2. Saha çalışmaları	14
1.6.3. Literatür ve Arşiv çalışmaları	15
1.6.4. Fotoğraflama çalışmaları	18
1.7. Kişilik Özelliği.....	18

II.BÖLÜM

ÇALIŞMALARI, YAYIMLANAN ESERLERİ VE MEKTUP YAZIŞMALARI .	22
2.1. Gazete ve dergilerde yayımlanan çalışmaları	25
2.1.1. Camiler ile ilgili yazıları.....	25
2.1.2. Diğer yapılar ile ilgili yazıları.....	79
2.1.3. Cumhuriyet Dönemi Yaşananlar ile ilgili yazıları.....	88
2.1.4. Şiir Çalışmaları	104
2.2. Mektup Yazışmaları.....	126

III.BÖLÜM

CELAL YALVAÇ'IN KAYNAK GÖSTERİLDİĞİ ÇALIŞMALAR VE ÖZEL CELAL YALVAÇ KÜTÜPHANESİ 163

3.1. Celal Yalvaç'ın kaynak gösterildiği çalışmalar **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.63**

3.1.1. Makaleler 163

3.1.2. Lisans Üstü Tezler 164

3.1.3. Kitaplar 165

3.2. Özel Celal Yalvaç Kütüphanesi 166

SONUÇHata! Yer işareti tanımlanmamış.68

KAYNAKÇA.....Hata! Yer işareti tanımlanmamış.70

EKLERHata! Yer işareti tanımlanmamış.74

GİRİŞ

Köken olarak Yunanca "bios" (canlılık, hayat) ve "graphe" (yazı, şekil) kelimelerinin birleşiminden meydana gelen ve en basit ifadesi ile bir hayat hikâyesi anlatan yazılara verilen genel isimdir. Tercüme-i hal, hayat hikâyesi, özgeçmiş veya yaşam öyküsü isimleriyle de anılır. Biyografi bir hayatın tamamını ya da bir kısmını anlama girişimidir (Çetin, 2012:13).

Biyografinin, hem tarih hem de edebiyat disiplinlerinde yer bulması, bu alanlarda çalışan bilim adamları tarafından, farklı bakış açıları ile biyografinin birden fazla tanımının yapılması olanağını da sunmuştur. Aktaş ve Gündüz biyografiyi, genellikle ünlü kişilerin hayatının tamamını veya bir bölümünü ve verdiği eserleri konu alan derlenmiş halde tanıtıcı yazılar olarak adlandırmış, (Aktaş, ve Gündüz, 2005:196) Topaloğlu ise sanat, edebiyat, kültür, tarih, bilim, siyaset ve spor gibi çeşitli alanlarda yaşayışları, davranışları, hizmetleri ve eserleri ile kamuoyuna mal olmuş kişilerin hayatları ve eserlerini, bütünlüklü bir şekilde anlatan yazı ve eserleri biyografi olarak tanımlamıştır (Topaloğlu, 2006:300).

Wilpert'in, bir kişinin yaptığı işleri de göz önünde bulundurarak, onun manevi gelişiminin ve hayatının birleşmesinden ortaya çıkan hayat hikâyesi, (Wilpert, 1989:104) Mendelssohn'un, bir hayatın ve dış olaylarının tasvir edilmesi, (Mendelssohn, 1971:80) cümleleri ile açıkladığı biyografi, bir kimsenin başkasının hayatını anlattığı eserlerdir. Eski kitapların "Tercüme-i Hal" dediği bu türdeki yazılar, gözleminden çok, tanıtılacak kişinin hayat ve eserlerinin araştırılması, onlar hakkında bilgi ve belge toplanması sonucu kaleme alınır (Babacan, 2007:212). Biyografi yazarı, biyografisini yazacağı kişi hakkında önceden derin bir inceleme yapmalıdır. Eğer hayatta ise kendisinden, değilse yakınlarından ve onu tanıyanlardan başlayıp, hakkında yazılanlar varsa, onlardan hareket ederek değerlendirmesini yapıp; tarafsız, gerçekçi bir üslupla ve ilmi metotlar çerçevesi içinde yazıya geçirmelidir (Çatıkkaş, 2001:66).

Biyografinin, özellikle bir araç olarak sosyal bilimlere büyük katkılar yapacağına şüphe yoktur. Biyografi, sosyolojik modelleri sınamak, sistemin işleyen ve işlemeyen yönlerini bir de bireyin gözünden değerlendirmek ve tarihçilerin birincil kaynakları eleştirel bir biçimde okuyabilmeleri için önemli metodolojik açılımlar sunar (Türesay, 2009:348-349).

Bu bağlamda biyografi araştırmalarının, son yıllarda bilimsel çalışmalarda oldukça ne çıktığı görülmektedir. İçinde yaşadığımız toplumun daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak, toplumsal hayatta önemli işlevler yerine getirmiş şahsiyetlerin bütün yönleriyle tanıtılmasına imkân sağlayan bu çalışmalar, aynı zamanda söz konusu şahsiyetlerin daha geniş kitleler tarafından tanınmasını sağlaması bakımından da önem taşımaktadır. Bu alışma da biyografi türünde bir çalışma olma özelliği taşımakta ve Malatya'nın yakın dönemine tanıklık etmiş, kentin tarihine ve basın hayatına katkı sağlamış, "Celal Yalvaç"ı konu edinmektedir.

Geçmişi Paleolitik ağa uzanan, Neolitik, Kalkolitik, Bronz ağlarında yerleşim yeri olan, Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı egemenliklerine de tanıklık eden (Yakar vd., 2004:38), 1924 Anayasası ile de il olan ve günümüze kadar eklenen ve ayrılan ilçeleri ile coğrafi sınırları birkaç kez değişen Malatya ve çevresi ile ilgili sosyal bilimler alanında yakın zamana kadar yapılan araştırmalar, genellikle yerel araştırmacıların kişisel çaba ve olanakları ile yürütülmüştür. 1975 yılında İnn niversitesinin kuruluşundan sonra bu alandaki akademik çalışmaların başlaması konuya farklı bir boyut kazandırmış, yerel araştırmacıların o güne kadar yapmış oldukları çalışmalar, çok sayıda bilimsel araştırmaya başvuru kaynağı olmuş ve bu konudaki çalışmalara nitelik ve nicelik olarak katkı sağlamıştır. Az sayıdaki gönüllü yerel araştırmacının özverili çalışmaları sayesinde zaman içerisinde yok olan ya da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan çoğu bilgi ve belgeyi de akademisyenler çalışmalarında kullanma şansı bulmuşlardır. İşte bu yerel araştırmacılarından birisi de Celal Yalvaç'tır. Gazeteci ve yerel tarihçi kimliği ile ön plana çıkan Yalvaç, sahip olduğu eşsiz arşivi ile sosyal bilimlerin birçok alanında sayısız ğrenci, akademisyen ve araştırmacıya destek olmuş, kent belleğine katkı sağlamıştır.

Bu alışmada Celal Yalvaç'ın saha çalışmaları, araştırmaları, makaleleri, kişisel arşivi ve mektup yazışmaları incelenmiş, kendisi ile ilgili yazılanlar taranarak, elde edilen veriler bir bütünlük içerisinde değerlendirilmiştir. Yaptığı araştırmalar ile Malatya'nın son dönemlerinde oldukça bilinen bir şahsiyet olan Celal Yalvaç'ın hayatı ve çalışmaları bu tezin başlıca amacını oluşturmaktadır.

Ömrünü Malatya'nın sahip olduğu tarihi eserlerin, camilerin kitabelerin tespiti amacı ile yaptığı çalışmalara adanmış olan Celal Yalvaç; bir gazeteci, şair ve fotoğraf

sanatçısı olmanın yanında, tarihi aydınlatmak ve belgelendirmek amacı ile arşiv dokümanlarını incelemiş, bu alandaki akademik literatürü titizlikle takip etmiştir. Prof. Dr. Ahmet Ateş, Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu, Dr. Hamit Zübeyir Koşay, İbrahim Hakkı Konyalı, İshak Sunguroğlu ve Prof. Dr. Zeki Velidi Togan gibi dönemin önemli bilim adamları ile dostluklar kurmuş, onların fikir ve önerilerinden faydalanarak tarihi mahallerde araştırma ve incelemeler yapmıştır. Tamamen kendi olanakları ile Malatya'nın dört bir yanına dağılmış eserleri yerinde fotoğraflayarak eserler hakkındaki bilgileri yazıya dökmüş ve bu eserler ile ilgili bilgilerin günümüze taşınmasında önemli bir unsur olmuştur. Bu çalışmaları sırasında Malatya Ulu Camii'nin zamanla kapanmış olan güney cephesindeki ilk kapısının yerini belirlemiş, yine güney duvarından sökülen kitabelerin yerlerini tespit ederek Malatya müzesinde toplanmalarına katkı sağlamıştır. Malatya ile ilgili yaptığı her çalışma hala önemini korumakta ve üzerinde çalışan herkes için başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir. Malatya Valiliği tarafından yürütülen “Malatya Kitaplığı” projesi kapsamında 2013-2017 yılları arasında yayımlanan 38 kitabın 12 adedinin kaynakçasında çalışmalarına yer verilmesi bunun en önemli göstergelerindendir. Çok sayıda kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezine destek vermiş, yerel yönetimlerin yaptığı yayınlara da önemli katkılar sağlamıştır.

1958 yılında başladığı gazetecilik mesleğinde tarafsızlığını asla kaybetmeden, objektif gazeteciliğin Malatya'daki öncü isimlerinden olmuştur. Yetiştirdiği gazetecileri de meslek hayatları boyunca doğru ve tarafsız haber yapmaya yönlendirerek kendisinden sonra gelen gazetecilere örnek teşkil etmiştir. Celal Yalvaç, çalışmalarında vazgeçmediği ilkesi olan “belgeye dayalı olma” prensibini çalıştığı gazetelerde de istisnasız olarak uygulamış ve yöneticilik yaptığı gazetelerde bu ilkeyi diğer çalışanlara da benimsetmiştir. Onun ekolünden yetişen gazetecilerin çalışma tarzlarında bu özellik açıkça görünmektedir.

Celal Yalvaç, sadece bir gazeteci ve yerel tarihçi değildir. O ömrünü Malatya kültür hayatına adanmış bir kent araştırmacısıdır. Bu yüzden onu sadece gazetecilik mesleği ve tarih araştırmacısı tanımlamaları ile sınırlandıramayız. Her gün onlarca misafiri konuk ettiği ve Malatya'nın konuşulduğu ofisi adeta bir “Malatya Okulu” işlevi ile ilgili ve meraklıların uğrak yeri olmuştur. Celal Yalvaç sahip olduğu arşivi ve bilgi birikimi ile öğrencilere, araştırmacılara ve akademisyenlere sunduğu katkıyı, yaşadığı kente karşı bir ödev olarak kabul etmiş ve benimsemiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Yalvaç'ın doğduğu ve yetiştiği çevre, ailesi, eğitimi, meslek yaşamı, kişiliği ve çalışma metotları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde meslek yaşamı incelenmiş, gazetecilik ve fotoğraf makinesi bakım ve onarım faaliyetleri ile yerel tarih çalışmalarına yönelmesi, fotoğraflama çalışmaları anlatılmıştır. Birinci bölümün sonunda Celal Yalvaç'ın kişilik özelliği incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Celal Yalvaç'ın çalışma ve yayınlarına yer verilmiştir. Saha çalışmaları ve birinci kaynaklardan elde ettiği bilgilerle hazırladığı ve gazete ve dergilerde yayımladığı bu çalışmalar, içeriklerine göre tasnif edilerek bu bölümde yer almıştır. Gazetelerde yayımlanan bu çalışmaların metinlerinde imla düzeltilmesi yapılmamış, orijinal haliyle çalışmaya aktarılmıştır. Bu bölümün sonunda da Celal Yalvaç'ın çoğunluğu Türkiye'nin önemli tarihçi ve akademisyenleri ile yaptığı mektup yazışmaları aktarılmıştır. Celal Yalvaç'ın daktilo ile ve çift nüsha olarak yazdığı bu mektuplar, aslına tümüyle sadık kalınarak, ancak özel yaşamına dair bölümler çıkartılıp, olduğunca kronolojik bir sıraya konularak tasnif edilmiş ve muhatapların soy ismi esas alınarak alfabetik bir sıralama yapılmıştır. Asıl metinde gerek yıpranma, gerekse zamanın getirdiği silinmeler nedeniyle okunamamış sözcükler (.....) olarak belirtilmiştir. Bu bölümün, onun düşünce dünyasına, biyografisine ve söz konusu dönemde Malatya'daki gelişmeler ile mektuplaştığı kendi kuşağındaki akademisyen ve araştırmacıların yaşam serüvenine de ışık tutacak nitelikte olduğu söylenebilir. Ayrıca, mektupların muhataplarına ilişkin kısa biyografiler de bölüm içerisinde verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Celal Yalvaç'ın kaynak gösterildiği çalışma ve yayınlara yer verilmiştir. Bilimsel çalışmalar da dâhil olmak üzere pek çok esere katkı sağlayan Celal Yalvaç'ın, kaynakçasında yer aldığı, tespit edilebilen makale, lisansüstü tez ve kitapların listesi bu bölümde yer almıştır. Ayrıca Özel Celal Yalvaç Kütüphanesi hakkındaki bilgiler de bu bölümde aktarılmıştır.

Çalışmanın bütününde, Malatya'da yayımlanmış süreli yayınlar, telif ve tetkik eserlerin yanı sıra Yalvaç'ın çalışmaları hakkında tuttuğu notlar, hatıralar ve röportajlardan yararlanılmıştır. Yalvaç ile ilgili yazılı arşiv ve külliyyatın oldukça sınırlı olması, kişisel bilgileri ile ilgili kaynakların çalışmada sınırlı düzeyde kalmasına neden olmuştur.

I. BÖLÜM

HAYATI, EĞİTİMİ VE MESLEK YAŞAMI

1.1. Çocukluk Yıllarında Malatya'nın Genel Durumu

Doğal güzellikleri, tarih ve kültürel zenginlikleri ile bölgesinde öne çıkan ve Cumhuriyet döneminin başlarında 1924 Anayasası ile il merkezi durumuna gelen Malatya şehri, hem mekânsal büyüme olarak hem de nüfus miktarı bakımından hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu gelişme 1931'de Adana- Fevzipaşa-Malatya demiryolunun, 1937'de Sivas-Malatya demiryolunun şehre ulaşmasıyla ivme kazanmıştır.

1930'lu yılların sonlarına yaklaşıldığında Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Tekel Tütün Fabrikası gibi iki büyük sanayi kuruluşu üretime başlayınca önce bu fabrikalarla şehrin arası, daha sonra fabrikalarla demiryolu istasyonunun arasındaki boşluklar dolmaya başlamış ve şehir batısında bulunan istasyona doğru büyüme eğilimi göstermiştir (Tuncel, 2004:473).

Şehir fiziksel olarak gelişip büyürken sosyal ve kültürel alanlarda da faaliyetler yürütülmüştür. 1932 de ilk spor kulübü Fırıtspor kurulmuş, aynı yıl halkevinin de kurulması ile birlikte sosyal ve kültürel alanlarda hareketlilik başlamıştır. Halkevi bünyesinde keman, piyano kursları düzenlenmiş, tiyatro oyunları sahneye konulmuştur. Yine halkevi bünyesinde 1934 yılında 500 adet kitap ile kurulan kitaplık, 1938 yılında 2.397 adet kitabın bulunduğu bir kütüphaneye dönüşmüştür (Öztoprak ve Güler, 2014: 3174-3176). Kent Tarihini konu alan ve o güne kadar yapılmış en geniş kapsamlı araştırma olarak da Rıza Çavdarlı tarafından hazırlanan “Malatya Tarihi” başlıklı çalışma, 27 Nisan 1945-07 Haziran 1946 tarihleri arasında, 1932 yılında haftalık olarak çıkmaya başlayan ve dönemin tek gazetesi olan Fırat gazetesinde yayımlanmıştır (Fırat gazetesi 27.04.1945-07.06.1946).

Kente yeni bir kimlik kazandıracak ve çağdaş bir yapılaşmanın önünü açacak modern bir kent planı için oldukça çaba sarf edilmiş, Mimar Semih ve Alman Şehir Plancı Prof. Dr. Hermann Jansen tarafından 1936 yılında hazırlanan şehrin imar planı yürürlüğe konmuştur (Kızılkaya, 2016:1327-1344).

Malatya'nın nüfusu 1927 yılında yapılan Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında 20.000'i biraz aşarken (20.399), 1950'de iki katını da aşarak 50.000'e çok yaklaşmıştır (48.621). 1956'da Şeker Fabrikasının devreye girmesi, yerleşmenin istasyondan da daha batıya doğru büyümesini sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda, bütün Türkiye'de olduğu gibi Malatya yöresinde de kırsal kesimden şehre yönelen göçlerin hızlandığı bir dönem olduğundan şehir nüfusunda önemli artışlar olmuştur. 1960 yılında 83.692'yi bulan nüfus 1965'te ilk defa olarak 100.000'i aşarak 104.428 olmuştur (Tuncel, 2003:474).

1.2. Aile ve Soyağacına İlişkin Bilgiler

Hamikoğlu lakabı ile tanınan ailesi, aslen Akçadağ ilçesine bağlı Resuluşağı (Aliçeri) köyünden olup, 1900'lü yılların başında Malatya'ya göç ederek kent merkezine yerleşmiştir. Aile efradının tamamı Hükümet Konağı arkasında bulunan Malatya Ferhadiye Mahallesi'ne kayıtlıdır ve uzun zaman bu mahallede ikamet etmişlerdir.

Dedesi Akçadağ ve civarında Sarı Mehmet adıyla bilinirdi. Üç oğlu olan Sarı Mehmet'in Ali ve Hacı isimli iki oğlu, soyadı kanunu sonrasında "Yalvaç" soyadını almış, diğer oğlu Aliseydi ise "Durak" soyadını almıştır. 1884 yılında Akçadağ ilçesine bağlı Resuluşağı köyünde doğan Babası Ali Yalvaç, 1914 -1915 yıllarında Malatya'ya göç etmiş, şu anda Ferhadiye Mahallesi, Mıh Osman Sokağı olarak bilinen muhitteki eve yerleşerek 1947 yılına kadar saat tamirat ve satışı ile uğraşmış, bu tarihten itibaren de vefat ettiği 1964 yılına kadar çiftçilik yapmıştır. Ali Yalvaç önce Adile hanımla, çocuğu olmayınca da 1928 yılında Firdevs Hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten 1930'da Hasibe, 1932'de Muhlis, 1934'de Cemile ve 1936 yılında da ailenin en küçüğü, Celal Yalvaç olmak üzere 4 çocuk sahibi olmuştur. Celal Yalvaç henüz 7 yaşındayken Annesi Firdevs Yalvaç 1943 yılında vefat edince, "Büyükanne" olarak hitap ettikleri üvey annesi Adile Hanım'ın yanında büyümüştür.

Hamikoğulları ailesinin Malatya yakın tarihi içerisinde önemli bir yeri vardır. Özellikle Celal Yalvaç'ın dayısı İbrahim Galip Akçadağ, Cumhuriyet döneminde şehrin siyasi ve sosyal hayatında ön plana çıkmıştır. Milli Mücadele döneminde, Jandarma Çavuşu olarak Erzurum savunmasında, Ardahan'ın kurtarılmasında ve Batum cephesinde yapılan kanlı savaşlarda bulunan ve bu savaşlarda yaralanan İbrahim Galip

Akçadağ ya da şehirde bilinen ismi ile Hamikoğlu İbrahim Çavuş 1954 yılındaki vefatına kadar siyaset kurumu içerisinde rol almış, 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ve 1951 yılında kurulan İslam Demokrat Partisi'nin kuruluşunda aldığı aktif rolleri ile şehirde adını duyurmuştur (<https://malatyahaber.com/orhan-tugrulca/ibrahim-galip-hamikoglu-akcadag>).

Celal Yalvaç'ın ağabeyi Muhlis Yalvaç, 1956 yılında Hareket, 1962 yılında da Görüş gazetelerini çıkartarak Malatya basın hayatına katkı sağlamıştır. Celal Yalvaç'ın erkek çocukları İsmet ve Bülent Yalvaç da genç yaşlarda başladıkları gazetecilik mesleğinde, hem ulusal basında hem de yerel basında yaptıkları çalışmalar ile söz sahibi olmuşlardır. Celal Yalvaç'ın yeğeni ve damadı Cevdet Barış'ın 1974 yılında kurduğu ve bir dönem Yalvaç'ında sorumlu yazı işleri müdürü olarak görev yaptığı Görüş gazetesi de torunu Levent Barış'ın yönetiminde, kentin en uzun süreli yayımlanan yerel gazetesi olarak Malatya basın tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

1.3 Çocukluk ve Eğitim-Öğretim Dönemi

Nüfus kayıtlarına göre 3 Mart 1936 tarihinde Malatya merkez Ferhadiye Mahallesi Mıh Osman Sokağında bulunan büyükannesine ait evde, orta halli bir aile olan Ali ve Firdevs Yalvaç çiftinin 4. ve en küçük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Daha sonra babasına ait olan ve Mıh Osman sokağının 100 metre güneyinde bulunan, bütün yaşamını sürdürdüğü, Ferhadiye Mahallesi Hamikoğlu Çıkmaz Sokaktaki evlerine geçmişlerdir. Babası Ali Yalvaç, saat tamiri ve ustalığı yapan ve dürüstlüğü ile şehirde tanınan bir esnaftır. Aynı zamanda ailesinin sahip olduğu arazilerde tarımsal üretim işleri ile de meşgul olmaktadır. Muhitinde sözü geçen ve dinlenen biri olarak bilinen Ali Yalvaç, sert görünen bir duruşu olmasına karşın, yumuşak kalpli ve merhametli bir insandır. O günün zor koşullarında ve teknik olarak imkânsızlıkları içerisinde sürdürdüğü saat tamir ve bakım ustalığı mesleğini, çocuklarını yaz tatillerinde Akpınar semti civarında bulunan Eski Tellal Pazarındaki işyerine götürse de, onların bu mesleği devam ettirmesini istememiş ve onları bu alanda yetiştirmemiştir.

Babası, Celal Yalvaç'ın ilk öğretmeni olarak ona, ticaretle ve hayatta dürüstlüğü, doğru hesabı, hakka ve hukuka riayet etmeyi, manevi değerlerin maddi kazançtan önce geldiğini, uygulamalı olarak öğretmiştir. 2. Dünya Savaşının yaşandığı döneme gelen

çocukluğu oldukça zor koşullar altında geçmiş, çevresini de bu kıtlık ve yokluk yılları içinde tanımıştır.

1943 yılında Gazi İlkokuluna başlamış, 3. sınıfta iken Malatya Lisesi binasının yanması üzerine lise öğrencileri yeni bina yapılıncaya kadar Gazi İlkokuluna nakledilince, okul binasının her iki okulun eğitim-öğretim faaliyetlerine yetecek kapasitede olmaması nedeniyle daha sonraları Kız Meslek Lisesi olarak kullanılacak olan İnönü İlkokuluna geçmiş ve 1947-1948 eğitim-öğretim yılında ilkokulu burada bitirmiştir. Başarılı bir öğrenci olarak her zaman öğretmenlerinin dikkatini çeken ve sevgisini kazanan Yalvaç, ilkokul eğitiminden sonra 1951 yılında Malatya Ticaret Orta Okulundan, 1954 yılında Ticaret Lisesinden birincilikle mezun olmuştur. Dönemin mevzuatı gereği, Ticaret Lisesi Mezunlarının, Yüksek Ticaret Okulu dışında bir yükseköğrenim kurumuna devam edememesi nedeniyle, kendi arzusu ile yükseköğrenime devam etmeyerek çalışma hayatına başlamak kararı almıştır.

İlkokul dördüncü sınıftan itibaren kitap okumaya ve biriktirmeye başlayan Yalvaç'ın ilk okuduğu kitaplar, Hazreti Ali ile Battalgazi'nin cenk kitapları olmuştur. Ortaokuldan sonra yerli ve yabancı kahramanlık kitapları ile okuma alışkanlığını pekiştirtirmiş, klasik romanların büyük çoğunluğunu bu dönemde okumuştur.

Özellikle İlkokul öğretmeni Aziz Azmi Fenercioğlu onu etkilemiş, 2016 yılında 97 yaşında vefat eden öğretmeni ile iletişimini hiçbir zaman koparmamıştır. Malatya Ticaret Lisesinde ise Tarih öğretmeni Fahrinisa Tarı, Fizik ve Kimya öğretmeni Abdullah Canpolat, Matematik öğretmeni Osman Karayalçın, Edebiyat öğretmeni Perihan Özgen, Muhasebe öğretmenleri İrfan Gürkan, Ahmet Gölbaş ve Hayri Koroğlu ile Fransızca öğretmeni Emel Hanım, sevdiği, takdir ettiği ve daima andığı öğretmenleridir.

1.4. Gençliği ve Ailesi

Lise öğrenimi sonrasında, askerlik görevine başlayana kadar ailesine ait bahçe ve arazilerde tarım ile uğraşan Yalvaç, askerlik görevini de yedek subay olarak Polatlı Topçu Yedek Subay Okulu'nda aldığı eğitim sonrası 1957 yılında Erzurum Kandilli'de bulunan 6.Zırhlı Tugay'da yerine getirmiştir. Askerlik hizmeti sırasında 6. Zırhlı Tugay Cezaevi Müdürlüğü ile subay-astsubay mutemetliği görevlerine atanan Yalvaç, 31

Mayıs 1957 tarihinde Teğmen rütbesi ile terhis olmuştur. Askerlik görevi devam ederken birliğinden izinli olarak geldiği Malatya’da, 7 Şubat 1957 tarihinde Amcası Hacı Yalvaç’ın kızı Nazmiye Hanımla evlenmiş, 1958 yılında doğan ilk çocuğu ihsan aynı yıl içerisinde vefat etmiştir. Daha sonraları bu evlilikten Melahat, Adile Nebahat, Aliye Mürüvvet ve Fazilet olmak üzere dört kız, İsmet Cemalettin ve Mehmet Bülent olmak üzere iki erkek çocuğu ile 12 torunu olmuştur. Eşi Nazmiye Yalvaç 13 Ağustos 2015 tarihinde 78 yaşında vefat etmiştir.

1.5. Meslek Yaşamı

Celal Yalvaç, çocukluk yıllarında ailesine katkı sağlamak amacı ile yaptığı çiftçilik dışında, yaşamı boyunca, gazetecilik ve fotoğraf makinesi tamirâtı olmak üzere iki mesleği icra etmiştir. Gazetecilik yaptığı yıllarda, fotoğraf makinesi tamirâtı işine ara vermeden, her iki mesleği de aynı anda yürütmüştür.

1.5.1. Gazetecilik ve Basın Hayatı

Malatya’da ilk gazete 19 Ekim 1923 yılında faaliyetlerine başlayan Malatya gazetesidir. Osmanlıca olarak yayımlanan gazete 1928 yılı sonlarında gerçekleşen harf inkılâbı sonrasında yeni Türk alfabesi ile basılmaya devam etmiştir.

1935 yılında Ünal gazetesinin çıkması ile birlikte Malatya iki gazeteye sahip olmuş, ancak Ünal’ın 1939 yılında yayınına son vermesi ile yeniden tek gazeteli günlere dönmüştür. Bu tarihten sonra Fırat gazetesi, dokuz yıla yakın bir süre şehirde yayınlanan tek gazete iken, (Çok kısa süreli yayınlanan Yenilik ve Doğu’nun yayınlandığı dönemler dışında) 1948 yılında kurulan Gayret gazetesi ile beraber Malatya’da artık tek gazeteli dönem bir daha geri gelmemek üzere sona ermiştir. 1950’li yılların başından itibaren matbaaların da çoğalması ile birlikte bütün Türkiye’de olduğu gibi Malatya’da da yayın hayatına başlayan gazete sayısı hızla artmış, gazeteler kentin vazgeçilmez unsurları olmuştur.

1948 yılında Malatya’da tek gazete yayında iken, 1951 yılında yayınlanan gazete sayısı 4 olmuştur (Koyukan 1995:169). 1950’li yıllarda çok sayıda gazete yayın hayatına başlasa da çoğu uzun süreli yayınlanamamış, bu yıllarda yayında olan gazete sayısı ortalama 5-6 civarında olmuştur. 1960’lı yıllarda da durumda fazla bir değişiklik olmamış, yeni gazeteler yayına başlasa da (diğer yandan mevcut gazeteler

kapandığından) yayında olan gazete sayısında çok az artış olmuştur (Kızılkaya, 2016: 58)

Yalvaç ailesinin de gazetecilik ile ilgili ilk deneyimi Celal Yalvaç'ın ağabeyi tarafından 19 Ocak 1956 tarihinde çıkartılan Hareket gazetesi ile olmuştur. Sağlık sorunları dolayısı ile bu gazetenin yayın hayatı fazla uzun süreli olmamış ancak Ağabey Muhlis Yalvaç 1962 yılında yayımlamaya başlayan Görüş gazetesine ortak olarak gazetecilik faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Celal Yalvaç 1957 yılında, askerlik hizmeti dönüşünde herhangi bir resmi görev kabul etmeyerek bir yıla yakın bir süre çiftçilikle meşgul olmuştur. 6 Ağustos 1958 tarihinde Malatya'da neşriyata başlayan Ufuk gazetesinin, ilk yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenerek de profesyonel gazetecilik mesleğine ilk adımını atmıştır. Gazeteyi tarafsız habercilik çizgisinde tutmasının, gazetenin aldığı resmi ilanlar açısından risk olduğunu görünce de 10 Eylül 1958 tarihinde kendi isteği ile bu görevinden ayrılarak tekrar çiftçiliğe dönmüştür. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin hemen arkasından, ağabeyi Muhlis Yalvaç ve Ufuk gazetesi sahibi Haşim Türkmen'in ısrarı ile 16 Haziran 1960 tarihinde yeniden Ufuk gazetesindeki yazı işleri müdürlüğü görevine dönen ve iki yıla yakın bir süre bu görevi devam ettiren Yalvaç, geçirdiği ağır bir romatizma rahatsızlığından dolayı, 27 Aralık 1961 tarihinde 2. kez Ufuk gazetesi yazı işleri müdürlüğü görevinden sağlık sorunları nedeniyle kendi isteği ile ayrılmıştır. Bu tarihten sonra zamanını büyük ölçüde yaptığı yerel tarih ile ilgili saha çalışmaları ve araştırmalarına ayıran ve uzun bir süre gazete yöneticiliğine ara veren Yalvaç, 15 Haziran 1977 tarihinde ailesine ait Görüş gazetesinde sorumlu yazı işleri müdürü olarak yeniden gazetecilik mesleğine dönüş yapmıştır. Bu görevini 23 Kasım 1985 tarihinde emekliliği dolayısı ile sonlandırırsa da 1 Nisan 1993 tarihinde tekrar Görüş gazetesi yazı işleri müdürlüğü görevini üstlenmiş ve bu görevi 12 Temmuz 1996 tarihinde oğlu Mehmet Bülent Yalvaç'a devrederek aktif gazetecilik yaşamını sonlandırmıştır. Yalvaç gazetecilik meslek yaşamında, Ufuk gazetesinde, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve sonrasını, Görüş gazetesinde de 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ve sonrasını yaşamış, mesleğini sıkıyönetim koşullarının getirdiği zorluklarla rağmen sürdürmüş ve yönetimindeki gazeteleri daima kentin nabzını tutan, yerel sorunlarla ilgilenen ve çözüm arayan bir çizgide tutmuştur. Çalıştığı gazeteler daima baskı sayısı ve okuyucu sayısı açısından kentin önde gelen yayın organları olmuşlardır.

Yalvaç, gazetecilik mesleğinde yalnız olaylara şahit olmakla kalmamış, Malatya'yı daha iyi tanıma fırsatını da bulmuştur. Diğer yandan güçlü hafızası ile tanık olduğu, Malatya'da yaşanan gelişmeleri de belge ve fotoğraflar ile destekleyerek günlük haber yapmanın dışında şehir arşivi olarak kayıt altına almıştır. Bu yönü ile de Malatya'nın yakın tarihinin ve yaşadığı zaman aralığında olmuş olayların, sosyal, kültürel ve toplumsal değişim açısından anlaşılmasında önemli bir işlev yerine getirmiştir. Günlük yayınlanan gazetelerde kaleme aldığı yazılarının büyük bir çoğunluğu yakın tarih ve kültür konuları ile ilgili yazılardır.

Yönettiği gazetelerde şehirle ilgili ciddi yerel araştırma yazılarına oldukça geniş yer veren Yalvaç, kendi araştırmalarına dair yazılarını da bu gazetelerde yayımlamıştır. Yaptıkları çalışmaları yerel gazeteler aracılığı ile yayımlama fırsatı bulan Ahmet Şentürk, Mustafa Kuşçuoğlu, Hüseyin Çolak, Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, Mehmet Ali Cengiz ve Sabri Kelemeroğlu gibi yerel araştırmacılar için bu durum önemli bir motivasyon kaynağı olmuş, vefatlarına kadar Malatya ve civarı ile ilgili çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Gazetecilik meslek yaşamında, realist, tarafsız ve belgeye dayalı gazetecilik ilkelerinden katı bir tutumla asla ödün vermeyen Celal Yalvaç, yetiştirdiği onlarca gazeteciye de bu ilkeleri benimsetmiş, önceleri “Celal Yalvaç Ekolü” sonradan da “Malatya Ekolü” olarak adlandırılan belgeye dayalı meslek akımını başlatmıştır. İlke ve prensiplerinden taviz vermeden yaptığı titiz ve dikkatli gazeteciliğinin getirdiği güven sonucu da okuyucuları onun yönettiği gazetelerin doğru ve tarafsız habercilik yapacağından asla şüphe duymamışlardır.

Yalvaç, gazetecilik mesleğinde çalışkanlığı, disiplinliği ve gazetecilik ilkelerine olan bağlılığı ile bilinir. Medya çalışanlarının tamamı ile sıcak ve dostane bir ilişkisi olması öne çıkan özelliklerindendir. Sahip olduğu meslek bilgisinin yanında bu bilgileri akıcı ve anlaşılabilir üslupla etrafındakilere aktarması dikkati çekmektedir.

1.5.2. Fotoğraf Makinesi Bakım ve Onarımı

Celal Yalvaç, 1964 yılında evde başladığı, 1967 yılında da Fuzuli Caddesinde kiraladığı ofisinde devam ettiği fotoğraf makinesi tamir ve bakım servisi ile uzun süre

iştibal etmiştir. Yalvaç bu mesleği kendi kendine öğrenmiş, herhangi bir kuruluşta bu konuda çalışmamış ya da eğitim almamıştır.

Fotoğraf makinesi tamir ve bakım servisi işini yürütürken o yıllarda özellikle Anadolu'da pek rastlanılmayan bir şekilde fotoğraf makinesi üretici firmaları ile iletişim kurarak parça kataloglarını düzenli olarak istemiştir. Aynı zamanda yerli ve yabancı fotoğraf yayınlarını da düzenli olarak takip etmiştir. Dönemin hem tedarik hem de teknik imkânlarının kısıtlı olması karşısında pratik çözümler aramış, tamamı yurtdışına bağımlı yedek parça ihtiyacını, çoğunlukla atölyesinde kurduğu mini torna makinesi ve el işçiliği ile karşılamış, bu da onun ustalığına özellikle il dışından yoğun talep olmasına yol açmıştır. Mesleğindeki başarıları büyük şehirlerde bulunan teknik servisler tarafından da duyulmuş ve Yalvaç'a iş tekliflerini iletmişlerdir. İstanbul'daki araştırma olanaklarının Malatya'ya göre kıyaslanmayacak kadar iyi oluşu karşısında, yerel tarih çalışmalarına katkı sağlayacağı düşüncesi ile kısa bir dönem bu tekliflerden birini kabul etmeyi düşünse de, bu fikrinden vazgeçerek Malatya'dan ayrılmamış ve mesleğine burada devam etmiştir.

Fotoğraf makinesi tamir ve bakım servisi içinin yanında çok nadir de olsa daktilo ve hesap makinesi onarımı da yapmıştır. Özellikle başka bir serviste onarımı yapılamayan ve yedek parçası tedarik edilemeyen daktilo ve hesap makinelerinin parçalarını imal ederek, yeniden kullanılmasını sağlamıştır.

Yalvaç, 1964 yılında başladığı fotoğraf makinesi tamir ve bakım servisi işini, yerel tarih araştırmalarına daha fazla zaman ayırabilmek için 1992 yılı içerisinde sonlandırmıştır.

Fotoğraf makinesi onarım ve bakımı dışında fotoğrafın kendisi ile olan ilgisi de hayli yüksek olan Yalvaç, Malatya'nın tarihi eserlerini, kültürel varlıklarını ve doğal güzelliklerini uzun yıllar boyunca fotoğraf aracılığı ile kayıt altına alma çalışmalarını sürdürmüştür.

1.6. Yerel Tarih Çalışmaları

1.6.1. Tarihe Yönelmesi ve Çalışmalara Başlama

Celal Yalvaç, 1947 yılında İnönü İlkokulu dördüncü sınıf öğrencisi iken öğretmeni Kölükoğlu Ali Bey'in teşvik ve telkinleri ile Bitlis ve Edirne'deki ilkokul

öğrencileriyle mektuplaşır. Malatya'nın tarihi ve turistik yerlerini konu edindiği bu mektuplarında Malatya'nın coğrafyası, iklimi, suları, ulaşım olanakları, endüstrisi ve eğitim durumu ile bilgiler aktarır. Bitlis ve Edirne'de bulunan mektup arkadaşlarına da "Sayın arkadaşlar, ilimiz hakkında topladığımız bilgileri size sunarken, karşılığını geciktirmemenizi rica ederiz" uyarısında bulunur. 6 Ocak 1947 tarihli bu mektup ile ilgili olarak *"Benim Malatya tarihine ilgim bu mektup ile başladı, bu yöndeki çalışmalarına ilham kaynağı oldu"* demektedir.

Eğitim gördüğü okulların duvar gazetelerinde, sürekli olarak yazıları yayınlanmış, dönemin gazetelerinin edebiyat köşelerinde şiirlerine yer verilmiştir. Malatya Ticaret Lisesi 3. Sınıf öğrencisi iken, 23 Mart 1951 tarihli Yeni Malatya gazetesinde yayınlanan *"Mehmetçiğin Marşı"* başlıklı şiiri de bu şiirlerin arasındadır (Yeni Malatya gazetesi, 1951:3).

Yurdun yılmaz eriyim
Yiğit Mehmetçğim
Kızıl bana vız gelir
Vatana hizmetçiyim

Ya vurup öldürürüm
Ya vurulup ölürüm
Vatanımın uğruna
Bende şehit olurum

Göğsüm imanla dolu
Göründü zafer yolu
Ben yurduma dönemem
Kırmadan Kızıl kolu

Yurdum hür yaşamalı
Halk bağımsız olmalı
Bu cennet vatanımız
Daima hür kalmalı

III/A Öğrencilerinden Celal Yalvaç(Hamikoğlu)

1958 yılında bilinçli olarak arşiv ve yerel tarih çalışmalarına başlamış, bu yıldan itibaren de dönemin yerel araştırmacıları olan yakın dostları Adnan Işık, Ahmet Şentürk, Hasan Nedim Şahhüseyinoğlu, Hüseyin Çolak, Mehmet Ali Cengiz, Mustafa Kuşçuoğlu ve Sabri Kelemeroğlu ile kendi ofisinde, konusu Malatya tarihi ve kültürü olan sohbetler ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu sohbetler kısa zamanda bir Malatya tarihi ve kültürü okulu işlevi kazanarak, konuyla alakalıların ilgi odağı olmuştur. Hem fotoğraf makinesi tamir ve bakım atölyesi hem de ofis olarak kullandığı işyerinde, dost meclisi toplantıları aksamaksızın günümüze kadar gelmiş, fotoğraf makinesi tamir ve bakım işini sonlandırdıktan sonra da “Özel Celal Yalvaç Kütüphanesi”ne dönüştürdüğü ofisinde başta akademisyen, öğrenci ve araştırmacılar olmak üzere her kesimden konukların bilgi ve belge taleplerini karşılamaya devam etmiştir.

İstanbul ve Ankara’daki büyük kütüphanelerde, özellikle de Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde yıllarca araştırmalar yapmış, hiçbir kurumsal destek almadan tamamen kendi olanakları ile yaptığı araştırmalar sonucunda Malatya ile ilgili birçok bilgi ve belgeyi söz konusu arşivlerden Malatya kültürünün hizmetine taşımıştır. (Kızılkaya, 2017:388)

1.6.2. Saha Çalışmaları

Tarihin kaynakları arasında gösterilen yazılı belgeler en önemli kaynaklardır. Ona göre bu belgeler tablet, kitabe, yazılı vesika ya da süreli yayın olabilir. Kendi çalışmalarında da özellikle kitabeler üzerinde özellikle durmuş ve bu konuda önemli çalışmalar yapmıştır. Daha çok tarihi yapılar ve camiler ile ilgili çalışmalar yaptığından, bizzat ziyaret ederek ölçüm ve fotoğraf çekimlerini yapmış, günümüzde kaybolan bu yapılar ile ilgili bilgilerin günümüze ulaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Celal Yalvaç arşiv çalışmalarına başladığı ilk yıllarda (1950’lerin sonları) kitabeler ile ilgili yoğun tempolu bir çalışmaya girişmiştir. Bu çalışmalara o kadar çok kendisini vermiştir ki gece rüyalarında bile kitabe peşinde koşmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle psikolojisi yoğun çalışmanın getirdiği tempodan dolayı olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Bu yüzden beraber çalıştığı Hüseyin Çolak ile ortak bir karar alarak 1 yıl kadar çalışmalarına ara vermiştir.

Celal Yalvaç Malatya tarih ve kültürüne olan ilgisi, bilgisi ve sahip olduğu arşivi ile bu alanda önemli çalışmalar yapmış, çok sayıda eseri da kaleme alarak şehrin zengin tarihi ve kültürel unsurlarını geleceğe taşımıştır. Malatya kültürüne armağan ettiği bu çalışmalar, özellikle şehrin yakın tarihi ile ilgili önemli bir külliyyat oluşturmuştur. Şehir tarihi ile yaptığı çalışmaların yanında, tarihi eserlerin korunması ve yok olmasının önlenmesi için de çaba göstermiştir. Özellikle Eski Malatya’da bulunan tarihi eserlere ait kitabe ve önemli parçaların duvar taşı olarak kullanıldığı yapıları tespit etmiş ve resmi makamlar ile işbirliği içerisinde bunların bulundukları yerden alınarak şehre yeniden kazandırılmasını sağlamıştır.

Yaptığı saha çalışmalarından elde ettiği bilgilerin yanında, tahrir defterleri ve arşiv kaynaklarından yararlanarak, birinci elden kaynaklara dayalı olarak yapmış olduğu çalışmalar Malatya yerel tarihine ışık tutacak nitelikte olup, bugün bile akademik anlamda bölge tarihi alanında çalışan araştırmacılara ışık tutabilecek bir yapıdadır.

Karakaya Baraj Gölü havzasında suların yükselmeye başlaması ile beraber su altında kalan başta Kömürhan ve Kırkgöz Köprüsü olmak üzere tarihi eser ve kültür varlıklarının su altında kalış süreçlerini, tamamen kendi imkânları ile her hafta fotoğraf ile kayıt altına alarak önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Kent tarihi, basın tarihi ve kent kültürü alanlarında çalışan sosyal bilimciler için eşsiz nitelikte kaynak çalışmalar yapan Yalvaç’ın çalışmaları bu bağlamda, hem yerinde inceleme hem de derleme bilgilerini içermektedir.

Celal Yalvaç Malatya ve İlçelerinde yaptığı saha çalışmalarının yanında, 1960-1968 yılları arasında motosiklet ile çıktığı yurtiçi seyahatlerinde 50’ye yakın ili ziyaret etmiş, bu illerde bulunan tarihi ve kültürel yapıları da incelemiştir.

1.6.3. Literatür ve Arşiv Çalışmaları

İstanbul ve Ankara’daki büyük kütüphanelerde, özellikle de Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde yıllarca araştırmalar yapmış, Buradaki çalışmalarından elde ettiği bulgular ile Malatya ve ilçelerinde bulunan başta camiler olmak üzere bütün tarihi eserleri fotoğraflayıp, ölçümelerini yaparak kayıt altına almıştır. Birçoğunun kalıntıları günümüze ulaşamayan bu tarihi yapılar için tek saha çalışması özelliği taşıyan bu uğraşları, ülke genelindeki araştırmacı ve bilim adamları için büyük önem taşımaktadır.

Yalvaç 1958 yılında başladığı çalışmaları boyunca yerel ve ulusak kaynaklardan oluşan kapsamlı bir Malatya belge arşivi oluşturmıştır. Özellikle de kitap olarak yayımlamayı arzu ettiği “*Malatya ve Cıvırı Tarihi, Malatya Basın Tarihi, Malatya Kitabeleri, Malatya Vilayetindeki Önemli Tarihi Eserler, Nihat Paşa Soygunu, Cumhuriyetin İlanından Bugüne Malatya’da Yer Adları ve Bazı Adların Değiştirilmesi, Cumhuriyetten Önce ve Sonra Malatya’da Eğitim ve Kültür Çalışmaları ve Şeyh Sait Döneminde Malatya*” konularında geniş kapsamlı çalışmalar yaparak önemli ölçüde döneme ve konulara ait belge ve bilgi arşivlemiş, ancak çalışmalarının yoğunluğundan bahsi geçen konuları basım aşamasına getiremediğinden, kitap olarak yayımlanamamıştır.

13 Ekim 2008 tarihinde daktilo ile hazırladığı notlarda bazı çalışmaları hakkındaki kayıtları çalışma alanları ve şekli konusunda aydınlatıcı olacaktır.

CELAL YALVAÇ’IN ÜZERİNDE ÇALIŞTIĞI KONULARLA İLGİLİ LİSTE

1- MALATYA VE CİVARI TARİHİ: Malatya’nın genel siyasi ve sosyal tarihi her yönü ile anlatılacak. Konunun genel tespiti yapıldıktan sonra, işlenilecek hususlar geniş bir tasnife tabi tutulacak. Gereken planlama ayrıntılı olarak yapılacak.

2- MALATYA İLİ KİTABELERİ: Malatya vilayeti dâhilinde (İlçeler ve kasabalar dâhil) tespit edilen bütün kitabeler (İnşa, tamir ve önemli mezar kitabeleri) dikkatli bir tasnif ve planlamadan sonra eserin yazımına geçilecek. Okunuşları, tercümeleleri ve eski yazı metni hazırlanacak.

3- EL-CEZİRE CEPHE KUMANDANI NİHAT PAŞA’NIN EŞKİYE TARAFINDAN SOYULMASI: Konu ile ilgili bilgi ve detayları, anlatımları, belgeleri tasnif edilecek. Beklenen fotoğraflar çekildikten sonra gereken planlama yapıp, yazımı cihetine gidilecek.

4- CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI MALATYA’DA EĞİTİM VE KÜLTÜR: Toplanan bütün malzeme ve bilgiler bir araya getirilecek. Eserin planlaması yapılacak Yazıma geçiş hazırlıkları bitirilecek.

5- MALATYA BASIN TARİHİ: Malatya basını ile ilgili bütün mevcut malzeme (Gazeteler, dergiler ve basınla ilgili sair şeyler) bir araya toplanılacak. Ana tasnifler yapılacak. Bu tasniflere uygun olarak gereken yazıma geçilecek.

6- MALATYA’DA YER ADLARI VE BAZI ADLARIN DEĞİŞTİRİLMESİ: Bir araya toplanmış olan konu ile ilgili bütün malzeme ve belgelerin tasnifi ve planlaması yapılacak. Hazırlanan plana uygun olarak redakte edilecek.

7- MALATYA VİLAYET SALNAMESİ: Daha önce okunmuş ve daktilo edilmiş yazılar, muntazam bir şekilde bilgisayara geçilecek. Yapılan planlamaya göre bu yazımlar sıraya sokulacak. O zamana ait diğer belgelerden de faydalanılmak suretiyle dip notlar hazırlanacak. Gereken mizanpaj yapıldıktan sonra baskıya acilen verilecek.

NOTLAR:

1- “ŞEYH SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA” isimli eserle ilgili bir araya toplanılmış kaynaklarla birlikte okunması bitmiş ve daktilo edilmiş konu ile ilgili belgeler gözden geçirilecek. İsmet Yalvaç’a yazımı havale edilen bu eserin acilen yazılması sağlanacak.

2- “GAZİANTEP VE MARAŞ ŞEHİR SAVAŞLARI” ile ilgili belgeler bir araya toplanıp sıraya sokulacak. Belgelerin ışığında Gaziantep ve Kahramanmaraş ile ilgili geniş çaplı bir makale yazılacak.

3- Okunması bitmiş “Donanma-yı Mauavenet-i Milliye Cemiyeti Malatya Şubesi Aidat Defteri” nin makalesi hazırlanacak.

4- Malzemesi hazır olan eski eserlerle ilgili makalelerin yazımı cihetine geçilecek. 13 Ekim 2008” (Belge 1)

Yine 2000 tarihli ve daktilo ile yazdığı “Celal Yalvaç Arşivinde bulunan bazı Belgeler ve Konuları” başlıklı notların içeriği de belge arşivinin niteliğini anlamak açısından faydalı olacaktır.

CELAL YALVAÇ ARŞİVİ’NDE NULUNAN BAZI BELGELER VE KONULARI

A- NİHAT PAŞA’NIN SOYULMASI İLE İLGİLİ BELGELER:

- a- Konuyla ilgili telgraflar
- b- Hekimhan ve Hasançelebi müdürlerinin telgrafları
- c- Soygunu yapanların yakınlarının dilekçe ve telgrafları
- d- El-Cezire Cephesi Kumandanı’nın yazışma ve telgrafları

B- 1927 DEVLET YILLIĞI İÇİN MALATYA İLE İLGİLİ HAZIRLANMIŞ DOSYA

- a- İl merkezi ve kazalarla ilgili olarak hazırlanmış tarihi ve coğrafyası ile ilgili raporlar.
- b- Merkez ve kasabaların iktisadi durumu ile ilgili bilgiler.
- c- Konu ile ilgili memurlarla ilgili biyografiler.
- d- Sair istatistiki bilgiler.

C- CUMHURİYETTEN HEMEN SONRA İKTİSADİ DURUMLA İLGİLİ İSTENİLEN TİCARİ VE SİNAİ DURUMLA İLGİLİ BİLGİLER

- a- Fabrika ve sair iktisadi konular.
- b- Üretim ve el sanatları ile ilgili konular.
- c- Meyvecilik, sebzeçilik ve diğer zirai konular ve hayvancılıkla ilgili dokümanlar.

D- ŞEYH SAİT İSYANI İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR, BELGE VE DÖKÜMANLAR

- a- Sıkıyönetim, sansür ve sairle ilgili beyanname ve kararlar.
- b- Milis olarak görevlendirilecek kimseler.
- c- Olayla ilgili bazı ince detaylar.

E- BİRİNCİ CİHAN HARBİ İLE İLGİLİ – KURTULUŞ SAVAŞI İLE İLGİLİ

- a- Askeri harekâtla ilgili olarak Malatya’da alınan tedbirler, mevcut iâşe ambarları ve bu ambarlardaki erzak malzeme listeleri.
- b- Kurtuluş savaşı ile Ayıntab, Maraş ve Urfa’daki mücadeleye yardım için gönderilen malzemeler ve milis kuvvetleri ile ilgili bazı telgraflar.
- c- Hacı Bedir Ağa’nın ve Binbaşı Süleyman Bek’in Antep Savaşına gitmeleri ile ilgili yazışmalar.
- d- Konuya aydınlık getiren bazı dilekçeler. (Rizeli Ali Rıza Efendinin dilekçesi)

F- MALATYA’NIN MÜSTAKİL SANCAK VE İL OLMASI, HEKİMHAH’IN İLÇE OLMASI İLE İLGİLİ BAZI DÖKÜMANLAR

- a- Malatya’nın müstakil sancak olması ile ilgili Elaziz Valiliğinin cevabi yazısı.
- b- Malatya’nın il olmasını (Cumhuriyetin ilanını müteakip) ispatlayan dilekçeler.
- c- Hekimhan’ın ilçe olmasını isteyen dilekçe.

- d- Hekimhan’ın kanunla ilçe haline getirildiğini bildiren Büyük Millet Meclisi yazısı.

G- ERMENİ OLAYLARI VE RUMLARIN SEVKİYATI İLE İLGİLİ BELGELER

- a- Ermeni ve Rum sevkıyatı ile ilgili bazı yazışmalar.
- b- Ermeni tehciri ile ilgili bazı soruşturmalar.
- c- Hasançelebi-Hekimhan-İspendere-Pirot güzergâhındaki sevkıyat ile ilgili bazı zabıtaî olaylar.
- d- Umumhane yapımı ve emlak-ı metruke ile ilgili olarak Ermenilerce verilen dilekçeler.
- e- Hasançelebi’de bırakılan Sofia’nın Müslüman olması vs. yazışmalar.

H- ÖZEL BAZI DURUMLARLA İLGİLİ BELGELER

- a- Amerikalı Mister Engert ve çalışmaları. Almanlarca çalıştırılan Malatya Eytam binasına Amerikalılarca el konulup binanın yalnız Ermeni yetim ve dullarına hasredilmesi, yazışmalar.
- b- Seferberlik ve mahalli savaşlar sonrası Malatya'ya gelen muhacirin iâşe ve bakımı ile ilgili bazı yazışmalar.
- c- 1921 çarşı yangını ile ilgili olarak mağdurlar tarafından verilmiş dilekçeler.
- d- Vergi ihtilafları ile ilgili dilekçeler ve muamelesi. (Belge 2)

Bu notlardan özellikle planlamanın Celal Yalvaç için önemi ortaya çıkmaktadır. Günlük hayatında da, ofis olarak kullandığı kütüphanesinde bir sonraki gün neler yapılacağını planlayarak mutlaka not etmektedir.

1.6.4. Fotoğraflama Çalışmaları

Yalvaç 1962 yılında bu Ufuk gazetesi yazı işleri müdürlüğü görevinden ayrılarak asıl mesleği olan fotoğraf makinesi tamirat ve montajına başlamış ve bu alanda kısa sürede civar illerde de tanınarak geniş bir müşteri portföyüne sahip olmuştur. Fotoğraf makineleri ile yakın ilişki içinde olması, onu fotoğraf ile de yakınlaştırmıştır. Malatya'da meydana gelen önemli olay ve gelişmelerin yanında, kent merkezi ile civarında bulunan ve tarihi kaynak olarak kabul edilebilecek cami, türbe, yerleşim yeri, kitabe ve yapıları yerinde inceleyerek fotoğraflamış, birçoğu fiziksel olarak günümüze ulaşamayan bu yapılar ile ilgili eşsiz bir arşiv oluşturmuştur. Karakaya Baraj Gölü havzasında suların yükselmeye başlaması ile beraber su altında kalan başta Kömürhan ve Kırkgöz Köprüsü olmak üzere tarihi eser ve kültür varlıklarının su altında kalış süreçlerini, tamamen kendi imkânları ile her hafta fotoğraf ile kayıt altına alarak önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Yalvaç'ın bu çalışmaları, günümüzde su altında kalan bölgelerde bulunan tarihi eser ve yapılar için neredeyse tek kaynak olarak kabul edilmektedir.

Binlerce fotoğraf çekerek önemli bir bellek oluşturan Yalvaç, fotoğrafın estetik ve sanat boyutu ile ilgilenmemiş, fotoğrafın içerdiği tarih ve kültürü ön plana çıkartarak fotoğrafa daha çok bir “belge” işlevi yüklemiştir.

1.7. Kişilik Özelliği

Hayatı boyunca Malatya yerel tarih ile ilgili yaptığı çalışmaları, arşivciliği ve gazeteci kimliğiyle ön plana çıkar. Celal Yalvaç, bu çalışmalarında daima doğru ve belgeye dayalı bilgidir. Bu prensibinden en küçük bir taviz dahi vermemiştir. Bu ilkeye bağlılığı çerçevesinde çalışmalarının başta gelen özelliği de saha çalışması ve belgeye dayalı olmasıdır. Yazdığı bütün tarihi yapıları mutlaka giderek

yerinde incelemiş ve ayrıntılı olarak fotoğraflamıştır. Bu gezilerde özellikle kitabe okuma deneyiminden faydalandığı Hüseyin Çolak da kendisine eşlik etmiştir. Ayrıca çalışma yaptığı eserleri takibe almış ve zaman içinde meydana gelen mekânsal değişimleri de yerinde inceleyerek tespit etmiştir. Saha çalışmalarının bir kısmına konu ile ilgili uzman ve akademisyenler de katılmıştır. . Doğru bilgi uğrunda uzun ve zorlu seyahatler yapmış, elde ettiği veri ve bilgileri paylaşmaktan asla kaçınmamıştır.

Tarih ve kültüre olan tutkusu, onu tanıyan herkesin, onunla ilgili öğrendiği ilk şey olur. Güçlü hafızası ile yaptığı her çalışmayı, alan taramalarını, çevresinde yaşayan insanların hayatları ile ilgili olanları hatırlaması ve soruları cevaplayabilmesi hem kendisi hem de çalışmaları ile ilgili doğru bilgi aktarımını sağlamaktadır. Her günü “Yerel tarih ve kültür” dolu hayatı ve arşivi gelecek kuşaklara örnek olabilecek niteliktedir.

Yıllar süren saha çalışmaları ile günümüzde bazıları yok olmuş ve hiçbir izi kalmamış Malatya ve ilçelerindeki tarihi eserleri yerinde tespit etmiş, çektiği fotoğraflar ile onların görüntülerinin günümüze ulaşmasına tek başına katkı sağlamıştır. Şehir tarihi ve kültürü çalışmaları sırasında hem alan ile ilgili yayınları takip etmiş, hem de bu disiplinlerin uzman ve akademisyenleri ile yakın iletişim kurarak kendisini yetiştirmiş ve çalışmalarını dergi ve gazetelerde yayımlamıştır.

Celal Yalvaç tarih bilgisinin, salt geçmişin bilgisine sahip olmak demek anlamına gelmediğini, tarihin geçmiş ile bugün arasında kurduğu bağ nedeniyle de önemsenmesi gerektiğine inanır. O, arşivi, araştırmacı kişiliği, çalışmaları, şehir kültürüne katkıları ve gazeteciliği ile yaşadığı dönemin hafızası olarak kendini kabul ettirmiştir. Celal Yalvaç’ın yaptığı çalışmaların niteliği ve niceliği, onun Malatya yazın hayatındaki yerinin ve öneminin en önemli göstergesidir. O tam anlamıyla bir Cumhuriyet dönemi aydınıdır.

Yerel tarih alanında tamamen belgeye dayalı olarak geniş bir yelpazede oldukça üretken olup, çok sayıda çalışma yapmış ve bunların bazılarını yazılı hale getirmiştir. Yalvaç’ın çalışmaları, yazıları ve fikirleri, Malatya tarih ve kültürünü yakından tanımak için önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Celal Yalvaç'ın araştırmacılığı ve kişiliği birbirinden bağımsız düşünülemez. Gündelik yaşamının yemek ve uyku dışındaki her dakikası neredeyse sadece okumaya ve araştırmaya yöneliktir. Bunu bütün aile çevresi, üstlendiği misyonun gereği olarak kabullenmiştir.

Plan ve program, prensip ve dürüstlük asla taviz vermediği ve vazgeçemeyeceği değerler olarak hayatındaki temel felsefe haline gelmiştir. Yapacağı çalışmaları üç aylık dönemler halinde planlamış, dönem başında yapılacak işleri de daktilo ile yazılı hale getirerek, her dönemin sonunda çalışmalarının analizini yaparak varsa aksamaların sebeplerini de yine yazılı olarak raporlamıştır. (Belge 3)

Yerel ve ulusal gazeteleri her gün temin etmeye devam ederek, zamanının büyük kısmını kendine ait olan kütüphanesinde gazete ve kitap okuyarak geçiren Yalvaç'ın kitap sevgisi, onun hayatındaki en önemli unsurların başında gelmektedir. Küçük yaşlarda okuma alışkanlığı kazanmış, kitap değerlendirmeleri eşliğinde hangi kitapların, nasıl okunması gerektiğini bizzat kendi pratiği içinde öğrenmiştir.

Çocukluk yıllarından itibaren, okuduğu her alandan ve görüşten kitaplar onun sahip olduğu çok yönlülüğe olumlu katkılar sağlamıştır. Onun bakış açısının hiçbir zaman tek yönlü olmamasından dolayı sadece kendi görüşleri doğrultusundaki kitapları okumamış, farklı görüşleri anlatan kitapları da okuyup inceleyerek kütüphanesine de kazandırmıştır. Olaylara ve insanlara önyargısız ve tarafsız olarak bakmış ve değerlendirmiş, her türlü fikre saygı göstermiştir. Bundan dolayıdır ki farklı düşünce ve inanca sahip şahsiyetler onunla iletişim halinde kalmış, o da dil din ve ırk farkı gözetmeden pek çok insanla dostluk kurmuş ve sürdürmüştür. İnsanlara karşı asla önyargılı olmadan, yaş, sosyal statü ve inanç gözetmeksizin herkesi eşit olarak kabul etmiştir. Kütüphanesine gelen herkesi kapıda karşılayıp, giderken de ileri yaşına rağmen yine kapıya kadar uğurlamıştır. Yaşamı boyunca teması olan herkese hakkını peşinen helal ettiğini de sık sık vurgulamaktadır.

Hayvan sevgisi oldukça fazla olan Yalvaç, yaşamının her döneminde mutlaka kedi ya da köpek sahiplenmiş, yakın çevresindeki sokak hayvanlarının beslenmesine de katkı sağlamıştır. İyi bir Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği dinleyicisi olan Yalvaç, gençlik yıllarında yüzme sporu ile ilgilenmiş, ileri yaşlarına kadar da uzun

sürekli doğa yürüyüşlerini sürdürmüştür. Para onun için sadece kitap temini ve seyahat için gerekli olmuş, bunun dışında bir maddi kazanç hırısı yaşamı boyunca olmamıştır.

Türkiye'nin tek partili yapıdan, çok partili yapıya geçişine, 27 Mayıs ve 12 Eylül askeri süreçlerine özellikle bir gazeteci olarak yakından şahit olması onun demokrasiye sıkı bir şekilde bağlı olmasına katkı sağlamıştır. Demokrasiye olan inancını sık sık tekrarladığı *“En kötü sivil yönetimi en iyi askeri yönetime tercih ederim”* sözü ile de ifade etmiştir.

II. BÖLÜM

ÇALIŞMALARI, YAYIMLANAN ESERLERİ VE MEKTUP

YAZIŞMALARI

Celal Yalvaç Malatya ile ilgili sosyal bilimler alanındaki her konu ile az ya da çok ilgilenmiş ve zengin arşivi ile araştırmacılara katkı sağlamıştır. Orijinal belgelerine sahip olduğu konular ile ilgili kitap yapmak amacı ile kapsamlı çalışmalar yapmış, bu konular ile ilgili çalışmalarını büyük ölçüde tamamlamasına rağmen hiçbirini kitap olarak yayımlamamıştır. Çalışmalarının içeriği ile ilgili 2000 yılında daktilo ile tuttuğu notlarda, ana çalışma konularından şu şekilde bahsetmektedir.

HAZIRLANAN ESERLER

- 1- MALATYA VE CİVARI TARİHİ: Başlangıcından bugüne kadar.
- 2- MALATYA BASIN TARİHİ: İlk gazetesinin çıkarılmasından bugüne kadar Malatya’da çıkarılmış gazete ve dergiler.
- 3- MALATYA KİTÂBELERİ: Malatya Vilayeti dâhilindeki eski eserlere ait kitabeler.
- 4- MALATYA VİLAYETİNDEKİ ÖNEMLİ TARİHİ ESERLER: Halen ayakta bulunan cami, han, hamam, kale, kışla ve sair eserler.
- 5- NİHAT PAŞA SOYGUNU: Temmuz, 1920’de Hasaңcelebi’nin Akgedik mıntıkasında şakilerce soyulan El-Cezire Cephe kumandanı Nihat Paşa olayı.
- 6- CUMHURİYETİN İLANINDAN BUGÜNE DEĞİŞTİRİLMESİ DÜŞÜNÜLEN VE DEĞİŞTİRİLEN YER İSİMLERİ: İlk orijinal belgeleri ile birlikte
- 7- CUMHURİYETTEN ÖNCE VE SONRA MALATYA’DA EĞİTİM VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI: Cumhuriyetin ilanını müteakip orijinal belgeleri ile birlikte.
- 8- ŞEYH SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA: 13 Şubat 1926- Haziran 1925 dönemi. 141 adet orijinal belge ışığında.

Notlar:

- 1- Yukarıda isimleri bildirilen çalışmaların malzemesi %95 hazırdır. 1900 ile 1929 yıllarına ait belgeler incelenmekte, konularına göre ayırımları yapılmaktadır.
- 2- MALATYA VE CİVARI TARİHİ araştırmalarına 1960 yılında başlanılmış, arşivlere girmeden sağlıklı bir tarih yazmanın mümkün olmayacağı kanaatine varıldığından, çalışmalar bugüne kadar uzamıştır. İnönü Üniversitesi’nin kurulması ve son zamanlarda arşiv malzemesine el atması, (Tahrir defterleri, Şer’iyye sicilleri, vakfiyeler ve sair defter ve malzemeler) bu kanaatin doğruluğunu ortaya çıkardığından, eldeki malzeme ile yazımına başlanmıştır.
- 3- MALATYA BASIN TARİHİ eldeki malzemeler tasnif edilmiş, gereken tespitler yapılmıştır. Malzemesinin %95’i hazırdır. Yazımına başlanmıştır.
- 4- MALATYA KİTÂBELERİ 1960 yılından beri rastlanılan bütün kitâbelerin fotoğrafı çekilmiş, ait oldukları binanın ölçümü yapılmış, önemli binaların planları çizdirilmiştir. Şüpheye düşülen kitâbe okunuşları uzmanlarına gönderilmiş, değişik uzmanlarca okunan kitâbelerin okunuşu, zamanın Malatya Müftüsü Merhum Hacı Halil Özaydın’a gösterilmiş, kontrolleri yaptırılmıştır. Bilgisayarın eski yazı programındaki aksaklık giderildikten sonra yazımına başlanacaktır. Bu çalışmanın önemi yıllarca önce tespiti yapılan kitâbelere birçoğunun bugün kaybolmuş olmasından dolayıdır.
- 5- MALATYA VİLAYETİNDEKİ ÖNEMLİ ESERLER Halen ayakta bulunan cami, han, hamam, kale, kışla ve sair sivil ve askeri binaların tespit ve anlatılmasıdır. Eserde bahsi konu binaların varsa kitâbeleri, planları ve yine varsa vakfiyeleri yer alacaktır.
- 6- NİHAT PAŞA SOYGUNU El-Cezire Cephe Kumandanı iken Hekimhan’ın Hasaңcelebi nahiyesinin komşusu Akgedik Kasabasına yakın bir mevkide eşkıyaca soyulan Nihat (Anılmış)

Paşa'nın başına gelen bu olayın belgeleri ile birlikte ortaya konmasıdır. Bu konuda epeyce belge temin edilmiş, olay bazı yaşlı kişilerden de dinlenilmiş, olay mahalline gidilip gereken araştırma yapılmıştır. İstanbul'da yaşadığı Sayın Aydın Menderes'ce ifade edilen torunu Nejat Anılmış'a ulaşmaya çalışılmaktadır.

7- CUMHURİYETİN İLANINDAN BUGÜNE DEĞİŞTİRİLMESİ DÜŞÜNÜLEN VE DEĞİŞTİRİLEN KÖY İSİMLERİ Cumhuriyetin ilanından hemen sonra Malatya Valiliği'ne gönderilen yazının orjinalleri ve vilayetçe ilgili makamlardan (Kaymakam ve nahiye müdürleri) istenilen, verilmesi gereken isimleri havi listeler arşivimizdedir. Belgelerin okunması tamamlanmıştır. Bu listeler ile birlikte, 1950'li yılların sonunda ve daha sonra yapılan isim değişikliklerini gösteren listeler de temin edilmiştir. Yazımı bitmek üzeredir.

8- CUMHURİYETTEN ÖNCE VE SONRA MALATYA'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI Bu eserin de malzemesi hazırlanmış ve tasnif edilmiştir. Elde edilen kaynaklara istinaden Selçuklu dönemi öncesi kısaca özetlenecek, Selçuklu ve Osmanlı dönemi genişçe anlatılmaya çalışılacaktır. Osmanlı dönemine ait bütün ilgili salnâmeler (Mamuratü'l-Aziz, Diyarbekir, Halep ve Sivas Vilâyet Salnâmeleri ile Osmanlı Devlet ve İlmiye Salnâmeleri elden geçirilmiş, konu ile ilgili notlar alınmıştır. Mütareke yıllarına ve Cumhuriyetin ilk birkaç yılına ait bazı orijinal belge ve raporlar da arşivimizde mevcuttur. Bunların okunuşu yapılmış, değerlendirilmesine girilmiştir. En kısa zamanda yazımı tamamlanacaktır.

9- ŞEYH SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA İsyanın başladığı 13 Şubat 1925 tarihinden bitimine kadar olan dönemle, 1925 yılının sonuna kadar konu ile ilgili tam 141 yazışma belge elde edilmiş, bu belgeler okunmuş ve gereken değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Okutulması devam eden belgelerden, konu ile ilgili başka belgeler çıkarsa onlar da bu sayıya ilave edilecektir. Yine kendi kütüphanemizde bulunan konu ile ilgili takriben yüz elli kadar kaynak kitap çıkarılmış, bir araya toplanmıştır. Konunun işlenmesi Celal Yalvaç'ın oğlu gazeteci İsmet Yalvaç'a havale edilmiştir. Konu İsmet Yalvaç tarafından kitap haline getirilecektir.

10- 1927 yılı Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi için Malatya Valiliğince hazırlanan ve ilgililere gönderilen belge suretlerinin aslı arşivimizde bulunmaktadır. Bu malzemenin çok az bir kısmı bahse konu "TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET SALNÂMESİ, 1927-28" de neşredilmiştir. Bu husus ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar önemlidir. Şimdilik üzerinde çalışma yapmak düşünülmemektedir.

11- Cumhuriyetin ilk yıllarına ait bazı ticari ve sanayi araştırma çalışmaları ve bu hususta Malatya Vilâyeti'nce hazırlanan belgeler elde mevcut olup, "CUMHURİYET DÖNEMİ MALATYA SANAYİİ" isimli bir çalışmaya büyük bir katkıda bulunacak kadar önemlidir. Bu hususta İnönü Üniversitesi'nin ilgili birimleri uyarılmış, konu mezuniyet tezi olarak birkaç öğrenciye verilmiştir. Belge fotokopileri bu öğrencilere verilerek çalışmalarına yardımcı olunacaktır.

12- Malatya, Rize Gaziantep tarihlerine yardımcı olabilecek bazı bilgileri havi dilekçeler (1919-1924 arası) peyderpey okunarak tasnif edilmektedir. (Belge 4)

Yukarıdaki notlardan da anlaşılabileceği gibi Celal Yalvaç, Malatya'da bulunan tarihi eserler ve meydana gelen olaylar ile ilgili belge ve yazılı kaynakları bir arada toplamak için büyük çaba harcamış, bu alandaki en kapsamlı arşiv ve kütüphaneyi de oluşturarak araştırmacıların hizmetine sunmuştur. Bu anlamda Malatya basın hayatının ve yerel tarihçiliğinin kilometre taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Celal Yalvaç araştırma ve arşivleme çalışmalarının yanında, tarihi eserlerin korunması ve restorasyonu için de büyük çaba sarf etmiştir. Malatya'da bulunan tarihi eser ve yapıları sürekli gündemde tutarak, yetkili kurumları bilgilendirmiş ve onları bu alanda çalışmaya yönlendirmiştir. Bu çerçevede çok sayıda yapıyı gündeme getirmiş

olan Yalvaç'ın bu yöndeki çalışmalarına bir örnek olması açısından Taşhoron Kilisesi ile ilgili başvuru ve çabası şu şekildedir.

Günümüzde aynı zamanda kilise olarak da kullanılan ve Çavuşoğlu Mahallesinde bulunan Taşhoron Kültür ve Sanat Merkezinin bulunduğu tarihi kilise binasının yıkım tehlikesi ile karşı karşıya kalması ile Celal Yalvaç, harekete geçmiş, konu yerel basında sık sık gündemde tutulmuş, 1965 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na yazdığı şu dilekçe ile de durumu dile getirmiş ve çözüm önerilerini sunmuştur.

Malatya'nın Çavuşoğlu Mahallesi'nde bulunan ve bir zamanlar Malatya Maarif Vakfı tarafından depo olarak kullanılan ve bırakılan Horn Kilisesi namıyla maruf, takriben 30X30 metre ebadındaki tek kubbeli taş kilise, şu anda yıktırılma tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Kilise, Malatya şehri içindeki tarihi eserlerin en eskilerinden birisidir. Bundan daha eski olan bir bedesten, Malatya Belediyesi'nin yanlış zihniyet tasarrufunun kurbanı olarak 1961 yılında yıktırılmak suretiyle yok edilmiştir.

Şu sıralar yıktırılmak istenilen kilisenin, oy kaygısıyla hareket edildiğinden, yıkımına mani olacak mevcut bir mahalli idare de maalesef yoktur.

Mahalle muhtarlığı tarafından mahalli idare amirleri nezdindeki gereken itiraz dilekçe ile yapılmıştır.

Şehir planında kilisenin yeri çocuk bahçesi olarak işaretlenmiş, kuzeyine Necatibey İlkokulu yapılmış, batısı ise ortaokul yeri olarak ayrılmıştır.

Bina tamamıyla silme taştan ve muntazam olarak yapılmıştır. Muhtelif kimseler tarafından mail-i indiham (yıkılmaya uygun, müsait) raporu tanzim edilmesine rağmen, halen memleketin en sağlam binası olarak ayakta durmaktadır.

Binanın bu durumu Malatya tarihi üzerinde çalışan bir kişi olarak beni, makamınızı ikaz mecburiyetinde bırakmıştır. Kilise halen bir mezbelelik halinde olup, insan (?) abdesthanesi olmuştur.

Bina yıktırılmadan:

- 1- Müze olarak kullanılabilir.
- 2- Camiye tahvil edilebilir.
- 3- Eskisi gibi bir depo olarak kullanılabilir.
- 4- Tahrip edilen yerleri tamir edilerek, bir ibadethanenin şanına yakışır şekilde temiz olarak muhafaza edilebilir.
- 5- Kilise olarak kullanılmak üzere gayrimüslim vatandaşlara satılabilir veya tahsis edilebilir.
- 6- Herhangi bir emrivaki yapılmadan acil olarak duruma müdahale edilmesini rica eder, bilvesile hürmetlerimi sunarım.

Celal Yalvaç bu başvurusu ile ilgili olarak, *“Yazı mektup dilekçe olarak makama gönderilmiştir. Mahalle muhtarı olarak Hüseyin Karakaş (gazeteci - Gayret Gazetesi sahibi) dilekçe vermiştir. Kiliseyi mahallen gören Turizm ve Tanıtma Bakanlığı memurlarından Gazanfer Can “raporla durumu ilgililere sunacağını” söylediler.”* şeklinde bir not tutmuştur.

Yalvaç'ın da notlarında bahsettiği gibi müracaatı sonucunda, kilisede inceleme yapan bakanlık yetkililerinin yerinde yaptıkları incelemeler sonunda, yıkım karşıtı görüş bildirmeleri ile tarihi kilise binası yıkımdan kurtarılmıştır.

2.1. Gazete ve Dergilerde Yayımlanan Çalışmaları

2.1.1. Camiler ile İlgili Yazıları

ESKİMALATYA ULU CAMİİ

Yakın tarihlere kadar harap vaziyette yakın tarihlerde restorasyonu yaptırılarak tekrar ibadete açılan Ulu Cami, Eski Malatya'daki tarihi eserlerin en eskilerindendir. Aynı zamanda bütün ihtişamı ile ayakta duran yegâne eserdir.

Batı duvarı üzerinde bulunan kapı kitabesinden anlaşıldığına göre cami, hicri 645 (Miladi 1247-48) tarihinde İzzeddin Keykavus bin Keyhüsrev (İkinci İzzeddin Keykavüs 1246-1261) zamanında emir Şahabeddin bin Ebubekir tarafından Hüsrev isimli bir ustaya yaptırılmıştır. Bugün halen camiye giriş kapısı kullanılan doğu duvarı kuzeyindeki kapı kitabesinde ise hicri 672 (1273-74 miladi) tarihinde "Tanrının kullarından biri tarafından tecriden ve bazı ilavelerle tamir olunduğu yazılıdır ki bu tamiraty yapan usta, gene Hüsrev'dir.

Asırlarca ayakta duran bir eserin 26-27 sene gibi kısa bir zamanda tamire ihtiyaç göstermiş olmasının sebebi, büyük bir felaket (yangın, zelzele veya tahrip) veya zamanla kusurlu görülerek ihtiyaç hissedilen noksanların ilavesi gayesini anmak icap eder.

İç avluya bakan, büyük ve gayet zarif, eyvan taç kemerinin batı üzengisi altında, dört köşeli bir madalyon içinde, Selçuk celisi hatlarıyla "Amilu Yakup bin Ebubekir el-Malati" yazılıdır ki buda bize caminin mimarının Malatyalı Ebubekir oğlu Yekup olduğunu gösterir.

Cami'nin mihrabının karşısındaki kubbe istinat kemerinin tepesi üstünde küfi harflerle yazılı kitabe de ise eserin kitabe ve çini tezyinatını yapan ustanın ismi yazılıdır. Bu değerli usta Yakup oğlu Ahmet'dir.

Eski vakıf kayıtlarında ismine Camii Kebir şeklinde rastlanılan Ulu Cami'nin tümü takriben ortasında 10,25x14m ebadında dörtgen bir iç avlu bulunmaktadır. Caminin dış görünüşü oldukça basit giriş kapı kenarları, kubbe, eyvan ve iç avluya bakan batı canibi kemerleri hariç tezyinatça fakirdir. Klasik Ulu Cami tiplerinden farklı olarak da derinliğine bir mekân göstermektedir. Prof. Dr. Albert Gabriel, Prof. Dr. Ernst Diez ve 1958 senesinde Malatya Lisesi Resim- İş ve sanat tarihi hocası Cevat Ülger tarafından caminin hâlihazır durumuna göre ayrı ayrı planları çizilmiştir. Çizilen bu planlar arasında, en orijinal yapıya sahip olan, muhtelif inşaa ve ilave devirlerini de belirtmesi bakımından, Prof. Dr. Albert Gabriel'in hazırladığı plandır.

Aynı yerin, ayrı kimseler tarafından çizilmiş planlarını birbiriyle mukayese ettiğimizde, bunların birbirinden farklı durumlar arz etmesi dikkatimizi çekmiş; mahallen yapılan ölçüm ve uygulamayı müteakip üçünün de bazı ufak tefek noktalardan hatalı olduğu anlaşılmıştır. Bu meydana hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu meydana Cevat Ülger batı giriş kapısı ile kuzey kapalı kısmın kible duvarı üzerindeki pencereleri yanlış yerleştirmiş: Prof. Dr. Prof. Dr. Albert Gabriel ve Prof. Dr. Ernst Diez ise çok az bir farkla, minareyi yerleştirmekte hataya düşmüşlerdir.

1942 senesinde Malatya'ya gelerek üç gün kadar tetkiklerde bulunan eski Konya Müzesi müdürlüğünden Zeki Oral, Ulu Camiden bahisle:

Seyit Battal kapısından doğuya dönünce uzakta bir kervansaray cesametinde binası şerefesi yıkılmış minaresi ile Ulu Cami görülür. Camiinin salonu iki bölümdür. Müteaddit sütunlara da yanan tül kemerlerle yapılmış olan birinci kısım, yapılaş itibarıyla Harput'taki Ulu Caminin

hemen hemen aynı olduğuna göre, 12nci asır başlarında, Danişmentliler tarafından inşa edilmiş olması muhtemeldir. İkinci kısım ise tamamıyla Selçuk tarzıdır.

demektedir.

Devrin siyasi olayları dikkatle incelenecek olursa, Danişmentliler tarafından inşa edilmiş olması ihtimali olarak, ortadan kalkar Selçuk Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev II nin 1243 senesinde Moğollarla yapılan Köseadağ muharebesinde Moğol kumandanı Bayç'ya yenilmesi üzerine memlekette Moğol hâkimiyeti başlamış, Selçuklu Devleti'nin Moğol Hulağu tarafından taksim edilmesi üzerine İzzeddin Keykavus II. (1246-1261) önce Malatya da hüküm sürmeye başlamıştır. İşte Ulu caminin batı duvarı üzerindeki kapı kitabesinde bahsedilen hükümdar budur. Caminin ilk yapılışının bu tarih (645h, 1247-48m) olduğuna ve bu tarihten sonra Malatya üzerinde Danişment hâkimiyeti bahis mevzuu olamayacağına göre (Danişmentliler devletinin inkırazı 1174-77 senesidir.) yukarıdaki ihtimal kendiliğinden ortadan kalkar.

1247-48 tarihinden inşa edilen caminin 1273-74 tarihinde tamire ihtiyaç göstermesinin 1253 senesi Temmuz ayında İsavur Noyan komutasındaki Moğolların Malatya'yı muhasara ve yağma etmesi ile ilgili olduğunu iddia etmek yersiz olmasa gerektir.

Türk Sanat tarihi tetkikçilerinden Prof. Dr. Albert Gabriel, "Monuments Turcd'Anadolic" (Anadolu Türk Abideleri) eserinin ikinci cildinde Malatya'daki tarihi eserlerden bahsederken Ulu Cami'den de geniş sayılabilecek bir şekilde bahsetmiş; eserini, caminin planı, kesitli, kapı karnas detayları, kitabe ve fotoğrafları süslemiştir. A. Gabriel'in Ulu Cami hakkındaki müşahedelerini faydalı olur mülâhazası ile aynen almayı doğru buldum.

Prof. Dr. Albert Gabriel'in eserinden kopya edilen Fransızca metni, Türkçeye çevirmek suretiyle kıymetli yardımlarını bizden esirgemeyen, garnizonumuz subaylarından Yarbay Saffet Tınaztepe'ye de teşekkürü bir borç biliriz.

Ulu Cami takriben 33x50 m ebadında dörtgen şeklinde bir satıh üzerine yapılmıştır. Ortasında 10,25 m genişlik ve 14m uzunlukta bir dörtgen şeklinde avlu bulunur. Güneyde bir eyvan 6,60 m açıklık ve 6 m derinlikte, önünde yükselen kubbeye takaddüm eder. Doğuda ve batıda uzunlukları eşit olmayan iki kanat zincirden halkalar yaparlar. Bu zincirler doğuda iki sıra batıda bir sıradır. Birleşim noktaları dörtgen şeklindeki Caminin dayanma noktalarıdır. Bu nokta zincirler de bir kubbe meydana getiri. Doğuda olduğu gibi, batıda da kubbe üzerinde pandantifler güney kemerlerine girişleri arasını örter. Batıda tadilat izleri ve yeniden yapılma açıkça görülür.

Fakat bu tahavvülât binanın genişliğine göre değişir. Hakikaten bu gün oraya hala iki büyük kapıdan girilir. Birisi batı tarafından ortasına doğru diğeri de doğu tarafı güney nihayetine doğru açılmıştır. Batıdaki daha iyi muhafaza edilmiştir. Birincisi 645 tarihli ikincisi 672 tarihli. Onların her ikisi de mimar Hüseyin tarafından inşa ettirilmiştir. Avlunun kuzeyinde tesisat çok muntazamdır. Caminin kuzey kanadını ayıran bugünkü duvar tamamen yeni inşaattır denebilir. Orada bir (kaisariya)nın tesisi edildiğini hatırlatan kullanılmış bir kitabe bulunur. Orta vasfı ile bu ibare yeni bir tarih gösteriyor. (kaisaraya) hakikaten kuzey kanatla beraber hâlihazır şekilde modern devirde yapılmıştır. Caminin ilk olarak yapıldığı kuzey duvara kadar olan yeri kapladığı ifade edilemez.

Fayansla süslü tuğladan inşaat dâhili kısımdadır. Taş inşaat badanalanmış sıva ile örtülüdür. Hakikaten avlunun batı cephesi birinci tip ise de ikincisinin bütün vasıflarının arz ettiği görülür. Caminin büyük kısmı bir tufan neticesinde mahvolduğundan tahmini bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

Bundan başka kalan tuğladan kısımlar büyük hasara uğramıştır. Nitekim Eyvan kemeri o kadar fena yapılmıştır ki yapılışında üstte az mesafe vardır. Hiç dekor yoktur.

Dış duvar güney kapısında tamir izleri vardır. Duvarlara birçok tamirat yapıldığı gibi büyük doğu kapısı da tamir olmuştur. Eyvan altında olduğu gibi kubbe altında da tuğladan unsurlar çok iyi muhafaza edilmişlerdir. Onlar kemerle tutturulmuş yahut da istinat duvarlarıyla desteklenmişlerdir.

Kemeri tutan kalıntıları, 197. şekilde (Ulu Caminin planı) en eski kısımları siyahla, tekrar inşa edilen elemanlara tekabül edenleri koyu taramalarla ve sonradan yapılan ilaveleri de daha açık taramalarla gösterdim. İlk müessesenin ve onun restorasyonunun tarihini tayin etmeğe gelince:

İş, ilk müessesenin ve onun restorasyonunun tarihi hakkında bize bir şey öğretmemesindedir. Biliyoruz ki Müslümanların işgalinin başlangıcında Malatya'da yalnız bu cami tesis edildi. O Bizanslılar tarafından 750 de tahrip edildi. Ve El- Mansur tarafından 756-758 tarihinde tekrar inşa edildi. Fakat VIII. asrın hiçbir elemanı ile bugün ki Ulu Cami olarak muhafaza edilmediğe benziyor. Bununla beraber onun aynı yerde yapıldığı kabul edilebilir.

İki büyük kapının tarihini kitabelerinin tetkikinden anlarız. Batıdaki tarih 645h'dir (1247m) Doğudaki kitabenin üzerinde caminin 672h'de (1273-74m) restore edildiği ifade edilir. Bunların dışındaki diğer dört kitabe de inşaat bilgilerini içerir.

147 nolu kitabede Malatyalı Ebubekir'in oğlu Mimar Yakup ve onun oğlu Ahmet vardır. 148 nolu kitabede mimar Yakup'un adı ile 149 nolu kitabede hattat Ahmet'in isimleri geçmektedir. 150 nolu kitabe ise Kaisariyanın (Kuzeydeki üstü kapalı kısım) kuruluşunu ifade eder. Bu ibarelerde hiçbir tarih yoktur. Fakat inşaatın karakteri ve teknik dekor, yapının merkez kısmının tarihini XIII. asrın ilk yarısına kadar çıkartabilir. 645 tarihli büyük batı kapısı izlerinden bunun ilk safhada yapıldığı anlaşılabilir. Büyük, doğu kapısında okunan 672 tarihi şüphesiz kısmi bir yenileştirmeyi hatırlatıyordu. Hâlihazır manzarasını veren kanaatlerin hemen hemen hepsinin, alakadar eden, yenileştirmesine gelince onun tarihini tayin etmek güçtür.

Kuzey kısımdaki (Kaisariya) bu işler sırasında yapılmış olabilir. Üzerinde tarihi olmayan 150 nolu kitabe, gösterdiği göre hakikaten 15. Yüzyıla aittir. Cami ile (Kaisariya) arasındaki ayırma duvarına gelince, onun daha sonra yapıldığı görülmüyordu.

Orada bir Ermeni mezar taşı parçası bulunur. Onun kitabesinde pek eski olduğu görülmüyordu. Tuğla inşaatında ve seramik kaplama da İran'ın tesiri olduğu açıkça anlaşılabilirdi.

Bununla beraber mesela onun, yapılış tarzı daha ziyade Selçuk eserlerine de benziyordu. Bir İran nazariyesine göre kaydedelim ki batı kapısında bırakılan imzadan mimar Hüsrev'in bir İranlı yahut İranlılaşmış bir Türk olduğu fikri çıkarılıyordu. Bilakis kubbeyi ve avlu tarafındaki cepheyi yapan Ebubekir'dir. Fakat İran'ın teknik ve usullerini İran'dan dışarıya götüren, asıl İranlı amelelerin olduğu kabul edilebilir.

Tuğla duvarı ustası Yakup ve oğlu hattat Ahmet'in devrinde taş inşaat ustasının Hüsrev'in olması da mümkündür.

Keza Ulu Cami'nin genel inşaat tarihi 13. asrın ilk yarısı olarak kabul edilebilir. Hal edilecek bir nokta kalıyor. Muhtemelen ilk plan yenileştirilmeden nazarı itibara alınmamışa benziyor. Hakikaten Eyvan'ın muntazam yapılması ve kubbeler, kanatlarında bulunmayan bir inceliğin şahididir.

Yeniden yapılan kısımların bir zelzele ile tahrip edildiğini tasavvur edelim; Onların kendi yerleri ve dayanma noktaları üzerine tekrar yapıldığı gerçek değildir.

Belki dayanma noktaları bugün olduğu gibi başka bir tarzda bölünmüşlerdir.

İyi bir tertibatla dayanma noktaları arasına, kemerler üzerine kirişler koyarak kanatlara (yan bölümler) aynı suretle tavan kaplandığı kabul edilebilir.

Bu planın reddi muhtemel değildir. Ben mümkün olan bir hal tarzının en iyisini şemada verdim. (Şekil 200) avlunun kuzey cephesi üzerinde üç kemerin ordanansını ifade ettim. Fakat bu tarafta avlunun bütün genişliğince açılan bir eyvan olmalıydı. Bununla beraber daha kuvvetle zannediyorum ki kuzeyde, batı ve doğudakilere müşabih bir giriş bulunsun, iki kubbeli kuzey kanadın derinliğini azaltmak kaidesi üzerinde duruyorum.

Prof. Dr. Albert Gabriel'in yukarıya aynen aldığımız Ulu Cami hakkındaki yazısı dikkatle incelenecek olursa, belli başlı birkaç noktanın göze çarptığı görülür. Bunlar içinde en dikkate şayanı Ulu Cami'nin evveliyatı hakkındaki fikrin orijinalliyetidir.

Ulu Camiyi bir bütün olarak mütalaa etmek biraz zordur. Bunun içindir ki eseri:

- a. Çevre ve bölme duvarlar:
- b. Cami giriş kapıları
- c. Kubbe ve kubbe altı kemerleri
- d. İç avlu ve iç avluya bakan kemerler
- e. Eyvan ve eyvan taç kemeri
- f. Yan kanatlar
- g. Kuzeydeki üstü ve etrafı kapalı kısım, Kaisariya.
- h. Minare v.s. gibi kısımlara ayırarak tetkik yolunu seçtik.

1-ÇEVRE VE BÖLME DUVARI: Eseri muhteviyatının dört tarafı duvarla çevrilidir. Bunun içindir ki çevre duvarları cihetlendirerek mütalaa etmek mecburiyetindeyiz:

Batı Duvarı: Muntazam sıralı kaba yontma taş duvardır. 51,90m uzunlukta ve takriben 5m yüksekliktedir. Bu duvar üzerinde bulunan giriş kapısının hemen yarıya kadar toprakta gömülü oluşu, duvar etrafının zamanla toprakla dolmuş olduğuna isabet eder. Duvar, payanda vazifesi gören taş yığınları ile takviye edilmiştir. Güney başlangıç noktasının 22. metresinde caminin kadim giriş kapısı yer almaktadır. Minare, yine duvarın güney başlangıç noktasının 40ncı metresine rastlamaktadır. Yukarıda bahsedilen ve duvar üzerinde bulunan kadim ihtiva eden duvar parçasında ve palavalara rastlanılmaktadır. Ve yine bu duvar üzerinde ve ana kubbe hizasında, uçları duvardan taşmış tuğladan inşa edilmiş iki kemere rastlanılmaktadır ki bu da, caminin kadim inşa sabasının şimdikinden farklı olduğunu ispat etmektedir. Böyle bir duruma kible duvarı dışında da rastlanılmaktadır. Ve yine bu duvar üzerinde ve ana kubbe hizasında, uçları duvardan taşmış, tuğladan inşa edilmiş iki kemere rastlanılmaktadır ki bu da, caminin kadim inşa sahasının şimdikinden farklı olduğunu ispat etmektedir. Böyle bir duruma kible duvarı dışında da rastlanılmaktadır. Duvar üzerinde ve minarenin kuzeyindeki kısma rastlayan bölümde 1059 tarihi tamir kitabesi ile müteaddit defalar (Allah Zahr) yazılı taştan pencere palavası dikkati çekmektedir.

Kuzey duvarı: kaba yontma taştan yapılmış ve taş yığınının müteşekkil payandalarla takviye edilmiştir. 31,90 m uzunluğundadır. Üst kısımlarına isabet eden 7 pencere vardır.

Güney duvarı: Caminin kible duvarını teşkil eder 36m uzunluğundadır. İnşa nev'i çeşitlidir. Kiremit, moloz taş ve kaba yontma taştan yapılmış kısımlar halindedir. Bu da duvar üzerindeki tamiratın çokluğunu göstermesi bakımından mühimdir. Duvarın, doğu tarafından, Cami içinden devam eden kemerlerin duvar dışına kadar çıkması mühim bir noktadır. Ve dikkatle tetkik edilmesi icap eder. Bu kemerlerin, caminin kadim kısmı ile muasır ve belki de aynı kimse tarafından yaptırılan Şahabiye-yi Kübra Medresesine kadar devam ediyormuş gibi bir durum arz etmesi, bu yığıntısı görülen medreseye girişinde, caminin bugün ki giriş kapısında olduğunu göstermektedir. Bu kanaatimizi aslen Eski Malatyalı olan ve halen Çarmuzu'da ikametle inşaat ustalığı yapan Bilal Çolak Hocanın tanıklığı da teyit etmektedir. Bu da bize, Ulu Camii ile Şahabiye-yi Kübra Medresesinin birbiriyle olan irtibatını göstermesi bakımından önemlidir.

İç avluya bakan kuzey bölme duvarı: Cami'nin üstü kapalı ikinci kısmını birinci kısmından ayıran duvardır. Muntazam sıralı silme taştan yapılmıştır. Sağlı sollu iki iç giriş kapısı ve beş pencereyi (iç avluya gelen kısımda iki üst küçük pencere) ihtiva eder. Kanatlara rastlayan kısımlarda bu bölme duvarının tonoz şeklindeki kemer altlarını doldurmak suretiyle yapıldığının görülmesi duvarın sonradan yapıldığının en büyük delillerinden biridir. Duvarın iç avluya rastlayan kısmında duvardan kabarık şekilde inşa edilmiş iki sütun vardır. Doğuya rastlayan tepe sivri, batıdakinin ise güdüktür. Bu iki sütun ortasında birbirinden ayrı iki kitabe vardır. Üsteki 138x25 cm diğeri 63x34 cm. ebadındadır ve gayri muntazam bir şekilde yerleştirilmiştir. Kitabenin itimat edilir bir şekilde okunması şimdilik mümkün olmadığından duvarın yapılış tarihi hakkında herhangi bir rakam verecek değilim. Zaten kitabe üzerinde sarih bir tarihe de rastlanılmamaktadır. Duvar üzerindeki sütuncukların dış tarafında altı köşeli ve

dört köşesine üçgen, renkli taş yerleştirilerek dörtgen şekli verilen oldukça iri oyma motifli iki gülce vardır. Bu duvarın Cami doğu kanatlarına rastlayan kısmında ise Ermenice yazılı bir taş görülürse de yazısı okunacak durumda değildir. Bunun gayet eski bir Ermeni mezar taşı olduğunu Prof. Dr. Albert Gabriel söylemektedir. Yalnız bu Ermeni mezar taşının burada bulunuşu manalıdır.

2-CAMİ GİRİŞ KAPILARI: Cami duvarlar üzerinde iki giriş kapısı vardır. Birisi batı duvarı üzerinde bulunan ve caminin ilk yapılışına ait olan kapıdır ki bugün halen muattaldır. İkincisi ise doğu duvarı güney nihayetindedir.

Batı Kapısı: Batı duvarı güney başlangıç noktasının 22,20 m'sindedir. Hâlihazır durumu ile 4,80 m eninde ve 4,90 m boyunda ve duvar yüzeyinden epeyce çıkık bir sahayı işgal etmektedir. Kapı kısmı kerpiç ve taşla örülerek kapatılmış olup, hemen hemen ayrıya kadar toprağa gömülmüş vaziyettedir. Kapı üzeri basık daire kemerli olup, kemer taşları birbirine geçme ve birer ara fasıla ile renklidir. Kapı kemerinin üzerinde caminin ilk inşa tarihi yapan ve yaptıranın ismini havi kitabe vardır. Kitabenin üzerinde, taç kapının dış sathı ile içerlek olan iç sathının birleşmesini sağlayan karnaslar yer almıştır. Karnaslar, muntazam silme taş satıhtan içeri doğru başlamaktadır. Karnas ayaklarının alt ortasında kapı duvar hücreleri mevcut olup üstü dilimli ve basık daire kavislidir. Karşılıklı iki hücre iç duvarları arasındaki mesafe 2.85 m dir. Dış kenarları arasındaki mesafe ise 2.40 m dir. Şu halde hücre derinlikleri satıhtan içeriye azami 22,5 cm dir. Silme taştan ibaret karnas dış sathını, sivri kemer şeklinde beyaz ve kiremit rengi taştan mamul orijinal bir korneş ve bundan biraz çıkıkça burmalı ve yine renkli beyaz karışık, kavisli sütunumsu bir sarak çevirmektedir. Bu sütunumsu sarak kemerin, tepesinin sağ ve solunda Selçuk motifli, yuvarlak daire şeklinde kabaramsı iki gülce yer almaktadır.

Normal duvar yüzeyinden çıkıkça ve dikdörtgen olan dış kapı yüzeyinin diğer kısımları Selçuk motifli renkli ve beyaz (gayri muntazam ve karışıkça) taşlarla süslenmiştir.

Bu kapının bugün ki durumu esaslı bir tetkike muhtaçtır. Kitabesinde, Caminin ilk inşa devirlerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Fakat dikkat edilirse kadim kısmın inşasında gösterilen itina ve zarafet kapı kısmında pek göze çarpmaz. Hatta hiç yoktur denilebilir. İtina ve zarafetin bundan esirgenmiş olması düşüncesi her türlü tahmin ve kanaatin dışındadır. Ve yine dikkatle inceleyecek olursak, bölgede hem asır olan bu tip cami taç kapılarında ki azameti ve ihtişamı burada görmek imkânsızdır. Öyle ki kitabenin dahi asıl kitabe olduğundan şüpheye düşmek mümkündür. Kitabenin baş ve son kısımları karnas kemer ayaklarına kadar girmiş ki, bu kısımların görülebilmesi ancak yazıyı kapatan karnas kenarını kırıp oymakla mümkün olmuştur. En ufak bir yanlışlık ve hatanın teşhisine imkân hâsıl olmayan, kadim kısma gösterilen itinanın daha öncede zikrettiğimiz gibi buradan esirgenmesine imkân olamayacağı için kanaatimizin doğruluğu kendiliğinden teşvik edilmiş olur. Şu halde, herhangi bir sebeple kırılan veya çatlayan asıl cami kitabesi aynen kopya edilmiş acemi usta eline kalan sair kapı taşları ise gayri muntazam bir şekilde yerleştirilmiştir, kanaatini ileri sürebiliriz.

Doğu Kapısı: Doğu duvarının güney bitim noktasına yakın bir yerdedir. Kitabesinde 672h (1273-74m) senesinde, caminin yeniden tamiri esnasında açıldığı anlaşılmaktadır. Dış satıh teferruatı yıkılmış, adi taşlarla yerleri doldurulmuştur. Geri kalan kısımları, batı kapısındaki muadilleri ile mukayese edildiğinde sanat bakımından ondan çok daha tekâmül etmiş vaziyette olduğu görülür. Buda ikisini de yapan usta olan Hüsrev'in 25 sene içinde, sanatındaki terakkiyi göstermesi bakımından mühimdir. Kapı içi 1,95x2,40 m ebadında ve basık daire kemerlidir. Kemer taşları gayet orijinal bir şekilde işlenmiştir. Bu kemer taşlarının tetkikinde içten maden dökümü ile birbirlerine geçme olduğu anlaşılmaktadır. Kemerin üst tarafında gayet güzel Sülüs yazı ile yazılmış ve sanatkârane oyulmuş kapı kitabesi yer almaktadır. Kitabeden sonra diğer kapıda olduğu gibi dış satıhtan iç satha geçişi sağlayan karnaslar yer almaktadır. Kapı dış iç sathını birbirinden ayıran kapı yan duvarların üzerinde karşılıklı hücreler mevcuttur. Bu yan duvar hücrelerinin üstten, yan duvar dış sathına geçişi karnasımsı orijinal dilimlerle olmuştur.

Silme taştan ibaret karnas dış satıh olduğu gibi durmakta, motifçe batı kapısının aynı olup renkli taş kullanılmış olan korneş sağ alt kısmı hariç tamamıyla yıkılmış; ondan sonra ise, yıkıntı tamiri esnasında gayri mümtaz bir şekilde inşa edilmiştir. Asıl kapı kemerinin anormal çöküşü karşısında yıkılmayı önlemek için kapının daralması pahasının kapı kemer ve kemer

ayakları ikinci bir taş kemerle takviye edilmiştir. Bu kapının sol üst kenarında 1205h (1791m) tarihli bir tamir kitabesi bulunmaktadır ki bunun da camiye aidiyeti şüphelidir.

3-Kubbe ve Kubbe Altı Kemerleri: Tamamıyla kiremiten inşa edilmiş olup, şekilli örtüşü ile tabii ve süslü oluşu sağlanmıştır. Daire kavsi kubbe tipindedir. Dış görünüş itibariyle biraz soğan kubbe nev'inde andırmaktadır. Kubbe sekiz kenarlı bir kasnağın üzerine oturtulmuş bu kasnak üzerindeki pencerelerin orijinal bir şekilde yapılan kemerleri vasıtası ile de bu oturtulma sağlanmıştır. Hafif münaslı yarım küre şeklindedir. Çap; 6,40m, kutru 22,80m'dir. Kubbe tepesinden, caminin zeminine kadar olan mesafede 15.20-15.40m'dir. Kubbe kasnak ve pabucunun caminin damına olan mesafesi 4,40m'dir. Şu halde caminin kubbe ve kasnağın, cami damına olan yüksekliği takriben 8 metredir.

1958-59 senesinde Lise Resim -İş ve Sanat Tarihi hocası Cevat Ülger'le yaptığımız incelemeler esnasında Ulu Cami'nin kubbeye çıkmış, harcımsı bir nesneden yapılmış dört yuvarlak gözlü, caminin ilk yapıldığı zamanlara aidiyeti muhtemel olan.

4-İç Avlu ve İç Avluya Bakan Kemerler: Takriben caminin ortasına isabet eden üstü açık olan kısımdır. Boşluğun ortasında büyük bir dut ağacı, bunun güneyine isabet eden yerde ise oradaki bir mezarın ayak ve baş taşı olduğu söylenilen sekizer köşeli iki taş bulunmaktadır. Avlunun Doğu ve Batı yönlerine gelen kanatlarda dörder kemer; güneyinde eyvan bölümünde inceleyeceğimiz için şimdi kanatlara rastlayan kemerleri izaha çalışacağız.

a-Avluya bakan batı kemerleri: Caminin iç avluya bakan güney ve batı cenah kemerleri tamamıyla tuğladan malum olup çini kaplama ve tuğla süslerle süslenmiştir. Bu, Selçuk eserlerinin hemen hemen genel vasfıdır denilebilir. Tuğlalar gayet güzel ve birbiriyle ahenk teşkil edebilecek bir şekilde yerleştirilmiş ve gayet itinalı bir işleme neticesi tuğladan mamul orijinal motifler meydana getirilmiştir. Gayet güzel olan bu süsleme oldukça da teferruatlıdır. Bu şekillerin ortası ve icap eden yerleri gene ahenkli bir şekilde Çini mozaik sistemi ile çinilenmiştir. Bu çinileme ile hem eserin süslü olması hem de iyi muhafaza edilmesi sağlanmak istenmişse de bugün aksi olmuş, özüm ona, antika eser meraklısı kimseler tarafından bu çini süsler zaman zaman sökülme tehlikesine maruz kalmışlardır.

İç avlu batı canibinde dört kemer vardır. Kemer ayak temelleri hariç kâmil tuğladan yapılmıştır. Eyvan taş kemerlerine bitişik birinci kemer, iki merkezli ve mümas çizgili sivri kemer tipindedir. Kemer tepesindeki kitabe tablasındaki küfi kitabe, diğer kemer kitabelerinden daha iyi vaziyettedir. Bu yazı herhangi bir süslemeden fark edilemeyecek kadar tezyini mahiyette olup oldukça da zariftir. İkinci kemer Arap tipi dört merkezli sivri kemerdir. Kemer kenarını takiben Selçuk celisi hatlarla yazılmış bir ayeti kerime mevcuttur. Üçüncü kemerinde kemer kavşından bu şekilde fakat küfi hatlarla yazılmış bir ayeti kerime mevcuttur. Bu kemer de ikinci kemer tipindedir. Üst tabladaki tezyini küfi kitabe tamamıyla ölmüştür.

b-Avluya bakan doğu kemerleri: Batı kemerlerini karşılayacak şekilde silme taştan yapılmış dört kemerden müteşekkildir. Herhangi bir tezyinatla lüzum görülmemiştir. Kemer aralıkları birbirinden farklıdır. Birinci kemer değerleri nazaran daha dardır. İki merkezli sivri kemer tipindedir. Diğer kemerler, iki merkezli ve daire kavisli kemer tipi vasfını haiz olup orijinal bir vasıf taşımamaktadırlar. Yalnız ikinci kemerin kemer ayaklarında başlıklı sütunçeler mevcuttur.

5-Eyvan ve Eyvan Taç Kemerleri: İç avlu ile kubbe arasında kalan kısma verilen isimdir. Kubbe kuzey istinat kemeri ile bağlantısı üçgen bingilerle olmuştur. Bu kısımdaki tuğlalar güzel bir desen meydana getirecek tarzda ve ahenkli bir şekilde düzülmüşlerdir. İstinat kemerinin tepesi hizasında, Reyhanî tabir edilen hatla bir ayeti kerime yazılıdır. Buradaki kemerlerde, yıkılmayı önlemek için silme taştan yapılmış iki merkezli sivri kemerlerle takviye edilmiştir.

Bahsedilen yarım kubbenin ağzını teşkil eden eyvan taş kemerine gelince, bununda oldukça şayanı dikkat bir şey olduğu anlaşılar. Kemer pek muazzam bir şey değil. Fakat sanat bakımından takdire şayandır. Tamamıyla tuğladan yapılmış çini mozaik sistemi ile orijinal ve karışık şekillerle süslemiştir.

6-Yan Kanatlar: Kubbe, eyvan ve iç avlunun doğu ve batısına kalan üstü kapalı yerlerdir. Büyük dört köşe ayakların üzerindeki kemerlerin tonoz yapacak şekilde birleşmesi ile meydana gelmiştir. Bu kısımlar sıvalıdır. Sıvası dökülen yerlerden kemerleri birleştiren tavanın tuğladan

yapıldığı görülmektedir. Doğu kanatta kemer ayakları çift sıra batı kanatta ise tek sıra halindedir. Doğu giriş kapısı hizasına rastlayan orta kemerin üzeri küçük bir kubbe halindedir.

7-Kuzey Kanat: Kuzeydeki üstü kapalı ve etrafı çevrili olan kısımdır. İçi yan kanatları andıracak şekilde ve manastır kemerleri halindedir. Enlemesine üç sıra kemer ayağını havidir. Kible duvarında mihrap üzerinde ve onun arkasında birer kubbe mevcuttu. Caminin açıldığı zamanlar, namaz, bu kısımda kılınmaktadır.

8-Minare: Minare kürsüsünün dip kısmı taştan diğer kısımları kiremittendir. Caminin ilk yapılış zamanına aittir. Şerefeye kadar olan kısmı yer yer yarılmakla birlikte sağlam; yukarısı ise hiç yoktur. Minare 23,5x4,5 cm'lik pişmiş tuğladan inşa edilmiştir. Minarenin çapı 2,35m kutru 8,5m duvar kalınlığı ise 55cm'dir. Zeminden yüksekliği 20-10 m'dir. Minarenin pabuç üst kısmını teşkil etmekte olup yüzeyler halindedir. Minareyi içine alan inşaatın şekli bu kısmın asıl kısma sonradan ilave edildiğinin en açık olanlara rastlanılmadığından hakiki şekillerinin nasıl olduğu bilinmemektedir.

Mihrap ve Diğerleri: Mihrap, caminin güney duvarı iç kısmında ve büyük kubbenin altındadır. Silme taştan yapılmıştır. İlk şekli bilinmemekle beraber bir sanat harikası olduğu düşünülmektedir. Yeni yapılan mihrabın tepesinde Sultan Abdülhamit'in El-Gazali bir tuğrası ve 1318 tarihi vardır. Bununla bu mihrabın 1901 tarihinde yaptırıldığı görülmektedir. Mihrabın tuğra taşıması Sultan Abdülhamit'in himmeti ile yapıldığına delil sayılmaktadır. Zaten Yeni Cami'nin imamı Yahya Güner'in ifadesi de bu hususu teyit etmektedir. Yahya Güner, "Yeni Cami yapılırken ustalardan bir kısmı Ulu Cami'ye gönderilerek tamire ihtiyaç hissedilen yerleri tamir ettirildi ve aynı zamanda bugünkü mihrap yaptırıldı" demektir. Büyücek olan mihrap hücresinin üstünde şekillendirilmiş ve beyzi kabartma sarakla çevrilmiş kitabedeki talik hatla yazılı iki satırlık yazıda ise 1320 tarihi düşürülmüştür.

Ulu Cami'nin Ankara'ya götürülerek müzeye kaldırılan minberdeki sanatı ifade bakımından, onu gören bir Alman ailenin "*Eğer Almanya benim şahsi malım olsa idi tereddüt etmeden bu şaheserle değiştirdim*" mealindeki sözlerini, ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmemekle beraber, duymuştum. Minberin, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Malatya ziyaretinden sonra Ankara'ya gönderilmiş ve Mareşal'in onu çok beğenmiş olduğunu söyleyenler de var.

Ulu Cami, biz Malatyalıların medar-ı iftihar olan bir ata yadigâridir. Bunun içindir ki, her devirde yazarlarımızın kalemlerine mevzu ve bekası hakkındaki iyi niyet temennilerine hedef olmuştur.

Gerek hakkında yazılmış ve gerekse farklı konulardan dolayı onu ilgilendirmiş olan yazıları dercetmeyi, çeyrek asırdan fazla bir zamandan beri caminin bekasını temin için yapılan ima ve isteklerin bugünkü neticesini göstermesi bakımından faydalı görmekteyim.

1-Malatya Tarihi hakkında kıymetli çalışmaları bulunana şehrimiz avukatlarından Hüsnü Tulunoğlu 26- Birinci kanun (Aralık) 1944 gün ve 1115 sayılı Fırat gazetesinde neşredilen "*Bir Tarih Münasebetiyle*" başlıklı yazısında Ulu Cami'ye de temasla,

"*Eski Malatya'mız, mimarı durumlarının yüksekliği ve göz kamaştıran çini tezyinatlı camileri ve yine kapılarındaki, oymacılık sanatları ile göz ve gönülleri kendisine çekmektedir. Orada gördüğümüz Ulu Cami gibi muhallet bir eseri meydana getirebilmek bugün milyonlara bağlıdır.*

Üç mühim tarihi darbe ile büyük istihaleler geçirmesine rağmen ayakta duran bu mukaddes ma'bet bugünkü hali ile ömrü tabiisini yaşamış ufak bir arıza ile ölüme mahkûm bir hasta vaziyetindedir. Gelecek ahfada Türk Sanat'ını göstermek bakımından emri muhafazasına ve çarelerine başvurmak bugünkü nesil için tehiri caiz olmayan bir borç ve vazifedir."

demektedir. Herhalde eserin, bizlerin insaf ve ızanımıza muhtaç kalmak bahtsızlığına uğramasını, dördüncü darbe olarak kabul etmişlerdir bile!

2-13 Mart 1945 tarih ve 1137 sayılı Fırat gazetesinde neşredilen M.H. Erkunt'un Atom müstearı ile yazdığı "*Turistik Bakımdan Yarınki Malatya XI – Görülecek Eski Eserler*" başlık ve bölümlü yazısında,

"*Kitabeleri alt üst olmuş, çinilerinin bir kısmı çalınmış olan Ulu Cami başlı başına bir tarih destanı olduğu halde karşısında duyduğumuz his yürek acısıdır. Caminin içindeki harap duvarlarının, tavanlarının, zeminin bakımsızlığı insanı utandıracak kadar şikâyetçi bir hal dili taşır.*

Kendimiz, kendi eserlerimize bakacak cesareti içimizde bulamaz, tarihten utanarak boyun bükecek olursak, yarın ecdat emanetleri olan eserleri gezginlere nasıl gösterebileceğiz? Şimdiden tedbirler almalı, eski eserleri itina ile muhafaza etmeli Malatya'yı bu yönden de yurttaşlarımıza ve dünyaya tanıtmalıyız."

diyor.

3-7 Mayıs 1946 gün ve 1042 sayılı Fırat gazetesinde neşredilen “Bizim Görüşümüzle” başlıklı yazıda ez cümle “5 Mayıs 1946 Pazar günü C.H.P. ve Halkevi başkanlarının idaresinde Eski Malatya’ya bir gezi yapılmış. Halkevi temsil kolu da Ulu Cami, türbeler ve Kervansaray’da incelemelerde bulunmuşlar, beraberlerinde bulunan Eski Malatyalılara sahip oldukları eserlerin tarihi kıymetleri hatırlatılmış ve muhafazaları hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Bu arada Ulu Camide kubbelerden ve duvarlardan düşmüş bulunan çiniler, tuğlalar, yazılı taşlar Tarih Kolu Başkanı ve Gazi İlk Okulu Başöğretmeni İsmail Kutan tarafından restoresi sırasında kullanılmak üzere toplatılarak muhafaza edilmiştir. Bugün Ulu Camii de yer alan çini, tuğla ve kitabelerin önemli bir kısmı bu çalışmadan dolayı günümüze ulaşmıştır.

4-Mustafa Kuş’un “*Malatya’da harap olan eski eserler*” başlığı ile 28 Nisan 1959 tarih ve 223 nolu Ufuk gazetesinde neşredilmiş olan yazısında, caminin Vakıflarından, Maarif Vekâletine devredildiği ve restoresi için 1500 liranın gelmiş olduğunun öğrenildiğinden bahsedilmekte eserin evveliyatı ve bugünkü durumu hakkında kısa malumatlar verilmektedir.

5-17 Ocak 1961 tarih ve 2950 sayılı Malatya’nın Sesi gazetesinde Yanıkabası imzası ile çıkan “*Eski Malatya’daki Ulu Camii Yıkılmaktan Kurtarılmalıdır.*” başlıklı yazıda ise Ulu Camii’den haliyle harap halde olan bu kıymetli eserin restoresi lüzumuna işaret edilmiştir.

Aynı gazetenin 3 Mart 1961 tarih ve 2988 sayılı nüshasında neşredilen “*Eski Malatya’daki Tarihi Ulu Cami tamir ettirilmelidir.*” başlıklı imzasız yazıda Ulu Cami’den bahisle yine, tamiri lüzumunun işaret ve hususun temini ilgililerden rica edilmektedir.

1948’de neşredilen (L’illustration de L’orient Malatya) isimli eserin 42. sayfasında Ulu Cami’den de bahsedilmekte ve

“*Eski Malatya’da Müzeler Umum Müdürlüğüne bağlı bir müze mevcuttur. Ve bu müze halen Selçuklular devrinde ve Mimar Hüsrev’in hicri 645 senesinde inşa ettiği Ulu Cami’dedir. Ulu Cami emsaline nadir tesadüf edilen abidelerimizden biridir. Malast çinileri ile bezenmiş olan bu mimari eserin birçok yerlerinde çatlaklıklar ve yıkılma alâymileri görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının Ulu Cami’nin restore edilmesi için ayırdığı 400.000 liralık tahsisat yakında tamirat için sarf edilmeğe başlanmaktadır.*”

denilmektedir. Bu tahsisatın ne olduğunu bilmiyorum ama camiye sarf edilmediği muhakkaktır. Aynı eserin 7. sayfasında Ulu Cami zeminine ait olduğu bildirilen bir fotoğraf varsa da bunun Ulu Cami’ye aidiyeti yanlıştır. Aynı fotoğraf Ekrem Yalçinkaya’nın “*Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası*” isimli eserinin 75. sayfasında “*Pirin Mozaiklerinin bir kısmı*” başlığı ile neşredilmiştir.

Ulu Cami hakkındaki tetkiklerimiz bu kadarla sona ermiş değildir. Camiye ait bütün kitabeler ve özellik taşıyan kısımlar en ufak teferruatına kadar, tarafımızdan, fotoğraflarla tespit edilmiş bulunmaktadır.

Kitabelerin itimat edilir bir şekilde okunma ve tercümesinin yapılmaması bu yöndeki tetkikimizin bir müddet gecikmesine sebep olacaktır. Kitabe muhteviyatları tam ve doğru olarak tespit edilmeden, cami üzerindeki tamirat ve değişiklikler hakkında herhangi bir mütalaa hatalı olur.

Cevat Ülger Ulu Cami hakkındaki müşahedelerini bildiren mektubunda “*Bina plan bakımından büyük bir başarı göstermemekle birlikte (Hatta bariz bir Arap tesiri de taşıyor) çinileri bakımından Selçuklu sanatının en güzel, şaheser bir eseri olarak vasıflandırılabilir.*” demektedir. Prof. Dr. Albert Gabriel ise, eserin İran sanatının tesiri altında kaldığını söyler. Zamanın siyasi olayları ve Selçukluların Anadolu’ya gelmeden evvelki memleketleri göz önüne alınırsa, eserin İran ve Arap sanatının tesiri altında kalmış olmasını makul karşılamak icap eder. Hâlbuki genel inşa şekli ile bu tesirler, pek fark edilmez bile.

Eserin son elli yıldaki tahribinde, gayri Müslimlerin, Müslüman halkın para hırsını tahrikle kendi mabetlerini kendilerine yıktırma prensibini intaç eden “Burada, burayı yeniden yaptıracak kadar para ve mücevher var “ şeklindeki uydurmaların tesirini, ibretle müşahade etmek mümkündür.

Cami içindeki yazıların cinsini tayinde eski yazı hat çeşitlerini ihtiva eden bir kataloga müracaat edilmiş; katalogdaki benzerinin ismi o yazıya hat ismi olarak verilmiştir. Bazı yazı çeşitlerinin aşırı derecede birbirine benzemesi yüzünden herhangi bir hataya düşülmüş olma ihtimali vardır. Bu durum, bazı çöküntüler ve yerleşmeler sebebi ile şekil değiştiren kemer nevi’leri hakkındaki kanaat ve tahminlerimiz için de varittir.

Ulu Cami'nin tamir ve restoresi bizim için hakikat olması imkânsız bir rüyadır artık. Çeyrek asırlık yazıların bir netice tevhit etmeyişi bu kanaatin en sağlam cevabı mucibesidir. Bunun içindir ki Ulu Caminin restore ve tamirini istemekten vazgeçtik. "Hali hazır durumu ile muhafaza imkânları sağlansın kâfi" demekten başka bir şey gelmiyor elimizden. Caminin çini tezyinat ve yazılarını orijinal renkli fotoğraflarla tespit ve muhafazasını temin, ilgililer için kulak ardına atılmaması icap eden en külfetsiz ve aynı zamanda en asil bir vazifedir (Ufuk gazetesi 20.02.1961).

ESKİ MALATYA ULU CAMİİ II

Daha önce bu çalışmada Ulu Caminin tarihi, müstemilatı ve bugünkü durumu hakkında bir seri yazı neşretmiştik. Bu defa Ulu Cami üzerindeki kitabe, yazı, tamirat ve son tetkiklerimiz esnasında vardığımız bazı kanaatlerimizden bahsedeceğiz.

Yazıya başlamadan okuyucularımızın affına mazhar oluruz düşüncesi ile bir hususu (ehemmiyetine binaen) belirtmek isteriz. Bazı teknik imkânsızlıklar (harf noksanlığı v.s.) ve neşir vasıtası kifayetsizliği, eski yazı ile yazılmış kitabe ve ayet'lerin, aynen eski yazı veya okunduğu şekilde yeni yazı ile yanlış yazılabilmek imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Ayetlerin transkripsiyonunda, eldeki imkânlar nispetinde, gereken dikkat ve itina gösterilmiştir.

ULU CAMİİ KİTABE VE YAZILARI

Ulu Camii üzerindeki yazılar, gerek camiye aidiyet ve gerekse muhteviyat itibariyle muhtelifdir. Bunları tetkik, ancak muhtelif sınıflandırmalar vasıtasıyla mümkündür.

Ulu Cami üzerindeki kitabeleri, camiye aidiyeti yönünden şöyle sınıflandırabiliriz:

1-CAMİYE AİT KİTABE ve YAZILAR:

- a) Batı kapı kitabesi
- b) Doğu kapı kitabesi
- c) Batı duvarı üzerinde ki tamir kitabesi
- d) Kubbe yazıları
- e) Kubbe ve eyvan istinat kemeri üzerindeki kitabe
- f) Eyvan taç kemeri ve eyvan bingi yazıları
- g) İç avluya bakan batı kemer kitabeleri ve 2nci 3ncü kemer kavis yazıları.
- h) Mihrap üzerindeki yazı ve tuğra

2- CAMİYE AİT OLMAYAN KİTABE ve YAZILAR:

- a- Kible duvarı batı bitimindeki mezar taşı
- b- Doğu kapısı karnas dış sathı güneyindeki çeşme kitabesi
- c- İç avluya bakan kuzey bölme duvarı üzerindeki kitabeler
- d- Bölme duvarının doğu kanat altına rastlayan kısımdaki ermeni mezar taşı

Yukarıdakilerden başka, Ankara Etnografya Müzesinde bulunan, caminin minberindeki yazılar da camiye aidiyet yönünde mütalaa edilirse de şimdilik mevzuumuz dışındadır.

Kitabeleri, mahiyet itibariyle de şöyle sınıflandırabiliriz:

1-İNŞA KİTABELERİ

- a. Batı kapı kitabesi
- b. Mimar, usta ve kitabe yazarını bildiren kubbe ve kemer kitabeleri

2-TAMİR KİTABELERİ

- a. Doğu kapı kitabesi
- b. Batı duvarı üzerindeki tamir kitabesi
- c. Mihrap üzerindeki yazı ve tuğra

3-MUHTELİF SURELERDEN SEÇİLMİŞ MUHTELİF AYET'İ KERİMELER:

- a. Batı kitabesi içindeki ayet-i kerime
- b. Doğu kapı kitabesi içindeki ayet-i kerime
- c. Kubbeyi içinden saran ayet-i kerimeler
- d. Eyvan taç kemeri ve bilgileri üzerindeki ayet-i kerimeler

- e. İç avluya bakan batı kemer kitabelik ve 2nci 3ncü kemer kavısı tablasındaki ayet-i kerimeler.
- f. İç avluya bakan kuzey bölme duvarı üzerindeki ayeti kerime.

Yukarıda, muhtelit bakımından sınıflandırılan Ulu Cami kitabe ve yazılarının izahında, aşağıdaki sıra takip edilecektir:

1. Batı kapı kitabesi
2. Doğu kapı kitabesi
3. Batı duvarı üzerindeki tamir kitabesi
4. Kible duvarı batı bitimindeki mezar taşı
5. Doğu kapısı karnas dış sathı güneyindeki çeşme kitabesi
6. İç avluya bakan kuzey bölme duvarı üzerindeki kitabe ve yazılar
7. İç avluya bakan batı kemer kitabe tablalarındaki ayet-i kerimeler.
8. İç avluya bakan batı kemerleri (2nci ve 3ncü kemer) kayıs tabla yazıları
9. Kubbe içini saran ayet-i kerime
10. Kubbe istinat kemeri üzerindeki kitabe
11. Eyvan kubbe nihayeti bingi ve taç kemeri üzerindeki ayet-i kerimeler
12. Mihrap üzerindeki yazılar ve tuğra

Şimdi sırası ile bu yazı ve kitabeleri izah edelim.

1-BATI KAPI KİTABESİ

Ulu Cami'nin halen muattal olan, batı duvarı üzerindeki, giriş kapısı kemer kavsi ile karnas arasında kalan kitabedir. Kitabenin üst kenarı 2,40 m. uzunlukta olup düzgündür. Alt kısmı ise kapı kemer kavsine uyulacak şekilde kavislidir. Kitabe kapı kemer kilit taşıını ortalayacak şekilde birbirinden ayrılan iki parçadan müteşekkildir. Kavse göre muhtelif uzunluklar arz eden altı satır yazıdan ibarettir.

a- Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı:

1-İnnema yağmürü mesacidalli hi men amene billahi velyevmil' ahiri ve ekamessalate ve atezzekate ve lem yahşe illallahe feğasa ülaikē en yekūnu minelmühtedin (Tövbe suresi 18. ayet).

2-Emre-e biğimaret-i haz-el bab'il mübareketi fi eyyam-i devlet-es sultan-ülğazam izzüdünnya veddin eb-ül feth Keykavüs bin Keyhüsrev bürhani Emir-ül mü'minin. Halledullah-u mülkehu: Bi ğabdiz-zaif el-muhtaç ila rahmeti rbbiŞahabeddin İlyasbin-i Şahap bin-i Ebibekir Ehsenellah-ü tevfikey-ü Fi gurreti rebigulevvel seneti hamse ve erbağine ve sittemie. El-mülki lillahlil vahid-il kahhar. ğemele bihi (?) üstad Hüsrev-ül benna.

b-Kitabenin tercümesi:

1-Allah'ın mescitlerini ancak, Allaha ve kıyamet gününe iman edenler, beş vakit namazını kılanlar, malının zekâtını verenler ve Allahtan başkasından korkmayanlar mamur kılar. İşte bunlar, hakiki hidayet ermiş kimselerdir. (Tövbe Suresi 18.ayet)

2-Bu mübarek kapıyı, Ulu sultan, dünya ve dinin azizi, fetihlerin babası, Keyhüdev oğlu Keykavüs- Allah mülkini daim kılsın zaman-ı devletin de: müminlerin emir-i bürhanı, zayıf kul, Allah'ın rahmetine muhtaç olan Ebubekir oğlu Şahab'ın oğlu Şahabettin İlyas yaptırmıştır. Allah tevfikini versin. 645 senesinin Rebiülevvelinin ipdidasında. Hakikate mülk, vahid-il kahhar olan Allahındır. Üstad duvarcı Hüsrevin yapısıdır. (Duvarcı üstad Hüsrevin amelidir)

Ekrem Yalçinkaya'nın "Muhtasar Malatya Tarih ve Coğrafyası" isimli eserde bu kitabe üzerindeki bir şifredeki bahsedilmekte ise de böyle bir şifre mevcut değildir. Bu kitabe üzerindeki Hüsrev kelimesinin yazılışı doğu kapı kitabesinden çok farklı olduğu için kelimenin yazılışına bir mana verilememiş, elbenna kelimesi de okunamayan kelimeye ilave edilerek bunun bir şifre olduğu husus iddia edilmiştir. Kitabenin eni, daha öncede söylenildiği gibi 2,40m, boyu ise en geniş yerinde (yan kenarlarda) 0.65m. dir.

2-DOĞU KAPI KİTABESİ: Gayet güzel oyulmuş, Selçuk motifli, kapı kemer taşları ile karnas alt kenarı arasındadır. Kitabe ile karnas alt kenarı arasındadır. Kitabe taşı beş parçadan müteşekkildir. Mağrib tabir edilen taş cinsinden olup; asıl kitabeyi ihtiva eden kısmının, vaktiyle yekpare olma ihtimali kuvvetlidir. Taşın yerleşme ve çöküntüden mütevellit kırıldığına ve bu suretle üç parçaya ayrılmış olduğuna muhakkak nazarile bakılabilir. Kitabe sülüs yazı ile yazılmış olup gayet sanatkârane oyulmuş, satırın kemer kavislerine rastlayan kısımları motiflendirilmek suretiyle, yazı ve kitabede ahenk sağlanmıştır. Kapı kemer kavsinin tepsi esas alınmak şartı ile kitabenin kuzeyde kalan kısmı üç güneyde kalan kısmı ise muhtelif uzunlukta dört satır yazıyı ihtiva etmektedir. Kitabenin eni 2.50-55m boyu 0,35-45 m’dir.

a- Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı:

Bismillahirrahmanirrahim. Ve ennelmesacide lillahi tela tedğü mağallahi ehade (cin düresi 18nci ayet) vema tükaddimu alenfisükün ve min hayr-i tecüdühü ğindallah innellahe bima tğamelune basir.

Emre-e bi tecdidi haz-el cami-i ğazam ezzmallaahükadrehü. Abdün min erbadillah-ı tekabbel Allahu minhu esabühü bi keramihi ve rahmetihi. Fi şuhuri seneti isneyn ve sab’in ve sittemie. Min Ameli üstad Hüsrev.

b-Kitabenin Tercümesi:

1-Rahman ve rahim Allah’ın ismi ile. Hakikatte mescidler Allah için yapılır. Siz, Allah ile beraber kimseyi anmayınız. (Cin suresi 18. ayet) kendi nefsiniz için takdim edeceğimiz hayırları Allahın yanında bulasınız. Allah yaptıklarınızı görür.

2-Bu muazzam caminin kapısının yenilenmesini Allahın kullarından biri emretmiştir. Allah onun ecrini büyütsün ve kabul etsin. Kerem ve rahmetile sevabını ihsan etsin. 672 senesi aylarında. Üstad Hüsrev’in yapısıdır.

3-BATI DUVARI ÜZERİNDEKİ TAMİR KİTABESİ:

Batı duvarı güney başlangıç noktasının 43-45. m sinde ve duvar istinat payandalarından sonuncusunun dibindedir. 43x30cm ebadındadır. Üç satır üzerine yazılı olup bu satırlar yukardan aşağı çizilen bir çizgi ile altıya taksim olunmuştur. Kitabenin duvar üzerine sonradan yerleştirildiği, yani kitabenin duvardan sonra olduğu, yerleştirilme şeklinden sera haten bellidir. Yazı karışık ve acemice yazılmıştır.

a-Okunduğu şekilde yeni harflerle yazılışı:

1. Hikmeti rabbani çü oldu zelzele
Çü Halk-ı âleme düşdü galgale
2. Oldu cami tamire müstehak
Etti tamir alnı esseyid İshak (?)
3. Hak A’nın durağın ede cennet bağında
Yaptı Cami düştü tarih çağında:
Gayın-1000
Nun-50
Dal-4
Elif-1
Cim-3
Elif-1

Kitabenin bazı kısımlarının okunuşu şüphelidir. Rakamla atılan tarihin 1009 ve 1059 okunabilmeleri mümkün. Fakat düşürülen tarihe göre bunun 1059 olduğu görülmektedir.

4-KIBLE DUVARI BATI BİTİMİNDEKİ MEZAR TAŞI:

Batı duvarı ile kible duvarının birleştiği köşede ve kible duvarı üzerindedir. Bu kısmın 1959’daki tamirâtı esnasında cehaleten konmuştur.

Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı:

1. Aşkale ila rahmetullah el- merhum, el-mağfur Bali
2. Bek (?) bin Murat Molla Bek Fi şuhur-i sene teale ve Seb'ine ve'mle (979 sene)

5-DOĞU KAPISININ KARNAS DIŞ SATHI GÜNEYİNDEKİ ÇEŞME KİTABESİ

Doğu kapısı karnas dış sathına bitişik olup kapı kenarı hizasında ve epeyce yüksektir. Yıkılan kapı kenarının düzensiz yapılan tamiri esnasında cehaleten konulmuş olması muhtemeldir. Üç satırlık yazıyı ihtiva edip, bir çizgi ile ortadan bölünerek satır adedi altıya yükselmiştir. 50x30 cm ebadındadır. Eltabede kullanılan hat Nesih türünün kırığı, yani kırık Nesih'dir. Bazı kelimelerinin okunuşu şüphelidir.

a- Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı:

- 1- Rizaullah için bu ayn-ı icrayı Züleyha bint-i müfti etti ihya (?)
- 2- İlahi cennet eyle meskenin hem A'na Kevser Şarabın eyle eta sene 1205
- 3- Dediler zi nukad tarihine Açuphavz-ı risalet ola irva

b-Mealen tercümesi:

Allah rızası için bu pınarı müfti kızı Züleyha yaptı. Allahım Cenneti ona mesken yap ve kevser suyunuda O'na ihsan eyle. Bunun tarihini "Açup havzı risalet ola dediler.(1205 tarihi)

6-İÇ AVLUYA BAKAN KUZEY BÖLME DUVARI ÜZERİNDEKİ KİTABA VE YAZILAR:

Bu duvarın iç avluya raslayan kısmında gayri muntazam bir şekilde yerleştirilmiş iki kitabe vardır. Bunlardan üst olanı 138x25 cm ebadında ve üç parça taştan ibarettir. Üzerinde, doğu kapı kitabesinde de mevcut olan Cin suresinin 18nci ayeti yazılıdır.

Bu duvar üzerinde bulunan ikinci kitabe, 63x34 cm ebadındadır. Üç satır yazıyı ihtiva etmektedir. Gerek ferdi ve gerekse müşterek çalışma ve uğraşmalara rağmen şu ana kadar tamamının okunması mümkün olmamıştır. Bu kitabeyi okuması için gönderdiğimiz Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü Sayın M. Zeki Oral, 6 Mayıs 1961 tarihli mektubunda "Kısariye kitabesinin: Prof. Dr. Albert Gabriel ve Jean Sauvaget tarafından yazılmış "Voyages Archeologiques dans la Turque Orientale 1" adlı kitabının 353. sayfasında neşredilmiş şeklini göz önüne getirince bu kitabenin okunamamış bulunduğu meydana çıkar. Ben, kitabenin iki kelimesi müstesna okuduğumu, icabında müdafaasını yapabileceğimi söyleyebilirim. Bugün han, kervansaray bedesten kapalı çarşı manasına gelen ve dükkânları, duvarları, hücreleri, revakları bulunan yerlere 19. Asırdan evvel Kısariya denirdi" demekte ve aşağıdaki izahatı vermektedirler.

"Bu kelime Arapçadan Avrupa dillerine de geçmiştir. Okunamayan iki kelime Memlukların Malatya Valisi olan "Keşli"nin elkâbı ve sıfatlarıdır. Bu Vali "El- Eşref- üs-Seyfi" zamanında Malatya valisidir. Düvel-i İslamiye'de bu zatın (hükümdarın) adını arayınız. Zannedersem kayıt bay olacaktır."

a-Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı (M. Zeki Oral'a göre):

1. Bismillahirrahmenirrahim. Enşee hazibil Kisariyete
2. El- mübarek el- makar ül -Eşref es-Seyfi Keşli (Alemtavi?)
3. (El-telerü?) naib üs-saltanat iş- şerifeti bi Malatya-t-el mahruseti izzullah

b-Mealen tercümesi (M. Zeki Oral'a göre)

Esirgeyen bağışlayan Ulu Tanrı adıyla Muhafaza olunmuş Malatya'da yüce sultanın naibi olan Keşli (Alemtavi?)- Allah onu aziz eylesin. Eşref ün-Seyfi makam için (o makama İfazeten) bu mübarek Kisariye'yi yaptı.

Bu kitabe, Sayın M. Zeki Oral tarafından yukarıdaki şekilde okunmadan önce, üçüncü satırın son kelimesi (izzullah), düşürülmüş bir tarih olarak hesaplanmış 144h tarihinin çıkması üzerine de kitabenin 1200 küsur senelik olduğu kabul edilmişti. Bazıları, bir Kisariye kitabesi olduğuna bakmadan caminin kadim kısmının tarihinin bu tarih olduğunu dahi ileri sürmüşlerdir.

Kitabe, Kırk Nesih tabir edilen hat'la yazılmıştır. Nesih yazısının, Abbasi vezirlerinden "İmam ül Hattatin" denilen "İbni Mukle (886-940)" tarafından Şami ve Kûfi yazıdan ilhamen icadedildiğine bakılırsa bu tarihin (144h, 762m), hatalı olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

7-İÇ AVLUYA BAKAN BATI KEMERLERİ KİTABE TABLALARINDAKİ AYET-İ KERİMELER:

Bahsedilen kitabe tablaları, kemer tepelerinin üstündedir. Batı kemerleri ile eyvan taç kemerinin birleşerek köşe yaptığı yerde ve batıdaki birinci kemerin kitabe tablası sonunda Selçuk Celisi hatlar yazılı 50x20 cm. ebadında bir satır kaplayan, Çini mozayik sistemi ile yazılı bir yazı vardır ki tetkikinde Ali İmran Suresi'nin 20. ayetinin son kısmı olduğu görülür.

Bu da, tezyini mahiyetteki zarif kufi yazısının, Ali İmran Suresinin 20. ayetinin diğer kısmını muhtevi olduğunu göstermektedir.

Kırılıp dökülmeyip de kalan parçalardan anlaşıldığına göre 20. ayet, ikinci kemer kitabe tablasının başında başlamaktadır.

3. ve 4. kemer kitabe tablasındaki yazının (tamamı dökülmüştür) Ali İmran Suresinin 19. ayeti olması ihtimali kuvvetlidir.

8-İÇ AVLUYA BAKAN BATI KEMERLERİ KAVİS TABLA YAZILARI:

İç avluya bakan batı kemerleri dört adettir. Başta ve sondakinin kemer kavesinde herhangi bir yazı yoktur. Bunların arasında kalan 2 ve 3ncü kemer kavesinde muhtelif ayeti kerimeler mevcuttur.

İkinci kemer kavsindeki Reyhani hatla yazılmış olan yazı yazı, Tövbe Suresinin 18. Ayeti ve 19. ayetinin ilk yarısını ihtiva etmektedir. 19. ayetten öncesi, Batı Kapı kitabesi başında da aynen mevcuttur. Üçüncü kemer kavsindeki Kufi yazı ise İhlas Suresini muhtevidir.

9-KUBBE İÇİNİ SARAN AYETİ KERİME

Kubbe içindeki yazı, kubbe pencereleri ile kasnak pencere kemerleri arasındadır. Alt ve üstü motiflidir. Selçuk Celisini hatlarıyla yazılmıştır. Kubbe iç kavsinde meydana gelen onaltı kenarlı bir yüzeyi kaplamaktadır. Yazı, kubbenin kible istikametindeki pencerenin altındaki kenarda başlamakta ve başladığı yerin önünde bitmektedir. Fetih suresinin 1,2,3,4 ve5. Ayetlerini muhtevidir.

Yazının sonunda ki kelimenin üstünde yazının hattatını bildiren ayrı bir yazı vardır ki çok küçük yazılmış olup ancak dikkatle bakıldığı zaman fark edilmektedir.

10-KUBBE İSTİNAT KEMERİ ÜZERİNDEKİ KİTABE:

Kubbe ve Eyvan istinat kemerlerinin mihraba bakan cephesinde ve kemerin tepesi üzerindeki yüzeyde yazılı olan Kufi kitabedir. Tuğla kısmın ustası ile yazıların hattatının isimlerini ihtiva etmektedir.

Kitabe; Ketebehü Ahmet, Ameli bina Yakup bin Ebubekir El Malata Bin Yakup şeklindedir.

Ameti benna Yakup bin Ebubekir ibaresi büyük ve kûfi yazı ile yazılmış, "Ketebehü Ahmet bin Yakup El Malati" ibaresi ise bu kitabenin etrafında gayet küçük ve nesih yazı ile ilave edilmiştir. Ketebehü kelimesini noktaları olmadığından ilkten okunması oldukça zor olmaktadır. Yazının yazıldığı sathın çöküntü neticesi kırılmasından ve çatlamasından kitabe de müteessir olmuştur.

11- EYVAN BİNGİ VE TAÇ KEMERİ ÜZERİNDEKİ AYETİ KERİMELER:

Eyvan kubbesinin arkasındaki istinat kemerinin tepesinde ve eyvan yarım kubbe bingilerinin (sağlı sollu) altında Reyhanî tabir edilen hat nev'i ile yazılı ayeti kerimelerdir.

1. Eyvan kubbe batı bingisi altındaki ayeti kerime Ali İmran Suresinin 17. ayetidir.

2. Bu kısmında, kubbe arkasında ve istinad kemeri tepesinde ve doğu kubbe bingisi altındaki kitabe Ali İmran Suresinin 19. ayetini ihtiva etmektedir.
3. Eyvan taç kemeri kemer kavis tablasındaki yazı, Bakara Suresinin 255. ayeti olan Ayet-ül Kürsî'yi ihtiva etmektedir. Surenin baş ve son kısmı durmakta kemerin ortalarına rastlayan kısımları ise, kemerdeki çöküntüden mütevellit dökülerek kaybolmuş bulunmaktadır.
4. Eyvan taç kemerini batı üzengisi üstünde ve dört köşeli bir madalyon içinde de Selçuk Celisi hatlarla yazılmış bir kitabe vardır ki muhteviyat itibariyle mühimdir.

a- Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı:

Ameli Yakup Bin Ebubekir el benna el-Malati

b-Mealen tercümesi:

Malatyalı duvarcı ustası Ebubekir oğlu Yakup yaptı.

12-MİHRAP ÜZERİNDEKİ YAZILAR VE TUĞRA

Ulu cami mihrabı daha önceki yazımızda belirttiğimiz gibi sonradan yapılmıştır. Mihrabın tepesinde Sultan Abdülhamit II. nin Elgazi'li bir tuğrası ve 1318 tarihi vardır. Mihrap hücresinin üstünde şekillendirilmiş ve beyzi saraka çevrilmiş (beyzisararak çapları 42,30 cm,) kitabede ki talik hatla yazılmış iki satır ve iki beyitten ibaret yazıda ise, 1320 tarihi düşürülmüştür.

Okunduğu şekilde yeni harfler ile yazılışı

Ya Mabud

- 1- Kim etse ibadetle bunda sebat
Bulur yevmi mahşerde mutlak necat
- 2- Bu tamiratla tarih Cevherim
Hakkın emri halka ağız- üsselet
Sene: 1320

ULU CAMİ TAMİRATLARI

Ulu Cami tüm tetkik edilirse, muhtelif inşa ve üslup farklarını göze çarptığı açıkça görülür. Cami'nin kadim kısmını, tuğla inşaatla batı kapısı ve minare olduğunu kabul edersek, bugünkü cami muhteviyatındaki sair kısmın, muhtelif tamir ve ilaveler olduğu hususunu kabul etmemiz icap etmektedir. Bütün mesele, bu tamir ve ilavelerin yapıldığı devirleri kat'i olarak tespit edilmektedir ki bu da, bugünkü duruma göre hemen hemen imkânsızdır denilebilir.

Gerek üslup, gerek kullanılan malzeme ve gerekse muhtelif zamanlarda yapılan tamir veya ilavelerin irtibatında, bunlardan hangisinin daha evvel veya sonra yapıldığı hususunda kanaat izharı, ancak mümkün olmaktadır.

Doğu kapısının açıldığı tarih bellidir. Fakat açılış sebebi meçhuldür. Tahmin edildiği gibi, herhangi bir tamirati icap ettiren bir sebep neticesi mi; yoksa varlığına lüzum hâsıl olduğu için mi açılmıştır? İşte burası meçhul!

Kapı, muhtelif tamiratlara hedef olmuştur. Bunlardan ikisi, açıktan açığa fark edilebilmektedir. Kapının çöküşünü önlemek için yapılan, takviye tamiratta kullanılan malzeme; taş ve kiremittir. Takviye inşaatta kullanılan taşın cinsi, son yapılan mihrap taşları ile aynı olup, oranın inşası esnasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

İçte kapı kemer kavsinin 1m kadar üstünde, küçük bir pencere yeri vardır. Bunun ön kısmı kapı karnasları ile kapalı olduğuna göre, hangi sebep istinaden yapılmış olduğuna şaşıktık. Bu tabakamsı yerin içeriye bakan kısmı takriben 40.90 cm, derinliği 70 cm; kapalı olan arka yüzeyi ise 25x70 cm'dir. Palavarı ağaçtan içerisinin, tavan sıvalarının aynı sıva ile sıvanmış oluşu, tavan sıvı yapımından daha eski olduğuna delildir.

İç avluya bakan doğu kemerleri ile caminin doğu kanaat, kuzey kapalı kısım ve batı kanadı aynı devir ve aynı zamanda yapılmıştır. İnşaat üzerindeki tarihini dikkatli bir tetkik bu hususun

doğruluğunu ispata kâfidir. Yalnız bu inşaatın tarihini tayin zordur. Tuğla kısmın inşaatı ile aynı devirde yapıldığı iddia edilemez. Doğu kapısının açımı esnasında yapıldığı iddiası ise tevsik edilemez. Eğer, doğu kapısının açıldığı zaman yapılsa idi. 25-26 sene gibi kısa bir zaman zarfında bu kadar muazzam bir üslup farkına rastlanması icap ederdi.

Caminin kadim inşaatına mümessil olan çaptaki bir eserin, yapan veya yaptıranı tarafından kitablesiz bırakılma hususu da pek kabul edilemeyeceğine ve bu hususu belirten herhangi bir kitabe de mevcut bulunmadığına göre, bu kısmın inşaatını 1059 tarihli tamir kitabesine bağlamak icap etmektedir. Yalnız kemer aralarının kapatılmasında kiremit kullanılmış olması dikkati çekmektedir. Cıvarda bu devre ait eserler, 1047 tarihli Kervansaray ve 1045 tarihli Orduzu Çarşıbaşı Camisi incelenecek olunursa kemer aralarını kapatmada kiremit kullanılmış olduğu hususu göze çarpar.

Bahsedilen inşa devrine ait, batı kanat kemer ayakları arasındaki değişik ölçü hataları, keşmekeşliğe sebep olmuştur. Bununda sebebini, ayakta duran kadim kısma ayak uydurmak mecburiyetinde aramak icap ederdi.

Kuzey kısmı kapayan ve ona mihrap duvarı vazifesini gören bölme duvarı, kâmil silme mağrıp taşından mamul olmasına rağmen sonradan yapılmıştır. Yani, kuzey kısımla yan kanatların inşasından daha sonradır. Duvarın, caminin kadim ve sonradan yapılan daha önceki kısmı ile olan irtibatı bu iddianın en kuvvetli delidir. Silme taşın yapılmış olmasına rağmen duvar üzerindeki pencere, sütun ve kitabelerin yerleştirilmesine pek dikkat edilmemiş, muntazam bir ahenk sağlanamamıştır. Daha önceki yazımızda, duvar üzerindeki bir ermeni mezar taşına istinaden duvarın, ermeni ustalar tarafından yapılmış olma ihtimalinden bahsetmiştik. Bu duvar üzerindeki pencerelerin, şekil ve üslup itibarıyla Malatya'nın Çavuşoğlu Mahallesi'ndeki, taş kilisenin pencereleri ile olan benzerliği bu iddiayı kuvvetlendirebilecek delillerdendir.

Kubbe istinat kemeri ile eyvan iç ve dış kemerinin takviyesi, yine mağrıp taşından mamul iki merkezli sivri (eyvan kemerleri) ve iki merkezli basık (kubbe istinat kemeri) kemerler vasıtası ile olmuştur. Bunların yapılış tarihi hakkında bir şey söylemek imkânsızdır. Kuzey bölme duvarının inşası esnasında yapılmış olma ihtimalide iddia edilebilir. Ve hatta lüzumuna binaen bunlardan ayrı olarak da yapılmış olması mümkündür. Fakat birinci ihtimal daha mantıklıdır. Zira eyvan yan kemer ilavelerinin bu takviye kemerlerle olan irtibatı, bu kemerlerin daha sonra yapılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Kubbe yan istinat kemerlerinden bir kaçı kemer altı doldurmak ve küçük birer kemer açılmak şartı ile takviye edilmiştir.

Camiyi çepeçevre saran duvarın umumiyeti ve kanat kemerleri ile olan irtibatı, duvarın, kanatların yapıldığı devre ait olduğu intibasını uyandırıyor. Gerek doğu gerekse batı kanat kemerlerinin tepesinde demir halkalar mevcut. Bunların aydınlatma fenerlerinin asılması için konulmuş olması muhtemeldir.

Duvara bitişik olan doğu kanat kemerlerinin altı, sonradan yapılan sütun tablalı kemerlerle içten takviye edilmiştir. Eyvan ve kubbe hizasına rastlayan dört kemer ayağı da ya dıştan kuvvetlendirilmiş veya değiştirilmiştir. Bu tamirat ve takviye esnasında kullanılmış olan malzemenin son yapılan mihrap malzemesi ile aynı olması bu takviye inşaatında, mihrabın inşası esnasında yapıldığını göstermektedir. Çünkü son tamiratta ekseriyetle Çiğdem taş nev'i kullanılmıştır.

Takviye edilmiş doğu kemerlerinden ikisinin arasında bulunan tahta paravan (eskiden bu sıradaki bütün kemerler arasında olduğunu söyleyenler var) bu kemerlerin paravanlarla kapatılmak şartı ile giriş kapısından, kuzey kapalı kısmın, kapısına kadar giriş yolu olarak kullanıldığını gösterir.

Eyvan taş kemerinin doğu ayağı dikkatle tetkik edilirse, iç avluya bakan doğu kemerlerinin sonradan yapıldığı anlaşılabilir; iç avluya bakan tuğladan mamul batı kemerlerinin değişik motifli bir aynının da bu tarafta bulunduğu açıkça göze çarpar.

Mihraba gelince... Onun yapılışını halen hatırlayanlar var. Mihrap tablası üzerinde iki tarih vardır. (1318-1320) Bu tarihlerin önce Rumi ve Hicri tarihler olduğu hususu zannedilse de, 1318 Rumi senesinin 1320 hicriye tekabül etmediğini ilgili bir cetvelde görmemiz üzerine bu tarihlerin mihrabın ve bu esnada yapılan sair inşaatın yapılmasına başlama ve bitirme tarihleri olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Batı kapısının durumundan, muhtelif tamirlere sahne olmuş olduğu hususu açıkça bellidir. Kapının içerdeki kemer kavsini ortalamamış olması, kapının yeri hakkında herhangi bir şüpheyi mucip olabilir. Batı kapsının hâlihazır durumu daha öncede arz ettiğimiz gibi, mütehasıs bir heyetin dikkatli tetkikine muhtaçtır. Duvardan çıkıkça olan kapı muhteviyatının, duvar ile olan irtibat, bunların birbirinden ayrı ayrı zamanlarda yapılmış olduğu hissini veriyor. Çünkü taşların irtibatında ahenk sağlanamamış. Ayriyeten dikkati çeken noktalardan biride vaziyete göre 1-1,5 m kadar toprağa gömülü olması icap eden kapı tablasının üzerindeki motifli taşların toprak yüzeyinden 20-25 cm yukarıya kadar devam etmesidir. Öncede zikrettiğimiz gibi, kapı yaridan fazlasına kadar toprağa gömülü olduğuna göre, bu motifli taşların toprak altından da devamı icap ederdi. Bu husus toprak kazılmak suretiyle tarafımızdan kontrol edilmiştir.

Arkaya isabet eden palavarlar (ardıç) ve bu palavarların güney istinat ayağının sonradan yapıldığı muhakkak. Bu ara arkadan görünen ve kapı kemer taşlarının birbiriyle irtibatını sağlayan harcimsı nesne sair inşaatta (kanatların tuğla inşaatında) kullanılan malzemeden farklıdır.

Bütün bunların neticesi olarak:

1. Tuğla kısımlar, caminin ilk inşasına aittir.
2. Batı kapısı ilk inşaata ait olmakla beraber muhtelif defalar tamir edilmiş ve muhtemelen yeri değiştirilmiştir.
3. Doğu kapısı ilk kapıdan 26 yıl kadar sonra yapılmıştır. Yapılış sebebi serahaten belli değildir. Lüzumuna binaen açılmışta olabilir.
4. Yan kanatlar ve kuzey kısmın yapılışı aynı zamandadır. Eğer, doğu kapısı bir felaketi müteakip, yeniden inşa, esnasında açılmışsa, o zaman, kapı ile beraber yapılmış olma ihtimali var. Fakat üslubu bir Osmanlı eseri olma vasfını tebarrüz ettirir ki 1059 tarihli tamir kitabesindeki inşaatın bu kısımların inşası olması da kuvvetli bir ihtimaldir. Zaten halk arasında 4. Murat tarafından yaptırıldığı söylentisi var.
5. Kuzey bölme duvarı yukarda bahsedilen inşadan daha sonra mihrap inşasından ise daha evveldir. Tarihi hakkında bir şey söylenmemekle beraber 18. asrın sonlarına doğru yapılmış olması imkân dâhilindedir.
6. Mihrap, mihrap duvarı, doğu kanat kemer takviyeleri 1318-1320h (1901-1903m) senelerinde yapılmıştır. Bu inşaatı ve caminin bu tamirden önceki durumunu hatırlayanlar var.
7. Kubbe ve Eyvan istinat kemeri altındaki takviye kemerler, kuzey bölme duvarı inşası esnasında yapılmıştır denilebilir. Daha önce yapılmış olma ihtimali de gözden uzak tutulmamalıdır.
8. Bütün bu tamirlardan başka, cami üzerinde ufak tefek bazı tamir izlerine rastlanılmaktadır. Bu meyanda, doğu kapısı civarı ile son yapılan batı kanat kible köşesi ve kubbe sıvama ameliyesi sayılabilir.

Son tamirlara, halkın dikkatini çekerek, vesile olan Alacakapı Camii İmamı İslam Hoca'ya minnettarlığımızı arzı, şeref adederiz.

Bu ara yedi yıldan beri caminin temizlik ve bakım işleri ile bila ücret muşgul olan yaşlı ve mağdur Mustafa Ertan'ı bu hizmetlerinden dolayı mükâfatlandırmak veya hiç olmazsa bundan sonraki hizmetlerine karşı tatmin edebilecek kadar bir ücret ödemek Vakıflar İdaresince şerefli bir borç telakki edilir kanaatindeyiz.

ULU CAMİNİN MİNBERİ:

Ulu Caminin Ankara'da bulunan minberini görmek için 31 Mart 1961 tarihinde Ankara Etnografya Müzesine gittik.

Etnografya Müzesi Müdür Sayın Hamit Koşay, müzede bulunan Ulu Cami minberini görmek arzumuzu, müzenin tamirat dolayısıyla kapalı olmasına rağmen kırmamış ve mealen: *Eğer bu eser, müzemize getirilmeyip de Eski Malatya Ulu Cami'ndeki yerinde kalmış olsa idi, şimdiye kadar çoktan harap olurdu. Muhafazasına oldukça dikkat ediyoruz. Hatta ağaç kurtlarından kurtarmak için; minberi havasız bir yerde siyanürlemek maksadı ile İstanbul'a göndermek niyetindeyiz. Malatya'yı gördüm, tarihi eserlere yazık oluyor. Halkın da yardımıyla teşebbüse geçip bir mahalli müze kurmak, gerek bu eserlerin korunması ve gerekse turist celbi bakımından oldukça faydalı olur mülahazasındayım.*

demişlerdir.

Ulu Cami minberi üzerinde, İlahiyat Fakültesi Öğretim üyelerinden Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof Dr. Haluk Karamağaralı ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof Dr Bahattin Ögel'in çalışmalar yaptığı müze memurlarından Mahmut Şakraker tarafından bildirilmiştir. Bu sebepten, minber üzerindeki teferruatlı bir tetkiki lüzumsuz bulduk. Yalnız minber hakkında bir kanaat edilmesi gayesi ile minberin müze kayıt fişindeki malumatı aynen sunmayı uygun gördük.

Minberin Müze kayıt fişi kopyası aşağıdadır.

T.C

MAARİF VEKÂLETİ

ETNOGRAFYA MÜZESİ

Eşya Numarası: 12783

Eşya cinsi: Minber

EŞYANIN BULUNDUĞU YER: Eski Malatya'da Ulu Camiden. Maarif Vekilliğinin 31-3 934 tarihli, 90948 sayılı tezkeresiyle

EŞYANIN NASIL OLDUĞU: Ceviz Tahtasından. Minberin mevcut olan kısımları arabesk ve oyma tezyinatlı olup bazı kısımlarından kufi yazılar vardır.

Bu minberin birçok kısımları eksik. Restore edilemeyecek şekilde dağınık olarak kısımlar müzemize gelmişti. Bilahare bu eksik olan kısımlar kısmen müzemiz tarafından tamamlanarak restore edilmiştir.

ÖLÇÜSÜ: Uzunluğu 3,40 m, yüksekliği 3,15 m ve genişliği de 99 cm'dir.

MÜZEYE GELİŞ TARİHİ: 6 4. 1934

Minber üzerinde dikkate şayan olan hususun arabesk başlarının birbiriyle olan irtibatında kullanılan orijinal çivilerin mevcudiyeti ve bunların kullanılmasındaki ustalık-olmuş müze musahhihi Mahmut Şakraker Bey tarafından belirtilmiştir.

Ulu Cami Kitabelerine ve tamiratlarına ait yazınızı bitirirken, daha önce neşredilen ilk tetkikiniz hakkında Sn. Hayrettin Abacı'nın 4 Nisan 1961, 5 Nisan 1961 tarihli İnkılâp gazetesinde çıkan yazılarını cevaplandırmak ve israfı vardıği iltifatlarından dolayı kendilerine teşekkürü de bir borç bildiğimizi arz etmek isteriz.

Abacı 4 Nisan 1961 tarihli İnkılâp gazetesinin 2. sayfasında neşredilen yazısında ezcümle "İncelemesinin ilk bölümlerindeki ifadesinden anlaşıldığına göre Sayın Celal Yalvaç caminin ilk yapılış tarihini batı kapısındaki hitabeye dayanarak miladi 1247-1248 olarak kabul etmekte ve bu sebeple de Konya Müzenin eski Müdürlerinden Sayın M. Zeki Oral'ın III. Türk Tarih Kongresine sunduğu "Malatya Kitabeleri ve Tarihi" konulu tebliğinde, birinci kısım olan kuzeydeki kapalı kısmın 12. Yüzyıl başlarında Danişmentliler zamanında yapılmış olması ihtimalini ileri sürmesini tenkit etmektedir. (M. Zeki Oral'ın tebliği için bakınız 3. Türk Tarih Kongresi. Kongreye sunulan Tebliğler kitabı, Sayfa:434)

Bize göre ise Sayın Zeki Oral'ın tahmini daha doğrudur. Şöyle ki: Caminin batı kapısı üzerindeki hitabe, hitabe metninden de açıkça anlaşıldığı gibi sadece bu kapının yapılışını aittir. Şu halde sadece bu kapıya ait hitabenin tarihini caminin bütün kısımlarına teşmil etmek doğru olmaz. Nitekim Mimar Sedat Çetintaş da bu konuda "bu şeheserin kuruluş tarihi kalenin tarihi olan XII. Yüzyıla kadar gerilemektedir." diyor. (Malatya'da Selçuk mimarisi. 2 Mart 1937 tarihli Cumhuriyet Gazetesi)

Anlaşıldığına göre Ulu Cami 1247 tarihinden çok önce yapılmıştır. 1247 tarihinde ise, bir tamir dolayısıyla olsa gerek batıdaki kapı yapılmıştır.

Biz Ulu Caminin tarihi konusunda, cami hakkında henüz sona erdiremediğimiz incelemelerimizin muhtemel sonucu olarak şu fikirdeyiz:

Büyük ihtimalle Caminin kuzeydeki kapalı kısma çok eskidir. Danişmentliler zamanında yapılmıştır. Uzak bir ihtimal olmakla beraber Danişmentlilerden de önce yapılmış olması mümkündür. Zira tarihte sabit olduğu gibi Halife Mansur zamanında Malatya geniş ölçüde imar ve ihya edilmişti. Mansur yeğeni Abdülvahab'ı Elcezire be Bizans'a hem hudut olan bölgelerin valiliğine tayin etmişti. Abdülvahap beraberinde Kahtaba oğlu Hasan olduğu halde 70.000 kişilik bir ordu ile 140h senesinde Malatya'ya geldi. Çeşitli yerlerden topladığı işçi ve ustalara Malatya'yı yeni baştan imar ettirdi. Ve bu ara bir cami yaptırdı. (İslam ansiklopedisinde Malatya Maddesi. Cüz 71 sayfa 233) İşte bu caminin Ulu Caminin kuzey kısmı olması da bir ihtimal olarak düşünülebilir. Prof. Gabriel bunu mümkün görmüyorsa da sağlam bir gerekçe de ileri süremiyor" demektir.

Şehrin İslamlar tarafından fethini müteakip mescit mahiyetindeki camilerin yapıldığını kabul, elzem olduğu kadar; bu, ilk devirlerde yapılan camilerin, şehrin muhtelif mücadelelere sahne oluşu ve muhtelif defalar el değiştirmiş olması.

Malatya tarihinin tetkikinde, kayda değer ilk caminin Halife Mansur'un yeğeni İmam Abdülvahap bin İbrahim tarafından 757 senesinde yaptırılmış olduğu görülmektedir. Bu husus, gerek Abacı'nın belirttiği gibi İslam Ansiklopedisinin Malatya maddesinde, gerek Prof. Dr. Albert Gabriel'in- Anadolu Türk Abideleri- isimli Fransızca eserindeki Malatya bahsinin girişinde ve gerekse Nazmi Sevgen'in "Anadolu Kaleleri" isimli eserinin birinci cildindeki Malatya Kalesi bahsinde kayıtlıdır.

Devrin siyasi olaylarının tetkikinde bu caminin inşasından sonrada şehrin muhtelif defalar el değiştirip tahrip ve imar edildiği görülmektedir. Bizanslıların eline geçerek tahrip edilen şehrin önceliği taşıyan kısımlarının takdirini okuyucularımıza bırakıyoruz.

Sayın M. Zeki Oral, Ulu Cami'nin taştan mamul yan kanatlarının ve kuzey kapalı kısmın Danişmentliler tarafından yapılmış olması ihtimalini, Ulu Caminin tol kemerlerinden ibaret bu kısımlarının, Harput Ulu Cami'indeki muadilleri ile olan benzerliğine istinaden ileri sürmektedirler.

Bu hususu yerinde, mahallen müşahade ve tetkik için 9 Nisan 1961 Pazar günü Harput Ulu Camiine gittik. Bahsedilen benzerliğin yalnız kemer aralarını birleştiren tavanların kiremit inşasında olduğunu gördük. Bu benzerlik, yalnız kullanılan malzeme nevinin kiremit oluşundandır. Öyle ki her iki inşaatta kullanılan kiremitlerin kalite ve ölçüsü dahi birbirinden farklıdır.

Malatya Ulu Camii'nde bahsedilen kemer kavislerinde taş kullanıldığı halde Harput Ulu Camii'nde tamamıyla tuğla kullanılmıştır. Kemer ve kemer ayaklarındaki gayet açık bir şekilde göze çarpan üslub farkı dahi bu tahminde hataya düşürüldüğünü göstermektedir.

Dikkat edilirse bu hususla ileri sürülen her fikir bir tahminden ibarettir. Tahminlerin ise bir kıymet ifade edilmesi ancak sağlam esbab-ı mucibelere dayanması ile mümkündür.

Şimdi iddiaları cevaplandıralım:

1- Abacı'ya göre her iki kapıda sonradan yapılmıştır. Böyle bir iddiada bulunabilmek için, camiye ait bir üçüncü kapı bulmak icap eder. Herhalde cami, ilk yapıldığında kapısız değildi. Kubbesi yıkılmayan bir caminin kapısının yıkılmış olduğuna inanmakta biraz fazla saflık olur.

“Kitabe ve yazıların okunma ve tercümesinde kıymetli yardımlarını esirgemeyen Malatya Valisi Muhterem Hacı Halil Özeydin’a İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Muhterem Ahmet Ateş’e Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü Muhterem M. Zeki Oral’a Malatya Lisesi Edebiyat son sınıf Talebelerinden Hüseyin Çolak ve Aşağı Çarmuzu Meydanlık Camisi İmamı Bahattin Soybaş’a Teşekkürü bir borç biliriz.”

Kapının kitabesi yanlış anlaşılmaktadır. Her ne kadar mealen kabının inşasını gösteriyorsa da hattı zatında bu tarih, caminin inşasının tarihidir. Çünkü bu şekildeki bütün eserlerde eserin inşa tarihi giriş kapıları üzerine yazılır. Batı kapısının kadim inşaata ait olduğu hususunun bu işlerin mütehasısı olan Prof. Dr. Albert Gabriel’de kabul etmekte ve caminin ayaktaki duran ilk inşaat kalıntıları tarihinin XIII. Yüzyılın ilk yarısı ve Selçuklu olduğunu söylemektedirler.

2- Genel olarak, başkası tarafından yaptırılmış bir eser üzerindeki herhangi bir tadilat veya tamir ek kitabelerle belirtilir. Bir Selçuklu eseri olan Ulu Cami üzerinde, Danişmentliler tarafından yapılan bir ilavenin, ek bir kitabe ile tespit edilmiş olması icap eder ki; böyle bir kitabeye rastlanılmadığı gibi, kaybolmuş veya çıkarılmış bir kitabe yerine de rastlanılamaz.

3- Halifenin yeğeni Abdülvhab’ın Malatya’yı imarı esnasında yaptırdığı caminin. Ulu Cami’nin kuzey kapalı kısmının olması ihtimalini düşünmek dahi batıldır. Çünkü bu kısmın inşası kadim kiremit kısmın inşasından daha sonradır.

Bazı kimseler tarafından iç avluya bakan kuzey bölme duvarı üzerindeki kitabe tarihine (daha önce izah edilmiştir) istinaden ileri sürülen; caminin 1200 küsur senelik mazisi olduğu iddiası, esaslı bir tetkikine muhtaç olup asılsızdır. Cami üzerinde ve cami civarında caminin 1200 senelik mazisi olduğu hususunu ispat edebilecek kat’i bir delile rastlanılmadığı gibi, bu hususu teyit edebilecek bir emare de mevcut değildir. Yalnız yukarda bahsedilen kitabe vardır ki, bununda cami ile ilişkisi yoktur. Bu iddia, kıymetli bir Türk eserini Arapların mal etmek gayretinin süfli bir neticesi olsa gerek.

Daha önceki yazımızda faydalı olur mülâhazası ile aynen zikrettiğimiz Prof. Dr. Albert Gabriel’in Ulu Cami hakkındaki tetkiklerinde, bu hususu teyit eder mahiyetteki malumat bilen nihayet bir tahminden ibarettir.

Velez ki vaziyet iddia edildiği gibi olsa dahi, caminin tarihini, caminin üzerinde hiçbir arazi kalmamış olan bir devir kalıntısına kadar uzatmak oldukça hatalıdır. Kısaca bu iddia, Yeni Cami’sinin tarihini daha önce aynı yerde bulunan Hacı Yusuf Cami’sinin yapılış tarihi şeklindeki izah etmek kadar manasızdır (Ufuk gazetesi 22.05.1961).

ESKİMALATYA ULU CAMİİN MİNBERİ

Halen Ankara’daki Etnografya Müzesi’nde muhafaza ve teşhir edilen EskiMalatya Ulu Camii Minberi, 3,40m uzunluğunda, 3,15m yüksekliğinde ve 99 cm genişliğindedir. Orta boy minberlerden olup, tamamen ceviz ağacından yapılmıştır. 12.783 numaralı eser olarak kayıtlıdır. Milli Eğitim Bakanlığının 31 Mart-1934 tarih ve 90.948 sayılı tezkereleri ile EskiMalatya Ulu Camiinden alınıp, 6 Mayıs 1934 tarihinde müzedeki yerini almıştır. Minberin mevcut olan kısımlarının arabesk ve oyma tezyinatlı olduğu tespit edilmiştir. Oldukça eksik parçası olduğu görülmektedir. Son derece dağınık olarak müzeye getirilmiş, eksik kısımları müze idaresince tamamlattırılarak restore edilmiştir.

Minber üzerindeki dikkati çeken hususun, arabesk başlarının irtibatında kullanılan ve dıştan görünmeyen orijinal çivilerin mevcudiyeti ile bunların kullanılmasındaki ustalık olduğu (1960 yılındaki görüşme tarihinde) emekli olan, müzenin musanini Mahmut Şakraker tarafından özellikle belirtmiştir.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof Dr. Haluk Karamağaralı ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof Dr Bahattin Ögel de minber üzerinde çalışmışlardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü iken vefat eden, M. Zeki Oral tarafından da Ulu Camii minberi kitabeleri neşredilmiştir. Neşredilen kitabelerden anlaşıldığına göre, minber üzerinde yapıma ait herhangi bir tarih yoktur. Korkuluk altında başlayan minber yan kısım ve taht altı kitabelerinde de devam eden inşa kitabesinin Türkçesi (M.Zeki Oral’a göre) “*Bu mübarek cami’nin yapılmasını Gazilerin itibar ettiği, Tanrı*

için savaşan askerlerin yardımcısı, şark âleminin baş tacı, dinin, ziyneti, Peygamber neslinin güzeli, büyük emir Kazvinli Emir Kiya oğlu Ebü-l Vefa Azizi emretti. Allah onu ve cümle erkek ve kadın mümin ve Müslümleri, onlardan hayatta olanları ve ölmüş bulunanları esirgesin. Aralarını hayır işlerle birleştirsin. Muhakkak duaları kabul eden Sen'sin Allahım" şeklindedir.

Merhum M. Zeki Oral, minberle ilgili araştırmalarının neticesini *"Minberin başka bir camiye ait olduğunu tahmin edenler kitabeyi tam okuyamadıkları için kitabede vaz-ı (Zeynüddin) lakabından Dulkadiroğulları Devleti'nin kurucusu Zeynüddin Karaca'yı hatırladıklarını ifade edenler vardır.*

Hâlbuki minber yukarda yazdığımız gibi Mami'in Emir Kiya oğlu Azizi tarafından yapıldığını açıkça göstermektedir. Bununla beraber minberin başka bir camiden getirilmiş olması ihtimalden uzak değildir. Ebü-l Vefa Azizi hakkındaki incelemelerimiz Harput Ulu Camii Minberi münasebetiyle yazılmıştır. Bu minberin bulunduğu cami yaptırdığı kitabesinden anlaşılan Emir Kiya oğlu Ebü-l Vefa Azizi Harput minberindeki kitabeye göre o camii de tamir ettirmiştir. Kendisinin Artukoğulları zamanında Malatya, Harput illerinde vali, kumandan gibi önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır" şeklinde izah edilmiştir.

Yine M. Zeki Oral, Harput Ulu Cami minberi ile ilgili yazısının, minber kitabesinde isimleri geçen şahıslarla ilgili açıklamaları ve araştırmaları muhtevi kısmında Kiya oğlu Azizi: Mehazlarımızda Kiya adı ancak iki hükümdarlık sülalesinde geçer.

Geylan'da kurulmuş olan Kakiya Hanedyni arasında Emir Kiya, Ali Kîya, Rıza Kiya gibi isimler vardır. Malatya minberinden adı geçen Azizinin bu sülalenin birinci hükümdarı olan Emir Kiya'nın (760-763h, 1358-1361m) oğlu olduğunu zan ve tahmin etmiştik. Çünkü bunlarda alevidir, memleketleri Kuzvine yakındır.

Hasan bin Sabbah'ın kurduğu Devlet-i Mülâhide'nin ikinci hükümdarı Hasan'ın oğlu Kiya Büzürk Ümit vardır. Bu sülale hem kazvinli hem alevidirler, merkezleri Kazvin civarındaki Elamut kalesidir. Kiya Büzürk (1124-1137m) de hükümdardı. Yerine oğlu Mehmet (532-557h, 1137-1161m) geçmiştir.

Kiya Büzürk'ün Azizi adında bir oğlu olup olmadığı bilinmiyor. Bununla beraber kapısı üzerine ve herhalde bir kayda dayanarak son alan yazılmış olan 582h tarihi bulunması, minber üzerindeki diğer kitabelerden adı geçen Hüsamüd din Çabuk oğlu Kiya Ali gibi isimlerinde aşağıda açıklanacağı veçhilede mütalaa edilen Kiya'laşla ilgili olduğu kanaatini doğurmaktadır.

Bu itibarla kitabede adı geçen Azizi'yi Mülâhide Devleti'nin ikinci hükümdarı Kiya Büzürk'ün oğlu olduğunu yine ihtimalle kabul ediyoruz. Kitabenin elkabındaki (Reis, Seyyid, Cemal üs-sivade, alevi, Kazvini) gibi nisbetler bu sülale hükümdarlarının veya şehzadelerinin elkabına uygundur. Bunların mezhep itibarıyla cami ve minberle alaka ve münasebetleri hatıra geliyorsa da İbnü'l Esir'deki şu kâğıt ve tereddüdü ortadan kaldırmaktadır." demek ve minberi kitabesinin de ismi geçen Hüsamüd-din Hisebr'in Mardin Artukileri'nden II. İlgazi'nin oğlu II. Hüsamüd-din Yavlak Arslan olduğunu büyük bir ihtimalle aksi sabit oluncaya kadar kabullenmektedir.

Zeki bey'in bahse mevzu yazıları dikkatle tetkik edilecek olursa, Harput Ulu Cami Minberi ile Malatya Ulu Camii Minberi arasındaki münasebetin inkâr edilmeyecek kadar bariz ve müşahhas olduğu kendilerinden göze çarpar.

Gerek Zeki Bey ve gerekse minberler üzerinde çalışan ası tetkikçiler, minberlerin mahallen yapıldığı kabul ettiklerinden minber kitabelerde ismi geçen şahıs veya emirlerin hayat ve zamanları ile ilgili araştırmalarını mahalli ve bölge tarihi üzerinde yapmışlardır.

Harput Ulu Camii Minberi, Erivan ve Tebriz ganaiminden olup; sefer dönüşü, IV. Murat tarafından, çok kıymetli büyücek bir acem halısı ile birlikte camiye hediye edilmiştir.

Bahse mevzu hediyelerin, Ulu Camide padişahın da iştirak ettiği bir Cuma namazını müteakip verildiğini, hediye halının caminin tamir masraflarını karşılamak maksadıyla 205 altın karşılığı satıldığını, abanozdan mamul minberin ise Elazığ'daki Saray Camiine nakledildiğini Sayın İshak Sunguroğlu yazmaktadır.

Bu şekilde Harput Ulu Camii minberinin menşei kat'i olarak ortaya çıkınca, kitabeleri ile büyük bağlantı sağlayan Malatya Ulu Camii Minberi'nin menşei kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Şu halde tereddüt etmeden, Malatya Ulu Camii Minberi'nin de İran asıllı oldukları isimlerin ve elkabların şeklinden anlaşılmaktadır.

Malatya minberinde ismi geçen Kazvin'li alevi Emir Kiya oğlu Ebü'l Vefa Azizi. İran'daki Büyük Selçuklu Devleti'nin ümare ve bilahare şehzadelerinin Atabeylerinden olan Aksungur Porsiki'nin emirlerindendir.

509h (1115m) tarihinde Aksungur ve kardeşi Zengi'ye karşı 500 atlı ile hücum eden ve onları bozguna uğratan Antakya Kralı Rogar, ileri gelen şefleri ile birlikte 3000 kadar Türk'ü esir almış; Türk emirlerinden olan Ebü'l Vefa'nın başını bir kısım ganimetle birlikte dostu olan Halep Emiri Rıdvan'a gönderilmiştir.

Ebü'l Vefa'nın 509h (1115m) tarihinde öldürülmüş olduğu göz önüne alınacak olursa, gerek Harput Ulu Camii ve gerekse Malatya Ulu Camii Minberi'nin bu tarihten daha evvel yaptırılmış olması icap etmektedir. Harput Ulu Camii Minberinin üzerinde rebîyülevvel ayının ilk günlerinde yapıldığına dair bir kayıt varsa da bu tarihin sonuna getirilen 582h tarihinin sonradan yazıldığı açıkça göze çarpmaktadır. Merhum M. Zeki Oral sonradan yazıldığı açıkça belli olan bahse mevzu bu tarihin herhangi bir kayda dayanılarak yazıldığı kanaatini izhar etmektedir.

Harput ve Malatya Ulu Camii minberlerinin bu şekilde menşei anlaşıldıktan sonradır ki kat'i bir tarihlendirmeye gitmek mümkün olmaktadır. Her iki minberin de aynı şahıs tarafından yaptırıldığı kabul edilip, bu şahsın da öldüğü tarih bilinince, minber yazım tarihlerinin, minberin banisi olan şahsın ölüm tarihinden daha evvel yapılmış olduğu meydana çıkar. Şu halde, her iki minberde 509h (1115m) tarihinden evvel yaptırılmıştır. Şimdi ortaya önemli bir husus çıkmaktadır. Bu da minberler aynı tarih de mi, yoksa birbirinden farklı tarihlerde mi yapılmıştır, hususudur.

Harput minberi hanoz ağacından yapılmıştır. Küçük boydur. Malatya minberi ceviz ağacında yapılmış olup orta boydur. Birincisinin bütün aksamı tamam olup daha iyi muhafaza edilmiş; ikincisi, muhtelif parçalar halinde müzeye getirilerek restore edildikten sonra, ancak bugünkü şeklini alarak teşhire arz edilmiştir. Kitabe bakımından noksanı olma ihtimali de vardır. Minberler arasındaki şekli ve üslup farkı da, üzerinde dikkatle durulması gereken ayrı bir noktadır.

Oktay Arslanapa, İslam Ansiklopedisinde “*Anadolu Selçuklular devrine ait diğer minberler arasında 13. Asrın başında kaldığı tahmin olunan Malatya Ulu Camii minberi ile 638h (1240m) tarihli Divrik Ulu Camii minberi de vardır. Çok harap bir durumda da bulunan Malatya minberinin şark tarafındaki korkuluğunda, çiçekli küfi ile tarihsiz olarak caminin ve yaptıran amirin adı yazılıdır. Bu minber korkuluk şebekeleri çiçekli küfi halinde işlenen yegâne örnek olarak kabul edilebilir. Çoğu kaybolmuş ve gelişi güzel eklenmiş olan kitabelikler, Rumiler ve lotus çiçekleri ile işlenmiştir. Çerçevelerde ince kıvrak Rumiler ihtiva eden tezvinat görülmektedir.*” demektedir ve 13. Asır başından kaldığı tahminini kabulleyerek minberin camiye aidiyetini kısmen teyit etmektedir. Bahse mevzu minberin camiye ait olmadığı hususunu belirtmeyi lüzumsuz addetmekteyiz.

Erivan seferinden ganimet olarak alınmış bulunan minberlerin Erivan şehrindeki mevcut herhangi bir veya iki camiye ait olma ihtimali de şüphelidir. Bu şüphe, İshak Sunguroğlu'nun “*Erivan'da mevcut ve depo edilmiş birçok eşya ve erzak orduya teslim edilerek şehir zapt olundu*” (1045h, 1636m) şeklindeki ifadeleri ile de kuvvet bulmaktadır. Minberlerin daha evvel mevcut olup da herhangi bir sebebin yıkılmış veya tamamen harab olarak ortadan kalkmış bulunan eski Tebriz veya Kazvin camilerine ait olma ihtimali de mevcuttur (Görüş gazetesi 18.05.1974)

MİR-İ LİVA AHMET PAŞA CAMİİ

Arapgir ilçesinin “İsaoglu Mahallesi”nde tamamen muntazam sıralı silme taştan yapılmış 17,60x12,50 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir mekâna sahip tek minareli güzel bir camidir.

Bulunduğu mahal çarşıya yakın olduğu için “Çarşı Mahallesi” ve camiye “Çarşı Camii” ismi verilmektedir.

Caminin mekân giriş kapısı üzerindeki kitabeliği boştur. Ya kitabe konulmamıştır veya sonradan herhangi bir sebeple çıkarılmıştır. Bu bakımdan inşa tarihini veya banisini bildiren esaslı bir delilden mahrum bulunmaktayız. Yalnız caminin ismine bakılarak bir dereceye kadar inşa dönemini tespit etmek mümkün olabilir. Şöyle ki Mir-i Liva kelimesi tuğgeneral rütbesine muadil bir askeri rütbeyi ifade etmekle beraber eskiden sancakbeyi kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Asıl işlerinin dışında bölgenin mutlak amiri olarak kabul edilen sancakbeylerine 17. yüzyıldan itibaren paşa unvanı tevcih edilmiştir. Bu ön bilgileri nazari dikkate alarak “Mir-i Liva Ahmet Paşa’nın 17. yüzyıldan sonra yaşamış Arapgir Sancakbeyi Ahmet Paşa olduğunu kabul edebiliriz. Eski Arapgir kasabasının terki ve bugünkü Arapgir’in kuruluşu 19. yüzyılın ilk yarısına rastladığına göre, Mir Liva Ahmet Paşa’nın yaşadığı zamanı da bu sıralarda aramak lazımdır. Bizce bu Ahmet babası Cafer Paşa’nın yerine mütesellim yani sancakbeyi vekili olan Ahmet Bey olsa gerekir. Önce Sivas Mahkemesi tarafından kabul edilmeyen bu vekillik bilahare Arapgir halkının istek ve ısrarı üzerine kabul edilmiş, 1778’den sonra Ahmet Bey Mütesellim olarak Arapgir sancağının başında bulunmuştur ki sonradan bu Ahmet Bey başarılı hizmetleri takdir edilerek sancak beyi olmuş olabilir. Bu yeni Arapgir kasabasının ilk temelini bu cami ile birlikte atıldığını göstermesi bakımından önemlidir Şu halde caminin yapılış tarihini 19. yüzyılın ilk yarısına oturtabiliriz

Kubbesiz ve dış görünüşü ile sade olan caminin mekânı doğu batı yönünde bir gelişme göstermektedir. Yani genişliği derinliğinden daha fazladır Üstü beşik çatılı olup Marsilya tipi kiremitle örtülmüştür pencereler çift katlıdır. İki sıra pencere arasındaki duvar dıştan bir silme (sarak) ile ayrılmıştır. Üst pencereler alttakilere nazaran küçük olup yuvarlak kemerlidirler. Alt pencerelerin pencere hücresi yukarıdaki pencereleri andırmakta olup duvar yüzünden biraz daha içerlektir. Üstten sivri kemerle temin edilen bu satıh fark geçişi kenarlarda boşluklu ve kenarı bordürlü sütuncuklar üzerine oturtulmakla sağlanılmıştır. bu özel ilk Yazıhan’ın Fethiye Köyündeki Abdüsselam Abdurrezzak Camii’ndeki pencerelerin inşasında da göze çarpmaktadır.

Sonradan ilave edilen son cemaat yeri ile asıl mekânın birleştiği batı duvarı köşesinde minare yükselmektedir. Gövdesi on altı köşe olan minare, kare bir zemin üzerine oturtulmuş olup, kaidesi de dâhil tamamen taştan yapılmıştır. Şerefe karnas geçişlerinin hemen altında kabartma bir kuşak görülür. Şerefe alt mukarnaları dört sıra halindedir. 17 ve 18. yüzyıl Gaziantep minarelerini andıran minare Barok bir minaredir. Kûlahı bölgedeki diğer minarelerden farklı olup, özgün bir yapıya sahiptir.

17,60x12,50m büyüklüğündeki dikdörtgen mekân, sekiz sütun üzerini kapayan sivri kemerlerle üç nef’e bölünmüştür. Yanlardaki dört sütun duvarlara bitişik olup yarım şekildedir. Buradaki plan mihrap duvarının paralel üç neften ibarettir. Neflerin arka ve Sağ sol üst katı mahfillidir. Birinci nefin üst katı balkon şeklindeki yuvarlak bir çıkıntı ile orta nef’e doğru uzamaktadır. Ahşap olan bu çıkıntı mahfil müezzin yerini meydana getirmektedir. Mahfile çıkan merdiven mekân giriş kapısının sağındadır.

Pencereler her duvarda nefleri ortalayacak şekilde çift sıra olarak yapılmıştır. Mihrap duvarında ve giriş kapısının bulunduğu duvarda da ikişer çift pencere görülmektedir.

Mihrap tam giriş kapısını karşılamakta olup alçıdan yapılmıştır. Üç sıra bordür, mihrap nişinin etrafını çevirmektedir. Yüksek olan mihrap boyu üstü tezyinatlı iki kesme ile birbirinden farklı üç parçaya ayrılmıştır. Bu üç bölümün alttakinde iki mihrap hücresi, ortadakinde mihrap hücre kemeri, üsttekinde ise orijinal nebati tazyinat ve semboller yer almaktadır.

Mihrabı çevreleyen bordürlerden birincisi üstten mukarnas işli olup yanlarda sadedir. İkinci bordürü, kıvrık dalların birbirini kesmesinden meydana gelen motif çevreler. Üçüncü bordür ise, nelezali şekilli kıvrık dalların meydana getirdiği motiflerle süslüdür.

Daha önce bahsedilen yatay hatların kesmesinden meydana gelen üst bölümde, istiridye kabuğu içinde kıvrık dallı ve yaprakları olan ağacın yanlarında helezoni dallar görülür ki, bu

ayçiçeğini andıran şekilleri hilaller gibidir. Bu kıvrık ve süslü şekiller hayat ve hareketi ifade eden boynuzumsu sembollerdir. Tamamen Barok süsleme hâkimdir.

İkinci bölümü üst bölümden ayıran yatay silme, ikinci bordürün bir tekrarıdır. Üçüncü yatay silmenin diğerlerinden farkı mukarnas dolgu oluşur.

Mihrap nişi gayet sadedir. Yeşil boya ile boyanmış iki kemer bu nişi içten çevrelemektedir. Dıştaki kemer, helezoni dalların içe kıvrılması ile başlık kısmı meydana getirilmiş olan sütuncuklar üzerine oturtulmuştur.

Mihrap boyu tavana kadar yükselmektedir. Gerek tezyinatın gerekse boyunun oldukça abartılı olduğu söylenebilir.

Minberi ahşaptır. Detaylı bir oyma işçiliği vardır. Korkuluk şebekesi kıvrak lotuarlerle doldurulmuş, oyma olan bu şebekenin şekil boşluklarına çiçekler yerleştirilmiştir. Yan aynalık minber şekline uygun üç büyük üçgene bölünmüş olup sadedir. Yalnız korkuluk altındaki iki üçgen ara boşluğuna çiçekli oyma işlemler kakılmıştır. Süpürgelik hücreleri mevcut değildir.

Geçez/Dolap hücresinin üzerinde yükselen taht ve taht külahı da ahşaptandır. Taht alınlığı ve kenarları oyma şekillerle motiflendirilmiştir. Camiye göre yeni sayılır. Bu yenilik iyi muhafaza edilmiş olmasındandır.

Minber giriş kapısının taç kısmını taşıyan sütuncuklar, tıpkı vazodan çıkan bir demet şeklindedir. Sütuncuklar yivlidir. Taç kısmının alınlığında iki geometrik şekil ve onun üzerinde de oyma bir sıra palmet yer alır. Kapının etrafını bir sıra düğün motifli bordür çevreler.

Kıvrık palmetlerle doldurulmuş olan şebeke korkuluğundaki araya yerleştirilmiş çiçekler kırmızıya boyanmıştır. Korkuluğun altında bir lale ile dört yapraklı çiçek motifi ve onun altında da aynalık üçgeni dik köşesindeki vazodan çıkan çiçek demeti yer almaktadır.

Taht alınlığı ile kapı kenar ve alınlık tezyinatı hemen hemen birbirine benzemektedir. Tahtın üzerini konik bir külah örtmektedir (Görüş Gazetesi 22.06.1974).

ÇOBANLI CAMİİ

Arapgir'de Çobanlı Mahallesinde bulunan kubbesiz tek minareli basit görünüşlü bir camidir. Derinliğine bir mekân arz eden caminin dış duvarları moloz taştan yapılmış üç sıra taştan sonra atılan ağaç hatıllar ile takviye edilmiştir. Kible duvarının yan duvarlarla birleştiği köşeler, silme taştan yapılarak emniyetli ve dayanıklı oluşu sağlanmıştır.

Banisi Arapgir'in Çobanlı ailesinden Müşir Şakir Paşa'dır. Şakir Paşa Aslan Arapgirli olmakla beraber İstanbul'da doğmuş, Harbiye'den 1868'de kurmay yüzbaşı olarak çıkmış, Paris'teki Mektebi Osmaniye'ye gönderilerek askeri eğimini tamamlamıştır. Bir ara Paris elçiliği Ateşemiliterliğinde bulunmuş, İstanbul'da döndükten sonra padişahın mahiyetinde Saray Kuvvetleri Erkânı Harbiye'de memur edilmiştir. Bu vazifede kendini sevdirmiş oluşu çabuk ilerlemesini ve terfi etmesini sağlamış, 1895'te müşir olmuştur. Mahiyeti seni ye Erkânı Harbiye reisliği yapan Şakir Paşa, birkaç defa II. Abdülhamit tarafından Alman imparatoru nezdine gönderilmiş, imparator II. Wilhelm'in, İstanbul'u ziyaretinde kendisini karşılamaya memur edilmiş, imparatorun Kudüs ziyaretinde mihmandarlığını yapmıştır. Çanakkale müstahkem mevki komutanı olarak meşhur olan Cevat Çobanlı (orgeneral) 1903 senesinde vefat eden bu Müşir Şakir Paşa'nın oğludur. Alman imparatorunun özel ressamı tarafından yapılmış olduğu iddia edilen yağlı boya güzel bir portresi Arapgir'deki yeğeni Şevket Çobanlı'nın konağında muhafaza edilmektedir.

Son cemaat yerinin üstü direklerle kapatılmıştır. Caminin mekân kısmının tavanı da ahşaptır. Minare son cemaat yerinin batısındadır, Cami meyilli bir yamaç üzerine yapıldığı için, son cemaat yeri toprak zemini karşılar. Güney kible duvarı ise oldukça yüksektir bu kısımda caminin mekânı, zemin katın üstüne rastlar.

Minare kâmil silme ve muntazam sıralı taştan yapılmıştır. Kaidesi taştandır. Köşeli olarak yükselen kaidenin pabuca yakın yerde köşeleri yassılatılıp kaybedilerek pabuca giriş sağlanmıştır. Pabuçtan sonra silindirik gövde başlamakta, şerefe altında ve pabuç üstünde iki

kuşağın sardığı zarif gövde şerefeye kadar devam etmektedir. Şerefe altı taş işleme tezyinatlı ve damla mukarnalıdır. Şerefe korkuluğu taştandır. Konik olan külah, madeni bir levha ile örülmüştür. Pabuç Üzerindeki kuşak çifttir. Sivri külahın hemen altında bir sıra mukarnas vardır.

Caminin son cemaat yerine, doğu taraftan üç basamak ile çıkılır Asıl mekânın giriş kapısı buradadır. Mihrabın sağında yerleştirilmiş olan mermer inşa kitabesinin bir kopyası bu kapı üzerine yerleştirilmiştir. Kapı üzerindeki kitabe 60x85 cm büyüklüğünde olup (Önce dört ve bu da ortadan bölünerek sekiz satırlık yazı oluşmuştur.) dört satırdan ibaret sekiz mısralık manzum inşa kitabesinin acemice yapılmış bir kopyasıdır. Kitabenin ortasında ve üst tarafta Sultan II. Abdülhamit'in tuğrası ve 1313 tarihi vardır. Asıl kitabe tarihini 1308r (1892-93m) olması kopyanın 1313r (1897-98m) senesinde yapıldığını göstermektedir. Kitabenin metni şudur;

Hazreti Sultan Hamid dini mübin hamidir

Esdikanın fikri de eseri şahinşahıdır.

Bendesî Şakir Paşa zühtü takva-ı pişâ kim

İktisabî za ü-'ükba maskatı âlisidir.

Maskatı re'sinde yaptırdı bu rana cami'i

İbdida-ı Mektebi hayratının talisidir.

Yadersin Hüsniya Beş Vakit'te tarihi tam

Şakir-ül Enam-ı Hak Mabedinj Banisidir.

Sene 1308

Bu kitabenin, kenarı işlemlerle süslü mermer üzerine sekiz satır olarak işlenmiş aslı, caminin iç kısmında ve minberin solunda, mihrabın sağındadır. Etrafına yapılmış çerçeve ile muhafaza edilen kitabenin üst kenar süslerinin ortasında küçük bir ay yıldız vardır. Kitabenin rakam olarak yazılmış tarihi, aynı şekilde alt süslemenin ortasındadır.

Son cemaat yerinin birkaç metre doğusunda taştan yapılmış, Kemerli ve kitabeli basit bir Çeşme vardır. Çeşmenin suyu kurmuştur. Bu çeşmeye su getirilmesi için sarf edilmek üzere aynı ailenin ferdi Dr. Müştak Çobanlı tarafından gereken para verilmiştir on mısralı çeşme kitabesinin metnin şudur;

Şahbeyt tarihidir 1309 merak edene

Şehriyari kutbi zamanı Hamid hanı saninin

Şevket-i ömrün mezit olsun Cenab-ı girdigar

Maiyetinin yavarilütli derunun çakırı

Sayesinde yaptı Şakir Paşa Cami'i üstüvar

Kürbine etti bina çeşme-i kevser hayat

Lem'ariz ola bunun abu zülali her karar

Oldu ma'mur baidenin gün es sela-ı müminin(essela ey mümünin)

İç güzel su et vüdu-ı hoşnud ola perverdigar.

Vacip oldu kıl dua çün söyle tarih Nuriya

Namı var olsun cihan durdukça ham'ali veker

İç kitabedeki harfler altın yıldızla boyanmış kenar Asma yaprak ve dalları ile işlenerek kenarlık haline sokulmuştur. Her iki kitabeden de kesinlikle anlaşıldığı gibi cami Müşir Şakir Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Giriş kapısının etrafından bir sıra bordür vardır. Bordür, geometrik çerçeveler içine, alt kısımda çerçeve içine yıldız, üst kısımda çerçeve içine dört yapraklı çiçek motifleri işlenerek tezyin edilmiştir.

Asıl mekân karedir. Yan duvarlarda üçer, mihrap nişinin bulunduğu duvarda iki pencere vardır. Bu pencerelerin hücreleri içeriden dışarıya doğru daralmaktadır. Batı duvarının üst tarafında bir pencere daha vardır ki, bu diğer üç pencereden biraz daha küçükçedir.

Caminin üç metre kadar batısındaki kubbesi yıkık türbede, mermerden yapılmış üç mezar vardır. Mezar lahitleri tamamen mermerden yapılmış; sanduka yan tablaları istiridye ve nebati şekillerle kabartma olarak tezyin edilmiştir. Bu dallar merkezdeki istiridyeden fışkırmış gibidir. Kubbe kemerleri, yuvarlak dört mermer sütun üzerine oturtulmuştur. Adi taştan yapılan kemerler, sivri kemer tipindedir. Yıkılmış olan kubbe doğrudan doğruya bu kemerler ve köşedeki tromplar üzerine oturtulmuştur. Mermer sütunlar korint başlıklıdır.

Türbedeki üç mezardan ortadaki kadın yanlardaki erkek mezarıdır. Ortadaki mezar, Barok tezyinatlı olup, Şakir Paşa'nın annesinin mezarıdır. Baş taş bir hanıma yaraşır şekil ve inceliktedir. Baş kısmına gül demeti işlenen, kitabesinin üst kısmına, defne dalından çelenk içine “ Hüvel Baki” yazılmıştır.

Mezar taşı kitabeleri şöyledir;

1- Soldaki mezar: Şakir Paşa'nın kardeşi Halil Paşa'nın mezarı:

Hüvelbaki

Müşüranı Azamdın

Şakir Paşa

Hazretlerinin biraderleri

Halil Paşa

Hazretlerinin hubegahı

Ebedisi burasıdır

Ruhu için fatiha

Sene 1335 (1919m)

2- Ortadaki mezar: Şakir Paşa'nın annesi Ayşe Hatun'un mezarı:

Hüvelbaki

Müşüra-ı Azamdan

Şakir Paşa

Hazretlerinin Validesi

Ayşe Hatun'un hubegahı

Ebedisi burasıdır

Ruhu için fatiha

Sene 1312 (1869-97m)

3- Sağdaki mezar: Şakir Paşa'nın babasının mezarı; Bu mezarda tıpkı Ayşe Hatun'un mezarı gibi ince işlenmiş ve çeşitli motiflerle tezyin edilmiştir.

Hüvelbaki

Müşiran-ı Azamdan

Şakir Paşa

Hazretlerinin pederi

Muhammet Ağa'nın hubegahı

Ebedisi burasıdır

Ruhu için fatiha

Sene 1289 (?) (1873-74m) (Görüş Gazetesi 28.06.1974)

GÜMRÜKÇÜ OSMAN PAŞA CAMİSİ

Gümrükçü Osman Paşa Camisi, Eski Arapgir kasabasının “Osman Paşa” mahallesindedir. Arapgir Çayı'nın hemen kenarında yükselmiş tek kubbeli, tek minareli tipik bir Osmanlı eseridir.

Caminin duvarları üzerinde üç ayrı kitabe vardır. Bunlardan ikisi mermerle oyulmuş olup; birincisi, dış avlu giriş portalı üzerindedir. 50x80 cm. büyüklüğündeki kitabenin üst kısmının ortasındaki elipsin içinde Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) tuğrası, elipsin yanlarında ise kıvrık dallar ve yapraklar arasında gül ve laleler yer almıştır. Altta iki friz halinde kitabe vardır. Kitabenin okunuşu şöyledir:

Galallahutealehafizu'ala es-selavatü ve es-selatü

Ülvüsta-ü-kümüllillahikanitin-sadakallahül-az-z-er-rahim.

Bu tarih, 1823/24m seneye müsadiftir. Sultan II: Mahmud'un saltanat yıllarına rastlar.

İkinci kitabe portalin sağındaki çeşme üzerindedir. 40x50 cm büyüklüğündedir. Çeşmenin arkasına isabet eden ve iç avluya bakan kısımda eski abdest sepmelerinin (musluk) kalıntıları ile bunların üzerini örten kemerlerin kalıntılarına rastlanılmaktadır. Çeşme üzerindeki kitabenin bu kısma ait iken, bu kısmın yıkılması üzerine, yerinden alınarak dıştaki çeşmenin yapılış esnasında oraya konulmuş olması muhtemeldir. Metni şudur:

Dergah-ı Ali Kapucubaşlarından Osman Ağa'nın

Validesi Ümmü Gülsüm Hatun'un hayratıdır.

Sene 1209 (1309 ?)

Bu kitabenin üzerinde dikkatle durmak mecburiyeti vardır. Mekân giriş kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre cami 1235h (1819/20m) tarihinde inşa edilmiştir. Kitabe üzerindeki 1209h (1794/95m) olarak okursak bu kitabenin caminin inşaatından evvele ait olduğu görülür ki, bu da üzerinde dikkatle durulması gereken bir noktadır. Kitabede ismi geçen Kapucubaşı Osman Ağa'nın bilahare “Gümrükçü Osman Paşa” olarak camiye yaptıran şahıs olması da ihtimal dâhilindeki; Paşa merhum, annesinin vakti ile çeşme yaptırmış olduğu mahalle camiye yaptırmış olabilir. Sarahaten 1209 olarak okunan bu tarihin 1309 olduğunu kabul etsek rumi sene olarak, II. Abdülhamit'in saltanat yıllarına rastlar.

Üçüncü kitabe, son cemaat yerinden asıl mekân girişi sağlayan kapının kemer kavsi üzerindedir. 55x110 cm büyüklüğündeki kitabe her biri iki kısımdan ibaret altı satıra ayrılmıştır. Manzum olan kitabe metninde inşaatına tarih düşürülmüştür. Kitabenin metni şudur:

Veziri ekremiMahmud kerem karin

Ki olmuş şöhreti Osman Paşa kemali ara

Müşer bil beyan olmuş tubeyn-el ricai el zat
Hüda kıldı o dem hem rütbetine kubbe-i kadara
Vüzeratlabükim olmadan evvel fikedermiş ol
Rıza-ı hakkı tahsil etmeğe bir hayri müstesna
Bu yüzden Hak muaffakeyleyübArabgir'e
Rani bu cami'in nu u Hüda ede ecrin eta
Derun-u Cai'in pür-i nur kıldıkcanadili
Münevver eylesin kalbin Cenab-ı Hazreti Mevin
Feridu cevheri tarihin ehya eyledi hayrin
Arabgir'eedüb Osman Paşa Camii inşa
1235

Bu kitabenin üst kısmına 130x50 cm'lik tahta üzerine kabartma süs kakmalı bir kitabe daha asılmıştır. Metni şudur:

Mer beni mescid-el-Allahü al-benallahülehubeyten fil cennet Kütübihi Ömer-ül Vasfı 1228

1228h (1813m) tarihini taşıyan bu kitabe de caminin yapılışından daha önceki bir tarihe aittir. Bu bakımdan sonradan camiye getirildiği muhakkaktır.

İnşa kitabesinden anlaşıldığına göre Cami Arapgirli Osman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Arapgir'de doğan Osman Paşa, Gökbeyi ailesi ismi ile anılan ailenin bir mensubu olarak dünyaya gelmiştir. Babası İsmail Bey isimli bir zattır. Gökbeyi ailesinin Akkoyunlu hanedanından olduğu rivayeti vardır. Zamanın en akıllı ve zengin vezirlerinden olduğunu İbnülemin Mahmut Kemal İnal yazmaktadır. Kardeşi Mehmet Bey ile oğlu Yusuf Kamil Paşa'nın (1808-1876) yetişmesine yardım etmiştir. Kayseri ve Bozok sancakları mutasarrıflığında ve valiliklerde bulunmuş, İstanbul Boğazı muhafız kumandanlığı yapmıştır. Gümrükle ilgili vazifelerinde gösterdiği başarılarla meşhur olduğu için de gümrükçü lakabı ile anılmıştır. Ecdadı arasında üç vezir bulunduğu için Arapgir'deki aile konaklarının özel günlerde kapısının önüne dokuz tuğ dikilirdi.

Caminin, yaptırılışı ile ilgili orijinal bir hikâyesi vardır. Bu hikâyeye göre Osman Paşa, küçükken koyun otlatırmış. Bir gün koyunlarını şimdi camisinin yükseldiği yere getirmiş, orda otlatmaya başlamış. Bu yerin sahibi olan kadın tahkir ve tekdirle kendisini kovmuş. İzzeti nefsi rencide olan Osman Paşa, kadına dönerek, “Beni tahkir etme, yarın okuyup adam olursam ahdim olsun buraya bir cami yaptıracağım demiş. Zaman geçmiş koyun otlatan küçük Osman okuyup adam olmuş Osman Paşa olarak memleketine dönüp gezerken bahsi geçen yere gelmiş vaadini hatırlamış. Bu yeri devrin ustalarına göstererek niyetini açığa vurmuş, ustalar itiraz etmişler. “Buraya temel atmak imkânsız” demişler. Osman Paşa, “Dünyada imkânsız bir şey yok. Her taş için bir altın vereceğim” dediğinde ustalar razı olmuşlar ve cami yapımına başlamışlar.

Caminin inşaatında kullanılan her taşın bir altına mal olduğu da cami maliyetinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Şimdi gelelim Cami'nin mimari özelliklerine. Caminin dış avlusuna kuzey avlu duvarı üzerindeki bir kapıdan girilir. Kapı portalı sivri kemerlidir. Kemerler ileri doğru fırlamış iki yan duvar üzerinde oturtulmuştur.

Kemer ayakları, bu doların her köşesinde köşe sütuncukları ile nihayetlenir. Portal kitabesi bu sivri kemerin altında ve kapı hücresi kemer kavsinin üstündedir. Kitabenin etrafı, üst ortadan kemerli ve kemer kısmı ortadan bir çizgi ile ikiye bölünmüş ve her bölüme yuvarlak iki

yerine bakan bu kapının Kemer kavsi üzerinde caminin
açıklanan bu kitabelerin zemini siyaha boyanmış, kaba
belirtilmiştir. Kapı hücresi ve kitabelik, duvar sathından biraz
kemerli ve kenarları çizgi oymalı iki sıra sivri kemer kenar
saraklar köşeli şekillerle kitabe ve kapı hücresi etrafından da
bir estetik verilmeye çalışılmıştır.

Son cemaat yerinin örtüsü ahşaptır. Tavan, ahşap olan sekiz
ayrılan tavanın her bölümünün ortasına küçük baklava şekli
yıldız ve tam ortaya isabet eden bölüme de büyük baklava mot

Mekân kare olup pendentifli kubbe ile örtülmüştür. Kubbe o
kubbe kasağı ile sağlanmıştır. Giriş kapısı üzerinde ve iç
bulunmaktadır. Üst kat orijinaldir. Tamamen motifli kalem işi

Kubbe içinin tezyinatı bozulmuştur. Bu tezyinat, alçı zemin
renklerin hâkim olduğu gül demetleri ve bunları birbirine bağ
Aynı süslemeye son cemaat yerine açılan pencere kemerleri
tezyinatı üzerinde yazı bulunma ihtimali kuvvetlidir. Fakat bu
doğrulayacak herhangi bir emare görülmemektedir.

Mihrap giriş kapısının karşısına isabet etmektedir. Etrafı bo
rahatlayan bir mihrap hücreğine de uyarak geçen bir k

başlar. Alt kısmı saçaklı olan korniş zincir motifi süslenmiştir. Birinci bordür kalın ve yeşil boyalı, üst tarafına örgü motif ortasında ve yarım daire içinde, adalet kapısını çalan tokmak rastlanılan sembollerdendir.

İkinci sıra bordürde hançer yaprakları birleşmiş ve badem şek ve üstte taç şeklinde bir kabartma yine sembolik bir motif üzer

Mihrap nişinin etrafını sivri kemeri ve kemer kavis tablasını çizgileri yaldızlı boyalı ayrı tip bir bordür çevirmektedir. Bu kandil şekilleri ile son bulmaktadır. Hücrenin alt kısmını vardır. Mihrap nişinin üzerinde yıldız harflerle “ Bismillahir yazı güzel bir kufi ‘dir.

Minber, mermerimsi bir taştan yapılmıştır. Merdiven giriş kap kemerlerini andırmaktadır. Minber aynalık kemeri, üzeri çeş burma sütunceli_ince mermer sütuncuklar üzerinde oturtulmuş.

Aynalık üzerindeki kitabede

Selamünaleyküm

Şefi'ülHalk'ül mahşer muhammedvahibül minber

Fi sene 1238 Abdülğani

Kitabenin tarihi inşa tarihinden bir yıl öncesini göstermektedir ki bu da inşa kitabesinde ki tarihin inşaatın bittiği tarihi göstermediğine delildir.

Aynalığın alt kısmındaki sogelerin (sağlı sollu) üzerinde üstü kabartma yıldız motifli iki madalyon vardır. Korkuluk kısmı iç içe geçmiş altıgenlerden meydana gelmiş mermer bir şebekeden ibarettir. Tezyinattaki şekil bu altıgenleri sekizgen hala sokmakta, iki şeklin bir kenarı üçüncünün ortasında küçük bir dikdörtgen meydana getirmektedir. Yan aynalar taştan olup tezyinatsızdır. Taht ve yan aynalığın altında, Kaideye kadar dinen boyları birbirinden farklı üç kapı vardır ki bunlardan yan aynalığın altına isabet eden iki tanesi normal minberlerdeki gibi süpürgelik (veya pabuçluk) vazifesini görmektedir. Tahtın altına rastlayanı ise diğerlerinden daha yüksek olup geçez boşluğunu meydana getirmektedir. Bu hücrelerin etrafı dikdörtgen bordürler ile çevrelenmiş olup, hücre kemerleri dilimli ve taht üzerindeki gibi nebati tezyinatlıdır.

Taht kısmı, sekiz köşeli, sütun başlık tablalı dört sütunun üstüne oturtulmuş ve dört tarafı dilimli kemer teşkil edecek şekilde yontulmuş kemer üstleri çeşitli tezyinatı_navi üst kısmı dörtgen bordürlü saçaklı bir külah kaidesinden ve bu kaide üzerine yerleştirilmiş dilimli konik/küresel külahtan ve bunun üzerindeki alemden ibarettir. Külah ucu ile alem arasında yuvarlak kitabe tablasında “ Allah” ismi ile celilesi yazılıdır.

Mekânı, cami için özel olarak yaptırılmış, 1239h (1823/24m) tarihli halılar örtmektedir. Bu halılarda renk olarak kiremit kırmızısı, sarı, yeşil, mavi, lacivert ve beyaz renk kullanılmıştır. Cami içinde yine Osman Paşa'nın mührünü taşıyan büyük boy el yazması Kuran'ı Kerim'ler mevcuttur.

27 Aralık 1939'da meydana gelen Erzincan depreminde batı duvarı yıkılmış, diğer duvarda da çatlaklar oluşmuş, uzun bir dönem onarımı yapılmayarak ihmal edilmiştir.

Yer yer çatlayan ve bu bakımsızlığı ile tamamen yıkılma ihtimali mevcut olan bu değerli eserin onarım ve restorasyon çalışmaları ile yeniden ibadete açılmıştır (Görüş gazetesi 01.07.1974).

MOLLA EYÜP CAMİİ VEYA KÜTÜPHANE

Eski Arapgir'de, Osman Paşa Mahallesi'nin kuzeyinde ve yamaçtadır. Bağların ve bahçelerin arasında kalmıştır. Daha önce bu binanın kütüphane olarak kullanıldığı da söylenilmektedir. “1308; Selname-i Vilat-i Mamaratül Aziz” isimli eserin 72. sayfasında yazılı olan 200 ciltlik esere havi “İspanakçı Mustafa Paşa Kütüphanesi”nin burası olma ihtimali vardır.

İnşa şekli ve tarzı biraz karmaşıktır. Üzerinde asrını tayin edecek bir kitabe veya herhangi bir emare yoktur. İnşaat araziye uydurulduğu için, inşa şekline bakılarak, yapım zamanına dair sağlıklı bir tahminde de bulunulamaz. Ulu Camii'ne benzer özellikleri olduğu nazarı dikkate alarak, eserin bir Selçuklu eseri olduğunu ihtiyatla kabul edebiliriz. Daha sonraları yapılmış bir Osmanlı eseri olması da mümkündür.

Cami veya küçük mescit olarak kabul edeceğimiz bu eserin giriş kapısı, batı duvarının kuzey uç tarafındadır. Toprak seviyesinin tamamen altında kalmış olan bu kapının yalnız, sivri kemer uçları görülebilmekte, kuzey duvarı tamamen bir kayalığa dayanmış vaziyette, hafif dikdörtgen olan plan, payelerle ikiye bölünmüş, güney kısım kare hale getirilmiştir. Mekânı bölen bu payelerin ikinci bir vazifesi de arkadaki kayalığa destek olmaktır. Payelerin arasındaki kemerler, sivri kemer sınıfındadır. Öndeki kare mekânı örten kubbe, güney taraftaki duvarların üzerindeki tromplar, payelerin bulunduğu kısımda ise pandantifler üzerine oturtulmuştur. Tromplar, sivri kemerle kuvvetlendirilmiştir. Yan duvarlarda sağır kemerler vardır. Bütün

kemer ayakları kesilerek duvarlar üçe Taksim edilmiş, tromp bölgesinde küçük pencereler var. Yanda ön duvarları da bulunan dikdörtgen pencereler, dıştan sivri alınlıklı ve kemerlidir. Pencere hücreleri, dıştan içe doğru genişlemektedir.

Tamamen sökülmiş olan Mihrap nişinin etrafı sivri kemerlidir. Duvarlar muntazam sıralı silme taştan yapılmış olup, iç dolguları moloz taştandır (Görüş Gazetesi 10.07.1974).

CAFER PAŞA CAMİİ

Eski Arapgir Kasabası'nın Osman Paşa mahallesindedir. Vadinin içinde olup bahçelerin arasında kaybolmuş gibidir. Tek kubbeli, tek minareli güzel bir kasaba camisidir.

Minaresi on iki köşeli, karnas şerefe altındadır. Tamamen silme taştan yapılmıştır. Külâhı güdük ve taştandır. Gövdede çift sarak vardır. Alt sarak kalın ve ortası çıkıntılı renkli taş (kirli kiremit renkte), üst sarak düzlem renkli taştandır. Külâh kısmında ve şerefe çıkış kapısı üst kemer hizasında aynı renkte silme bir sarak daha mevcuttur. Caminin batı duvarına bitişik olan minarenin kaidesi karedir. Kaide taştandır. Üst köşeler yassılaştırıp yuvarlaklaştırılarak pabuca giriş sağlanmıştır. Bu kısmın hemen üstünde birçok yapraklardan meydana gelmiş bir taş kuşak vardır. Bu yapraklar blok taş üzerine oyma ve kabartma olarak işlenmiştir. Bu kuşağı renkli bir sıra ikinci bir kuşak takip etmektedir. Bu renkli kuşak oniki köşeli gövdenin de başlangıcıdır. Şerefenin altı, üç sıra mukarnas işlidir.

Minare çıkış kapısı iç avluya, daha doğrusu son cemaat yerine bakmaktadır. Kapısının kemeri tıpkı şerefe altındaki mukarnas şekillerle işlenmiştir. Kemerin üzerinde de yuvarlak kemerciklerin birbiri içine geçmesinden meydana gelmiş bir tezyinat göze çarpmaktadır.

Kubbe, dıştan sekiz köşeli bir kasnak üzerine oturtulmuş olup saçaklıdır. Çeşitli tamir ve sıvamalarla orijinal şeklini kaybedip, farklı bir görünüm kazanmıştır. Kubbe içten kemer ve pandantifler üzerine oturtulmuş. Caminin doğu kısmına rastlayan yan mekân vaktiyle yıkılınca, onarım için düşük maliyetli ve kolay yol tercih edilerek yıkılan kısım mekân dışı bırakılarak sağlam kalan kemerin altı doldurulup duvar haline getirilmiştir. Bu suretle mekân daraltıldığı gibi, caminin ilk şekli de bozulmuştur.

Caminin bu tamirden önceki durumu şöyledir:

Ortada pandantifil kubbenin bulunduğu orta mekân ile ağır paye ve kemerlerle ayrılmış yan mekânlar var. Bu yan mekânların üzeri çapraz tonoz ile örtülü. Giriş kapısındaki çapraz tonoz ile örtülü eşitliğin ortasında ahşap mahfil bulunmaktadır. Bu mahfilin çıkışı batı arka köşededir. Normal bir aydınlatmanın olması bu çıkışın yarasalar tarafından işgaline sebep olmuştur. Plan, kubbeli orta mekânın etrafını çeviren “U” şeklindeki yan mekânlardan meydana gelen klasik planlara uygundur.

Caminin mihrap duvarında ve doğu duvarında üçer pencere vardır. Batı duvarı kayalığa dayandığı için üzerinde pencere yoktur. İnşa sahasının kayalık olması dış avlu genişliğini sınırlamıştır. Düz duvarların çevrelediği son cemaat yeri bile oldukça dardır. Buraya kemerli bir kapıdan girilmektedir.

Son cemaat yeri sonradan yapılmış olup kırıklı bir çatı ile örtülmüştür.

Mihrap içi alçı ile sıvanmıştır. Bu nişin üst kısmında dört sıra halinde tıpkı minarenin en alt kuşağındaki gibi barok yapraklar, stilize edilerek işlenmiştir.

Minber ahşap olup, tamamen geometrik şekillerle süslenmiştir. Tabanda beş süpürgelik hücresi vardır. Taht ve merdivenlerin etraf şebekesi ahşap kafeslidir. Korkuluk şebekesinde dört gergilik vardır. Taht kısmı da ahşaptan oyma olup tezyinatlıdır. Minber kapı üst kitabe aynalığında 1105h (1693-94m) tarihli kitabe vardır. Kitabenin metni şöyledir:

Ve innelmesacidallahifela'ma Allah ülehad

Ketebe el hakim (hafız?) Muhammed el- Mimarede (?) Amele el Hacı Mahmud sene 1105h (1693-94m)

Minber üzerindeki bu tarih, minare çıkış kapısının üzerinde de vardır. Bu caminin aslında Şeyh Hasan Bey tarafından yaptırıldığı Cafer Paşa isimli sancakbeyi tarafından da tamir ettirildiği rivayeti vardır. O zamanlar Sivas vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Arapgir’de, Cafer Paşa’nın ölümü üzerine oğlu Ahmet Bey mütesellim olmuştur.

Sivas’taki mahkeme tarafından bu zatın mütesellimlik sıfatı kaldırılınca Arapgir kadısına gidip Ahmet Bey’in mütesellimlikde kalmasını ısrar ediyorlar. Bu olayla ilgili olarak hazırlanan evrakın tarihi 1192h (1778m) olduğuna göre, Cafer Paşa’nın yaptırdığı tamiratın bundan önce olsa gerektir. Caminin banisi olduğu iddia edilen Şeyh Hasan Bey, doğudaki muhacirlerle birlikte gelmiş ve on adamı ile şimdiki Onar köyünün bulunduğu bölgeye gelerek bir köy kurup yerleşmiş, bu köye de “Onar” ismi verilmiştir. Halen Onar ismiyle bilinen köyden, etrafı basit taş duvarlarla çevrili türbede, köyün kurucusu olduğu rivayet edilen bu “Onar” yatmaktadır. Bu şahısların Horasan erenlerinden olduğunu rivayet eden fermanların mevcut olduğu söylenilmektedir. Onar Köyü’nün vakfiyesi Fikri Yücel’in “Arapgir Tarihi” adlı eserinin 50 ve 51. sayfalarında yayınlanmıştır.

Caminin minaresi, Akkoyunlu camilerinin minare özelliklerini taşımakta ve onları andırmaktadır.

Cafer Paşa’nın yaptırdığı tamirattan sonra, doğu duvarı içe alınarak doğudaki tonozlu yan bölüm ortadan kaldırılmıştır. Tuğladan örülü olan orta kubbe üzerindeki tezyinat da zaman içinde yapılan boyalar ile kapatılmıştır (Görüş gazetesi 11.07.1974).

ARAPGİR ULU CAMİ

Ulu Cami, Cafer Paşa Camii’nin kuzeyine rastlayan kayalık bir yamaç üzerindedir. Cami inşa kitabesi yoktur. Gerek inşaat tekniği ve gerekse tezyinatın şekli, eserin Anadolu Selçukluları devrine ait olduğu intibasını uyandırmaktadır.

Cüzi bir para karşılığı bir şahsa satıldığı için, ancak şahıs malı olarak bugüne kadar ayakta kalma imkânı bulan bu kıymetli eserin giriş kapısı kuzeydedir. Kuzey duvarı üzerinde bulunan kapı, doğu duvarına daha yakındır. Kitabesi düşmüş olan bu kapının taş tezyinatı ilgi çekecek zarafet ve güzelliktedir. Kapının batısında kemerli ve beşiktonozlu örtülü bir ek kısım görülür ki buraya caminin yan nefinde bir kapı ile de geçilebilmektedir. Bunların medrese odaları olma ihtimali vardır.

Giriş kapısında sivri biçimli kemerin içine (Yaklaşık 1 m) doğru içerlek olup, kemer şekline uygun bir kitabe tablosu dairemsi büyük güce şeklinde kırılmış bir kitabeyi müteakip basık kemerli giriş kapısı gelmektedir. Bu kitabe okunmayacak bir durum almıştır. Sivri kemerli olan kapı kemeri tezyinatlı köşe sütuncukları üzerine oturtulmuştur. Sütun başlıkları üç yapraklı damarlı palmetlerle süslenmiştir. Tezyin edilmiş saksı şeklindeki bu başlık sivri kemeri taşımaktadır.

Dışarı taşkın olan portal kemerini üç sıra halindeki dikdörtgen bordür çevirir. En içteki bordürde mihrapta görülen geometrik yıldız geçmelerin birleşmesi, ortadaki bordürde zikzak şekillerin birbiri içinden geçmesi ile meydana gelmiş geometrik şekiller görülür. En dış bordürde damarlı yarım palmet, Lorumiler kıvrık dallarla birleştirilmiştir. Kapı etrafını çevreleyen sivri kemerin içi düğüm motifleri ile tezyin edilmiştir.

Portalın yan iç duvarlarında karşılıklı iki niş vardır. Bu nişlerin etrafını sivri kemerler çevreler. İçlerinde yarım palmet lotus, rumi ve kıvrak dallı süsleme görülüyor. Kapı hücre kemerinin üzerindeki madalyonun içinde de palmoz, lotus, rumi tezyinat izlerine rastlanılmaktadır ki bu tam bir Selçuklu tezyinatıdır.

Doğuya bakan alt pencere sögeleri üstünde her biri ayrı tezyinatlı kabartma taş madalyonlar (gülçe-kabara) görülmektedir.

Caminin minaresi yoktur. Plan itibarıyla diğer Ulu Cami tiplerinden farklıdır. Buna da sebep, kuruluş yerinin diğerlerine benzeyen bir planlamaya müsait olmayışındır.

Mekânı kapayan iki kubbe sapa sağlam durmaktadır. Asıl mekân, payandalar üzerine oturan ağır sivri kemerlerle iki nefe ayrılmıştır. Nefler mihrap duvarına diktir. Doğudaki nef daha geniş olup, ağır bir sivri kemerle ikiye bölünmüştür. Her bölümün üzerinde pandandif ve orta bölüm üzerine oturtulmuş kubbeler yer almaktadır.

Birinci bölüm, mihrap önü kubbesinin kapattığı bölümdür. Pandandifler arasında kalan duvardan sağır sivri kemerler ve bu kemerin üzerinde bulunduğu doğu duvarı üzerinde, üç büyük, üç de küçük pencere vardır. Birinci bölümdeki pencerelerden ikisi küçük biri büyük; ikinci bölümdekilerin ise, ikisi büyük biri küçüktür. Küçük pencereler büyüklere nazaran üst kısımda olup yuvarlak kemerlidir.

Batı nef'i doğu nef'inden ağır payelerin taşıdığı sivri kemerlerle ayrılmıştır. İkinci bölümleri ayıran bölme kemerinin içinde ikinci bir küçük kemer daha yer almaktadır ki bununla kemer üzerine düşen yükün hafifletilmesi sağlanılmıştır. Bu nef'in örtü sistemi beşik tonuzdur. Her iki bölümün tonozları, birbirinden aksi yöndedir. Batıdaki nef'in ikinci bölümünün kuzey duvarı üzerinde bir kapı yeri vardır. Bu kapı ile dışarıdaki medrese odalarına geçiş sağlanmış olsa gerekir.

Giriş kapısının tam karşısına isabet eden mihrap, abartılı bir büyüklüğe sahiptir. Tamamen taşlan yapılmış, oyma ve kabartma şeklinde yapılan işleme ve konulan motiflerle tezyinatlı oluşu sağlanılmıştır. Mihrap nişinin etrafı dört sıra halinde bordürlüdür. En dıştaki bordürde, geometrik yıldız geçmeler ile kırık sekizgenlerin birleşmesi yer almış; bordürün yan ortaları ile üst ortasındaki küresel düğüm motiflerle bu birleşme bozulmuştur. Bu küresel madalyonların üzerinde kabartma olarak yıldızlar işlenmiş bu yıldızların ara boşluğa, çini ile doldurulmuştur.

Bu bordürde patlıcan moru, yeşil ve früze renkli çiniler kullanılmış; fakat bu çiniler, bugün tamamen dökülmüştür. İkinci bordür, sitalize edilmiş, üç yapraklı palmetlerin yan yana sıralanması ile meydana getirilmiş olup nebati tezyinatı havidir. Diğer iki bordür, oldukça sadedir. Dış bordürün en üstünde, yanlarından taşsa da tam olmak üzere tezyinatlı boynuz çıkıntı taşları vardır. Bu taşların içi kabartma geometrik şekiller, rumi, palmer, latus ve kıvrık dalı süsler ile doldurulmuştur.

Mihrap nişi köşe sütuncuklarına oturan dilimli kemer ile teşkilatlandırılmıştır. Sütuncukların başlıkları ve kaideleri nebati motiflerle süslüdür. Fakat bunlar alternatif olarak konmuştur. Mihrap hücrelerine bakan kısmı baklava şekilli geometrik tezyinatlı dış yüzde kıvrık dallar, palmet, lotus rumilerin meydana getirdiği süsleme görülmektedir. Sütuncukların kaide kısmı, başlık kısmının tam aksidir.

Mihrap hücresi üç köşelidir ve mukarnas işlemelidir. Mukarnasların içinde istiridye şekillenmesi, motif olarak yer almış ve buraya orijinal bir görüntü sağlanmıştır.

Ulu caminin dış görünüşü oldukça haraptır. Toprak seviyesinin altında kalan caminin batıdan yalnız iki kubbesi görülmektedir. Doğru duvarı toprak seviyesinden yüksek olduğu için ayakta kalabilir.

Muntazam sıralı yontma taşlan yapılmış olan caminin yapıldığı tarih ve yaptıran şahsı gösteren bir kitabesi mevcut değildir. Arapgirli şairlerden Abdullah Konbul, daha önce caminin kitabesinin bulunduğu söylendiğini duyduğunu, kendileri çocukken burada bulunan bazı yazıları çözmeye çalıştıklarını söylemektedir. Yine burada bulunan yazılarından bazılarının şifreli olarak bir hazinenin mevcudiyetini haber verdikleri, bazı kimselerin bu hazineyi bulmak için bu kıymetli eseri tahrip yoluna gittikleri de rivayet meydanındadır.

Caminin genel şekli üzerindeki Selçuk tesiri bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Eğer eser, Anadolu beyliklerinden birine (Akkoyunlu Karakoyunlu, Danişment) ait değilse; esere, bir Selçuklu eseri olarak bakmak daha doğru olur kanaatindeyim. 15 Temmuz 1974 tarihinde Görüş gazetesinde yayınlanmıştır (Görüş gazetesi 15.07.1974).

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA CAMİİ

Hekimhan ilçesinde ve Hekimhan Taşhan'ın 50 m kadar güney doğusunda tek minareli tek kubbeli güzel bir camidir.

Mekân giriş kapısı üzerindeki 50x29 cm'lik talik hasla yazılmış kitabesinin metni şöyledir:

Yaptı bu camii şerifi yümmile hayrı şad edip

Sadrazam Köprülü Fazıl Mehmet Paşa

Gördü Hatif dedi tamir eyleyüb tarihini

“Ahsenallahüiley küm yeserallahu maşa..

Vadua bina fi sene 71 Hasan Ağa nazır(?)

Kadvaka'al ferah fi sene 72

Cami civarındaki ikinci kitabe son cemaat yerini karşılayan abdes musluklarının bulundukları duvar üzerindeki 24x39 cm. büyüklüğündeki iki satırlık kitabesidir. Yine bu kitabenin altında, acemice yazılmış ve oyulmuş 24x22 cm ebadında 1230h (1815m) tarihli bir kitabe varsa da ehemmiyeti haiz değildir. Üst kitabenin metni şudur.

Sahib ülhavratva-l hasenat

Zahid Dal İsmail Ağa

Birinci kitabenin üzerinde durulacak tarafı tarihi ile Fazıl kelimesidir. Kitabedeki tarihte Köprülü Mehmet Paşa vefat etmiş (Vefatı:5/6 Rebiülevvel 1071, 29/30-Ekim 1661) ve yerine oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Paşa sadrazam olmuştur.

Bu vaziyete göre, ya Köprülü Mehmet Paşa da Fazıl isim veya sıfatını taşımakta idi veya oğlunun ismi kitabeye yanlışlıkla Mehmet şeklinde yazıldı.

Kitabede ismi geçen Köprülü Mehmet Paşa, aslen Arnavut'tur. 15 Eylül 1656 günü sadrazam olmuş beş yılı aşkın bir süre bu görevi yaptıktan sonra vefat etmiş ve yerine oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Paşa sadrazam olmuştur. Annesi ve eşinin Türk olduğu rivayeti vardır. Kuvvetli şahsiyeti, zorbaları sindirmekteki ustalığı ile tanınmıştır. Gayet gaddar ve hunharca takip ettiği siyaset neticesi yüzlerce kıymetli insanın idamına sebep olmuş, bu insanların emlah ve envaline el koymak suretiyle büyük servet sahibi olmuştur. Kanlı bir servetin sahibi olduğu gibi, bazı hayır ve hasenatın da sahibi olmayı bilmiş; servetindeki lekeyi, hayır ve hasenatı ile silmeye çalışmıştır. Edirne'de ölmüş, vasiyeti üzerine İstanbul'a getirilerek orda defnedilmiştir.

Cami, tamamen çil tabir edilen mermerimsi silme taştan yapılmış tipik bir bina görünümündedir. Taşları, kuzeydeki Zürheban ve Saracık mevkilerinden getirilmiştir. Dayanaklı ve sağlam bir taş olduğundan en küçük bir aşınma veya bozulma emaresi görülmemektedir. Büyük parçalar halinde tıraş edilmiştir.

Minare 3,25x3,25 m büyüklüğündeki kare bir zemin üzerine oturtulmuştur. Tamamen silme taştan yapılmıştır. Pabucu güzel ve zarif, gövdesi kısa ve taraklıdır. Şerefe bingileri sade, korkuluk ise taştandır ve o da sadedir. Kısa bir peteğin üzeri sivri bir külahla kapatılmıştır. Külahın üzeri kurşunla kaplanmıştır. Kaideden gövdeye geçiş üçgenlerle sağlanmıştır. Gövde on altı köşelidir 16,20x19,65 m ebadında bir sahayı kaplamakta olan caminin son cemaat yeri 4,10 m derinliğindedir.

Son cemaat yeri hesaba katılsa mekânın kapladığı yer sahanın 18,65x12,70 m büyüklüğünde olduğu görülür. Caminin eni ile boyu arasındaki bu altı metrelik fark, üç metre eninde yan kemerler vasıtası ile sağlanmıştır. Sağ ve solda cami tavanına kadar varan iki büyük kemer ile mekânın ortası kare hale getirilmiş, bu kare zeminin üzeri, içten kasnaksız, dıştan yalancı kasnağa oturtulmuş bir kubbe ile örülmüştür.

İç yan kemerlerin mihrap duvarı üzerinden dışarıya aksi, payandalar şeklinde olmuştur. Caminin doğu ve batı duvarında çift katlı birer pencere vardır.

Mihrap sade minber taştandır. Kubbe kasnağı dıştan altı köşelidir. Üzerinde pencere yoktur. Mihrap hücresi sade ve derindir.

Kubbenin iç kısmında, ayrı ayrı ve irice olan zemini boyalı daireler içine gayet güzel halatlarla, Allah-lazımüşan'ın peygamber efendimizin ismi şerifleri yazılmıştır. Kubbenin üstü oluklu kiremitle kapatılmış ve tepesine alem dikilmiştir.

Son cemaat yeri revaklıdır. Beş adet kubbe, son cemaat yerini örtmektedir. Revak kemerleri sivri kemer nevindedirler. Kemer ayakları sütunlar halindedir. Sütun başlıkları sade olup dörtgen şekildedir. Sütun kaideleri de dörtgendir. Revak kubbelerinin üzeri saç bir çatı ile kapatılmış ve muhafazaya alınmıştır.

Hekimhan ilçesinde ve Hekimhan'ın doğu bitişiğindedir. Yapıldığı tarihi ve yapının şahsı bildiren herhangi bir kitabeye sahip değildir. Köprülü Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı; yapılışının, Hekimhan'ının ve Köprülü Mehmet Paşa tarafından tamir ettirilen caminin tamir edildiği 1070-71h (1660-61m) tarihine rastladığı ve Köprülü Mehmet Paşa tarafından vakfedilmiş olduğu söylenilmektedir.

Gerek cami, gerek han ve gerekse bu hamamla ilgili evrakı müabitenin bir kopyası, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'ndeki Malatya Tahrir Defteri'nin arasında muhafaza edilmektedir (Görüş gazetesi 25.07.1974).

ŞEYH HAMİD-İ VELİ / SOMUNCU BABA CAMİİ VE ZAVİYESİ

Şeyh Hamid-i Veli Camii, Eski Darendе Kasabasının Hıdırlık-Zaviye Mahallesindedir. Tohma Çayının hemen sağındaki granit kayaların bitiminde inşa edilmiş, tek kubbeli tek minareli güzel camidir.

Caminin asıl mekân kısmına sonradan ilaveler yapılmıştır. Mekân giriş kapısı üzerindeki 86x27 cm büyüklüğündeki üst kitabenin metni şudur;

Yesser Allah-ü tealeammerecamiüş şerif bil hayr...

Allah'üTeale ve şefa'at-an-nebi asilallahü-aleyhi vesellem

Tarih 11 şehri muharrem11 haram sene hamsin

Ve bu kitabenin altındaki 37x24 cm büyüklüğündeki ek kitabe de ise

Ve elif mim hicras

İn nebeviyet-i sallallahü aleyhi vesellem.

Yazılıdır. Birinci kitabenin harfleri siyaha ikinci kitabenin harfleri ise kırmızıya boyanmıştır. “Ammere haz-el cami-üş şeriguyaserAllah ü bil- hayrşefa'atün nebiyi mesaverd ü (?)”

“Ziya Paşa” şeklinde de okunması mümkün olan ilk kitabenin birinci satırının en önemli yerinin özellikle tahrip edilmiş olduğu görülmektedir.

Caminin mekân kısmındaki Sandukalı türbelerden birincisinin “Somuncu Baba” , “Ekmekci Koca” namı ile maruf Büyük Türk Mutavassafı Şeyh Hamid-i Veli'ye diğerlerinde oğlu Halil Taybi'ye ait olduğu iddia edilmektedir.

Bu iddia, tarafsız ve maksatsız bir tetkike muhtaçtır. Kitabedeki kasıntı ve tahrip mevcut şüpheleri artırmakta, metnin manasını da bir dereceye kadar değiştirmektedir. Okunabildiği kadarı ile kitabe, “Allah'üTeale kolaylaştırdı. Bu camii şerif ve hayrülhasen (?)... AllahüTealanın rızası ve peygamber sallallahüvesellemin şefaatiniuman. Ziya Paşa tarafından hicretin 1050 yılının Muharrem-ül haram ayında yapıldı.” şeklinde tercüme edilmektedir. Kitabedeki 1050h tarihinin muharrem ayı, 1640 miladi senesinin Nisan ve Mayıs aylarına rastlamaktadır. 8/9 Şubat1640 (15-16 Şevval- 1049h) Gül Sultan IV. Murat'ın ölmüş oluşu, inşaatın Sultan İbrahim zamanında bitmiş olduğunu göstermektedir. Minare üzerindeki, gayri muntazam yazılmış, 1097h (1685/86m) yıllarına nazaran müsadifler ki bu da Sultan IV. Mehmet'in Saltanat yıllarına rastlar.

Cami içinde Meftun olduğu söylenen Şeyh Hamid-i Veli Hazretleri, evrenin en büyük şeyhlerinden olup Kayseri'de doğmuştur. Yıldırım Beyazıd'ın Burada inşa ettirmiş olduğu Ulu

Cami'nin açılış günü Fatiha suresini yedi manada tefsir etmesi ve Şeyh Hacı İbrahim Veli'nin Mürşidi olmakla meşhurdur. Kendileri gençliğinde Erdebil'e giderek Hoca Alâeddin Ali Erdebili'den feyz almış, tam manası ile insani kâmil olarak Erdebili'den ayrılıp Bursa'ya gelip yerleşmiştir. Burdaki çilehanenin yanında açtığı fırınında ekmek pişirip sattığı için, "Somuncu Baba", Ekmekçi Koca isimleri ile halkın gönlünde abideleşmiş halktan olduğu ilahi sırrın, Bursa Ulu Cami'nin açılış töreni esnasında yaptığı Fatiha Suresi Tefsiri ile ortaya çıkmasından rahatsız olarak Akşemseddin, Akbedrettin, Mızılca Bedrettin, Kara Şemseddin gibi müridanını da yanına alıp Bursa'dan ayrıldıktan sonra müridi Hacı Bayram ile birlikte Şam tariki ile Hacca gidip, Hac dönüşü Aksaray'a, orada epeyce kalıp halkı irşad ettikten sonra Aksaray'dan Şam tariki ile Hacca gittiği, Hac dönüşü Darende'ye uğrayıp burada kaldığı ve burada vefat ettiği kaydedilmektedir.

"Enver Behnan Şapolya"nın "Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi" isimli eserinin 122 ve 123. sayfasındaki Somuncu Baba ve müridi Bayram birlikte Şam'a buradan da Hacca gittiler, Hacdan döndükleri zaman Aksaray'a geldiler, Hacı Bayram pirinin yanından ölümüne kadar ayrılmadı, Piri Somuncu Baba ona, üzerinde mübarek emaneti, yani ilahi aşkı temzil etti. Mutasavvıflardan bu emanetin devri manevi bir tebliğ ile vuku bulurdu. Artık emaneti alan tasavvuf'un sırlarını taşır, valiliğe yükseldi. Hamidüddin Yusuf adında bir oğlu olduğu halde, bu manevi devleti oğluna değil, müridine teslim etmişti. Bu layık olanlara tevcih edilirdi. Çünkü Hacı Bayram bu manevi saadete layıktı. Somuncu Babab Aksaray'da hastalanarak vefat etti. Türbesi Aksaray'dadır" şeklindeki ifade dikkate değer özelliktedir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü'ndeki 749 numaralı Muharebe Fihristindeki Darende'deki cami, mescit, tekke, zaviye, han ve sair vakfı ile ilgili isimleri arasında "Şeyh Hamid-i Veli" "Somuncu Baba" ismine rastlanılmış oluşu yukarıdaki ifadeyi tevid eder mahiyettedir.

Şey Hamid-i Veli 815h (1412-13m) tarihinde vefat etmiştir. Bu Yıldırım Beyazıd'ın ölümünden sonraki karışıklık devresine rastlar.

Dış avlu bahçesine kemerli bir kapıdan girilir. Bahçeden çıkılıp ikinci ve daha büyük kemerli, demir parmaklıklı bir kapı ile taraça şeklindeki ikinci bir kısma geçilir. Burada sonradan yapılmış modern bir havuz vardır. Zaviye binası bu havuzun tam soluna, minare ise karşıya düşer. Dış duvarla havuz arasındaki yoldan geçilerek sola dönülürse, yeşil kapılı mermer kemerli salon giriş kapısı görülür. Bu salon çok ilginçtir. Sağ tarafta yosun tutmuş nem tabi kayadan duvar; sol tarafta, cam bölme ile ayrılan havuz nazır kitaplık ve bir bölme duvarla ayrılan seçkin yatırların bulunduğu mezarlık; karşısında ise kalın duvarlı tek kubbeli, koyu yeşil kapılı, Şeyh Hamid-i Veli hazretlerinin ve oğlunun türbesinin bulunduğu kısım vardır.

Türbe, daha doğrusu caminin asıl mekân giriş kapısının üzerinde üç kitabe vardır. Bu kitabelerden ikisi duvarda açıklanmıştır. İnşa kitabelerin solunu rastlayan lacivert çini üzerinde bir tuğra vardır.

Minare tamamen silme taştan yapılmıştır. Avlu giriş kapısının karşısına rastlamaktadır. Kare bir zemin üzerine oturtulmuş kaidenin sonunda yarı konik meyillerle meydana gelmiş uzunca bir pabucu müteakip gövdeye geçilmiştir. Gövde tam silindirik olmayıp köşelidir. Pabucun üstü ile Şerefe'nin altında yuvarlak sıraklar vardır. Gövdeden şerefeye geçiş basit bir şekilde sağlanmıştır. Şerefe korkulukları da taştandır. Kûlahı konik olup taştandır. Üst kısmında âlem vardır. Tipik bir Osmanlı minaresidir. Ölçülerdeki ahenksizlik, minaresinin zarafeti kaybettirmiştir. Kitabesinden daha önce bahsedilmiştir.

Asıl mekâna, yani Şeyh Hamid-i Veli hazretlerinin türbesinin bulunduğu yere giriş, iç içe iki kemerli olan bir kapıdandır. Bu kemerler ince köşe sütuncukları üzerine oturtulmuştur. İki kemer arasında 7 tane yan yana yuvarlak kabartma motifli madalyon yer alır.

Bu madalyonlar içinde bir yıldız, bir çarkı felek şeklinde motif münavebelel olarak sıralanmıştır. Kapının solunda, dikdörtgen bir pencere yer alır. bu pencerenin etrafı mukarnas işlidir.

Asıl mekân kara olup, takriben 10x10m büyüklüğündedir. Bu mekânın üstünü, içten tromplara, dıştan altı köşeli ve her köşesinde bir penceresi bulunan kaynak üzerine oturtulmuş bir kubbe örtmektedir. Bina, adeta bu pencerelerle dış dünyaya açılmış ve mekân aydınlaşmıştır.

Kubbenin üzerini yani kasnağın üst kısmını dışarıdan piramit şeklinde görülen bir çatı örtmektedir. Caminin kuzeyi kayalıklarla kaplı olduğundan gerek kuzey duvarında, gerekse kubbe kasnağının bu istikamet rastlayan kenarları üzerinde pencere yoktur. Caminin batıya açılan pencereleri ve kapısı daha önce yapılan bir tamirati müteakip kapatılmıştır. Yeni yapılan tamiratlar esnasında bu kapı ve pencerelerin açılacağını caminin Hulusi Efendi söylemişlerdir.

Mihrap, bugünkü haliyle çok sadedir. 1325r (1909-10m.) senesine kadar caminin çok süslü bir mihraba sahip olduğunu söyleyenler var.

Bu Mihrap, o tarihlerde yapılan bir sıva ameliyesi esnasında sıva ile kaplanarak tahribe uğramış ve bugünkü şeklini almıştır. Mihrabın sol yanında bir iniş bunun yanında da Ön taraftaki Hamid-i Veli ahfadından olduğu söylenen kimselerin yattıkları mezarlık kısmına açılan dikdörtgen bir pencere vardır.

Cami kubbesinin içten üzerine oturduğu tromplerin arasında, duvara bitişik sivri kemerler bulunmaktadır. Bu mekânda Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli) ve oğlu Halil Taybi'nin olduğu iddia edilen türbe sandukaları yer almaktadır. 1927- 1931 yılları arasında Darende'de hekimlik İsmail Fehmi Öztürk, "Darende Tarihi" isimli eserinin 7. sayfasında "Şeyh Hamid-i Veli Camii namı ile anılan camii şerif dâhilinde muntazam türbe içinde Bedrettin ile beraber medfundur" Şeklindeki ifade yer almaktadır. Türbenin asıl sandukalarının takriben 1934 - 36 yıllarında Kaymakam Memduh Fayzan ve jandarma kumandanı Hüsnü Çelik tarafından jandarmalara yakıtılmış oluşu göz önüne alınacak olursa, İsmail Fehmi Öztürk Bey'in Bu meydana ifadesi, tahkikatı sandukaların yakılmasından daha önce rastladığı için, bir dereceye kadar önem kazanmaktadır. Kaymakamın kız kardeşinin bu Hadise'den sonra intihar etmiş olması, jandarma kumandanının bilahare felç olması mutad kutsiyed atıflarındandır. Türbelerin üzerinde yekpare cevizden mamul, işlemeli sanduka ve sandukanın üzerinde de yirmi üç dilimli bir kubbe vardır ki bu kubbe Mevlana türbesinin bütününde ki mavi- kubbeyi andırmaktadır. bu kısım sanduka gövdesinin üzerine dört sütunla oturtulmuş bir zemini ortalamaktadır. Türbeye ait ilk sancakların Ankara'daki Etnografya Müzesi'ne kaldırıldığı söylenmektedir. Sandukalar yenilenip türbe faal bir şekle sokulunca, sancaklar da yenilenmiştir.

Ay yıldızlı ve üzeri yıldızlarla bezeli iki sancak, Sanduka kubbesini ortalayacak şekilde üstten asılmıştır. Minber ve türbe sandukasının bir kısmı, Ahmet Mahir (Vefatı:1958) isimli biri tarafından yapılmış; noksanları, bu zatın oğlu Nadir Başar tarafından tamamlanmıştır. IV. Murat'ın Bağdat seferi esnasında türbeyi yaptırmış olduğu rivayeti vardır. Bunu rivayet, esaslı bir tetkike muhtaçtır. Rivayete göre IV. Murat Bağdat seferi esnasında Darende'ye uğramış, türbenin bulunduğu mahali ziyarette ahfaddan Ahmed-i Veli ile görüşmüş ve türbelerin çift sanduka halinde yapılmasını emretmiştir.

Sırtını yalçın kayalara Boyanmış olan caminin (türbenin) ön tarafı (güneyi) Başlıca iki kısma ayrılmış bulunmaktadır. Arası camekanlanmış 5 kemerle avluya bakan bu kısmın sağı (batısı) Şeyh Hamid-i Veli ahfatından Ve muhiplerinden olan meşhur zatların mezarları ile dolmuştur. Sol (Doğu) taraf hisse kütüphane olarak hazırlanmakta ve ziyaretçilerin hizmetine sunulmaktadır.

1325r (1909/10) senesindeki sıvama ameliyesi esnasında, kubbenin iç tarafına o tarihlerde Darende'de telgrafçılık yapan Afşinli Mahmut Şükrü Bey tarafından ciharı yarin isimlerini havi bir yazı yazılmışsa da bu yazılar, son badana yapımı esnasında badana ile kapatılmıştır.

Caminin ön tarafını baştanbaşa kaplayan ve Abidin Paşa tarafından yapılp Hüseyin Paşa tarafından sayıları çoğaltılan kemerler Türk- İslam sanatının yaşayan örnekleridir. Şeyh Hamid-i Veli Hazretlerinin ahfadından olduğu söylenen Zeynel Abidin (Abidin) Paşa, Darende'nin Hacılar Mahallesi'ne bir kırgir köprü, Hacı Şeref mevkiinde bir cami ve Minare, ciddi Şeyh Hamidi Veli Camii'ne de bir minare inşa ettirmiştir. Bahis mevzuu köprüyü 1170h (1756- 57m) senesinde yaptığı kayıtlıdır.

Burada üzerinde durulması gereken nokta Abidin Paşa ile Darendeli kör Hüseyin Paşa'nın yaşadıkları Devri tespittir. Bazı kaynaklarda, Darendeli kör Hüseyin Paşa tarafından yaptırılan kemerlerin ittisaline, Abidin Paşa tarafından, mükemmel kemerler ve peykeler İnşa ettirildiği;

bazılarında ise, Bunun aksi yazılıdır. Yapılış tarihleri göz önüne alınacak olursa, minareyi yaptıran Zeynel Abidin Paşa ayrı ayrı kimseler olsa gereksizce minareyi yaptıran Derviş Paşa Zade Zeynel Abidin Paşa; köprüyü yaptıran ise, küçük Zeynel Abidin Paşa olsa gerek.

İnşaat tüm olarak göz önüne alınacak olursa, bütün bu ayrılıklar kendiliğinden göze çarpar. Bu da inşaatta ki bazı ilaveliklerin zamanla ve ihtiyaç duyulduğu yapıldı hakikatini ortaya koymaktadır.

Kütüphane ve mezarlık kısmı zeminden yüksektir. Alttan su akmaktadır, sivri kemerlerle dışarıya açılan bu ek binanın üzeri sade kaplı bir çatı ile örtülmüştür.

Kütüphane imam Hulusi Efendi'nin özel gayretlerinin bir semeresi olarak ortaya çıkmıştır. Bin cildi aşkın eseri mühtevi olan kütüphanenin dolapları 34.000 cilt kitabı alabilecek kapasitedir. Kütüphanenin bir kısmında bölgedeki küçük buluntular teşhir edilmekte ve küçük müzenin temeli Böylece atılmış olmaktadır.

Şeyh Hamidi Veli Hazretlerine ve türbeye vakfedilen bazı eserler, kütüphanenin bir köşesinde itina ile muhafaza edilmektedir. bu eserlerin bazılarının arkasında veya üzerinde vakfı yapanlarla yapılış tarihleri yazılıdır.

Sancak i Şerif'in arkasında;

Ya Hazreti es-seyyid el- hacı Şeyh Hamidi Veli Kuddise Sırrahülcelyi.

Mevcut avizelerden birisinin arkasında;

Bi-camii Şeyh Hamidi Veli. iradı sene mukiymebi- şahib-ülhavrat Kılıç Ali oğlu es-seyyit Muhammed Durmuş Ağa (Tarih : Hicri 1294)

Şamdanlarla:

Vakıf İsa Ağa Bi-camii Minserbevvebini dergâhı âli lisene semanın ve sittinevelimeteveelfe (Tarih:1168 Cemaziyelahir)

Aynısından iki tanedir.

Ali Ağa'nın mübarek ruhu bu şem'adını al hacı Hamidi Veli'nin Camii şerifine vakfeyleydim. (Hicri 1126)

Kad Vakfı, sahibül Hayrat es-seyyid Sofu oğlu el- hacı Ali. Bi-cami Şeyh Hamidi Veli Kuddesallahü sırreh.(tarih Hicri 1200)

Bu şamdanlar üzerindeki 1126 tarihi 1714m yılına, 1200h tarihi 1786m yılına, 1294h tarihi ise 1877m yılına tekabül etmektedir.

Bundan şimdiye kadar birçok zevat ve selasini islamiye Şeyh Hamidi Veli Hazretleri'nin tekkesine yirmi parça köy vakfeylemişlerdir. Bakışlarla ilgili evrakı müsbitenin yerinde olduğunu İsmail Fehmi Öztürk Bey yazmaktadırlar.

Ahfaddan ve muhibandan Olanların medfun bulunduğu mahalle, kütüphaneye açılan Küçük Bir kapıdan geçilmektedir. Kütüphanenin tam batısında ve türbenin de kıblesine düşen mezarlık oldukça temiz ve tertiplidir. 4 sıra halinde 21 abri muhtevidir. Kitabeleri şöyledir;

Şeyh Hamidi Veli hulefalarından Şeyh Bedrettin Şeyh Hasan Efendi.

(Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'nın hocası olup, 1279h (1862-63m) senesinde vefat etmiştir)

Ahmet Nuri Efendi (kitabesinde: Saadeti kiramdan, Şeyh Hamidi Veli ahfadından Hasan Efendi mahdumu

diye yazılıdır.

Karabaş Hüseyin Efendi

.....

Hafız Abdullah Efendi (kitabesinde hüvdi hayyül Baki merhum ve Mağfur eş-şeyh Mahmut Efendi)

İkinci sıra:

Şeyh Ahmed-i Veli.(bin Halil Taybi)

Muhiddin Paşa bin Ahmed-i V eli (Şeyh Şemseddin Sivasî tarafından İrşad edilerek resmi görevinden ayrılıp Darende'ye gelmiş ve Şeyh Hamid-i Veli Dergâhı'na kapılanmıştır.

Şehy Hamid-i Veli / Somuncu Baba Camii ve Zeviyesi

.....

.....

Üçüncü sıra:

Seyit Efendi (Hasan Efendi'nin küçük kardeşidir.)

12- Ulema-i Kiramdan Şeyh müftü el Hac Mahmut Efendi (1319h, 1901-2m) Ahfaddan değildir. Şeyh Hamid-i Veli caminin medrese müderrisliğinde bulunmuştur. Yüz kadar ulemaya icazet vermiştir.

13- (Kitabesi okunamadı)

14- (Kitabesi okunamadı)

15- Sadatı Kiramdan ve ahfaddan Hatip Hasan Efendi (Şeyh Hamid-i Veli Camii'nde 40 yıl ahri İmamet ve hatiplik de bulunmuştur.)

Dördüncü sıra:

16- Şeyh Ali Efendi

17-Nuri Bey Zade müderris halinde Yekta (Ulema-i kiramdan olup, İstanbul Beyazid Dersiamlarındandır. Kitabesinde şöyle yazılıdır.

Bakaya rihlet etti Cennet oldu ruhine me-va

Nuri Bey Zade el mahrum, müderris Halid-i Yekta

18- Büyük Hasan Efendi

19- Şeyh Süleyman Efendi (kitabesinde Veli hayyül Baki Şeyh Hamidi Veli ahfadından Şeyh Süleyman Efendi (1340h, 1921- 22m)

20- kitabesi okunamadı

21- kitabesi okunamadı

Minareyi daha evvel kısaca anlatmıştık. 1907h (1686m) tarihinde Abidin Paşa tarafından yaptırılmıştır. Muntazam kesme taştan yapılmıştır. Tek şerefelidir. Kaide kare Bir zemin üzerine yerleştirilmiştir. Gövdeye geçişi sağlayan üçgenimsi pabucun hemen üzerinde ve Şeref'e'nin hemen altında olmak üzere iki kabartma kuşak yer almaktadır. Gövde on altı köşelidir. Şerefeye geçişte köşelidir. Gövde ile tam bir Ahenk ancak bu suretle temin edilmiştir. Petek kısmı kısa ve silindriktir. Kûlah konik ve sivridir. 1097h tamir tarihi minare giriş kapısı üzerine gayrı muntazam bir şekilde yazılmıştır.

Cami ile Minare arasında, vaktiyle küçük kemerler üzerine inşa edilmiş bir medrese varmış. Bugün kemerler sağlam durmakla beraber, medrese kısmı yıkılmıştır. Bu kısımda arka tarafı kayalıklara dayatılmıştır. İki katlı olan bu Medrese'nin doğu Tarafı yıkılmıştır. Kalın taş duvarlarla çevrili olup bu kısmını altında su akmaktadır. Görünüş tıpkı bir köprüyü andırmaktadır. Alt kat sivri kemerler zinciri halindedir. Buranın planı L şeklindedir. L şekilli

planı kısa kolu kare şeklinde 4,5x4,5m'lik bir zemini kaplamaktadır. Uzun kolu ise 9x4,5m büyüklüğünde bir yer kaplamaktadır.

Minarenin yanından geçen ve kayalıklar üzerinde uzayandır bir yolla, büyük bir kutsiyet atfedilen balıklı kuyuların olduğu mahale varılır. Tohma suyunun 6-7m kadar üstünde ve tamamen granit Kayalar arasında bulunan iki kuyudan balık kaynamakta ve kutsiyet atfedilen Bu balıklar, suyun akış yönünü ta ki ben büyük masraflarla yaptırılmış olan cami iç havlusu biçimindeki havuza çekilmektedir. Bu kuyular Tohma nehrinin sağ kıyısındadır. Kenarları beton ile muntazam bir şekle sokulmuştur. Bu tamiratı gösteren kitabe kuyuların yanındaki kayalık duvar üzerine sürülen beton sıva üzerine yazılmıştır. 2. kitabı gene aynı şekilde olur birinciye takriben 1m kadar mesafededir. Kuyuların yolu kayaların üzerindedir. Dar, rahat yürünecek kadar muntazamdır.

Birinci Kitabe:

1. 12 Mart 1931'de İkmal Oldu
2. Baha (?) Bak Zade Ahmet
3. Rıfat Efendi büyükleri bir gayret ve
4. Delaletiyle sahibülhavrat tarafından
5. Tamirine muaffak olunmuştur.

1350 arabi

İkinci Kitabe:

1. Darende'nin Şeyhli Mahallesi
2. Bezosmanoğlu'nun
3. Ali Ağa oğlu taşcı
4. Bekir Sıtkı Efendi
5. (Okunmadı)
6. Sahibül Hayrat
7. Tarafından mua'
8. Venetle tamir olundu

1931

Bu kitabelerin yazısı gayet kötüce ve acemicedir.

Bu kuyulardan 150m kadar ilerde, Somuncu Baba'nın Çilehanesi olduğu söylenen mütevazı görünüşlü bir mağara vardır. Burası iki kısımdan ibarettir. Birinci kısma yeşil boyalı bir kapıdan girilir. İkinci kısım 1x2m büyüklüğünde küçük bir hücredir. Buranın girişi birinci oda ile olan irtibat kapısındadır. Bu oda kible ve müteveccihdir. Arka taraftaki işli taşlar halen varlığını muhafaza etmekte ve buradaki yaşayışın şahitliğini yapmaktadır.

1961-62 yıllarında kurulan "Şeyh Hamid-i Veli Camii İhya ve Onarım Derneği" İmam Hulusi Efendi'nin başkanlığında havuz, tuvalet ve banyo gibi ilavelerin yapılması sağlanmıştır. Gereken hallerde ilaveler yapılmakta, gerekli yerler tamir edilmektedir (Görüş gazetesi 29.07.1974).

HACI MÜŞRİF CAMİİ MİNARESİ

Eski Darende Kasabasındaki Zaviye Mahallesinin batısında ve sonundaki mezarlığın içerisinde yer almaktadır.

Tamamen silme taştan yapılmıştır. Kitabesi yoktur. Minare kaidesi, esas cami mekânından ayrı olup, 2,60x2,60 büyüklüğündedir. Kare zemin üzerine oturtulan taş kaideden 16 köşeli gövdeye geçiş uzunca yüzeyler ile sağlanmıştır. Gövde üzerinde iki kuşak vardır. Biri gövdenin alt kısmında, diğeri şerefesinin hemen altındadır.

Şerefe gövdenin 16 köşesine uygun olarak yapılmış, bu suretle gövde ile şerefe arasındaki ahenk sağlanmıştır. Şerefe korkulukları tamamen yıkılmıştır.

Petek kısmı gövdeye nazaran daha incedir. O da gövde gibi köşelidir. Minarenin külâhı taştan olup sivridir. Minarenin tamamı 13-15 m yüksekliğindedir. Kısa minare olduğu için ölçülerdeki ahenksizlik görünüşteki zarafeti bozmaktadır. Ait olduğu caminin enkazı dahi kalmamıştır. Yapılacak geniş çerçeveli bir kazı ile temel planı ortaya çıkartılabilir.

İsmail Fehmi Öztürk'ün "Darende Tarihi" isimli eserinin 9. Sayfasındaki "*Abidin Paşa Darende'nin Hacılar Mahallesi'nde 1170h tarihinde bir kargir köprü inşa ettirmiştir. Eski harabede Hacı Şeref mevkiinde bir cami ve minare de inşa ettirmiş, minaresi de hala duruyor*" şeklindeki ifade, bu minare ile ilgili olsa gerek.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 749 numaralı Muhasebe Defterindeki Darende ile ilgili vakıflar arasında 588. Sırada "Mescidi Şeref-Gülden", 1382. Sırada ise "Mektebi Şeref" isimli vakıflar bulunmaktadır ki, Mescidi Şeref ile bugün Hacı Müşrif Camii olarak bildiğimiz bu cami kastedilmiş olsa gerektir (Görüş Gazetesi 10.08.1974).

DÂNÂ BEY CAMİİ MİNARESİ

Eski Darende Kasabasıdır. Bu Minare ve ait olduğu cami ile medrese hakkında maalesef hiçbir şey bilinmiyor. İsminin bile yakıştırma olma ihtimali var. Darende ile ilgili en eski vakıf kayıtları bile incelendiğinden Dâna Bey ismine rastlanılmaktadır. Minarenin banisi olduğu söylenen Dâna Bey'in Dulkadir Bey olduğu söylenilmektedir.

Minare, İşlenmesi kolay taştan yapılmıştır. İnşaatta kullanılan taşlar silme ve muntazam sıralıdır. Kaide, 1.80x1.80m büyüklüğündeki kare zemin üzerine oturtulmuştur. Kaideden gövdeye geçiş muntazam geometrik yamuklarla sağlanmıştır. Bu şekiller pabuca güzel bir görünüş vermiştir. Gövde silindiriktir. Şerefe ve Geçiş de silindirik şekle uydurulmuştur: bu suretle gereken ahenk sağlanmıştır.

Şerefenin bir kısmı ile şerefe korkulukları yıkılmıştır. Petek kısmı kısacadır. Külâh taştan ve sivridir. Minare boyunun kısıklığı güdük minare görünüşü artırmakta: ölçüler arasındaki nispetizlik bu görünüme kuvvet vermektedir. Şerefe çıkış kapısı, minareye göre biraz mübalağalı şekilde açılmıştır (Görüş Gazetesi 12.08.1974).

ÇARŞI CAMİİ MİNARESİ

Eski Darende kasabasındaki yıkık bedesten çarşının tam doğusuna isabet etmektedir. Ulu Cami'nin de güneyine düşmektedir. Camisinden hiç bir eser kalmamıştır. Minaresinin "Çarşı Camii" minaresinin ismi ile anılmasının sebebi bedestene çok yakın olmasındandır.

Kâmilin silme taştan yapılmış olan minarenin kaidesi sekizgendir. Pabuçtan gövdeye geçiş, gövdeye doğru gittikçe daralan yüzey satırlar vasıtasıyla olmuştur.

Gövde silindiriktir. Papucun üstünde ve şerefenin hemen altıda kabartma iki kuşak yer almaktadır. Bu kuşaklar, gövdenin başlangıcı ve bitimini işaret eder gibidir.

Şerefe altı üç sıra halinde mukarnalıdır. Şereflüğün bir kısmı ile şerefe korkulukları yıkılmıştır. Petek gövdeye nazaran daha incedir. Külâh taştan sivri olarak yapılmıştır. Külâhı teşkil eden koninin yüksekliği az olduğu için, sivrilğine rağmen minareyi güdükletmektedir.

Güdük görünüşüne rağmen gayet ince zarif bir işçiliğe sahiptir. Yerden yüksekliği 15-17m kadardır. Minare giriş kapısı 60cm genişliğinde olup örülmüştür. Civarına etrafı taşla örülü 60cm çapında bir kuyu vardır (Görüş Gazetesi 12.08.1974).

DARENDE ULU CAMİİ

Eski Darende kasabasında, Senkbar (Zengibar) Kalesi'nin altındaki yamacın bitiminde ve aradan geçen yolun hemen kenarındadır. Ait olduğu cami tamamen yıkılmıştır. Yalnız doğu ve kuzey kısmı duvar artıkları kalmıştır. Yer yer bu artıklar 1 veya 1,5m yi bulmaktadır. Minare bu iki duvarın köşe kısmına, yani camiinin kuzeydoğu köşesine rastlamaktadır. Klasik Cami planlarını göz önüne alırsak, mekân giriş kapısının bu kuzey doğru üzerinde bulunması icap eder. Duvarlar, gayri muntazam yontma taştan yapılmıştır. Araları kireç ve kumdan karışık bir harçla doldurulmuştur. Dikdörtgen bir sahayı kaplayan bu cami kanaatime göre 5 nefe ayrılıyor

ve nefler kible duvarına dikey uzanıyordu. Bu dikdörtgenin ölçüleri 26,25 x 21,75m dir. (25x45m) her duvarda ikişer pencere olması muhtemeldir. Kuzey duvarındakilerden biri, giriş kapısı olarak açılmış olsa gerektir.

Giriş kapısının sağında doğu ve kuzey duvarının birleştiği köşeye bitişik tamamen silme taştan yapılmış olan minare yer almaktadır. Minare, 3,50x3,50m büyüklüğünde kare Bir zemin üstüne oturtulmuştur. Gövde ye geçişi sağlayan pabuç, üç kat halindedir. Birinci kat yamuk, ikinci kat dikdörtgen yüzeyler halindedir. Üçüncü katta köşe yüzeylerine rastlayan plastik üçgen prizmalar yer alır. Gövde sekizgendir. Bu sekiz kenardan karşılıklı olanları birer ara ile pabuç geçiş mozaigi ve geçiş üçgen prizmaları karşılamakta; pabuçtan gövdeye geçiş, bu şekilde sağlanmaktadır. Gövdenin bir kısmı sekizgendir. Takriben pabuçtan 2,5-3m yukarıda köşelere uygun kenarları olan taş bir kuşak var. Gövdenin on altı köşeli olan ikinci kısmı bu taş kuşaktan sonra başlamakta ve şerefe altına kadar devam etmektedir. Bahis mevzu kuşağın tam doğuya bakan kısmının hemen altından ve gövde yüzeyinde işlemeli bir gülçe var. İşlemeler Selçuk stilli. Kuşak gövdenin birbirinden farklı olan iki kısmı arasındaki geçit ahengini tam olarak sağlamıştır. Gövdenin birinci bölümünün her kenarının ortasına ikinci bölümün ikinci köşesi denk gelmekte; Bu suretle, 1. kısımda sekiz olan köşe sayısı 2. kısımda on altıya çıkmaktadır. Bu kişiler şerefe'nin alt kısmına doğru kaybolur gibi olmakta, birbirinden genişliği üçtaş kuşakla şerefe'ye geçiş sağlanmaktadır. Bu kuşaklar alttan yukarıya gittikçe genişleyen basamaklar halindedir. Her basamak bir evvelkinden biraz daha genişçedir. Şerife korkulukları tamamen yıkılmış vaziyettedir. Petek gözetin silindirik olup, gövdeye nazaran incedir. Külâh kısmı taştır. Dış kaplama taşları yer yer dökülmüştür. Külâhın konik yüksekliği çok az olduğundan Güdük bir görünüş arz etmektedir. Minarenin değişik kısımları arasındaki ölçü nispetsizliği, sağlam fakat hantal görünüşü sağlamaktadır.

Cami ve Minare de herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Caminin planına bakarak bu caminin, Anadolu Türk Beylikleri devrine ait bir eser olduğu ihtimali ileri sürülebilir (Görüş Gazetesi 13.08.1974).

EMİR ÖMER CAMİİ VE TÜRBESİ

Eskimalatya şehir surlarının içinde olup, bulunduğu mahalleye ismini vermiş tipik bir Osmanlı mescididir. Yapılan ilk araştırmalarda bu camii ve türbenin Battal Gazi Cenklerinde ismi geçen Malatya Emiri Ömer Bin Abdullah İbni Mervan-ülAkta'ya ait olduğu düşünülmekteyse de son araştırmalar, caminin Malatya Emiri, Harbendeli oymağından Celaleddin Ömer Bey için yaptırıldığını göstermektedir.

Tamamen muntazam sıralı silme taştan yapılan caminin orijinal bir giriş kapısı vardır. Kapı karnasları ile kapı hücrelerini çevreleyen süslemeler, bölgedeki Selçuk kapı süslemelerinden oldukça farklı özellikleri göstermektedir.

Türbe sandukası, girişin hemen sağındadır. Caminin türbe üzerine mi yaptırıldığı, yoksa türbenin Emir Ömer Bey'e izafeten sonradan mı konulduğu bilinmemektedir.

Kuzeye bakan pencerenin üzerine palavar taşı gibi atılmış olan inşa kitabesi şu şekildedir.

İnşaa haz-el mescid-el mübarek el-emir-ül azam-el merhum Ömer Bek tekaddem Allahü bi gufrenehu temme hazizi ceded min seyid ül merhum min evlad.

Yusuf Bek ibni merhum Sultan Hoca Bek min ayan-ı Malatya Nasır Bek ve Sultan Hoca Bek ve Mehmet Bek ve Yusuf Şah Bek ve Hamza Bek. Fi tarihi evail şehri recep sene ihda ve seb'in ve tis'amle.

Bu kitabeyi, "Bu mübarek mescidi cedleri büyük emir merhum Ömer Bek için, Allah Onun günahlarını affetsin, seyid-ül merhumun evlatları merhum Sultan Hoca Bek'in oğlu Yusuf Bek, Mehmet Bek, Yusuf Şah Bek ve Hamza Bek 971h senesi recep ayının ilk günlerinde inşa ettirdiler" şeklinde tercüme etmek mümkündür.

Kitabeye göre bu mescidimsi cami, 1564 senesi şubat ayı içinde, cedleri seyid-ül merhum büyük emir Ömer Bek için evlatları (torunları) tarafından yaptırılmıştır.

Prof. Dr. Faruk Sümer, “Hüsameddin adlı bir beyin Harput hâkimi olduğunu öğreniyoruz. Harbendeli Hüsameddin herhalde XIV. Yüzyılın ikinci yarısında, kısa bir zaman için, bu şehrin hâkimi olmuştu. Yine aynı yüzyılda Ömer Beğ adlı diğer bir Türkmen Emiri de Malatya’da hâkimiyet sağlamıştır. Ömer Beğ’in Malatya’da bir cami yaptırdığını biliyoruz. Ömer Beğ herhalde aşağı-yukarı 14. yüzyılın ortalarında Malatya’yı idare etmekte idi. Onun ölümünden sonra şehri oğlu Ziyaeddin Mahmud idare etmiş olmalıdır. Malatya, Memlukların eline ya Ziyaeddin Mahmud zamanında ya da onun ölümünden sonra geçmiş olsa gerekir.” diye yazmakta, az da olsa Emir Ömer Beğ hakkında bilgi vermektedir.

Emir Ömer Beğ’in Malatya emirliği dönemi pek açıklığa kavuşturulamamıştır. Emir Ömer Beğ’in mensup olduğu ailenin doğruluğu teyit ve tespit edilemeyen bir secresi mevcuttur. Bu secereye göre aile 718h’de (1318m) vefat eden, Malatya’da emir-i müstakil Melik Sunullah bin Melik Nasrullah Bey bin Alaüddin bey bin Ali el Türkmaniye kadar uzamaktadır. Kitabe de ismi geçen Emir Ömer Beğ, secereye göre Melik Sunullah’ın oğlu, Ahmet Beğ’in oğlu olarak görülmektedir. Molla Sar Zedeler ismini alan ailenin bu kolu Sarıbek ailesi olarak bugün de Malatya’da mevcuttur.

1952 yılına kadar bakımsız ve harap halde olan Emir Ömer Mescid ve Türbesi, Ulu Cami’nin restoresine başladıktan sonra halkın ve Sarıbek’lerden Bekir Sıtkı Efendi’nin büyük yardımları ile 1963 senesinde restore edilerek emniyete alınmış bulunmaktadır.

Emir Ömer bey’in Eskimalatya’da kendisinin yaptırdığı bir caminin bulunduğu ve bazı köylerin bu camiye vakfedildiği bilinmektedir. Yine bu ailenin diğer mensuplarının da Eski Malatya’da cami ve sair hayratları ile bunlara vakfedilmiş mülkleri vardır (Görüş Gazetesi 20.06.1984).

YUSUF ZİYA PAŞA CAMİİ

Yusuf Ziya Paşa Camisi halk arasında “Paşa Camisi” ismi ile anılmakta olup Mücelli Caddesi üzerindedir. Eskiden “Derme Kanalı” caminin avlusu içinde geçirdi. Avlu giriş kapısı üzerinde güzel bir ezanlığı vardı. 1961 yılında camiye minare yapılırken bu ezanlık sökülerek çıkarılmıştır.

Cami taştan yapılmıştır. İnşaat tamamen kâgirdir. Yaşlı bir adamın anlattığına göre 1308 zelzelesine kadar iç kısım kantarmalı imiş. Zelzeleden iç kantarmalar yıkılmış, zelzeleyi müteakip yapılan tadilatla cami bugünkü şeklini almıştır. Ekim 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce yapılan son tamiratta caminin tavanı takriben 80cm kadar yükseltilmiş, iç kısımda bazı değişiklikler yapılmıştır.

Cami o vakitler “Diyarbakır Valisi ve Keban Madeni Hümayun Emmini” olan Yusuf Ziya Paşa tarafından yaptırılmıştır. 30 Ağustos 1798 tarihinde birinci defa sadrazam olan Yusuf Ziya Paşa, camiye çok sevdiği karısı Ayşe Hatun Mustafa isimli bir zatin kızı olup İstanbul’daki Kandilli hamamı tellaklarındanmış. Bazı kaynaklarda Yusuf Ziyaüddin Paşa, münevver muktedit bir devlet adamıdır. Zevcesi Ayşe Hatun’un nüfusu altında oluşu başlıca kusurlarındandır.” İfadesi karısı karşısındaki zaafını göstermektedir.

Eskimalatya’daki Ahmet Turan mescit ve türbesi üzerindeki bir kitabeden “Sahib-ül Hayrat’ın Diyarbakır Valisi ve Maden-i Hümayun Emmini Yusuf Ziya Paşanın oğlu Muhabet Sabit Bey olduğu yazılıdır. Kitabenin tarihi 1208h dir. (1793-94m)

Caminin minaresi 1961m (1376r, 1380h) yılında yapılmıştır. Kaidesi taş, gövdesi kiremittir. Şerefe altı tuğla işleme bingillidir. Yan duvarlarda örneği görülen kemerleri iki merkezli sivri kemer cinsindedir.

Caminin sahanına girişi sağlayan kapı üzerindeki 55x40 cm büyüklüğündeki kitabenin bir satırı yanlış okunduğu için yanlış neşriyata konu olmuştu. Altı satırda on iki mısrayı ihtiva eden bu inşa kitabesinin metni;

1. Barek Allah ey ibadethane-i Ehl-i necat
2. Sanek-Allah vay zehâdet ma’bed-i Kâ’be sıfat
3. Görmemiştir Arş-ı A’layı Bihişt’i seyreden

4. Böyle bir Hürrem mekânı, böyle bir ni'mü'd-dü'at
5. Yani bir paşa-ı Zîşan Yusuf-u asaf nazır
6. Ma'deni vakfında hala vali-i Bermek-sıfat
7. Mescid-i Aksa olursa kimse etmez iştibah
8. Ka'be'ye nazır olur kim A'na eyler iltihat
9. Devlet-i banisini te'bid edüb Rabbü'l- vera
10. Çünkü bu hayr'ül-buk'a-ı eyledi darü'n-Necat
11. Bir düşüptür A'îşe Hanım'a mescid-i ziba
12. İl tarihi müsavi "Beyt-i Ma'mür'l-cihat"

Şeklindedir.

"*Beyt-i Ma'mür'l-cihat*" ibaresinin ebce değeri 1208h tarihini vermektedir ki bu da miladi 1793-34 m yılına tekabül etmektedir.

Caminin son cemaat yerinin doğusundaki hazirede üç mezar vardır. Kuzeydeki mezar bir kadın mezarıdır. Mezar muntazam yapılmıştır. Malatya civarında rastlanılan en orijinal mezarlardan birisidir. Mezarın kaidesi 1,90x0,85 m boyunda olup sanduka taşının gövdeye isabet eden kısmı ise 1,75x0,75 m büyüklüğündedir. Sanduka taşının yan taraflarında üçer çiçek motifleri yer almıştır. 1,10 m yüksekliğindeki orijinal işlemelere sahip baş taşının kitabesi:

Hüvel Hallak-ül Baki

- 1- Dördüncü orduyu
 - 2- Hümayun Erkânından mirliva
 - 3- Mustafa Naim Paşa'nın
 - 4- Halilesi Hanım'ın
 - 5- Ruhu-çün Rizaenlillah
 - 6- El-Fatiha Gafarallahu lehuma
 - 7- Ve ahsen- el ileyhuma. Amin
- 23 Şubat, 1316 (1901)

Kitabesinden anlaşıldığına göre mezarın sahibesi 1892'de (1308r) XIV. Liva kumandanlığını yapan Giritli Mustafa Naim Paşa'nın karısıdır. İsmi Dilbar olan bu hanım Sultan Azizi tahttan indirdikten kısa bir müddet sonra Çerkes Hasan isimli kolağası tarafından Mithat Paşa'nın konağında öldürülen Serasker Hüseyin Avni Paşanın kızıdır. Mustafa Naim Paşayla babasının yaveri iken evlendirilmiştir.

Ortadaki mezar, yanındaki mezarlardan daha küçük ve bakımsızdır. Daha emeksiz ve daha masrafsızdır. 57x20x9 cm büyüklüğündeki sekiz satırlık baştaşı kitabesinden anlaşıldığına göre mezarın sahibesi Hamdiye Hanım, "Paşa Köşkü" ismi ile maruf "Şakir Paşa Köşkü"nü yaptıran Malatya Mutasarrıfı Şakir Paşanın kızıdır. Gerek sanduka taşında ve gerekse baş taşında herhangi bir tezyinat yoktur. Mezarın boyundan Hamdiye Hanımın çocuk yaşta vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Kitabesinin metni şudur:

- 1- Sene 1302
- 2- Ya Gaffar
- 3- Entegalle ile rahmet
- 4- Allahüte'ala el- merhumete
- 5- El- mağfurete Malatya mutasarıfı
- 6- Saadetlü Şakir Paşa
- 7- Hazretlerinin kerimesi Hamdiye
- 8- Hanım ruhu-çün el-fatiha

Güneye rastlayan üçüncü mezar Maraşlı Süleyman Paşa'nındır. Baş taşı 110x37x20 büyüklüğündedir. Kitabesi talik hatla yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. "Ya Gaffar" diye başlayan kitabenin birinci kısmı on mısralık bir şiiri ihtiva etmektedir. Birinci kısımdan iki çizgi ile ayrılmış olan ikinci kısım ise asıl mezar kitabesidir.

Kitabenin metni şudur:

- 1- Ya Gaffar
 - 2- Erüb bad-ı ecel bünyan-ı ömrüm kıldı virane
 - 3- Hüda, ya merhamet Sen'den garibim geldim ihsane
 - 4- Afüv-sün af-ü gayetle mehibin kerem ferma
 - 5- Kusurum af kıl ben müminim imtina Kuran'a
 - 6- Sir-i devlet iken Aspuzuda rahata meylim
 - 7- Ölünce dediler "baki değil dünya Süleyman'a"
 - 8- Vatanı Maraş cemi akraba A'nda, kader bunda
 - 9- Cemi'i evladı ansarım emanet olsa rahmana
 - 10- Çıkub üçler sem'i (?) semime neşreyledi tarih
 - 11- Rahimi daim verir yevmi bekada sayrı ahsena
 - 12- Entakale ile rahmet-allü te'ala el merhum el mağfur
 - 13- Süleyman Paşa bin Yusuf Bek
 - 14- 8 Meraşi şi'i eyaleti Diyerbekir rahimehuma
 - 15- Allahu Te'ala ruhuna el-Fatiha
- 1256 (=1840m) (Görüş Gazetesi 21.06.1984)

SÖĞÜTLÜ CAMİ

29,50x22m büyüklüğünde dörtgen bir sahayı kaplayan Söğütlü Cami'nin resmi kayıtlardaki ismi Cinci Hüseyin Camii'dir. Yemenici Pazarı ile Tüccar Pazarı arasında ve çarşının içindedir. Kûlahı taştan olan, kâmilten silme taştan yapılmış kendine has bir görünümü olan güdük bir minaresi vardır. Minare camiden ayrıdır. Yeni Cami'nin eski minaresi ile benzerlik göstermektedir.

Kerpiç ve taştan yapılmış olan caminin üstü kubbesizdir. Zaman zaman yapılan tamir ve tadilatlarla şekil ilk inşa yıllardakine nazaran çok değişmiştir. Çarşının merkezinde oluşu, kış aylarında çabuk ve kolay ısınır olması, cemaatinin çokluğuna sebep olmaktadır.

Caminin kapı ve bu kapıların bulunduğu duvar üzerinde bulunan değişik zamanlara ait kitabeler mevcuttur. Camiye ait vakit kayıtları tamamen incelemeden, bu kitabelere bakılarak caminin yapılışı hakkında sıhhatli bir kanaatte bulunmak mümkün değildir.

Orta giriş kapısının sağ üst yandaki 65x50 cm.lik kitabede 1177h (1763-64m) tarihi vardır.

Reisi ayn-ı vilayet Hacı Bektaş

Kılıben malını hayrata ihsan

Beyiti ile başlayan kitabe metninden anlaşıldığına göre, caminin vilayet ayan reisi Hacı Bektaş Efendi'nin yardımları ile yapıldığı Emrahmetzordu Muhammed Efendi'nin baş hafızlığa getirildiği ifade edilmektedir.

Orta giriş kapısının sol üst yanındaki kitabe 1273h (18961-62m) tarihlidir. Kitabenin metni:

Hamdullah eseri hayr ile yâd
Şerefi ani ile olmuş muala
Hayre infakedüb emvalini kim
Hak A'nı eyleye tuzakdan azad

Ceddi atası imam sani için (?)

Kılmış eyvan-ı muallayı icad

Badehu nakledüb Osman Ağa

Şuraluzade denilmiş O'na ad

Avni Hakla dedi Merdi tarihi (ni)

Hoş mahalinde edüb-dür abad

Sene 1278

şeklinde. Kitabeye göre eyvan, Şirolu zade Osman Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Orta giriş kapısı üzerindeki kitabe 1311 tarihini taşımaktadır. Bu kitabe hicri veya rumi olabilir. Kitabede ismi geçen Ahmet Sabit Paşa 1896 yılında Malatya Mutasamı olduğına göre kitabe tarihinin rumi olma ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü 1311 tarihi 1895 miladiye tekabül etmektedir. 1308 zelzelesine altta bulunan kitabenin iki mısrası sağlıklı okunamadı. Kitabe metni şöyle:

Evvela etmişdi Sülûğizade

Halka bir ma’bedi muala inşa
Sonra bir zelzele- afet eser

Eyledi A’nı temelinden imha

Şimdi bu caminin inşası için
Vasıta eyledi bir dahi Hüda
Namı ünvanda ise
Namını tarihe mücella

Her dü alemde ola kadrı ala
Oldu bu caminin tarihi tamam
Ehl-i Züd Ahmet Sabit Paşa
Sene 1311 (1312’de olabilir)

Kitabeden anlaşıldığına göre daha önce Sülûki zade tarafından inşa edilmiş olan cami şiddetli bir zelzelede (1308h) temelinden yıkılmış, kitabe tarihinde yeniden yapılmıştır. Cami üzerinde muhtelif yerlere yerleştirilmiş kitabelerde vardır. Bunlar pek önemli değildir.

Minare giriş kapı kemerinin üst tarafında “Maşallah sene 1290h (1873m) yazısı vardır. Kapının solunda:

Zahi asar-ı baisi zühre kerem naya

Muvaffak oldu inşası Muhammed Veysi Paşaya
Dahi erkan bezli mecdud eyleyüp cima
Münadiler saadetle süüd ettikçe bu caye

beyitleri yer almaktadır. Bu beyitler sağdaki kitabe taşında devam etmektedir.

Vasl-ı hazrete mir’ac kıl mirsadi amal et
Nazargah et inayetle cemal-ı pak-ı mevlaya
Dahi eslafla ehlatların.....
Habibin hürmetine kıl habibu’lata hem saye
Niyaz et retiyetle Hakka söyle Şevkiya tarih
Minare asaf çıkar naiplerin sahn-ı velaya
Uluvvü himmetiyle ehli hayrım hem olmuştur
Sezadır bu minare ser çekerse şah-ı tubaya

Kitabede ismi geçen Muhammed Veysi Paşa Rumeli beylerbeyi rütbesi ile Malatya mutasarrıflığını yapan Veysi Paşadır. Malatya’nın üçüncü mutasarrıfıdır.

14 Haziran 1964 günü yıkılan zelzeleden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğünce tamir ettirilmiş ve iç kısım tezyinatı yapılmıştır (Görüş Gazetesi 23.06.1984).

ÇINARLI CAMİ

Tüccar pazarı ile Yeni Cami arasında, şimdiki Vakıflar İşhanının bulunduğu yerde idi. Kerpiç ve taştan yapılmış, kubbesiz, son cemaat yeri kapalı, avlusunda havuzu olan güzel ve müferrah bir cami idi. Vaktin belediye reisi Turgut Temelli ve o vakitler devlet bakanı olan Nüvit

Yetkin'in teşvik ve gayretleri ile halkın muhalefetine rağmen, şehir meclisinin dokuza karşı on oyla aldığı karar neticesi yıkılarak yerine bugünkü "Vakıflar İşhanı" yaptırılmıştır.

Caminin yıktırıldığı sıralar uğradığım Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bölge sorumlusu yetkili (Müh. Yılmaz Öngen) "Bir hafta öncesine kadar Malatya'daydım. Ben bölgenin sorumlusu olarak Malatya'da bir caminin yıktırıldığını bilmiyordum" demek suretiyle Çınarlı Cami'nin yıktırıldığına dair bilgi sahibi olmadığını beyan etmiştir.

Yeni Cami'nin inşa edildiği sıralar çekilen bir fotoğrafta, Çınarlı Cami'nin tahtadan bir minaresinin olduğu görülmektedir. Bizim çocukluğumuzda (1940'lı yıllar) bu minare yoktu. Cami yıktırılmadan birkaç sene önce tahmin ediyorum ilk minaresinin bulunduğu yere, aynı şekilde tahtadan bir minare yapılmıştı.

Caminin banisi, Malatyalı Derviş İsmail Mehmet Ağa'dır. Babüssaade Ağası Malatyalı İsmail Ağa ismi ile tanınmıştır. Malatya'da doğmuş, İstanbul'a gitmiş, Enderun'a girmiş, çalışkanlığı ve zekâsıyla temayüz ederek I. Sultan Ahmet'in içkiler kethüdası olmuştur. Üsküdar'da Kefçe Dede Mahallesindeki "Ağa Çeşmesi"ni bu görevde iken yaptırmıştır. 1026h (1671 m) tarihi bu çeşmenin güzel bir sülüs hatla yazılmış kitabesi:

"Çeşmeyi ve cemiyet rızaullah için, sevabını Hazret-i Resul'ün ruhi şerifleri için cem-i ehli iman ervahı için Hazreti Kur'an tilavetine bina ettiren Sultan Ahmet Han'ın içkilerinin kethüdası olan Malatyalı Derviş İsmail Mehmet Ağa yaptırmıştır." şeklindedir. I. Sultan Ahmet 21/22 Kasım 1617 gecesi öldüğüne göre, çeşmenin bu tarihten sonra yapılmış olması icap eder.

İsmail Ağa 1018h (1609m) tarihinde Üsküdar'daki Ağa Camii'nde banisidir. Mezarı, 1320h. (1902) de Şevket Paşa tarafından tecdiden tamir ettirilen bu mabedin avlusundadır. 1050h (1640-41m) tarihinde vefat eden İsmail Ağa'nın mezar taşında "Sahib-ül hayret v-el hasenat Babüssaade ağası Malatyalı İsmail Ağa'nın ruhuna Fatiha. 1050" yazılı bulunmaktadır.

"Hadikat ül Cevami" isimli eserin sahibi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, İsmail Ağa Camisinin yanında İsmail Ağa tarafından yaptırılmış bir hamam ve bir büyük çeşmesinin bulunduğunu söyler. Topkapı Sarayının bab-ı hümayununa yakın bir imaret ve tekkesinin bulunduğunu ve bunları içkiler ağası iken yaptırdığını yazar, Üsküdar'daki Kapağası semti de bu adı İsmail Ağa'dan dolayı almıştır.

İsmail Ağa'nın Malatya'da birkaç hayratı vardır. Darüssaade Camii'ni Darüssaade ağası iken yaptırmış gene bu görevde iken 1032h'de (1623m) Kırğöz köprüsünü tamir ettirmiş; Babüssaade Ağası iken de 1040h'da (1631m) Çınarlı Camii inşa ettirmiştir.

Ramazan 1040h (Nisan 1631m) tarihli vakfiyede... Sahibü'l hayrat ve raibü's sadakat Medine-i Malatya civarında Aspuzu yaylası demekle maruf yayla ahalisinden İsmail Ağa ibn Aldulmuin namı kimsesine..." İbaresi geçmektedir. Bu ibareden anlaşılacağı gibi İsmail Ağa Aspuzuludur. Cevheriye Mahallesindeki Darüssaade (Kozkökü) Camiinin banisi de Tecdeli olduğu söylenen Darüssaade ağası İsmail Ağa'dır. 1308 depreminde yıkılarak kitabesi toprak altında kalan bu caminin minaresini yaptırma gayretkeşliği içindeki kişilerin ısrar üzerine ters çevrilerek minare kaidesinde kullanıldığı o vakitler caminin imamlığını yapan kişi tarafından söylenilmiştir.

20 Muharrem 1329h tarihli (Ocak 1911m) bir pusulada "Arguvan nahiyesinde kâin Çavuş, Bozan, Kusayin ve Mamasın namları ile maruf mezarları Malatya'da Aspuzu Yaylasını mücaden bina eylediği Çınarlı Cami şerifine vakfettiği mestur olup" ibaresi bulunmaktadır.

Yine 12 şevval 1175h (7 Mayıs 1762m) tarihli bir kayıta "Ammumiz sabıkan kapu ağası olan merhum İsmail Ağanın Aspuzu nam mahalde bina eylediği camii şerifinin evkaflı tevliyetine karındaşı evladına meşrut eyleyüp bin kırk tarihinden beri ber mucbe-i vaktiye-i mamulin biha zapt olagelüp birkaç seneden beru icabında bazı kimseeler hilal-i şart-ı vakıf umur-ı tevliyyü karışturup ve bundan gayrı vakfiyeyi mezbûrun civarında vaki kariye sipahileri yüz otuz beş seneden beru zabd oluna gelub" İbareleri yer almaktadır ki bu da caminin tevliyetinde zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.

Dal muhlis tarafından yazılan bir tarih manzumesi aşağıdadır. Yazılı olduğu kâğıtta aşırı yıpranma olduğu için manzumenin bazı kelimeleri noksan veya yanlış okunmuş olabilir.

Manzume:

“Bî tarih-i hayret mezbur İsmail Ağa...”

Bani-i Ka’be sıfat Sultan Murat Han’ın Aga mai Hürrem perverlerinden bir mahafın tebcil

Medine vâkıfı Şam iklimli Asuri fesadında (?) Malatya kazasında edüp bu camii tekmil

Misali mescid-i Aksa A’nın evsaf-ı lahiyası Fezailnameler inşa kılusam edem tafsil

Hurrem bağı kudsinde uyuni erba’a cari ki aynıyla ol gülüzan ederler cennette temsil

Cün ol mevlüd mes’ut eyledi bu mevludu mamur Yerde hayredüp kıldı rıza-i hakkı tahsil

Ağayı babı azme bazı layıklar (?) eyleyup anı Vilayet-i halk sıtkıyla dua kıldı ale- tafsil

Kabul edip ilahi kıl A’nın için hini rihletinde serayı cennet menzil bihak sure-i tenzil

Vekili bu Hüseyin ağa dil-i canane sai etti Müvekkil hazretine mahzı rahmet bu tevekkül

Tamam oldukça cami ile yazı Dal Muhlis Hemandem dedi bu tarihi (Zibaasap-ı İsmail)

Sene... Zibaasap-ı İsmail... şeklindedir. Sene karşısındaki rakamla yazılı olan tarih kâğıdın katlanma bölümüne rastlayıp deforme olduğundan okunamaz hale gelmiştir. Bu tarih 1040h 1630m seneye müsaittir.

1308 depreminde zarar gören caminin tamiri 1326h (1912-13m) yılında yapılmış, 313.688 kuruşluk tamir keşif bedelinin 1928 bütçesinden sarfı için Vekâleti Celile’ye yazılmıştır (Görüş Gazetesi 26.06.1984).

YENİ CAMİ (TEZE CAMİ, TAŞ CAMİ, HACI YUSUF CAMİİ)

Şehrin merkezinde olup kâmil muntazam sıralı silme taştan yapılmış güzel bir camidir. 24,50x24,50 m büyüklüğünde kare bir zemin üzerine oturtulan caminin son cemaat yeri 4m genişliğinde olup üzeri revaklıdır. Vakıf kayıtlarında “Hacı Yusuf Cami” olarak geçmektedir. Halk “Yeni Cami”, “Teze Cami” ve “Taş Cami” ismi ile andığı bu camiye gereken ilgiyi göstermektedir.

Caminin planı kare zemin üzerine oturtulan klasik Osmanlı cami mimari sistemine uygunluk göstermektedir. Cami sathının merkezi büyük bir kubbe ile örtülmüş bu kubbe kalın dört sütun üzerine oturtulmuştur.

Cami 1258h (1843m) tarihinde Mustafa oğlu Yusuf tarafından yaptırılmış olan ve kayıtlarda ismi “Hacı Yusuf Cami” olarak geçen caminin yeri üzerine yapılmıştır. 1308h (Temmuz, 1891m) evahirin de vuku bulan zelzeleden yıkılmış olan bu caminin yerine 1307r (1891/92m) yeni caminin temeli atılmış devrin müftüsünün halka müracaatla topladığı paralar ve Sultan II. Abdülhamid’in de maddi ve manevi yardımları ile inşaat devam etmiştir. Araya giren çeşitli sebeplerden dolayı inşaat uzamış caminin yapımını tamamlamak ancak 1328r (1913) de mümkün olmuştur.

Yerine yapıldığı caminin eski minaresine yakın olan minaresinin inşası sırasında minareden bir ustanın düşerek öldüğü, caminin inşası ile ilgili hatıraların başında yer almaktadır. Bu olaydan sonra, ustanın düştüğü minareye müftülükçe on beş gün hapis cezası verildiği Kemal Tahir’in konusu Malatya’da geçen “Namuscular” isimli eserinin birinci baskısının 310. sayfasında yazılıdır. Caminin adı burada “Ulu Cami” olarak geçmektedir.

Hacı Yusuf Camii’ne ait eski minarenin inşa kitabesi;

1- İsmi Hüda rehnuma

Eyleyüp hamd-ü-sena

2- Yusuf bin-i Mustafa

Kıldı bunu hoş bina
3- Cenneti Firdevs ola
Mazbaha-ı vaslı beka
4- Tarih bir düştü hem
Keşf-i hicab –üs-siya
(1258h)

Şeklindedir.

50x30 cm büyüklüğündeki kitabede yazılı olan 1258h tarihi 1843m seneye müsadifdir ki, bu de Eski Malatya'nın terkinden ve bu günkü il merkezinin kuruluşundan dört yıl sonraya rastlamaktadır.

Caminin ve minarenin kendine has mimarı özellikleri vardır. Bu özellikler ayrı bir araştırma konusu olacak kadar da geniştir. Minare âlemlerinin üzerine oturtulduğu taştan yapılı külah taşları bazı zelzeleler esnasında düşmüş yeniden yapılarak yerlerine konulmuştur.

14 Haziran 1964 Pazar günü takriben saat 15.15'de meydana gelen şiddetli zelzelede cami büyük hasar görmüş, minare âlemlerinin üzerine konulduğu külah vazifesi gören taşlar düşmüştür. Kubbe ve bazı duvarlardaki tehlikeli çatlaklar, Vakıflar Genel Müdürlüğünce tamir ettirilmiş, caminin kurşun örtüsü yenilenmiş, çatlaklar kapatılmış, iç sıva yenilenmiş ve bu ara külah taşları kaldırılarak bunların yerine büyük boy minare âlemleri takılmak suretiyle minarelerin üst kısmına yeni şekil verilmiştir. Bu ara üst pencerelerin çerçeveleri de kaldırılarak bugünkü mevcut şekle dönüştürülmüştür.

Halkın sürekli istekleri karşısında Vakıflar Genel Müdürlüğü ikinci bir ihale ile daha önce de sade olan caminin iç kısmını tezyin ettirmiş ve kubbe süslemelerini yaptırmış ve kubbe yazılarını yazdırmıştır.

Caminin kitabeliklerine konmak üzere bazı kişilerden tarih düşürmeleri istenmiş bunlardan birisi ana giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir.

6. satırı sıhhatli okunamadığı için boş geçirilen kitabenin metni aşağıdadır.

- 1- Çekmiş afaka ser'in ma'bedi İslamı görün
- 2- Her taraftan çıkan avaze'i tekbiri görün
- 3- Yükselen kubbenin altındaki ehli iman
- 4- Kudretullaha dayanmış da gözetler ferman
- 5- Titriyor gökte melekler ilanı tevhide
- 6-
- 7- Himmet'i halkla yapıldı bu muazzam ma'bed
- 8- Lütfinü kesme ilahi bize Sen eyle medet
- 9- Mebde-i tarihi 1307 oldu tahsik(?)
- 10-Müntehası dahi 1328 Allah veliyüttevfik

Şehrimiz avukatlarından Hüsnü Tulunoğlu Yeni Cami ile ilgili olarak bir tarih manzumesinin bulunduğunu söylediler. Bu konuda neşredilmiş bir de makalesi vardır (Görüş Gazetesi 28.06.1984).

FETHİYE KÖYÜ CAMİİ

Fethiye Köyü Camii, Yazıhan İlçesinin Fethiye Köyünde, tek kubbeli, tek minareli, revaklı ve yan tarafında iki odası olan küçük, fakat güzel bir camidir. Tamamen muntazam sıralı silme taştan yapılmış olup, her köye ve kasabaya nasip olmayacak güzellik ve zarafettedir.

Caminin asıl satıh-mekân kısmı 12,30x12,30m üstü kubbe ile örtülü, kare bir zemini kaplamaktadır. Camiye bitişik doğu ve batıdaki üstü kubbeli iki oda ile batı ucunda minarenin yer aldığı son cemaat yeri revaklarının kapladığı saha, yukarıda belirtilen kare zeminin büyüklüğünü ve şeklini tamamiyle değiştirmektedir.

Camiyi, sahnın mekân, yan odalar, minare ve son cemaat yeri revakları olarak dört ana bölüme ayırarak incelemek daha uygun olacaktır.

1- Sahnın Mekân: Dıştan 12,30x12,30 m içten 9,50x9,50 m büyüklüğünde bir kare zemindir. Bu zemini çeviren duvarlar, muntazam sıralı silme taştan yapılmıştır. İnşaatta kullanılan taş bölgede Ansur Taşı ismi ile anılmaktadır. Şehirde Mağrap taşı tabir edilen taş cinsi ile hemen hemen aynı özelliklere sahiptir, Bu taş cinsi genelde Kafeki Taşı ismi ile anılmaktadır.

Sahnının üzeri büyücek bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, ön kısmı dairemsi sivri kemer görünüşündeki tonoz bingiler üzerine oturtulmuştur. Bu tonoz bingilerin kemer tablaları taştan, iki tonoz bingi kemeri arasında kalıp yan duvarlar üzerine rastlayan kemerlerin, kemer kavis tablaları ise tuğladandır. Tuğla inşaatta herhangi bir süsleme yoktur.

İç duvarlar ve tamamen tuğladan yapılmış olan kubbenin iç sıvası dökülmüştür. Tuğla inşaat, pencere iç kemerlerinin üst hizasında başlamakta, kubbenin tepesinde son bulmaktadır. Kubbenin dış görünümü yarım bir yumurtayı andırmaktadır. Bu şekil bozukluğunun Darendeli merhum Mehmet Nuri Sabuncu tarafından yaptırılan kubbe tamirinden kaynaklanmış olması mümkündür.

Dıştan sekizgen olan kubbe kasnağı, içten hiç hissedilmemektedir. Yüksekliği iki metreden fazla olan kubbe kasnağı ve kubbe üzerinde pencere yoktur.

Sahnı çevreleyen duvarlar üzerindeki pencereler oldukça orijinal ve güzeldir. Şöyle ki, 1,70 m genişliğinde, duvar dış sathından biraz içerlek, üst kısmı kemerli bir zemin üzerinde, 1 m genişliğinde pencere hücresi yer almaktadır. Bu tip pencerelerden ikisi kible duvarı üzerinde, ikisi yan duvarlar üzerinde, geriye kalan ikisi de giriş kapısının bulunduğu kuzey çevre duvarı üzerindedir.

Mihrap, duvar sathından çıkık geniş bir zemin üzerinde yer almaktadır. Mihrap hücresinin, mihrap tablası ile birleşen sağ ve sol kenarı, üst kısmı başlıklı iki sütunce ile başlamaktadır. Hücresinin üst kısmı, Osmanlı tarzı karnaslarla mihrap kavsarasına bağlanmıştır. Kavsaranın bu kısmı, mihrap hücre kenarındaki sütunce başlıklarından başlayan bir kemerle mihrap tablasına geçişi sağlamakta, bu kemerin üst tepesi, daire kavisli ikinci bir kemerle kapatılmış bulunmaktadır. Bu istikamette ve yukarıda, mihrap zemini üzerinde Selçuklu tarzı süsler arasında 17 cm çapında iki gülce vardır. Bunların üst kısmı daha çıkıkça olduğundan, gülce yüzeyleri yere bakıyor gibi görünmektedir. Bu gülcelerin hemen altında başlayan, kaş kemeri andıran bir sarakın uçlarının bitim noktasında, dört köşe iki gücemesi vardır. Soldakinin üzeri şekillerle süslü, sağ taraftakinin üzeri ise yazılıdır. Ancak bu yazı okunamamaktadır.

Mihrap hücresinin içine, sonradan sülüs ve nesih hatla bazı yazılar yazılmıştır. Bu yazıları yazan Hoca Muhammed bin Cafer Efendi'nin kendi hocaları olduğu bilgisi caminin eski imamlarından merhum İsmail Hakkı Ağkoç tarafından verilmiştir.

Mihrap üzerindeki yazılar, birkaç kısımdan ibarettir. Bunları harflerle sıralayıp okuduğumuzda Mihrap karnas alt boşluklarına yazılan yazılar;

Lailahe illahhahü'l- maliku'l

Hakku'l mubin Muhammed'un resulullahi sadıku'l vad'dil emin

Maşallah

Nasrün min-allahi ve fethün garip,

Ve beşirü'l muminine ya Habip

Sadakallahül azim

Mihrap hücresi üst kısmındaki yazı;

Men arrefe nefschu, fakat arrefe rebbehu

Kullema dahale aleyna zekeriya'l mihrap

Allahu fezan ve hüve raflü'l Hayri yar

Harnu erhamerrahimin

İş bu hattı yad gâr

Aciz-i asar es-seyyid bendeleri

Mihrap hücresi alt kısmındaki yazının da;

Kelimetü hazihi tahrirü-l huruf Hasan Batrik sekinelerinden Hoca Muhammed bini Cafer ruhi şerifine bir Fatiha

Ya müfettihe ebvâp antelena hayrû-l bab. Tebarek Allahü ahsenü'l halinik

Essalatü ümmet-i Muhammed (den) ve sünnet-i cemaatten olan

Camii şerifde ibadü-l müslimin

Bi rahmetike ya erhamerrahimin

Kameri

27 Reblü'l ahir 324

6 Haziran rumi sene 322 şeklinde olduğu görünmektedir.

Daha önce toprak olan sahin zemini betonla sıvanmıştır. Kubbe, her ne kadar beton ile sıvanmışsa da, yağışlı havalarda damlamakta ve caminin içi su ile dolmaktadır.

Mihraba kible duvarı üzerindeki pencere arasında yer alan dokuz basamaklı mimber, tamamen silme taştan yapılmıştır. Kapı ve merdiven korkulukları artık yerinde bulunmamaktadır. 87 cm eninde, 2,60 m boyunda olan mimberin yüksekliği 3,40 m dir. Minberin gövde kısmının arka tarafında 68 cm eninde, 1,37 m yüksekliğinde sivri kemerli bir geçit bulunmaktadır. Minber gövdesinin üst kısmında, dört taş sütun üstüne oturtulmuş ve üstü yine bir taş tabla ile kapatılmış minber köşkü yer almaktadır. Bu tablanın üstüne kubbemsi bir taş konularak köşk külâhı yapılmıştır. Minber üzerinde, herhangi bir yazı ve tezyinat yoktur.

2- Yan Odalar: İçten içe 3,80.x3,80 m'lik kare bir zemini kaplayan bu odalardan birisi doğu duvarı, diğeri de batı duvarına bitişiktir. Daha önce yıkılmış olan kubbe örtüleri tekrar yapılarak eski haline getirilmiştir. Oda kapıları son cemaat yerine açılmaktadır. Tek olan pencereleri de kible taraf duvarı üzerindedir. Cami ile olan müşterek duvarları hariç, geri kalan duvarları kaba yontma ve yer yer moloz taştan yapılmıştır. Medrese olarak kullanılmış olma ihtimali vardır. Türbe ve sair maksatlar için de yapılmış olabilir.

3- Minare: Tamamen silme taştan yapılmış, tipik bir Osmanlı minaresidir. Ana inşaatta kullanılan taşın aynısı, minare inşaatında da kullanılmıştır. 2,75x2,75 m'lik bir saha üzerinde yükselen taştan bir kaideyi müteakip prizması üçgenler ile kaide üstü köşeleri kapatılarak sekizgen papuca geçiş sağlanmıştır. Papuştan gövdeye geçiş ise papuç yüzeylerinin üzerinde çıkıntı halinde tezahür eden iki merkezli sivri kemerimsi yüzey şekilleri ile olmuştur. Papuç yüzey kemerlerinin tepesinden sonra sekizgen köşeleri alınmak ve üste doğru konileşerek minare gövdesine geçiş yapılmıştır. Birkaç sıra taştan sonra, kalınca ve silindirik bir sarak yapılmış, şerefe bingisi altındaki aynı tip ikinci bir saraka kadar gövde düz olarak devam ettirilmiştir. İkinci sarakın biraz üstünde, yine sekizgen bir zemin meydana getirecek şekilde, üste doğru genişleyen, işlemeli şerefe bingisine geçilmiş, bu bingiden sonra da şerefe yer almıştır. Düşen şerefe korkuluğu taşlar yerine, sonradan demirden şerefe korkuluğu yapılmıştır. Minarenin petek ve külâh kısmı da taşandır. Petek kısmı sağlam olup, orijinal şekli bozulmamıştır. Zamanla bozulan bu külâhın üzerine bir de alem yerleştirilmiştir.

Son cemaat yerinin revak kemerleri hizasında olup, caminin batı ucuna düşen minarenin en büyük özelliği Malatya'daki minarelere öncülük teşkil eden yepyeni bir üsluba sahip olmasıdır. Eskimalatya'daki Akminare, Sütü minare ve Malatya'daki Söğütlü Cami Minaresi ile Yeni Cami'nin şerefeden yukarısı yıkılmış olan ilk minaresi bu üslubun sonraki örnekleri olmuştur. Malatya'ya münhasır bir üslup özelliğine sahip olan minarenin üzerinde ve revak kubbeleri hizasında, caminin damına çıkışı sağlayan bir küçük kapı hücresi vardır.

4- Son Cemaat Yeri ve Revaklar: Caminin son cemaat yeri 4x23 m lik bir sahayı kaplamaktadır. Minare ile doğu duvarı arasındaki dört kemer ayağının üzerinde yer alan beş kubbe ile bu sahanın üzeri kapatılmıştır. Uzun yıllar önce yıkılan revak kubbeleri halen yapılmamıştır. Kubbelerin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Asıl kubbeler yıkıldıktan sonra, son cemaat yeri ardışık direkler atılmak suretiyle kapatılmış, daha sonra bu örtü de yıkılmıştır. Son cemaat yerinin bu şekli ileri yaşlardaki kimseler tarafından hatırlanmaktadır.

Ortadaki kemerin ayakları kalın sütunlar halindedir. Bu iki ayağın arası, cami sahanına girişi sağlayan ve kemeri üzerinde, bina inşa kitabesinin bulunduğu kapıyı karşılamaktadır. Bunların sağında ve solunda kalan kemer ayakları ise, fil ayağı tabir edilen cinstendir. Orta kemerin tepesi diğer kemerlerden biraz daha yüksekçedir.

Revak kemerlerini karşılayan bölme duvarı üzerinde yan odalara girişi sağlayan iki kapı, cami giriş kapısı ve iki pencere ile son cemaat yeri mihrap hücresi vardır. Bu pencerelerin düz atkısı üzerinde bulunan üç ile beş cm boyundaki havalandırma delikleri göze çarpan yapım özelliklerinden birisidir.

Evliya Çelebi, meşhur seyahatnamesinin 4. Cilt, 6 ve 7. Sayfalarında bu camiden bahisle:

Yine şark tarafa yedi saat gidip –Hasan Badrik- kariyesine geldik. Malatya hududnda iki yüz haneli, bir camili, bir hanlı kariyedir. Ama şiddet-i şita olmakla askerin tekallüfüne tahammül edemeyeceklerini bilen ehl-i belde evlerini bırakıp dağlara firar etmişlerdi. Cümle asker bunda hayli zahmet çekti. Atlar sabaha kadar aç kaldı. Hakir, caminin mineresine çıkayım derken bir çuval arpa ve bir çuval saman buldum. Atlarım ıyd-ı adha etti Bu kariye halkı dahi şah severlerdir. Kariyenin camii Sultan Hasan'ın olakla Hasan Badrik derler. Ebü-l fetih

cenginde firar ettiği için Türkler, Sultan Hasan'a Badrik, yani firari demişlerdir. Hasan Badrik kariyesi Uzun Hasan vaktinde gayet mamur imiş. Cami elyevm cemaatten garip bir manzara arz etmektedir. Tek minareli ve kubbesi minalı bir cami-i mamurdur. Hakir kible kapısının yesarına cel..hat ile –Ma re'el mü'minüne Hasenen fehüve indallahi Hasen- kavli şerifini yazdım.

demektedir.

“Muhtasar Malatya Tarihi ve Coğrafyası isimli eserin sahibi Ekrem Yalçinkaya, bahse mevzu eserinin 64. sayfasında bu camiye temasla, Evliya Çelebi'yi teyit eder mahiyette olan şu izahatı vermektedir.

“Malatya'nın batı şimalinde ve bugünkü Yazıhan Ovasının ortasında, şimdi Fethiye adını taşıyan Hasan Badrik (Hasan Bayındırlık) köyü vardır. Buradaki taş minareli ve kubbeli kargir ve küçük dilnişin camii de Sultan Hasan yaptırmıştır.”

Camiye ait kitabe dikkatle okunur ve yorumlanır, caminin inşa tarzı ve şekli üzerinde itina ile durulursa eserin, bir Akkoyunlu eseri olmaktan ziyade, bir Osmanlı eseri olduğu anlaşılacaktır İlk defa Fethiye'ye 4 Temmuz 1961 günü gitmiş, caminin ölçümünü yapmış, fotoğraflarını çekmişim. Kitabesi üzerinde çalışırken, caminin imamı olduğunu söyleyen merhum İsmail Hakkı Ağkoç yanıma gelmiş, “Hocamız Muhammed Efendi bu yazıyı okudu ve bize yazdırdı. Ben de okuyup size yazdırayım” dedi ve defterinden okuyup yazdırdı.

İsmail Hakkı Ağkoç, kitabeyi hocasının aşağıdaki şekilde okuduğunu beyanla “Hareme bina-ı hazilhi teveccihî şerif ve benina..... i şan fi eyyam-ı devletü-l gazemücahidin es-Sultan İbni Sultan Süleyman İbni Selim Han, eftahüllahi fethan mabina ve İ'anahu aynen beliga Abdurrezak Paşa. Tissamiat cemanine Erbaa” şeklinde yazdırmışlardı. Çektiğimiz fotoğraflardan kitabeyi kontrol etmemiz mümkün olur diye düşünmüştük. Kitabe fotoğrafları arzu edilen şekilde çıkmayınca, İmam Efendi'den kitabeyi aynen eski yazı ile yazıp göndermesini rica ettik. İmam Efendi cevap vermedi. 1 Ağustos 1962 günü Hekimhan dönüşü, tekrar camiye uğradık. Kitabe fotoğraflarını yeniden çektik. Fotoğraflardan istediğimiz neticeyi yine alamadık. Son defa 13 Mayıs 1963 günü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tescil uzmanlarından Kemal Turfan ile gittik. Kemal Turfan bey kitabeyi okudular. Bu defa çektiğimiz fotoğraflar mükemmel çıkmıştı. Kemal Turfan'ın okuduğu şekli, o zamanki Malatya Müftüsü merhum Hacı Halil Özyaydın'a kontrol ettirdik. Hacı Halil Özyaydın, Kemal Turfan'ın kitabeyi doğru okumuş olduğunu beyan ettiler.

Kitabe üzerinde teferruatlı izahata girişimiz, kitabenin o güne kadar sağlıklı okunamamış oluşu, Merhum İsmail Hakkı Ağkoç tarafından yazdırılan şeklinde, gerek ifade ve gerekse tarih bakımından büyük yanlışlıklar arz etmesidir.

1963 yılının Ağustos ayında, cami ve kitabesi ile ilgili bir yazıyı, Malatya'da yayınlanan “Ufuk” gazetesinde yayınlamış, caminin genel görünümü ile kitabe tarihi üzerinde durmuştum. Caminin kitabesi, 48x77 cm büyüklüğünde bir taşın üzerine girift sulüs hatla yazılmış, mekân giriş kapı kemeri üzerine yerleştirilmiştir. Üç satırlık kitabenin metni Arapçadır. Eski eser tescil uzmanı Arkeolog Kemal Turfan tarafından okunan ve merhum Hacı Halil Özyaydın tarafından kontrol edilerek doğrulanan kitabe metni aşağıdadır.

Hateme bina-ı hazâl buk'a-t'üş-şerifü's şan v-el-mâreti aliyet-ül-bünyan, fi eyyam-ı devletü's-sultan

Ül-gazatü'l mücahidin es-sultan Süleyman bin Selim Han eftah Allahü fethan mübina ve Lanehu avnen beligan lisahibü'l-hayrat emirü'l ümera'ül-kiram Mustafa Paşa bin Abdüsselam Fi sene Erbaa ve seb'ine ve tis'ami'e

Tercümesi şu şekildedir. “Bu şanlı ve şerefli, yapısı yüksek olan hayır eserinin inşası, gaziler ve mücahitler sultanı, Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman'ın günlerinde-ki Allah ona hayırlı fetihler açsın- hayır sahibi, yüksek beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa'nın açık yardımları ile hitam buldu. Sene 974”

Kitabedeki 974h tarihi, 1566m yıla tekabül etmektedir. Kitabede ismi geçen padişah, Kanuni Sultan Süleyman'dır. Kanuni'nin ölümü 6-7 Eylül 1566 tarihinde vuku bulduğuna göre, caminin inşası bu tarihten önce sona ermiştir.

Gerek Evliya Çelebi'nin ve gerekse Ekrem Yalçinkaya'nın caminin Sultan Hasan tarafından yaptırıldığı şeklindeki iddiaları, kapı üzerindeki kitabe metni çelişkilidir. Burada önemli olan ve üzerinde durulması gereken bir nokta da, gayet güzel kitabe okuduğu bilinen Evliya

Çelebi'nin kitabeyi okumadan geçmesi ve rivayete dayanan bir iddiaya eserinde yer vermesidir.

İsmail Hakkı Ağkoç'un defterinden naklen yazdırdığı kitabe metninde Abdülrezzak Paşa ismi geçmekte, tarih olarak da 984h tarihi çıkmaktadır. 984h tarihi, 1576m tarihini karşılamaktadır ki, bu tarihte kitabede ismi geçen Kanuni Sultan Süleyman değil, torunu III. Murat padişah'tır.

Kitabede yardımları ile inşaatı yaptıran kişinin ismi, Abdüsselam oğlu yüksek beylerbeyi Mustafa Paşa olarak geçmektedir. İsmi kitabede yazılı olduğu kısmın çok karışık ve az da olsa tahribe uğradığı için Abdüsselam isminin doğruluğu şüphelidir.

Caminin literatürde bazen "Abdürrezak Camii" bazen de " Abdüsselam Camii" ismi ile anılması, bu karışıklıklardan kaynaklanmaktadır.

Eserin içinde bulunduğu Fethiye Kasabası çok eski bir yerleşme yeridir. Kasaba içindeki höyük, kasabadaki yerleşmenin milattan önceki dönemlere rastladığını göstermektedir. Kasabanın eski adı "Hüseyin Badrik"dir. Bu isim değişik eserlerde Hasan Bedrik, Hasan Patrik ve Hısn-ı Patrik şeklinde yer almaktadır. Naima'da ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Hasan Badrik şeklinde geçen kasaba ismi, Katip Çelebi ve Hammer'de Hısn-ı Patrik olarak geçmektedir.

Aslı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan 967h (1570m) tarihli "Malatya Tahrir Defteri"nin son sayfalarında yer alan "İş bu Hasan Badrik karyesi Fethiye namına tahvili hususunda irade-i seniyye-i cenab-ı padişahı şerefdir buyrulduğu fi on haziran sena üçyüzyirmi tarihli varid olan tezker-i şerife Arabistan ilmühaber defterine kayd olunduğu ve mahalline tebligat icra kılındığı cihetle hin-i iktizada müracaat oluna. Fi 14 Haziran sene 320" şeklindeki kayda bakılırsa, kasaba isminin 1904 yılı Haziran ayında, Hasan Badrik'den Fethiye ismine tahvil edildiği görülür.

Yukarıda zikredilen Malatya Tahrir Defteri, Fethiye'deki caminin yapımından altı yıl kadar önce yazılmış, Doç. Dr. Rafet Yinanç ve Yrd. Doç Dr. Mesut Elibüyük tarafından 1983 yılında "Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)" ismi ile yayınlanmıştır.

Mezkur defterde Hasan Badrik kariyesi anlatılırken aynen

Karye-i mezbure zirde tarik-i âmmda vaki olup ayende ve revende zulmüne mütehammül olmayub parekende olup üç yıl olmuş ki hâli ve harabe kalub etrafındaki ahar konak yeri dahi olmayub kış günlerinde ayende ev rezende azuğun geturub, varub, harab köyde yatub ve yaz günlerinde dahi asuzluk olub yolcu küllü müzayika çeker olmuş Haliya parekende olan reayasının bazısında bulunub sair derbend üslubi üzere avarızdanmuafiyet ile yerlerine daval okundukta "Cemaatımız az kalub, bu bu mikyar ademi mücerred-i avarızdan muafiyet ile ayende ve revende taaddisinde mütehammil olma ihtimali yoktur. Kadir değiliz amma canib-i malikânemiz Şahabbiyye-i Kübra Medresesi'nin vakfidır anı verelim. Canib-i divanı ile avarızı divanı ve tekalif-i örfiyyeden muafiyet olunursa cem olub giru mamur idelum" deyu tazarru eylediklerinden, en-i vukufdan istifsar olundukla üç yıldır harab yatur. Ne medreseye ve ne de sahib-i timara bir akçe hasıl olmaz. Şöyle ki vech-i meşruh üzere inayet oluna. Köy mamur olup ayende ve revende huzur idub saadetlu padişah-ı alem penah hazretlerine enva-ı hayır dua hasır olub medresenin hakkı tamam vasıl olurdu" deyu cevap virilüb vakf harab yatmaktan ise mamur olması her veçhile infa olmamağın, gelüb mütemekkin olub, ziraat edenlerden öşri, olugeldiği üzere medrese-i mezbure için zabt olunub andan gayri çift bennak ve mücerredrüsümüyle adet-i ağnamların virdiklerinden sonra canibi divâniden ve amme-i avarızdan ve kâffe-i tekâlifden muaf ve müselleme kaydolundular.

kaydı yer almaktadır.

Bu kayda göre kariye halkı, defter yazımından üç yıl kadar önce gelen ve gidenlerin zulmine tahammül edemiyip kariyeyi terk etmişler, harebeye dönen kariyede gelen ve gidenler zahmet çeker olmuşlar, ilgililer bulabildikleri köylülere bazı vergilerden muaf tutulacaklarını vaatle tekrar köylerine dönmelerini istemişlerdir. Köylüler de "Cemaatımız oldukça azaldı. Gelen gidenleri ağırlamaya ve vergi ödemeye tahammülümüz kalmadı. Siz bizi vergiden muaf tutun Kariyemiz, Şahabiyye-i Kübra Medresesi'nin vakfidır. Vakfın hissesini verelim." Cevabını

vermişlerdir. Durum ehl-i vukufdan sorulmuş, ehl-i vukuf, “*Kasaba üç yıldır harap yatıyor. Ne medreseye ne de sahib-i timara bir akçe gelir bırakıyor. İsteklere inayet buyrulursa köy yeniden imar edilmiş, gelen ve gidenler de huzura kavuştuğundan padişah hazretlerine hayır dua eder, medresenin de hakkı alınmış olur.*” Cevabını verince, köylünün isteğine uygun olarak karar alınmış ve bir kısım köylü böylece köyüne dönmüştür.

Caminin yapımından önceki on yıl içinde halkı tarafından terk edilerek kaderi ile baş başa bırakılan Hasan Badrik’e (Fethiye) 1566 yılında, değme kasabaya nasip olmayacak güzellikte bir caminin ve bugün tamamen yıkılmış olan bir Han’ın yapılması yukarıdaki kararın acilen uygulanmaya başladığını göstermektedir. Caminin kitabe tarihi 974 hicridir ki, 974 senesinin yılbaşı olan 1. Muharrem günü 19 Temmuz 1566 gününe rastlamaktadır. Kitabede ismi geçen padişah, Kanuni Sultan Süleyman ise 6/7 Eylül 1566 gecesi vefat etmiştir. Bu hesaba göre caminin açılışı 19 Temmuz 1566 ile 7 Eylül 1566 tarihleri arasındaki takriben elli günlük bir zaman dilimi içinde yer almaktadır.

Kitabede, Abdüselam oğlu Mustafa Paşa ismi de geçmektedir. Emirü’l-üm ra’ül-kiram yani beylerbeyi rütbesine haizdir. Caminin yapıldığı dönemin tarihi olayları içinde, aynı rütbeye haiz üç Mustafa Paşa’nın varlığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi 1559’da Malatya Sancak Beyi iken şehzadeler arası savaşta gösterdiği yararlıktan dolayı daha sonra Erzurum Beylerbeyiliğine getirilen Mustafa Paşa’dır. Bu Mustafa Paşa 1555 yıllarında Budin Beylerbeyi olan Tuğgun/Toygun Paşa’nın kardeşidir.

İkinci Mustafa Paşa ise 1570’de Kıbrıs Seferine iştirak eden ve Magosa’yı tecritle görevlendirilen Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa’dır. Bu zat, Lala Cafer Paşa’nın oğludur.

Mustafa Paşa’lardan üçüncüsü, Kara veya Lala lakapları ile anılan, Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa’dır. Fethiye Köyündeki caminin kitabesinde ismi geçen Beylerbeyi rütbeli Abdüselam veya Abdürrezak oğlu Mustafa Paşa bu Lala Mustafa Paşa’dır. Camiye ait arşiv ve vakıf kayıtları bulunarak incelendiğinde bu iddianın hakikat olduğu görülecektir.

Mustafa Paşa takriben 1505 yılında Bosna Eyaletinin Sokol Köyünde doğmuştur. Sokollu Mehmet Paşa’nın amcaoğlu olduğu rivayeti vardır. Küçük yaşta devşirilerek getirilen ve devlet hizmetlerinde ikinci vezirliğe kadar yükselen ağabeyi Hüsrev Paşa’nın yardımıyla Yavuz’un son zamanlarında Enderun-i Hümayun’a alınmıştır. Orada tahsil ve terbiyesini tamamlayarak devlet hizmetine başlamış, altı yıl kadar Kanuni’nin berberbaşılığını yapmıştır. Askeri eğitim de alarak padişah ve şehzadeler ile yakınlıklar kurmuş, bu durum kendisine çok sayıda dost ve düşman kazandırmıştır. Şehzade Bayezid taraftarı olduğu için, düşmanı Vezir-i azam Damat Rüstem Paşa tarafından Manisa’daki Şehzade Selim’in yanına “Lala” olarak gönderilen, ancak kurnazca hareket edip veliaht şehzadenin itimadını kazanan Mustafa Paşa’nın yükselişindeki tehlikeyi sezen ve kendisi için zararlı gören Rüstem Paşa, onu bu sefer de sancak beyi tayin ederek uzaklaştırmak istemiştir. Sancak beyliğinin, mevcut rütbesinden aşağı bir makam olduğu gerekçesi ile görevlendirildiği önce Pojega (Budin Beylerbeyliğine bağlı) ve daha sonra da Tameşvar’a gitmeyi kabul etmedi. 5 Kasım 1560’da Van Beylerbeyi oldu ve göreve başladı. 1561 yılında Erzurum Beylerbeyliğine getirildi. Daha sonra Halep ve Şam Beylerbeyi oldu. 1567’de Yemen Serdarlığına getirildi. Verilen görevleri başarı ile yerine getirdiği için 1570’de Kıbrıs’ın fethine memur edildi. “Kıbrıs Fatihi” sıfatı ile büyük şöhret kazandı. Hayatının son günlerinde “Vekil-i Saltanat” ismi altında vezir-i azamlık görevi yaptı. Bu süre içerisinde vezaret mührü kendisine verilmedi. 7 Ağustos 1580’de vefat etti.

Lala Mustafa Paşa Osmanlı tarihinin en ilginç ve en zeki kişilerinden biridir. Başta gelen meziyeti, oldukça büyük olan kendi serveti ile birlikte eşlerinin de servetini hayır işlerine sarf etmesidir. 2. Selim’in yeğeni Hüma Sultan ile ikinci evliliğini yapan Mustafa Paşa’nın ilk karısı da Mısır prenseslerinden olup servet sahibidir. Mekke, Medine, Şam, Kuneytre, Lefkoşe, Tiflis, Kars, Ilgın ve Erzurum gibi şehirleri kendi servetini harcayarak yaptırdığı cami, han, hamam gibi eserler ile donatmıştır. İşte Fethiye Köyündeki cami de bu hayrat eserlerinden biridir.

Cami yapıldığı zaman (1566) Mustafa Paşa, Şam Beylerbeyidir. Kendisi devşirme olduğu için babasının ismi kesin olarak bilinmemektedir. Devşirildikten sonra Müslümanlığı seçen ve daha sonra izzet ve ikbal sahibi olan kişilerin babalarının isimleri, Allah’ın güzel isimlerinden

birisinin önüne “Abd” kelimesi getirilmek suretiyle anılırdı. Abdullah, Abdulmennan, Abdulkerim, Abdulhalik, Abdunnasır, Abdussamed, Abdurrezak, Abdusselam isimleri bu durumlarda sıklıkla kullanılan isimler olmuşlardır. Kitabede Mustafa Paşa’nın bab ismi de bu kurala uygun olarak Abdurrezak veya Abdusselam olarak geçmektedir. Lala Mustafa Paşa’nın Erzurum’daki camisinin kitabesinde baba adı Abdulmukim, camiye vakfettiği bir Kur’anı Kerim’in vakıf yazısında da Abdulmennan olarak geçmektedir.

Lala Mustafa Paşa’nın yaptırdığı hayrat eserlerinin, hemen hemen tamamına yakını Mimar Sinan yapmıştır. Fethiye Köyü Camii de Mimar Sinan veya Mimar Sinan ekolünden bir mimar tarafından yaptırılmış olabilir. Muhtemelen de bu mimar, Mimar Sinan’dır.

Mimar Sinan 29 Mayıs 1490’da Kayseri’nin Kesi nahiyesinin Ağırnas köyünde dünyaya gelmiş, yirmi iki yaşında iken aile ocağından alınarak İstanbul’a sevk edilmiş, çeşitli görevlerde bulunmuş, daha sonra imparatorluğun “Mimarbaşı”lık görevine getirilmiştir. 8/9 Nisan 1588 tarihinde vefat etmiştir.

Şair ve Nakkaş Sait Mustafa Çelebi’nin bizzat Mimar Sinan’ın anlattıklarına uygun olarak yazdığı Tezkiretü’l-Ebniye ve Tezkiretü’l Bünyan isimli iki eser, dikkatle incelenir ve bu eserden alınarak muhtelif kaynaklarda liste edilen Mimar Sinan’ın yaptırdığı eserlerin içinde aranır, bahse konu listelerde Fethiye Köyü Camii’nin yer almadığı görülür. Tezkiretü’l-Ebniye ile Tezkiretü’l Bünyan’daki Mimar Sinan’a ait eserlerin listedeki sayısı da birbirini tutmamaktadır. Tezkiretü’l-Ebniye’de Mimar Sinan’a ait eserlerin sayısı 364, Tezkiretü’l Bünyan’da ise bu eserlerin sayısı 335 olarak verilmiştir. Tezkiretü’l-Ebniye’de Mimar Sinan’ın yaptığı cami sayısı 84, mescit sayısı 52 olarak verilmiş; Tezkiretü’l Bünyan’da bu rakamlar 81 cami ve 52 mescit şeklinde olmuştur. Aynı şahsın kaynağından naklen yazdığı bu iki eserdeki sayıların birbirini tutmaması, üzerinde durulacak en büyük noktalardan biridir. Evliya Çelebi’nin “Babamdan duydum” diyerek anlattığı Mimar Sinan’ın eserleri ile ilgili bilgiler de yukarıda tespit edilmiş olanlardan oldukça farklıdır.

Evliya Çelebi “Hatta babamız merhum Dergâh-ı Âli kuyumcusu Derviş Mehmet Zıllî, bu Selim Han Camiini yapan Mimar Sinan’ın ağzından işittiği şu fıkrayı bana da anlatmışlardır. – Kırk yedi Sâlâtın cami yaptım. Yüz kırk mescit, otuz sultanhanı, yüz kırk ayan sarayı, yüz yirmi köprü, yedi adet su kemeri, binlerce hanedan, eşraf ve büyüklerin evlerini inşa edip hendese ilminden nice sanat göstererek asrın bir tanesi oldum. Kalfalığımı İstanbul’daki Şehzâde Camii’nde yaptım. Ustalığımı da Süleymaniye Camii’nde tamamladım. Bildiğimiz cihanın mimar ve mühendisleri var. Bütün yeteneklerini ortaya dökseler böyle büyük bir eser vücuda getirmekten aciz kalırlar. Hiçbir padişah da bu kadar parayı harcamayı göze alamayacaktır.” diye yazmaktadır.

Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı “Bundan sonra başta Şehzade, Süleymaniye, Edirne’de Selimiye Camileri olarak pek çok cami mescit, medrese, imaret, türbe, hastane, köprü, kervansaray, su kemerleri, saray, konak, mahzen ve hamam olmak üzere 323 eser meydana getirmiş olup, bunun 81’i cami, 50’si mescittir.” bilgisini vermektedir.

Mimar Sinan’ın Kayseri, Sivas, Diyarbakır ve Erzurum gibi illerde yaptığı eserlerin bulunması ve bilhassa Sivas’ın Ulaş Kasabasındaki Memi Kethüdâ Camii’ni yapmış olması, Fethiye Köyü Camii’ni de yapmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Cami, şu anda da Evliya Çelebi’nin yazmış olduğu gibi “Cami elyevm cemaatten garip bir manzara arz etmektedir. “ Son zamanlarda yapılan bazı ek ve tamir işleri ile harap olması yavaşlatılan caminin esaslı bir restorasyon çalışmasına ihtiyacı vardır.

Revak kemerleri yıkılmadan acilen, revak kubbeleri yapılmalı, ana ana kubbe ve yan oda örtüleri su akıtmayacak hale getirilmeli, caminin etrafı çevrilerek korunmaya alınmalıdır.

Cami kitabesindeki “Buk’a” kelimesi çok yönlü ve çok maksatlı binaları işaret etmektedir. Cami civarında ve hatta camiye bitişik bir han ve hamamın olması lazımdır. Nitekim hanın mevcudiyetini Evliya Çelebi yazmaktadır. Son cemaat yerinin doğu yan duvarı üzerinde iki geçit kapısı bulunması, Han’ın camiye bitişik olduğunu göstermektedir. Nitekim caminin

yanında bir hanın bulunduğu, yörenin yaşlı insanlarından naklen anlatılmaktadır (Görüş gazetesi 03.10.1988).

2.1.2. Diğer Yapı ve Konular ile İlgili Yazıları

TARİHİ ESERLERE SAYGI

Malatya tarihin çeşitli medeniyetlerini bağrında barındırmış tarihi bir şehridir. Tarihi eserler bakımından oldukça da zengin sayılır. Tarihin her çağında, içinde devrinin medeniyetlerini mezceden bu kentte, bizlere miras kalan eserlere sahip çıkarak gerektiği şekilde muhafaza edildiğinden de maalesef bahsedemeyiz.

Gerek zamanın, hadiselerin ve gerekse milli şuurdan mahrum hayasız cahil ellerin ve yine gerekse eskiden alakasızlık şeklinde tezahür eden davranışların mevcudiyeti bu kıymetli eserlerin günümüze kusursuz olarak ulaşmasına engel olmuştur.

Selçuklu ve Osmanlılardan kalma bu sanat eserlerinin büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamış, kimisi de ehliyesiz ellerin yaptığı anarımalar neticesinde aslından uzaklaşarak farklı bir yapıya bürünmüştür. Günümüzde geldiğimiz nokta; bu tarihi kalıntıların bünyelerinde muhafaza ettiği kıymetli bilgiler yokluk çukurunda kaybolup gitmeleri olmuştur. İçimizi en çok acıtan durum ise, şehrin dört bir yanına dağılmış bulunan ve sanat değeri ile iftihar ettiğimiz eserlerin, büyük bir gaflet sonucu olarak kimi bir yola kaldırım, kimi bir eve temel, kimi ise tarihi kıymetinden bihaber olarak binbir türlü lüzumsuz işte kullanılmış olmasıdır.

Yıllardan beri bu konuda çeşitli yazılmasına, milli şuurumuzun manevi bir desteği ve milli iftihar vesilesi teşkil eden bu eserlerin, muhafaza, restore veya aslına uygun bir şekilde tamir edilmesi istenmesine rağmen en ufak bir alaka gösterilememiştir.

Ara sıra insafa gelmiş, az da olsa yıkılmakta olan bazı eserlerin tamirine çalışılmış, fakat ehliyesiz ellere yaptırılan bu çalışmalar ancak eserin yıkılmasını kısmen önleme bakımından fayda sağlamıştır.

Bu vesile ile devrin idare amirlerinden yukarıda zikredilen isteğin bir tekrarını yaparken, yapılacak işin ve gösterilecek ilginin, yüksek hamiyet ve faziletten ziyade, şerefli bir vazife olduğunu belirtmek isterim.

Tarihe saygı ancak tarihi eserlerin muhafazası ile mümkündür (18.02.1961 Ufuk gazetesi).

MALATYA’NIN TARİHİ

Malatya tarihine giriş, Malatya tarihi üzerine çalışmalar:

Güneyde, Antitrosarlardan Asbuzan Dağları namını taşıyan Kernek ve Bey Dağları ile Doğuda Venk İzoli Dağları Fırat Nehri ile Kuzeyde Tohma Çayı ve Batıda Akçadağ, Kürne, Kürecik Dağları gibi geniş ve tabii hudutlarla çevrili Malatya şehrinin tarihi teşekkülünü, bugünkü vesaikle kat’i olarak tespiti imkân görülememektedir. Fakat buna rağmen, tarihi teşekkülünün çok eski olduğu bilinmektedir.

Hâlihazırdaki tarihi vesikaların durumu ve tarihi emareler sitenin Mezopotamya, Sümer, Akad zamanındaki sitelerden pek farklı olmadığını göstermektedir.

Bugün sitenin muhtelif mntıkalarındaki mağaralar ve muhtelif iptidai sığınma yerlerinin mevcudiyeti; bu mağaralara yerleşme anından önceki ilk site halkının göçebemsi kabileler olduğunu ispat etmektedir.

Ziraat sahasının bolluğu, site ikliminin her türlü ziraata elverişli olması, göçebe halindeki bu ilk kabilelerin mntika dâhilinde yerleşmesini sağlamıştır.

Asya'dan başlayan büyük göçün mahsulü olarak doğrudan gelen kabileler, site nüfusunun artmasına ve dolayısıyla yerli halktan daha üstün bir kültüre sahip olduklarından, mıntika kültürünün de gelişmesine sebep olmuşlardır.

Malatya ve çevresi Protohistorik çağ arkeolojisi bakımından da zengin Bu meyanda Anadolu'nun başlıca bölgelerinden sayılabilir.

Site, kökleri Neolitik (Cilalı taş ve Bakır devri) çağa erişen; Avrupalıların Tümülüs veya tumba, İranlıların tepe, Türkistanlıların Kurgan, Mısırlıların tel ve bizimde höyük ismini verdiğimiz tepemsi yığıntılar ve bu tipe girmeyen prehistorik, kalkolitik ve enolitik çağda mühim bir yerleşme mıntikası olduğunu ispata kâfi delil ve emarelerdir.

Doğu Mezopotamya'daki Sus'tan başlayıp, Zohat-Erbil-Ninova-Diyarbakır-harpüt-Malatya-Sivas-Komana-Zela-Pteria-Ankara-Ordıyom-Arkistos-Efosos'a varan ve Sardan geçen KRAL YOLU adıyla anılan meşhur tarihi ticaret yolunun ehemmiyetli uğrak merkezlerinden biri olması; Doğudan ve Batıdan gelen yolların üzerinde bulunması, Malatya'yı bir takım ticari siyasi, kültürel istilalara uğratmış, bütün bu istila nev'ilerinin üstünde meczeden Malatya, bütün dünya tarihçilerinin dikkatini çeken eserleri havi bir tarihi belde haline getirmiştir.

Müstakil bir Malatya tarihi üzerindeki çalışmalar epeyce eskidir. Bu meyanda bilinen en eski çalışma, Merhum Vaizzade Abdülbaki Efendi'nindir. Hicri 1341'de yazdığı tarihle de ilgili el yazması bir eseri, umumi kütüphanenin 1179 demirbaş sıra nosunda kayıtlıdır. Fakat tarih kısmı yoktur.

Daha sonra 1936 senesinde Malatya Lisesi Fakir Talebeye Yardım Cemiyeti'nin çıkardığı ve Belkıs Zincirkıran'ın mes'ul müdürlüğünü yaptığı "İLK ADIM" isimli talebe mecmuasında o zamanın Malatya Lisesi Tarih Öğretmeni A.Kılıç'ın "YEŞİLLİKLER DİYARI GÜZEL MALATYA" başlıklı bir seri yazı çıkmıştır. Yazı esaslı bir tetkik mahsulü değildir.. Dikkatsizlikten mütevellit bazı yanlışlıklara rastlanılmaktadır. Bu yazı 1 Haziran 1937'de çıkan DERME isimli Malatya Halkevinin çıkardığı aylık mecmuanın 1 ve 2. Sayısında "YEŞİLLİKLER DİYARI MALATYAMIZIN COĞRAFI VE TARİHİ PARÇALARI" ismi ile tekrar neşredilmiştir.

1938'in sonlarında basılmış olması muhtemel olan "CUMHURİYETİN 15. YILINDA MALATYA" isimli eser de muhtasaran Malatya Tarihinin ihtiva eden ilk basılı eserlerden sayılabilir ki bu eserin tarih kısmı Nisan 1963 tarihli, aylık "TÜRKİYE TURİZM – MALATYA" dergisinde Yaşar Paksoy imzası ile aynen neşredilmiştir. Bahsedilen eserin elimize geçen nüshası noksan olduğundan, eserin kim veya kimler tarafından hazırlandığını maalesef öğrenemedik.

1940'da İstanbul'daki Cumhuriyet Matbaasında basılarak piyasaya sürülen, zamanın Vali muavinlerinden Ekrem Yalçınkaya'nın "MUHTASAR MALATYA TARİHİ VE COĞRAFYASI" isimli eseri basılan ilk Malatya Tarihidir. Karton kapaklı olup, 126 sayfadan ibarettir. Tarih kısmı gayet muhtasar ve yer yer hatalıdır. Eser, kırtasiyesi Hasan Ergin'in çektiği tarihi ve güzel fotoğraflarla süslüdür. Malatya tarihi ile uğraşanların ilkten başvurduğu yegâne eser budur.

Daha sonra yazılan Malatya ve civarı ile ilgili yazı ve neşriyatta, esas kaynak olarak bu eser kullanılmıştır. Hatta 1948'de neşredilen, "L'ILLUSTRATION DE ORIENT MALATYA" isimli Türkçe-Fransızca eserde, yukarıda zikredilen eserin tarih kısmı aynen iktibas edilmiştir. Yine bu eser, karışık bir sıra ile 18 Temmuz-20 Ağustos 1957 tarihleri arasında, Malatya'da münteşir GÜNEŞ gazetesinde noksan olarak tefrika halinde neşredilmiştir.

Malatya Halkevi, bir teşkilat olarak 1950'den evvel Malatya tarihi ile ilgili epeyce araştırmalar yapmışsa da bir netice alamamış, toplattırılan ve hazırlanan malzeme, muhtelif teşkilat idarecileri elinde kaybolup gitmiştir. Eski Halkevi Tarih Kolu Başkanı ve Gazi İlkokulu Başöğretmeni merhum İsmail Kutun'un bir Malatya tarihi hazırlamakta olduğunu ve hazırladığını söyleyenler vardır. Velev ki böyle bir tarih hazırlamış olsa dahi İsmail Kutun'un Malatya tarihi ile ilgili kıymetli not ve malzemeye sahip olduğu bir hakikattir.

Eğer çocukları, bu not ve malzemeleri Malatya halkına sunmak zahmetine katlanırlarsa, hem babalarının ruhunu şad, hem de memleketi hizmet etmiş olurlar kanaatindeyim.

Malatya tarihi üzerindeki tetkikleri ile tanınan şahıslardan biri de merhum Bedri İzol'dur. İzol'un gerek Fırat gazetesinde ve gerekse Derme mecmuasında çıkan Malatya tarihi ile ilgili yazıları, zamanına göre kıymetli birer tetkik mahsulü sayılabilir.

Eskiden Malatya'da münteşir Fırat gazetesi ve gazete sahibi merhum Mehmet Özkan'ın Malatya tarihine ve Malatya'daki kültür gelişmesine hizmeti, şükranla anılmaya değer.

Mehmet Özkan, 1945 senesinde 3.000 TL kadar bir telif ücreti ödeyerek merhum Rıza Çavdar'a "Malatya Tarihi"ni yazdırmış ve 24 Nisan 1945 tarihinden itibaren de gazetesinde neşretmeye başlamıştır. 7 Haziran 1946 tarihine kadar Fırat gazetesinde 96 tefrika halinde neşredilmiş, bu tarihte, neşirle müellif arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden yarım kalmış ve gazete de bir özürlü neşredilerek eserin neşri durdurulmuştur.

Bu mevzuda yaptığımız bir konuşma esnasında, durumu yakinen bilen Hacı Helvacı Bey, *"Merhum Mehmet Özkan, Rıza Bey merhumla ücret meselesinde ihtilafa düştü. Mehmet Bey, talep edilen fazla ücreti ödemeyince, Rıza Bey de çalışmaları aksattı ve ehemmiyet vermez oldu. Bunun üzerine eserin gazetede neşri durduruldu. Mehmet Bey, Rıza Bey'in notlarını alarak İstanbul'a geldi. Malatya tarihini yazacak müteahhas bir elaman aramaya başladı. Bu ara beni buldu. Beraberce birkaç yere uğradık. Müteaddit kimselere teklifte bulunduk. Elimizdeki notların Rıza Bey'in olduğunu öğrenince teklifimizi reddettiler. Rıza Bey merhumdan çekindikleri anlaşılıyordu. Tabii ısrar edemedik. Bu ara Arapkırlı biri (Sedat Çetintaş olması muhtemel) notları kendisine vermemizi ve ancak bir hafta sonra da menfi veya müspet bir cevap verebileceğini söyledi. Notları kendisine verdik. Mehmet Bey işi dolayısıyla Malatya'ya döndü. Bir hafta sonra ben, notu verdiğimiz zata uğradım. Notları ehemmiyetsiz olduğundan bahisle, meşguliyetinin de çokluğundan bu işi kabul edemeyeceklerini belirtip notları bana verdiler. Notlar epeyce bende kaldı. Bir ara Hüsnü Bey'e vermek istedim. O da nasip olmadı" dedi. "Ne yaptınız?" sorumuza da "Bir müddet sonra Mehmet Bey'e geri iade ettim" cevabını verdi.*

Eserin neşredilen kısımları dikkatle tetkik edilirse, emekli olmasına rağmen, mükemmel olmadığı görülür. Lüzumsuz teferruat, eserin özünün kaybolmasına sebep olmuştur. Kaynaklarının mevsukiyeti de tetkike değer.

Emekli öğretmen Kâhtalı Bedri Özbey ile Avukat Hüsnü Tulunoğlu'nun Malatya ve civarı tarihi hakkındaki çalışmaları, üzerinde dikkatle durulacak kadar mühimdir. Her ikisinin de şehir ve bölge tarihini aydınlatan kıymetli makaleleri şehrimizde münteşir muhtelif gazete ve dergilerde neşredilmiş, büyük bir ilgi ve takdirle karşılanmıştır. Sayın Bedri Özbey'in, Malatya tarihi ile uğraşanlara, elinden geldiği kadar ve her bakımdan yardım etmesi, takdire şayan bir harekettir. Neşredilmemiş bir Kâhta Tarihi mevcuttur.

Sayın Hüsnü Tulunoğlu ise, bugün Malatya tarihi ile uğraşanların başında gelmektedir. Çalışmaları oldukça eski olmasına rağmen maalesef bugüne kadar bir eser meydana getirememiştir. Uzun ve sabırlı çalışmalarının neticesi olarak mükemmel olacağına inandığımız eserini, bir an önce hazırlaması en büyük arzumuzdur.

Malatya tarihi üzerindeki çalışmalarımız münasebetiyle mektuplaştığımız Karabük Demir – Çelik Lisesi Müdürü hemşerimiz Sayın Mevlüt Oğuz ise, Malatya tarihi ile ilgili çalışmalarını bitirdiğini, fakat maddi imkânsızlıklar yüzünden neşredemediğini bildirmektedir. Biz görmemekle beraber, hazırlanan serin mükemmel olduğu kanaatindeyiz.

İstanbul Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Kürsüsü Ord. Prof. lerinden Mükrimin Halil Yinanç'a da bir zamanlar Malatya okullarında okumuş bir talebe olduğu ileri sürülerek, Malatya tarihini yazması rica edilmiş, Malatya'ya olan şükran borcunu ancak bu surette ödeyebileceği söylenmiştir. İsrar karşısında merhum bu ricayı kabul etmiş, kendi hazırlamazsa bile talebelerine tez olarak verip, kendi de yardımcı olmak suretiyle mükemmel bir Malatya tarihi hazırlatacağına söz vermiştir. Bu mevzuda yapılan bir konuşma ve konferans esnasında, bazı kimselerin "Biz kendi memleketimizin tarihini kendimiz yazarız" mealindeki sözleri karşısında müspet tutumunu değiştirmiş ve Malatya tarihi üzerinde çalışmaktan vazgeçmiştir.. Mehmet

Özkan merhum tarafından Rıza Bey merhumun notları verilerek bir Malatya tarihi yazması ikinci defa teklif edildiğinde, sert bir ifade ile teklifi reddettiği bilinmektedir.

Mükrimin Halil Bey merhumun, Malatya tarihine bigâne kalmadığı, yakın dostu ve müşterek mesai arkadaşı Ord. Prof. Sayın Hilmi Ziya Ülken'in bu meyandaki çalışmaları ile sabit olmuştur. Hilmi Ziya Ülken, Sayın İshak Sunguroğlu'nun "Harput Yollarında" isimli eseri ile ilgili 1 Ekim 1958 tarih ve 85 sayılı Türk Dili'nde neşredilen yazısında *"İshak Sunguroğlu kitabını yazmaya kalkmadan önce garip bir tesadüf eseri, ben de buna benzer bir meraka düşmüştüm. Yüz yıl önce Nizip Savaşı sırasında ordunun iki yıl Malatya'da kışlaması yüzünden şehir halkı evini barkını bırakıp, yaylakta kalmaya mecbur olmuş, ordu çekildikten sonra da harap olmuş evlerini tamire güçleri yetmediği için yaylakta yerleşmişler, bu yüzden Eski Malatya boşalmaya başlamış, yavaş yavaş halk bahçelik olan yeni Malatya'ya taşınmış. Bu iki şehrin yer değiştirmesinde beni ilgilendiren mühim bir içtimai morfoloji olayı idi. Hele transhumance ile yaşayan yarı göçebe bölgelerde bu olay daha açıktır. İlk defa Malatya'da 1838'de bu olay ile karşılaştım"* demektedir.

Malatya tarihi ile ilgili bir takım yazılar, mahalli basında ve okul mecmualarında çıkmışsa da ehemmiyete haiz değildir. Honigmann'ın İslam Ansiklopedisinde verdiği bilgiler, Prof. Ali Tanoğlu'nun Türkiye Coğrafya Dergisinde neşredilen Malatya civarında Coğrafi Müşahedeler başlıklı yazısı, Nazmi Sevgen'in ise, Anadolu Kaleleri isimli eserindeki Malatya Kalesi bahsi, Malatya tarihi üzerindeki çalışmaların en kıymetli olanlarıdır (Gayret Gazetesi 06.06.1964).

HEKİM HANI-TAŞHAN

Malatya İlinin Hekimhan ilçe merkezinde, ilçeye ismini vermekle meşhur olan tarihi bir handır. Tamamen silme taştan yapılmış olup, oldukça güzeldir. İyi muhafaza edilmiştir. Az bir para ile restorasyonu yapılabilir. Batı duvarı, kuzey duvarı, güney duvarı ve iç avluya bakan duvarların kaplama taşları durmaktadır. Doğuya bakan duvarın kaplama taşları yoktur. Sonradan dökülmüş olma ihtimali mevcut olup olmakla beraber, bu kısma isabet eden ve bugün tamamıyla yıkılmış ve ortadan kalkmış komşu bir bina sebebiyle de konmamış olabilir.

Han iki bölümden ibarettir. Birinci bölüm, yani ilk yapılan bölümün giriş kapısı üzerinde 62X112 cm. büyüklüğünde Ermenice, Arapça ve Süryanice yazılmış bir kitabe vardır. Kitabenin sonu Ermenice, ortası Arapça ve sağ tarafı Süryanicedir. Arapça metnin okunuşu şöyledir:

- 1- Fi eyyamı devlet-üs-sultan-üs alem-ül muazzam şahlaşah-ül eazam
- 2- Malik-ür-rikab-ül-ümem seyyd-üs-selatin-ül alem Hüsrev-üs servar
- 3- Ül-azam kâmelehü ve ilâ izz-üd-dünya ve ed-din gıyas-ül islam ve
- 4- İ-müslimin tac-ül mulük ve s-selatin-ül şan-ı sil Selçuk ebu
- 5- İ-feth Keykavüs bin Keyhüsrev bin Kılıçarslan haza
- 6- İ-mü'minin e'azallahü ansarahu emare bi emaret-ü haza
- 7- İ-han-ül mübarek el abdizzaif al-muhtac ilâ rahmetullah-ü
- 8- Teale Ebu Salim Ebu'l Hasan el-Şammas el-Hekim el-Malati fi tarih min şuhur sittemie aşaretü hamsetü

Kitabenin Arapça olarak verilen tarihi 615h. (1218m.) dir. Kitabede ismi geçen Sultan Anadolu Selçuk Sultanı I. İzzeddin Keykavüs'dür. II.Kılıçarslan'ın torunu, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur.

Tahta çıkmadan evvel, Malatya Valisi olarak vazife görmüş, Sadreddin Konevi'nin babası Mecdüddin İshak tarafından yetiştirilmiştir. Kısa süren saltanatı esnasında elinden geleni yapmış, memleketin her tarafını imar ederek, devrinin bir refah devri haline sokmuştur. Anadolu birliğinin sağlanmasında büyük rol oynamış, veliahtı ve kardeşi Alâeddin Keykubat'a mamur ve müreffeh bir devlet bırakmıştır. 1219 senesi aralık ayında 35 yaşlarında iken vefat etmiştir.

Hanın hamisi Ebu Salim bin Ebu-i Hasan el-Şammas el Hekim el Malati, devrinin meşhur doktorlarından. Malatyalı Ab'ul Faraç, 1890'da Beyrut'ta basılan Arapça "Tarih-i Matasar-i

Düvel” isimli eserinin 144. Sayfasında “İşte bu zamanlarda meşhur hekimlerden Ebu salim el-Nasrani el Yakubi el Malati Ebu Kerabe adındaki şahıs Selçuk Sultanı Alâeddin Keykubat’a hizmet etmiştir.” şeklindedir.

Kitabenin Ermenice ve Süryanice kısmı, Arapça metni teyid eder mahiyettedir. Birinde Ermenice tarih verilmiş, diğerinde Süryani senesi yazılmıştır. “Atalarının ruhunu şad etmek ve mevcudun duasını kazanmak” gayesi ile yaptırıldığı hususlar hem Ermenice, hem de Süryanice metinde yer almaktadır.

İç avluyu da içine alan ikinci kısmın kitabesi, Malatya-Sivas şosesi ile Köprülü Mehmet Camii arasındaki yola bakan giriş kapısı üzerindedir. 55X120 cm. büyüklüğündeki kitabe Selçuk celisi hatları ile yazılmış üç satırdan ibarettir. Kitabenin asıl mühim kısmını teşkil eden üçüncü satır, tamamıyla bozulmuş ve okunamayacak hale gelmiştir. Birkaç yerinden kırılan kitabenin metni şöyledir:

- 1- Emare bina haz-el han mübarek (?) fi eyyamı devlet
- 2- Üs-sultan-ül muazzam izzüdünya ve din ebül fesh
- 3- 3(Alaüddin ?)

Not: Süryani Kadim Metropolit Merhum M.H.Dolapünü’nün 9 ve 23 Nisan 1969 tarihli mektupları.

Biz, bu kitabenin büyük bir ihtimalle Alâeddin Keykubat devrine ait olduğu kanaatindeyiz.

Bazı eserlerde bu hanın 1228 yılında yaptırılmış olduğu şeklindeki malumat bu kitabeye dayansa gerekir.

Han üzerindeki üçüncü kitabe, Osmanlılara ait bir tamir kitabesidir. Kapalı kısmın iç avluya açılan kapı hücre kemerinin solundaki (doğusunda) dükkan kemeri ile bahsedilen hücre kemerinin müşterek kolunu üzerindedir. 58X32 cm’lik ve üç satırlık bir kitabedir. Metni aşağıdadır.

- 1- Hazu ribatun atik sümmüye bi-hanül hekim-el Muammer Mehmet Paşa
- 2- El vezir fi eyyamı devlet-üs sultan ibni sultan
- 3- Es-Sultan Mehmet Han bin İbrahim Han fi sare 1071 Muharrem

1071 h. Senesinin Muharrem ayı 1660 senesinin Eylül aylarına isabet etmektedir.

Bu da IV. Mehmet’in (Avcı Sultan Mehmet)saltanat yıllarına rastlar. Bu sırada Köprülü Mehmet Paşa da sadrazamdır.

Hekimhan, 140 derece kuzey-doğu istikametinde olup, 62X33 metrelik derinliğine bir mekân arz etmektedir. Bu hanın ve Köprülü Mehmet Paşa Cami’nin inşaatında kullanılan taşların Zorbahan Dağından ve Saracık mevkiinden getirildiği söylenmektedir. Kuzey duvarı kapısız kısmın ortasındaki holün kemer kubbesinin yüksekliğini örtecek şekilde kenardan ortaya doğru tedricen yükselterek, tam ortada ayrı bir köşe yaparak üçgenimsi bir şekil almıştır. Bu kısmın eni 23 metreye düşmüştür. Tam olarak büyüklüğü 35,50X23 metredir. Üstü kapalıdır. Bir bedesteni andırmaktadır.

Giriş kapısından kuzey çevre duvarına kadar kapı hücrelerinden daha genişçe üstü kapalı bir hol ve bu holün sağ ve solun da birbirini karşılayan altışardan on iki adet de büyük dükkan vardır. Burası üç nefe ayrılmıştır. Nefyan neflerden daha yüksek ve daha genişçedir. Yan neflerin dükkân hücrelerini ayıran sivil kemerlerin ayakları hizasında orta nefin beşik tonozunu taşıyan kaburga kemerler vardır. Bu kemerlerin ayakları da hücre kemer ayaklarını ortalamakta ve sütun başlığı haline getirilmiş yalancı başlıkcıklar üzerine oturtulmuş bulunmaktadır.

Yan odaları birbirinden ayıran sivri kemer, orta nefin beşik tonozunu taşıyan kaburga kemerleri ise, yuvarlaktır. Bütün kemerler muntazam yontulmuş taştan yapılmasına rağmen, duvarların üst kısmı muntazam olmayan taşlarla örülmüştür. Tonozlar halindeki örtü sisteminin inşasında moloz taş kullanılmış, bu taşlar, kireç ve kum karışımı gibi bir gharçla birbirine kaynaştırılmıştır. Bu harca Haranani adı verilmektedir. Bu tip harcın o asır bütün Anadolu inşaatlarında yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Tonozların üst kısmı tamamen

toprakla doldurulmuş ve dam şekline sokulmuştur. Tanoz kaburga çıkıntıların arasındaki boşlukların arası, toprak yükün ağırlığı hafifletmek için, küçük kubbelerle takviye edilmiş olabilir.

Birinci bölümün giriş kapısı, Ermenice-Arapça-Süryanice yazılı kitabenin üzerinde bulunduğu kapıdır. Büyücek olan kapının etrafı, kabartma sarakla çevrilmiştir. Son ilavelerin ve ikinci kısmın yapılışı esnasında bu sarak yeni inşaatın altında kalarak kapatılmıştır. Bu, iç avluyu teşkil eden sathın bu kapalı kısma ilaveten sonradan yapıldığının başlıca delilidir. İç avluya açılan ve Malatya-Sivas şosesi ile Köprülü Mehmet Paşa Camisi arasında kalan yola bakan, ikinci bölümün giriş kapısının da etrafında aynı tip sarakın mevcut oluşu, ilave inşaatın da hemen hemen aynı asra ait olduğu intibasını vermektedir. Kapıları karşılayan geçiş hollerinin üzerindeki kemer ve tonozlar bitişigindekilerden daha yüksektir. İnşaatta kullanılan kemerle iki merkezli sivri kemer tipindedir. Plan genel olarak diğer Sultan Han planlarına benzemektedir. Ortada karemsi bir avlu ve etrafında sıralanan odalar. Hanın içi avlusuna giriş sağlayan kapı, bugün kapatılmış durumdadır. Yan taraftaki hücrelerden ikisinin dış duvarları yıkılarak avludan geçiş sağlanmıştır. Asıl potal dışarıya taşkıncadır. Avluya giriş bir hol vasıtasıyla olur.

Selçuklular zamanında yaptırılan bu han, Osmanlılar zamanında da önemini mhafaza etmiş, Köprülü Mehmet Paşa tarafından, bitişiginde bir hamam ve biraz ilerisine de bir cami yaptırılmıştır. Yine bu inşaatların yapıldığı devrede Muammer Muhammet Paşa tarafından, han da tamir ettirilmiştir.

Hanın işçiliği biraz kabacadır. nBelli başlı bir tezyinatı da yoktur. Ölçüler arasındaki oran, normal olarak kemerlerin zarafetini ve güzel görünmesini sağlamıştır. Avluya bakan duvarların en üst sıradaki taşları çıkık vaziyette olup süvük saçak vazifesi gördürülmek istenilmiş. Kapalı kısmın damında ve yan kenarlara gelen duvar üzerinde büyük taş çötenler var (Görüş Gazetesi 19.07.1974).

BEDESTEN

Eski Darende kasabasında, camisiz minarelerin bulunduğu mevkidedir. Kuzey-Güney yönünde gelişen bu yapı dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu, kuzey ve güneye açılan üç giriş kapısı vardır. Bu kapıların hiçbirinde de inşaatın tarihini ve banisini aydınlatacak bir kitabe ve herhangi bir emre yoktur.

39X12,75 metre büyüklüğündeki bina iki kısımdan ibarettir. Güneydeki kısmın batı duvarı 2 metre kadar dışarı taşmış, kuzey kısma nazaran 2 metrelik bir çıkıntı yapmıştır. Yani güneyindeki birinci kısım, ikinci kısımdan 2 metre daha geniştir.

Güneye bakan duvar muntazam sıralı taştan yapılmıştır. Bu taşların kenarları biraz muntazamca işlenmiş, orta kısımları, hafif kabaca yontulmuş ve öyle bırakılmıştır. Bu duvar üzerindeki kapı takriben duvarı ortalar gibidir. Fakat tamamen ortalamış değildir. İki merkezli ve biraz basık sivri kemerli olan kapı hücresinin kemer ve kemer ayak taşları duvarı dış yüzeyinden biraz içerlekçedir. Dış duvar yüzeyi ile iç kemer yüzeyi arasındaki mesafe farkı tezyinatlı yalancı ve küçük kemerler vasıtasıyla sağlanmıştır. Kemer ayakları hizasında tek sıra olan bu sütunlar kemer kaval hizasına gelince çift sıra halini almaktadır. Dış kemerin üzeri mukarnas tezyinatlıdır. İç kemerin içi ise dikdörtgenlere ayrılmış, bu dikdörtgenlerin içine pulmetler (yonca yaprağı) izlenerek doldurulmuştur. Bunlar kemer başlıkları hizasına kadar bu şekilde devam etmekte, kemer ayaklarındaki dikdörtgenlerin içi boş bırakılmış bulunmaktadır.

Diğer giriş kapıları dışarıya taşmış vaziyettedir. İki yanında da beşik tonozlarla örtülü mekânlar yer almaktadır. Yapı üç nef ayrılmış olup, geniş olan güney kısmın yan nefleri karşılıklı olarak kemerlerle altı hücreye ayrılmıştır. Bu yan neflerin üzeri beşik tonozlu olup ortadakinin üstü yıkılmıştır.

Güney kısmından kuzey ikinci kısma geçiş, sivri kemerli bir ara kapı vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu arada da karşılıklı olmak üzere dokuzlu iki sıra on sekiz hücre bulunmaktadır. Doğuya isabet eden dokuz hücre batıdakilerden daha büyükçedir. Bu kısım da beşik tonozlarla örtülmüştür. Ve bazı yerleri yıkılmıştır. Bu bölümün iki giriş kapısı vardır. Bu

kapılardan biri doğuya, birisi de kuzeye açılmaktadır. Cephe muntazam kesme taştan yapılmış, diğer taraflarda ise kaba yontulmuş taşlar kullanılmıştır (Görüş Gazetesi 14.08.1974).

MALATYA ŞER'İYE SİCİL DEFTERLERİ

Şer'ie Sicil Defterleri Şer'ie Mahkemelerince verilen kararların toplu olarak yazıldığı defterlerdir. Şu anda da kültür tarihimizin en önemli ana kaynaklarından birisi olmak vasfını taşımaktadırlar.

İslam Hukuku'nun tatbikat mercilerinin başında gelen Şer'ie Mahkemelerinin kuruluş tarihleri çok öncelere kadar gitmektedir. İslam Devletleri'nin tümünde bu mahkemeler kurulmuş, devletlerin inkırazına kadar da çalışmalarını devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprakları üzerinde kurulduğu için, o devletin bir devamı ve vasisi durumundadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında etkinliğini kaybetmeye yüz tutmuş olan Şer'ie Mahkemeleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile eski etkinliğini kazanmış, bu etkinlik 8 Nisan 1924 tarihli kanunla Şer'ie Mahkemelerinin kaldırılıp görevlerinin Asliye Hukuk Mahkemelerine devredildiği günlere kadar sürmüştür.

İşte Şer'ie sicilleri bu mahkemelerce verilen kararları muhtevidir. Defterlerdeki kayıtlar, genel olarak iki bölümde özetlenebilir.

Bunlardan birincisi, her çeşit dava zabıtları ile bugünkü Asliye Hukuk Mahkemelerinin görev sahası içinde bulunan mukaveleler, satışlar, kefaletler, borçlanmalar, miras işleri vs; ikincisi ise, başta padişahlar olmak üzere üst makamlardan beylerbeyine, sancak beylerine, kadılara, mütesellimlere, dizdarlara vs'ye yazılan ferman, berat, divan tezkeresi, mektup vs gibi resmi mahiyetteki emir ve yazıların kopyalarını ihtiva etmektedir.

Yukarıda genel olarak mahiyeti bildirilen bu kayıtlar, kültür ve folklorumuzun araştırılmasında ilk başvurulması icap eden ana kaynaklar olduğu halde ihmal edilmiştir, edilmektedir.

O zamanki adı Maarif Vekâleti olan Milli Eğitim Bakanlığının 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı emirleriyle en yakın müzelere kaldırılması istenilen Şer'ie Sicilleri, emre uyularak yakın illerdeki müzelere gönderilmiştir. Malatya Şer'ie Sicilleri ise Adana Müzesine nakledilmiş, resmi bütün kayıtlara göre bu müzede olması icap ederken, her ne hikmetse kayıplara karışmıştır.

“Malatya ve Civarı Tarihi” üzerindeki araştırmalarım dolayısıyla Malatya Şer'ie Sicillerine el atmam, Malatya Valiliği'ne verdiğim 26 Haziran 1968 tarihli dilekçe ile başladı. Bu dilekçeye menfi ya da müspet bir cevap alamayınca 7 Ekim 1968 tarihli ikinci bir dilekçe ile müracaatımı yeniledim. Bu dilekçem Milli Eğitim Müdürlüğü, Kültür İşleri Bölümünün 16 Ekim 1968 tarih ve 02/1570 sayılı yazıları ile verilen cevapta “1924 tarihinde kaldırılan Şer'ie Mahkemelerinin Asliye Hukuk Mahkemelerine devredilmiş evrakı meyanındaki Şer'ie Mahkemeleri Sicil Defterlerinin büyük bir kısmı 1941 ve bunu takip eden yıllarda müzelere nakledilmiştir. Şer'ie sicilleri hakkında fazla bilgi alabilmek için ilimiz Asliye Hukuk Mahkemesi Hâkimliğine müracaatta bulunmanız gerektiği hususu dilekçenize cevaben tebliğ olunur” denilmekte idi. 16 Kasım 1968 tarihine bu yazıdan da bahsederek, Malatya Asliye Hukuk Hâkimliğine müracaat ettim. Malatya Şer'ie Sicil Kayıt Defterlerinin halen nerede muhafaza edildiğinin sıhhatli olarak bildirilmesini istedim.

Asliye Hukuk Mahkemesinin Cumhuriyet Savcılığı kanalı ile gönderdiği 07.12.1968 tarih ve 63 sayılı yazı ile “Bu defterlerin Malatya Adliye Dairesi Ayniyat Muhasibi Hikmet Çakmak'ın yanında bulunduğu” tebliğ edildi.

Bu tebligat üzerine merhum Hikmet Çakmak ile görüşüp nezaretindeki defterleri inceledik.

Yüksek Hâkimler Kurulu Birinci Bölüm Başkanlığı'nın 25.02.1967 tarih ve 4 sayılı matbu yazıları ile:

“Adliye mahkemelerinde bulunan ve 1924 tarihinde görevleri sona ermiş bulunan Şer'ie Mahkemeleri'ne ait sicillerin, 1909 (h.1327) yılına kadar olanların, Milli Eğitim Bakanlığı'nın isteği üzerine 18 Temmuz 1940 gün ve 125/33 sayılı genelge uyarınca mahkemeler tarafında

müzelere intikal ettirilmiş olduğu, Adalet Bakanlığı'nın 25.01. 1967 gün ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün 1494 sayılı yazılarında belirtilmiştir. 1909 yılından sonraki döneme ait Şer'îye Mahkemeleri Sicil kayıtlarının müzelere intikalinin sağlanması konusunda, Milli Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında yapılan yazışmalar sonunda, görüş birliğine varıldığı, kurula gönderilen evrakın incelenmesinden anlaşılmıştır.

Sözü geçen Şer'îye Mahkeme Sicillerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Şer'îye Sicillerini arşivlerden bulup tespit edecek elamanların, adalet teşkilatında çok az bulunduğu göz önünde tutularak bu konuda aşağıdaki esaslar dâhilinde işlem yapılması uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

Bu itibarla genelgenin alındığında, ayniyat işlerinde görevli bulunan sorumlularca:

Mahkeme arşiv, depo veya kitaplıklarında bulunması muhtemel, eski harflerle yazılı defter ve kitaplarla bunlara benzer belgelerin bir tarafa ayrılması, talimatı verilmekte, bu talimata uygun olarak toplanmış defterler de bir arada bulunmakta idi. Sonradan Malatya Müzesine devredilmiş olan bu defterlerin listesi aşağıdadır.

Sıra No:1 Defterin Cinsi: Şer'îye Hüccetlerine Mahsus Zabıt Ceridesi. Tarihi: 9 Rcep 335'den 11 Şevval 340'a kadar. (1 Mayıs 1917'den 7 Haziran 1922)

Sıra No:2 Defterin Cinsi: Şer'îye Mahkemesi Zabıt Ceridesi. Tarihi: 5 Muharrem 295'den 3 Muharrem 300'e kadar (9 Ocak 1878'den 14 Kasım 1882)

Sıra No:3 Defterin Cinsi: Şer'îye Mahkemesi İlam Defteri. Tarihi: Rebiyülevvel 307'den Şaban 310'a kadar)

Sıra No: 4 Defterin Cinsi: Hüccet-i Şer'îye Zabıt Defteri. Tarihi: 7 Cemaziyülevvel 336'dan Zilhicce 337'ye kadar (18 Şubat 1918'den 3 Eylül 1919)

Sıra No: 5 Defterin Cinsi: Sicil-i İlamat-ı Şer'îye. Tarihi: 1336'dan 1337'ye kadar (1918-1919)

Sıra No: 6 Defterin Cinsi: Sicil-i İlamat-ı Şer'îye. Tarihi: 1326'dan 1329'a kadar (1908-1911)

Sıra No: 7 Defterin Cinsi: Hüccet-i Şer'îye Sicil Defteri. Tarihi: Zilkade 332'den Ramazan 337'ye kadar (Eylül 1914'den Mayıs 1919)

Sıra No: 8 Defterin Cinsi: Sicil-i Şer'îye. Tarihi: 11 Şevval 339'dan 17 Şevval 341'e kadar. (18 Haziran 1921'den 2 Haziran 1923)

Sıra No: 9 Defterin Cinsi: İlamat-ı Şer'îye Sicil Defteri. Tarihi:1318'den 1319'a kadar. (1897/98'den 1901/1902)

Malatya Adliye Dairesi Ayniyat Muhasipliği nezdinde, Şer'îye Mahkemeleri ile ilgili başka herhangi bir şey yoktu.

İl dâhilindeki araştırmalarımın yukarıdaki neticeyi vermesinden sonra, ilk iş olarak Sivas, Kayseri ve Adana müze müdürlüklerine müracaatta bulundum. Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'ne dilekçeler verdim.

Milli Eğitim Bakanı adına Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Hikmet Gürçay'ın imzaladığı 22 Ocak 1969 tarih ve 476.2-0388 sayılı yazıda "Malatya il ve ilçelerine ait Şer'îye Mahkeme Sicilleri Adana Müzesinde muhafaza olunmaktadır." Denilmekte idi. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'nün 3 Şubat 1969 tarih ve 3048 sayılı yazısında da "Malatya Şer'îye Mahkemelerine ait sicil kayıt defterleri Adana Müzesi'ne devredilmiş olup orada muhafaza edilmektedir. Bilgi edinilmesi rica olunur." Denilmek suretiyle aynı husus belirtilmiştir. Aynı dairenin 4 Mart 1969 tarih e 5892 sayılı yazıları ile de "1924 yılında görevi sona eren Malatya Şer'îye Mahkemelerine ait kayıt ve sicillerinden 1909 yılına kadar olanları 1945 yılında Adana Müzesi'ne devredilmiş olup, 1909 yılından sonrakileri hakkında Milli Eğitim Bakanlığımız arasında varılan anlaşmaya göre, ilgili müzenin uzmanları tarafından yapılacak inceleme ve tasnif sonucunda müze için lüzumlu olanların seçilerek mezkûr müzeye

nakli gerekmektedir.” Şeklindeki mütemmim malumat verilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, Malatya Adliye Dairesi Ayniyat Muhasipliği nezdindeki 9 adet defter, bilahare kurulan Malatya Müzesine intikal etmiştir.

15 Ocak 1969 tarihli dilekçemize cevaben gönderilen, “ilimiz ve ilçelerin Şer’i Mahkeme Sicillerinin ilimiz müzesi arşivlerinde korunmakta olduğu” şeklindeki Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü yazısı dikkatimizi çekmiş, tek bir harfin manayı tamamen değiştireceği hususu göz önüne alınarak yaptığımız ikinci müracaatta “04.02.1969 tarih ve 600/3019 sayılı yazımızda da bildirildiği gibi Şer’iye Mahkemelerine ait bilgi yalnızca ilimiz ve ilçelerine aittir. Malatya iline ait herhangi bir kayıt yoktur.” Cevabı verilmiş, bu suretle Malatya Şer’iye Sicillerinin Sivas Müzesinde olmadığı hususu kesinlik kazanmıştır.

Kayseri Müzesi Müdürlüğü’nün 24.01.1969 tarih ve 29 sayılı yazıları da “Müdürlüğümüzde mevcut Şer’i Mahkeme Sicilleri üzerinde yapılan genel çalışmalarımızda Malatya ile ilgili olana rastlanmamıştır. Bilgilerinizi rica ederim” şeklindedir.

Neşredilmiş ve edilmemiş bütün kaynaklar ile ilgili bakanlıkların resmi yazıları Malatya Şer’iye Sicillerinin Adana Müzesine nakledilmiş olduğunu göstermektedir.

Adana Milli Eğitim Müdürlüğü kanalıyla yaptığımız ilk müracaatta, Adana Müzesi Müdürlüğü’nün 05 Aralık 1968 tarih ve 358 sayılı cevabi yazıları “Milli Eğitim Müdürlüğümüz kanalı ile müzemize intikal eden 16 Kasım 1968 tarihli yazınızdaki mezkûr Şer’i Sicillerden Arapgir’e ait 161-164, Besni’ye ait 173-203, Adıyaman’a ait 236-283 numaralı defterlerde kayıtlı olup 1281-1340 tarihlerini taşımaktadır. Bilgilerinize sunarım.” şeklindedir.

İlgili bakanlıkların yukarıda tarih ve numarası verilen kesin ifadeli yazıları karşısında, Adana Müze Müdürlüğü’nün bu cevabi yazısı tatmin edici bulunmamış, bu defa Adana Valiliği kanalıyla ikinci müracaat yapılmıştır.

Adana Valiliği durumu Adana Müze Müdürlüğü’ne iletmış, Adana Müze Müdürlüğü’nün “Bu husus tekrar gözden geçirilerek, müzemizdeki Şer’i Sicil kayıt defterinde Malatya iline ait yalnız Arapgir, Besni ve Adıyaman’a ait defterlerin mevcut olduğu bir defa daha tespit edilmiştir. Malatya ilinin merkez ilçesi ile diğer ilçelerine ait herhangi bir defter müdürlüğümüzde mevcut değildir.” şeklindeki yazıları, Adana Milli Eğitim Müdürlüğü’nün 21 Mayıs 1969 tarih ve 470/20199 sayılı yazıları ile tarafıma bildirilmiştir.

Bu yazının fotokopisini ekleyerek 27 Haziran 1969 tarihli dilekçe ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne tekrar müracaat ettim. 4 Temmuz 1969 tarih ve 476.2.4741 sayılı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün cevabi yazısı aşağıdadır.

“22 Ocak 1969 gün ve 476.2.388 sayılı yazımızda da belirtildiği gibi Malatya il ve ilçelerine ait Şer’i Mahkeme Sicilleri Adana Müzesinde muhafaza olunmaktadır.

Yazınız eki olarak gönderilen Adana Müzesi Müdürlüğü yazısı fotokopisinde yalnız Malatya ilinin Arapgir, Besni İlçelerine ait Şer’i Mahkeme Sicillerinin müzelerinde bulunduğu diğer ilçelere ait olanlarının müzelerine intikal etmediği sarahaten açıklanmıştır.

Kayıtlarımıza göre Malatya ilininki başka müzeye gönderilmediğine göre yapılacak başka bir işlem bulunmadığı hususunda bilgi edinilmesini rica ederim.”

Yukarıdaki yazının son paragrafı üzerinde dikkatle durulması icap edecek mahiyettedir. En yetkili bir dairenin aczini, bundan daha iyi ifade edebilecek bir cümle bulmak mümkün değildir.

1968 tarihinden önce Adana’da ikamet eden ve Darende Tarihi üzerinde araştırma yaptığını söyleyen ve bir ara Darende’de dava vekilliği yapan Mevlit Erden, Darende Tarihi üzerindeki çalışmaları sırasında Malatya Şer’iye Sicil defterlerinden bir kaçını gördüğünü söylemektedir.

Resmi kayıtlara göre Adana Müzesi’ndeki Şer’iye kayıtlarının yazılı olduğu defter sayısı 424’dür. Bugünkü mevcutla bu rakam arasındaki farklılık Malatya Şer’iye Defteri’nin durumunu kısmen de olsa izan eder kanaatindeyiz.

Ankara’da bir kitapçada bulunan 1657-58 ve 1716 ile 1720 yıllarını kapsayan iki adet Malatya Şer’iye Sicil Defteri bu bakımdan ayrı bir değer taşımaktadır. Şu anda ele geçirilen ilk defterlerdir. İnönü Üniversitesi Rektörlüğünce satın alınmış ve İnönü Üniversitesi’ne mal edilmiştir (Görüş Gazetesi 18 Şubat 1984).

2.1.3. Cumhuriyet Dönemi Yaşananlar ile İlgili Yazıları

MALATYA (İsmi ve Kuruluşu)

İlkçağ Anadolu tarihinin en eski ve en büyük yerleşme merkezlerinden birisi olan Malatya'nın ilk defa, Orduzu/Bahçebaşı kasabasındaki Arslantepe üzerinde kurulmuş olduğu söylenilmektedir.

Arslantepe'de kazı yaptıran "Societe des Etudes Hittides et Asianique" isimli kuruluşun kazı heyeti başkanı L. Delaporte, Hitit'lere ait bu şehrin bilinen ilk ismini Maldıya (=Maldija) olarak tesbit etmiştir. Bu isim, Hitit'lere ait yazılı belgelerde, çivi yazısı ile yazılmıştır (1).

Asur ve Urartu'lara ait kitabelerde Melid, Melidi, Meliddu, Miliddu, Milidya, Melidia şeklinde geçen ismin, şimdiki Eskimalatya'nın bulunduğu yere kurulan Roma'ya bağlı şehre Melita ve Melitene şeklini alarak intikal ettiği görülmektedir.

Hitit hiyeroglifinde şehir ismi, bir öküz başı ve dana ayağı ile ifade edilmiştir.(2)

Ermeni'lerin Melteni/Melden, Arap'ların Maltin dedikleri şehre Acem'lerin Asbozan/Asbuzu; Yunanlı'ların ise, Rakabe/Rakibe/Rakbe dediğini Evliya Çelebi yazmaktadır.

Şehre isim olan kelimelerin gerek mana ve gerekse şehre isim olarak verilme nedenleri değişik şekillerde yorumlanmaktadır. Ekrem Yalçinkaya, -tarih-deMeliten diye şöhret bulan şehir isminin, bu muntıkada yaşayan Melet denilen bir kavimden alındığını ve bunların yaşadığı muntika manasına gelen Meletye ve buradaki ses uyumunu temin maksadiyle de Malatya şeklini aldığını-iddia etmektedir (3).

Edip Yavuz, Ekrem Yalçinkaya'nın iddiasını destekler bilgiler vererek Milit, Militen, Melet, Meldi şeklinde adlandırılan oymak isminin Malatya'ya verilen isimler olduğunu belirtmektedir (4).

Rıza Çavdarlı merhum; Malaka, Malata, Maltka, Metinine, Milidia, Melidia isimlerini tesbit etmiş; ismin mana ve menşei hakkında, herhangi bir fikir ileri sürmemiştir (5).

Evliya Çelebi, “Bu şehre acemler Aspozan derler. Türkmenler, Mal-Atiye, araplar Malatya derler. Çünkü bu şehrin ilk banisi Yunus Nebi ümmetinden Rakibe nam kayser olub badehu sonradan Aspoz nam kızı mamur etmiştir. ... Şehir ayanı şehrimizin ismi Mal-Atiye'dir. Çünkü Dahme-i Efrasyab burada bulunduğundan Efrasiyab'a Mal-Atiye yani -Mal geliyor- demişler. Ama defter-i padişahide Malatya yazılıdır," demekte, ismin konulma sebebini izaha çalışmaktadır (6).

Plinius, Eskimalatya'daki şehrin kuruluşunu meşhur Semiramis'e atfetmekte, kurulan şehre verilen Melita ismini ise, kadim şehrin isminin bekasına şahit saymaktadır.

H. Bossert, Malatya'daki Hitit Devleti'nin son yıllarında, M.Ö. 725 de, Şehir ve devlet isminin Kommanu ve daha sonra da Kummuhu şeklinde değişmiş olduğunu kayıt ve tesbit etmektedir (7).

Şehrin İlk isimlerinden olan Militta'yi Asur'un Militta ilahesine bağlayanlar da vardır. Yine Hitit dilinin gramer özelliklerini göz önüne alarak Malli-ta isminin ne şekilde meydana geldiğini başka türlü izah edenler de vardır (8).

İslam Ansiklopedisi'nin Malatya bahsinde, "Kadim Maldıya ile bugünkü Malatya arasında, 30 asırdan fazla bir müddet içinde, şehrin isminin gerçekten aynı kalmış olduğu anlaşılar. Çok eski olan bu ismin menşei ve manası meçhul kalmakta, yalnız daha Hitit tesisleri arasında Malazia ve Malita gibi isimlere raslanıldığı dikkate çarpmaktadır." (9) denilmektedir.

Prof. Ali Tanoğlu merhum, her yerleşme yerinin bir adı ve bu adın tayin ve tesbitinde rol oynayan amilleri belirtip izah ettikten sonra, "Bizim Malatya'mız Romalı'ların Melita'sı, Hitit'lerin Maldija'sıdır." (10) demektedir ve izahatına Malatya isminin tarihi tekemmülünü misal olarak göstermektedir.

Yukarıda anlatılanlar dikkatle tetkik edilirse, şehir isminin mana ve menşei hakkındaki fikirlerin birbirisiyle çeliştiği görülür. Hitit diline ait sözlüklerde, şehre isim olmuş kelimenin veya kelimelerden birkaçının manasına raslamak mümkündür. Bu meyanda, şehrin ilk isimlerinden olan Melit/Milit kelimesinin bal; Melites/Milites kelimesinin tatlılaşmak; Meliddus/Miliddus/Maliddus kelimesinin tatlı, anlamını taşıdıkları görülür. Evliya Çelebi'nin, "Rubu meskûnda naziri bulunmaz" diye methettiği beyaz balının, lâtif ve tatlı havasının Malatya isminin mana ve menşesinde oynadığı rol dikkati çeker özelliktedir (11). Bu, ismin, Malatya'ya sahip olduğu güzel havasından, nefis suyundan ve beyaz ve tatlı balından dolayı verildiği (12); şehre isim olan kelimenin, Hititçe -bal- manasına gelen -Melit-ten müştak olduğunu da ilk defa B. Hrozny ileri sürmüştür (13).

Şehre Hitit'lerin Melitaş, Asurlu'ların Miliddu, Yunanlı'ların Melitene dediklerini, J. Garstang'dan naklen Abdülkadir İnan yazmaktadır (14).

Malatya'nın kuruluşu hakkında da çeşitli fikirler ileri sürülmektedir. Kuruluşla ilgili iddia, tahmin ve rivayetlerin de dikkatle incelenmesi icabetmektedir.

Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Malatya'yı konu edinen yayınlara bakılırsa:

- 1- Malatya, Asur/Babil kraliçesi Semiramis tarafından kurulmuştur.
- 2- Malatya, efsanevî Türk Hakanı Afrasyab tarafından kurulmuştur
- 3- Malatya, Sümerler tarafından kurulmuştur.
- 4- Malatya, Hititler tarafından kurulmuştur.
- 5- Malatya, Asurlar tarafından kurulmuştur.
- 6- Malatya, Hazreti Yunus Aleyhislâm'ın irşadı ile imana gelen Rakabe nam kayser ve onun kızı Aspoz tarafından kurulmuştur...
- 7- Malatya, hicret-i seniyye-i nebeviyeden mukaddem yunanilerden Matyos nam meşhurun eser-i imareti olup bu Matyos tarafından kurulmuştur.

gibi iddiaların ortaya atıldığı görülür.

Asur/Babil kraliçesi Semiramis'in yaşayıp yaşamadığı halen kat'i olarak tesbit edilmiş değildir. Semiramis'in yaşamış olduğunu kabul edenler, MÖ. 1148 yılında, kocası Ninos'un ölümü üzerine tahta geçtiğini ve mücadeleli geçen bir hayattan sonra, M.Ö. 1106 yılında öldürüldüğünü (15) veya Asur kralı Şamsi Adad V (824-810)'in karısı olduğunu, kocası öldüğünde, küçük olan oğlu Adad Nirari III (810-782) adına naip olarak beş yıl kadar hüküm sürdüğünü ve asıl adının Samuramat olduğunu yazmaktadırlar (16).

Semiramis'in yaşadığını ve Malatya'yı kurduğunu kabul edersek, şehrin en erken M.Ö. 1148-1106 yılları arasında kurulmuş olması icabeder ki; mevcut ilmi vesikalar, bu durumu tamamiyle tekzip eder mahiyettedir.

Malatya'nın Afrasyab/=Alp-Ertonga tarafından kurulmuş olduğu rivayeti de tamamen yersiz ve mesnetsizdir. Afrasyab'ın M.Ö. 625 yılında, İran'daki Med kralı Keyaksar tarafından öldürüldüğünün bilinmesi, bu rivayetin de doğruluk ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Şehrin, Evliya Çelebi'nin bahsettiği, Yunus Nebi ümmetinden Rakabe isimli kayserin kızı Aspoz tarafından kurulmuş olması da mümkün değildir. Hazreti Yunus'un Asurlu'ları ikaz ve irşad için gönderilmiş olduğu göz önüne alınırsa, Rakabe'nin Asurlu veya Musul havalisindeki Subari'lerden olması icabeder. Hazreti Yunus'un M.Ö. VII. yüzyılda yaşamış oluşu, tarihi olaylara uygun düşmektedir. Bu durumda, yukardaki iddia da geçerliliğini yitirmektedir.

Geriye, Malatya'nın Sümer'ler, Hitit'ler veya Asurlu'lar tarafından kurulmuş olması gibi üç ihtimal kalmaktadır.

Asur ve Asur'a ait bulunan belgeler incelendiğinde, Malatya'nın bir Asur şehri olmaktan ziyade Asur'a hasım veya metbu şehirlerden birisi olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Malatya'yı Sümer'lerin kurduğu iddiası da tetkike değer özelliktedir. Rıza Çavdarlı, "Şu halde şehrin ilk kurucusu Sümerliler dedğimiz bu Turani halktır." demektedir ve şehrin, M.Ö. 4500 ile 4000 yılları arasında, Sümer li'lerin Mezopotamya'ya inmeden önce kurduklarını söylemektedir. İlkçağların Anadolu'sunu anlatan eserler incelenirse, dini ve kültürel bazı tesirlerin dışında Sümer'lerin Anadolu ile herhangi bir ilişkilerinin olmadığı hakikati görülür.

İlk Hitit devletinin kuruluşunu ve Anadolu'daki vahdetin başlangıcını, tarihçiler M.Ö. XIX. yüzyıl olarak kabul etmektedirler. Hatta -nisbi kronolojik- sistem ile bu tarihin M.Ö. 1800 yılı olduğunu kabul edenler bile vardır. Hitit devletinin bu tarihte kurulduğunu kabul edersek, Malatya'nın Hitit'lerden de önce kurulmuş olduğu meydana çıkar.

Şehrin, hicretten evvel, Yunani'lerden Matyos isimli meşhur birisi tarafından kurulmuş olduğu iddiası da pek geçerli bir iddia değildir.

Bu durum karşısında, yeni belgeler elde edilinceye kadar, Malatya'nın Anadolu'nun ilk sakinleri tarafından kurulduğunu, Asur Ticaret Kolonileri devrinde geliştiğini; Hitit'ler tarafından da genişletilerek, büyük bir site haline getirildiğini kabul etmek icabeder.

Ord. Prof. Ali Tanoğlu merhum, "Malatya havzası pek eskiden beri meskûn bir bölgedir. Eskimalatya, Romalıların Melitene yahut Melita'sı, Malatya havzasının en eski şehri değildir. Eskimalatya'dan evvel Malatya havzasının merkezi olarak Asur vesikalarında adı, Milidia, Melid, Melidi ve en son şekli Meliddu görülen Hitit'lerin Malatya'sı Maldija vardır ki Hitit şehirlerinin genel olarak daha eski zamanlarda, neolitik devrinden kalma iskân noktaları yerinde kuruldukları kabul edildiğine göre, Hititler Malatya'sının daha eski bir Malatya yerinde kurulmuş olması mümkündür." (17) şeklindeki cümleleri ile Malatya'nın Hitit'lerden daha önce kurulmuş olma ihtimalinden bahsetmektedir.

Bu ihtimal, şehrin Hititler tarafından kurulmuş olduğu şeklindeki iddialardan daha kuvvetlidir ve daha esaslı mantıki delillere dayanmaktadır.

KAYNAKLAR:

(1) : Louis Delaporte : "ARSLANTEPE -La porte de Lions-" Paris-1940, Sh. 3 (2) : Besim Darkot : "İSLAM ANSİKLOPEDİSİ"-MALATYA- maddesi. C. 7, Sı. 228 (3) : Ekrem Yalçınkaya : "MUHTASAR MALATYA TARİH VE COĞRAFYASI", ist. 1940 Sh. 3 (4) : Edip Yavuz : "TARİH BOYUNCA TÜRK KAVİMLERİ", Ankara-1968, Sh. 68-72 (5) : Rıza Çavdarlı : "MALATYA TARİHİ", Fırat Gazetesi, 8.Mayıs.1945 tarih ve 1152 sayılı gazetede 4 no'lu tefrika. (6) : Helmuth Th. Bossert : "MALATYA HEYKELTRAŞLIK ESERLERİNİN KRONOLOJİSİNE DAİR", Felsefe Arşivi, İstanbul-1947, Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 115 (7) : Evliya Çelebi : "SEYAHATNAME", İstanbul-1314 r. Cilt IV, Sh. 7 (8) : Emin Bilgiç : "KAPADOKYA TABLETLERİNE GÖRE ANADOLU KAVİMLERİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR", Ankara Üniversitesi DTCFD. si, Ankara-1943, Fasikül 1. (9) : Besim Darkot : Aynı Eser. Sh. 227/1 (10) : Ord. Prof. Ali Tanoğlu : "İSKAN COĞRAFYASI", Türkiyat Mecmuası, İstanbul-1954, Cilt XI, S. 10 (11) : Celâl Yalvaç : "MALATYA'NIN İSMİ", Görüş Gazetesi, 12.12.1982, sayı 3 ve 9 (12) : Hüseyin ÇOLAK : "MALATYA", Malatya-1967 (13) : Firuzan KINAL : "ESKİ ANADOLU TARİHİ", Ankara-1962, Sh. 240 (14) : Abdulkadir İnan : "FUAT KÖPRÜLÜ VE YUSUF ZİYA MÜNAKAŞALARI", Türk Kültürü, Sayı 41, Sh. 971 (15) : Esat URAS : "TARİHTE ERMENİLER VE ERMENİ MESELESİ", Ankara-1950, s32 (16) : İsmail Erünsal, "MEYDAN LAROUSSE" -ASUR- , Cilt I, Sh./756/1 (17) : Ali Tanoğlu : "MALATYA DOLAYLARINDA COĞRAFİ GEZİLER", -TÜRK COĞRAFYA DERGİSİ-, Nisan-1943, Sh. 202 (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-ismi-ve-kurulusu>).

MALATYA KONAKLARI VE BEŞKONAKLAR

Beşkonaklar, Saray Mahallesi'nin Sinema Caddesi üzerinde, tipik Malatya konaklarının yapım özelliklerini taşıyan, biri birine yapışık beş konaktan ibaret bir yapı manzumesidir. 1900'lü yılların başlarından itibaren inşa edildikleri bilinmektedir.

Geleneksel Malatya Konakları, genelde iki katlı olup kendilerine ait özel bir yapı üslubuna sahiptirler. Bu yapılarda zemin kat değişik hizmetler için, vereceği hizmete uygun özelliklere sahip bölümlerden meydana gelmiştir. Sokak kapıları çift kanatlıdır. Üst kısmında genelde demirle kapatılmış ışık penceresi yer almaktadır. Kapı girişi, genelde bina cephesini ortalamaktadır. Girişten sonra "Aralık" tabir edilen orta hol, genelde, arka bahçe avlusuna kadar devam eder. Aralık'ın sağ ve solunda "Zahirelik" denilen kiler ile "Hızna" adı verilen mutfak; "Kışdamı" denilen büyük bir oda yer almaktadır.

Üst kata ahşap bir merdiven ile çıkılır. Bu merdivenin yeri ve konumu binanın planına ve büyüklüğüne göre değişim gösterir. Merdiven, üst katın –Sofa-’sına çıkar. Oturma ve misafir odaları ile diğer müstemilat bu sofanın etrafında yer alır. Eskiden "Selamlık" ve "Haremlik" olarak kullanılan bu katta ihtiyaca uygun odalar yer almaktadır. Haremlik kadın ve çocuklar, Selamlık ailenin büyüğü ve erkekler tarafından kullanılır. Bu ikilik zaman içinde terkedilmiştir.

Ön cephedeki odalar üç adettir. Çıkartma'lar bu üç odanın planlanmasına uygunluk gösterecek şekilde dizayn edilebilmektedir. Ya orta oda yan odalardan 80-100 cm. kadar öne çıkarılmakta veya yan odalar öne çıkarılarak aradaki boşluk balkon haline getirilmektedir.

Beşkonaklar'da bu iki şeklin başarılı tatbik ve örneği açıkça görülmektedir. Yine Malatya konaklarının tipik üslup özelliklerini bu yapılarda görmek mümkündür. Çıkartma bingileri, giriş kapısı, pencereler, kapı üst pencere demir parmaklıkları, çatı saçak altı duvar birleşimi özel bir tarzda olup, diğer şehirlerimizdeki konak yapımından daha farklıdır.

Alt kat pencereleri kantarmalı/Devriyeli bir yapım tekniğine uygundur ve üst kat pencerelerinden farklıdır. Kış damlarında ve genellikle dışarıdaki münasip bir yerde davlumbazlı ocaklar yer almaktadır. Bu ocakların yan taraflarında takalar vardır. Kilerlerde "Misandere", oturma odalarında pencere önlerine rastlayan "Makat" lar vardır. Genellikle kilerde "Kapyeri" denilen dolabımsı raflar, yine odaların münasip yerlerinde dolaplar ve raflar yer almaktadır.

Beşkonaklar'da kısaca belirtilen bu yapım özelliklerinin tümüne rastlamak ve bunları görmek. Zamanın yaşam şartlarını değiştirmesi, bu binalarda yeni yaşam şartlarına uygun tadilatların yapılmasına sebep olmuş, binalar ilk yapım özelliklerinden bazısını kaybetmiştir (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-konaklari-ve-beskonaklar>).

"BİZ GİDİYORUZ SİZ DE GELİN"

Maraş'tan Malatya'ya Feryat, Mütareke Yıllarında Ayıntap, Maraş ve Malatya

Birinci Cihan Harbi sonrası imzalanan Mondoros Mütarekesi ile Türkiye en karanlık günlerinden birinin içine sürüklenmiştir. Bu mütarekenin yanlış uygulanmasının sebep olduğu haksız işgaller, Türk Milli Mücadelesi'nin ana sebeplerinden birisi olmuş, işgal edilen yerlerde yapılan zulüm arşe çıkmıştır. Bu zulme uğrayan şehirlerimizin başında da sonradan Gaziantep ismini alan, Ayıntap şehrimiz gelmektedir.

Bu yazıda Gaziantep, Maraş ve Urfa şehirlerimizin işgal kuvvetlerine karşı yaptıkları şanlı direnişin teferruatına girecek değiliz. Bu, ayrı ve geniş bir yazı konusu olacak kadar muazzam bir olaydır. Şimdilik üzerinde durmak istediğimiz husus, bu mücadele sırasındaki komşu illerimizin dayanışma içine girmeleri ve bu dayanışmadaki Malatya'mızın göstermiş olduğu, titizlik ve cömertliktir.

Malatya'nın mütareke yılları ile Kurtuluş Savaşı sırasındaki durumu kalın bir sis perdesi ile örtülmüş görünümündedir. Elimizdeki bazı belgelerin peyderpey okunması, bu sis perdesini yavaş yavaş aralamaya başlamıştır. 7.Kanun-i evvel.336 (7 Aralık 1920) tarihinde Maraş Heyet-i Merkeziyesi'nden Faik imzasıyla Malatya Mutasarrıflığı'na çekilen tel bir feryadın, şahane bir şekilde ifade edilmiş örneğidir. *Emekli öğretmen Araştırmacı-Yazar Hüseyin Çolak* Bey tarafından okunan ve transkripize edilen telin metni aşağıdadır:

"Malatya Mutasarrıflığına, Ayıntabın sekiz aydan beri bütün islamiyetin imhası siyasetini takip eden Fransızların akur-âne (kudurmuşcasına) hücumuna cehennem esâ(?) top ve mitralyöz bombalarına göğüs geren yiğitlerini metanetle dünyanın mazhar-ı takdiri olan muhadderat (örtülü, namuslu kadınları) malum yavruları hariçle bütün irtibatı kesilmiş olduğu halde son hayatını yaşıyor. Biz bu islâm kardaşlarımızın yalnız olmasına tahammül edemeyerek fevc-a-fevc (bölük bölük/akın akın) evlatlarımızla Ayıntab'a gidiyoruz. Ve beraberce topraklara bilerek feda-ı cana azmettik. Maraş, Ayıntab gibi iki islam, iki evlâd ve karındaşlarını (zı) kaybetmek istemiyorsanız ihzar buyurulduğu gibi aldığımız binbeşyüz fedakâr kardaşları Allah ve Peygamber rızası için sür'atle bize yetiştiriniz, birlikte savaşalım. Ayıntab'daki müslüman kardaşlarımızı kurtaralım. 7.Kanun-i evvel.36 (7.Aralık.1920) Maraş Heyet-i Merkeziyesi Faik "Yukarda metni verilen tel, gereği için Belediye Riyaseti'ne havele edilmiş; Meclis-i İdare Azaları, Ayan-ı Belde ve Eşraf huzurunda müzakere ile neticelendirilmiştir.

Malatya Misyonundan Kâhta Kuvâ-yi Milliye Kumandanı Hacı Bedir Ağa'nın Birecik (Ş.Urfa'nın kazası) mahreçli 9.11.336 (9.Kasım.1920) tarihli olması muhtemel -Raporumsu-telgrafi elimizdedir. Yer ve mıntika adlarından dolayı sağlıklı bir şekilde okunması tamamlanamamış olan bu telgrafta, Ayıntab'daki çarpışmalar hakkında bilgi verilmektedir. Çarpışmalar esnasında mitralyöz çavuşu şehit olan ve kendisi de yaralı olarak tedavi için Birecik'de bulunan Hacı Bedir Ağa, bu raporumsu telgrafında bazı olumsuzlukları şikayetimsi bir şekilde dile getirmektedir.

Yine, *Harran Bidayet Mahkemesi Sabık Azası*'ndan Rizeli Ali Rıza Efendi'nin Malatya Mutasarrıflığı'na verdiği 7.Mart.337 (7-Mart.1921) tarihli iki sayfalık dilekçesi oldukça önemlidir. Ayıntab/Antep'den Malatya'ya gelen yüzlerce Antepli Muhacir arasında bulunan Ali Rıza Efendi 'nin görev talebinde bulunduğu bu dilekçede Antep'in Fransızlar tarafından kuşatılması, Antepli'lerin ve komşu il ahalisinin bu kuşatmanın kaldırılması için verdikleri şerefli mücadeleye veciz bir şekilde anlatılmaktadır. Rize, Hopa ve Gaziantep tarihine ışık tutan bu belge, Malatya'nın Mütareke yılları ile Kurtuluş Savaşı'ndaki durum ve tutumuna da işaret etmekte, büyük bir katkıda bulunmaktadır.

Konu ile ilgili belgeler tamamlandığında Gaziantep Müdafaası, Malatya ve Malatyalı'ların bu müdafaaya yaptıkları yardımlar geniş bir şekilde ortaya konulacaktır.

Ali Rıza Efendi'nin, *"Ayıntab'dan ... beş para ianeye muhtaç olarak başımızdaki çarşıfa, arkamızdaki paltoya kadar yok pahasına satmak suretiyle düşe kalka yaya yürüyerek tam elli yedi günde güç hal ile buraya(Malatya'ya) kadar gelebildiğimizi"* demek suretiyle anlatmaya çalıştığı durum, günün vehametini açıkça ortaya koymakta, Maraş'dan çekilen telgrafın haklılığını ispatlamaktadır (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/biz-gidiyoruz-siz-de-gelin>)

VİLAYET KONAĞI'NIN YERİ NASIL SEÇİLDİ, NASIL YAPILDI?

Malatya'nın en güzel binalarından birisi olan, bugünlerde büyük çaplı bir restorasyon için geçici süre hizmete kapatılacak olan Vilayet Konağı 70 yıl önce inşaatı ikmal edilerek, 1 Eylül 1941 Pazartesi günü yapılan görkemli bir açılış törenini müteakip hizmete girmiştir.

1934'den sonra yapılması düşünülen bir hükümet konağının yer seçiminin yapılması bile uzun zaman almış; uzun süren tereddütlerden sonra, binanın bugünkü yerine yapılmasına karar verilmiştir.

Hükümet konağının yapımı ile ilgili haberlere 1935 senesi ortalarında rastlanılmaktadır. 24 Temmuz 1935 tarihli Fırat Gazetesi'nin birinci sayfasında neşredilen "YENİ HÜKÜMET KONAĞI NEREYE KURULACAK" başlıklı yazıda, "Finans Bakanlığı yerin hükümet konağının yapısı için defterdarlığa (8.000) liralık bir yapı tahsisatı yollamıştır. Yeni hükümet konağının şuraya veya buraya yapılmak üzere olduğuna dair şehirde türlü ve çeşitli yayıntılar dolaşmaktadır. Fakat bunlardan hiç birisi gerçek değildir. Yeni konağın nereye kurulacağı, şehrin bayındırlık planının yapılmasına bağlı bir meseledir. Bundan ötürü plan gelinceye kadar yapıya başlanmayacaktır."denilmektedir.

11 Eylül 1935 tarihli Fırat Gazetesi'nde ise, "ŞEHİR MECLİSİ TOPLANİYOR" başlığı altında, "Bir parçası gelen yeni şehir planı ve hükümet kurağının yapılma yeri konuşulmak üzere üyelerden çokluğun isteği üzerinde şehir meclisi 16.09.1935 Pazartesi günü toplantı yapacaktır. Toplantıda yeni plana dair görüşmeler ve incelemeler olacaktır." şeklinde, bir kısmı gelen yeni şehir imar planı üzerinde incelemeler yapılacağı ve hükümet konağının yerinin tespit edileceği haberi verilmektedir.

Bu toplantı yapılmış, planda hükümet konağı yeri olarak gösterilen yer beğenilmediğinden, - *Hükümet kurağının şehrin bugünkü durumuna göre daha yakın bir yere kurulması yolunda bakanlıktan istekte bulunma*- kararı alınmıştır.

Şehir Meclisi'nin, Semih Bey tarafından hazırlanan Malatya imar planı üzerindeki bu değişiklik isteği ilgili bakanlığa bildirilmiş; merhum İsmet İnönü'nün yardımcıları ile gerekli tadilatı, "Malatya şehir planının ağırlık merkezini hükümet konağının yeri meselesi teşkil etmektedir. Nüfusu kalabalık olmayan bir şehir için bu sorun oldukça önemlidir. Hükümet konağını rastgele bir yere kaldırmak, kaldırılacak yerin yakınındaki arsa ve bahçelere yeni bir değer vermek demektir. Çünkü hükümet şehrin ana merkezindeki uzaklaştığı vakit burada çalışacak memurların çoğu, kurağa yakın yerlerde eve edinmek isteyeceklerdir. Bu durum oradaki ev kiralarının artması neticesini doğuracaktır. Kiralar artınca yeni evler yapılmak istenecek. Bu ise arsaların da nispeten bir suretle yükselmesiyle sonuçlanacaktır. Hâlbuki şimdiki hükümet konağının çevresinde mevcut değerler vardır. Bundan ötürü, yeni hükümet kurağının eskisinin pek yakınındaki alanda yapılmasını teklif etmekteyim. Bu teklifi yaparken göz önünde tuttuğum en önemli nokta, esasen pek dağınık olan şehrin mümkün olduğu kadar toplu hale getirilmesidir" şeklinde izaha çalışılmıştır.

Semih Bey tarafından başta Çukurdere (Sıtmapınarı civarı) olmak üzere gösterilen üç hükümet konağı yapım yeri, Jansen tarafından uygun görülmemiş; valiliğe gönderdiği mektupta, "Bu teklifin diğer bir iyiliği de İlbay ve Şarbaylık binalarının yeni yapılacak bir kısımda olmakla beraber, şimdiki şehir merkezine uzakta kalmamasıdır. Bu bina gurubu öyle tanzim olunmuştur ki bunun geniş bir alan üzerinden Yeni Cami'den görmek mümkündür. Bu şekilde şimdiki eski şehir merkezi ile urbantık iyi bir bağlantı vücuda getirilmiştir" demekle, binaların şimdiki yerlerine işaret etmiştir.

Prof. Jansen, mahalli incelemelerden sonra bir rapor tanzim etmiş, bu raporu devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye takdimle onayına sunmuştur.

Tadil edilen yeni imar planının şehir meclisince onaylanması, 13 Ocak 1936 Pazartesi günü toplantıda olmuştur. 26 kişilik Şehir Meclisi'nin 20 üyesinin katıldığı bu toplantıda, yeni yapılacak hükümet konağının yeri ile ilgili tartışmalar çıkmıştır. Vali İbrahim Ethem Akıncı'nın ve Mebus Osman Taner'in katıldığı bu toplantı, saat 14.30'da, Belediye Reisi Tevfik Temelli'nin konuşması ile başlamıştır. Tevfik Temelli, toplantının konusunu anlattıktan sonra, "Mimar Bay Semih Malatya'yı ciddi ve derin bir ilgi ile incelemiş, çok iyi gören bir gözle ve bir Malatyalının şehir için düşündüğünden daha üstün bir isabetle güzel bir plan yapmıştır. Bay Semih'in şehrimiz için gösterdiği ilgi ve fedakârlığa huzurunuzda teşekkürü bir borç bilirim. Yalnız bu plandaki hükümet konağının yeri üzerinde çeşitli dilekler oldu. Büyük başbakanımız işi incelemesi için uzman Profesör Jansen'i şehrimize gönderdiler. Jansen, yaptığı incelemelerin sonucu olarak şimdiki hükümet konağının yanı başında bir yer teklif etmektedir. Ancak burası çukur bir yerdir ve su yuvasıdır. Aynı zamanda istidlâki çok pahalıya mal olacak bir sahadır. Bu bakımdan yeni hükümet binasının doğumevinin hemen yanı başında ve yolun güneyine düşen sahada yapılması şehir için hem güzellik, hem tasarruf noktasından çok yerinde olacaktır. Bay Semih'in yaptığı planı bu suretle tadilen kabul etmenizi rica ederim" diyerek hükümet konağının şimdiki Parlak Pasajı ile eski Tekel Baş Müdürlüğü binalarının bulunduğu saha üzerinde yapılması ricasında bulunmuştur.

Üyelerden Kemal Evliyaoğlu, bu konuşmaya karşılık, "Jansen'in teklifini aynen kabul etmeliyiz. Bay Semih'in planı mütehassıs bir heyet tarafından incelenmeli ve kurul bir raporla tenvir edilmelidir. Şarbay'ın dediği gibi Jansen'in gösterdiği yer bataklıkta hükümet kurağını bunun 50-100 metre sağına veya soluna almak pekâlâ mümkündür" şeklinde konuşmuştur.

Avukat Hüsni Bey merhum ise, Jansen'in bir yabancı Semih Bey'in Türk olduğunu belirterek, -Semih Bey'in teklifinin kabule şayan olduğunu söylemiş, konuşmasını "Türk bilgisine saygı göstermeliyiz" cümlesi ile noktalamıştır.

Hüsni Bey'in konuşmasını, üyelerden Mustafa Saltürk (Saltoğlu) cevaplandırmış, "Jansen mütehasşis bir profesördür. Ve aynı zamanda yüce başbakanın buyruğuyla gelmiştir. Tanınmış bir âlimin görüşüne hürmet bir borçtur" demiştir.

Yapılan konuşmaları cevaplandırmak isteyen Belediye Reisi Tevfik Temelli, "İşin iyice aydınlanmadığını anlıyorum. Mesele şudur: Hem yerinde bir yapı yapmak, hem de uraya fayda temin etmek ve şehri bayındırlığa kavuşturmaktır. Şimdiki hükümet kurağı ile Hamikoğlu Hanı arasındaki sahaya modern yapılarla yeni bir çarşı kurulabilir. Bu uray ve şehir için çok kazançlı olacaktır. Jansen'in teklifi kesin bir teklif değildir. Bir düşüncedir" demiş, izahat vermek ve anlaşabilmek için celseye ara vermiştir.

Celse arasında Vali İbrahim Ethem Akıncı ile Mebus Osman Taner Bey'ler görüşlerini özel olarak belirtmişler, hükümet konağının yerini tespitte ısrar edilmesinin çeşitli mahzurlar doğuracağını izahla bütün fikirlere hürmet edilmesini istemişler, "ileri sürülen makul ve kabul edilebilecek esbab-ı mucibeye dayansın" demişlerdir.

Celse açıldığında, Reis Tevfik Temelli, "Celseyi açıyorum, iş tavazzuh etmiştir. Hükümet konağının doğumevi yanındaki bahçeye yapılmasının kabulünü reye koyuyorum" demiş ve teklifi oya sunulmuştur. Reis tarafından yapılan bu teklif oylanmış, iştirak eden 20 üyeden 10'u kabul, 10'u da ret oyu vermiştir. Reis kabul oyu verenler tarafından bulunduğundan oyu iki kabul edilmiş; hükümet konağının, Tevfik Temelli'nin evi karşısındaki arsaya yapılması kararlaştırılmıştır. Bu karara usulsüzlük yönünden Avukat Hüsni Bey tarafından itiraz edilmiş, yapılan uzun müzakerelerden sonra: "planda inceleme yapan Profesör Jansen'in İsmet Paşa caddesi üzerinde yaptığı tadil yeniden incelenerek ve Hükümet Konağı, doğumevi ile Hamikoğlu Hanı arasındaki alanda ve yolun güneyinde yapılacaktır" şeklinde müphem bir karara varılmıştır.

Bu karardan sonra Hükümet Konağının yapılması kesinleşmiş, yeri tam belirlenmemiş olmasına rağmen, 2 Mart 1936 tarihli Fırat Gazetesi'nde, Malatya Defterdarlığı'nın 7.996 lira 62 kuruş keşif bedelli Hükümet Konağının temel atma ilanı çıkmıştır. 19/03/1936 günü yapılması icap eden ihaleye talip çıkmadığından ihale 06/04/1936 tarihine bırakılmış, bilahare keşif bedeli yükseltilerek bu tarih 14/04/1936 olarak tespit edilmiştir.

14 Nisan 1936 tarihli Fırat Gazetesi'ndeki "Hükümet Konağı Nereye Yapılıyor?" başlıklı yazıda, şehrimizin bayındırlığı ve gerek yeni yapılacak hükümet, belediye ve fabrika kurağları hakkında Şarbay Tevfik Temelli ile görüştük. Şarbay bu hususta şu izahatı veriyor:

"Yapılacak olan hükümet konağı evvelce şehir meclisi kararıyla tespit edildiği veçhile Hamikoğlu Hanı ile Doğumevi arasına kurulacaktır. Belediye binasına gelince: planı alınmıştır. On beş gün zarfında münakaşaya konulacaktır. Bu plan Türkiye'deki belediyeler binasının modern bir binası olacaktır, şehir planında bu hususta başbakanın görüşlerini inzimam etmek suretiyle onaylanmış, Ankara İmar Direktörlüğü buna göre planı tashih ettikten sonra Bayındırlık Bakanlığı şehircilik heyeti fenniyesince tasdik edilerek 20 güne kadar geleceğini tahmin ediyorum. Plan geldikten sonra bayındırlık hususundaki yürüyüşlerimiz başlayacaktır. Belediye binası ise 860 metre murabı genişliğinde bir sahayı ihtiva edecektir" diyen Tevfik Temelli ile yapılan görüşme anlatılmaktadır.

Burada dikkati çeken husus, temel atma ihalesi o gün yapılacak olan Hükümet Konağı yerinin halen kati olarak tespit edilmiş olmayışdır.

29 Nisan 1936 günü yapılan ihalede, Yıkılhan ocağından getirilecek 5211.72 metre mikâp moloz taş ihalesinin, 12.631.64 lira keşif bedeli üzerinde %17 tenzilat teklif Fuat Fırat, Mehmet Mazıcıoğlu ve Bay Kamil üzerinde kaldığı görülmektedir. Resmî kurağların yeri bu ihaleden sonra kati olarak tespit edilebilmiştir. Bu haber, 22 Mayıs 1936 tarihli Fırat Gazetesi'nde, "Resmî Kurağların yeri evvelki gün tespit edilmiştir" Başlığı altında verilmiştir. Bu haber aynen şöyledir:

“Ankara’da gelen bayındırlık paftasında sarımıza yapılacak Hükümet ve Uray Kurağlarının yerleri aşağı yukarı belli idiye de toprak üzerinde kesin olarak tespit edilmemişti.

Evvelki gün ilbayımız Ethem Akıncı’nın huzurlarıyla bu önemli iş Devlet Demiryolları Sivas-Malatya-Erzurum inşaat yar direktörü Ferdi, Bayındırlık spektörlerinden Besim, Malatya-Çetinkaya demiryol direktörü Ali, Malatya Bayındırlık direktörlüğü fen işyari Sabri taraflarından tespit edilmiştir.

Hükümet Kurağı, Hamikoğlu Hanı’nın yanında duran arabaların arka tarafından; Uray Kurağı, Hükümet avlusundan jandarmaların son günlerde yaptıkları bahçe yerinde; inhisarlar kurağı doğumevinin yola muvazi doğusunda, bankalar da inhisarlar kurağının karşı cephesinde yapılacaktır.

İsmet Paşa Caddesi ise Nasuhi yolu ile birleşen yerden itibaren bir kavis ile İsa oğullarına ait otelin yanından geçen ambarlar sokağından çeşme hizasından Şire Pazarına çıkacaktır.”

28 Mayıs 1936 tarihli Fırat Gazetesi’ndeki “Yeni Yapılacak Hükümet Konağı” ile ilgili haber ise, “Şehrimize yapılacak yeni hükümet konağı için 1936 bütçesinden de 30.000 lira tahsisat ayrıldığı haber alınmıştır, inşaat dört senede ikmal edilmiş bulunacaktır” şeklindedir.

Özel idare ve Belediye’nin yapacağı istimlâkler için seçilen hakem heyetlerinin tespitinden sonra başlayan istimlâkler büyük bir süratle yürütülmüş, 1936 yılı Haziran ayı başında, Hükümet Konağı ile Belediye binasının yapılmasına karar verilen yerler üzerindeki 90 kapı han, ambar, dükkân ve evlerin yıkımına geçilmiştir. Bu ara Yeni Cami’nin etrafındaki bir kısım dükkânlarla, Fırat İlkokulu’nun dışarı çıkan balkonu yıktırılmış, camiye ait eski umumi helâların yerine asri helâlar yapımına başlanılmıştır. Hükümet Konağının ve Belediye Binasının yapılacağı yerlerin tespitini müteakip inşaatla ilgili ihale ilanları sık sık gazetelerde yer almıştır. Bu ilanlara göre hükümet binasının temel inşaatı keşif bedeli 20.000 liradır.

Temelin inşası esnasında eşilen yerlerden su çıkması üzerine yeni ihtilaflar doğmuş, bir kısım kimseler, tespit edilen yerlere bu binaların yapılmasının mahzurlu olduğunu söyleyerek hükümet ve belediye binalarının yeniden tespit edilecek yerlere yapılmasını ileri sürmüşlerdir. Belediye Reisince de benimsenen bu görüş üzerine inşaatlar durdurulmuş; belediye reisi Tevfik Temelli ile başmühendis Necmettin Akyol, durumu Nafia Vekâletine izah etmek üzere Ankara’ya gitmişlerdir.

İkinci görüşte olanlar ise, masrafa bakılmaksızın bu yerlerdeki temellerin tahkim edilerek inşaatı devamın mümkün olduğunu savunmuşlardır. Zafer, ikinci görüş sahiplerinin olmuştur.

Hükümet Konağı için istimlâki kararlaştırılan Mehmet oğlu Mustafa, Bekir kızı Zeytun, Battal oğlu Tevfik, Kölükzade Emine vs., Hacı Eyüb oğlu Abdullah, Mehmet oğlu Ziver, Ali kızı Hup vs. ye ait 7 parça yer için tespit edilen istimlâk bedeli ise 32.997.52 liradır. Ek temel inşaatı için 22.794.59 lira keşif bedeli hesaplanan hükümet konağının bodrum kat kâgir ve betonarme iskelet ikmal inşaatının keşif bedeli ise 32.997.52 liradır.

1941 senesi başından itibaren bitmeye yüz tutan Hükümet Konağı inşaatını, Şubat ayı içinde, doğu vilayetlerindeki gezisinde dönen, Reiscumhur İsmet İnönü gezmişler, noksanların acilen tamamlanarak inşaatın bitirilmesini emretmişlerdir. Aynı senenin Nisan ayında, bina etrafındaki enkazların kaldırılması ve park yerinin tanzimi belediyece yaptırılmıştır.

27 Haziran 1941 tarihli Fırat Gazetesi’nde, “İki sene evvel inşaatına başlanılmış olan hükümet konağının inşaatı ikmal edilmek üzere bulunmaktadır. Cumhuriyet hükümetinin yarattığı büyük eserlerden birisi olan hükümet konağı, bütün dağınık bulunan devairi istiab edecek büyüklük ve mükemmeliyettedir. Şehrimizi süsleyen bu muazzam binaya Temmuz ayı içinde bütün devairin nakletmesi takarrür etmiş olduğundan yakında açılış merasiminin yapılacağı haber alınmıştır” denilmektedir.

Aynı gazetenin 25 Temmuz 1941 tarihli nüshasında ise, “İnşası ikmal edilmiş bulunan şehrimiz Hükümet Konağı’nın muvakkat kabulü için Ankara’da bir heyetin geleceği haber alınmıştır. Bu heyetin binayı kabulünden sonra bütün devair yeni binaya taşınacaklardır. Her türlü tesisatı

ikmal edilmiş olan Hükümet Konağı, Bez ve İplik fabrikasından sonra, Cumhuriyetin şehrimizde yarattığı en muhteşem ve modern bir eserdir” haberi ve değerlendirmesi vardır.

1 Eylül 1941 Pazartesi günü yapılan bir merasimle hizmete açılan hükümet konağının açılışını bildiren gazete kupürü, “ Hükümet Konağı Merasimle Açıldı” başlığını taşımaktadır. Bu haber, “inşaattı ikmal bulunan hükümet konağının kuşat resmi dün (1 Eylül 1941 Pazartesi) kalabalık bir kitle huzurunda icra edilmiş, sayın valimiz kısa bir söylevi müteakip kordelâyı kesmiştir. Dağınık halde bulunan dairelerin dünden itibaren yeni binaya nakline başlanılmıştır” şeklindedir.

Vali İbrahim Ethem Akıncı zamanında temeli atılan binanın açılışını yapmak, Vali Fahri Özen’e nasip olmuş; açılış esnasındaki halk adına yapılan konuşmayı da eşraftan Kasım Bulun (Hacıhaliloğlu) merhum yapmıştır. Uzun süre hizmet veren ve halen de vermekte olan Hükümet Konağı’nın üzerinde zamanla bazı tadilatlar ve ilaveler yapılmış, Kutlu Aktaş’ın valiliği sırasında boyatılmak suretiyle rengi değiştirilmiş, 2002 yılının Kasım ayından itibaren çift kat olan orijinal pencereleri sökülerek; değiştirilmiş, dış kapıları değiştirilerek yenilenmiştir. Hükümet Konağı’nın büyük çaplı restorasyonu için 2011’de ihale yapılmıştır. Buradaki, Valilik makamı dâhil resmi kuruluşların, Sıtmapınarı’ndaki Halk Eğitim Merkezi’ne geçici olarak taşınacağı belirtilmiştir.

Not: Fırat Gazetesi’nde alınan yazılar, gazeteden aynen alınmış ve ifade bozukluklarına dokunulmamıştır (https://malatyahaber.com/celal-yalvac/vilayet-konagin-in-yeri-nasil-secildi-nasil-yapildi).

ATATÜRK EVİ’NİN ÖYKÜSÜ

Şu sıralar, Anıtlar Yüksek Kurulu’nun verdiği karar doğrultusunda, Malatya Valiliği ve 2. Ordu Komutanlığı tarafından başlatılan restorasyonumsu çalışmalara sahne olan Atatürk Evi, Cumhuriyet döneminin Malatya’ya bahşettiği ilk abidevi binalardan birisidir. “Türk Ocağı” binası olarak yapılmış, Türk Ocakları’nın kapatılması üzerine 1931’de Cumhuriyet Halk Fırkası’na verilmiş; 1950’li yılların başına kadar CHP tarafından Halk Evi ve parti binası olarak kullanılmıştır. Zaman zaman statüsü değiştirilerek çeşitli sahalarda (Okul eki, Halk Eğitim Merkezi) hizmet vermiş, 1981 yılında Atatürk Evi ismi altında bir nevi Atatürk Müzesi’ne çevrilmiştir.

Malatya’ya bir Türk Ocağı binası yaptırma çalışmaları, 1926 senesi Mayıs ayının ilk haftası sonlarında başlamıştır. Malatya Türk Ocağı Mümesilliği’nin Valiliğe verdiği 9 Mayıs 1926 tarih ve 15 sayılı yazılarında: “*Memleketimizde Türk Ocakları gaye ve şerefiyle mütenasib olarak yaptırılmasına teşebbüs ve malzeme-i inşaiyesi (ni) kısmen tedarik ettiğimiz Ocak binası için Orta Mekteb cenubundaki evkaf-ı gayri mülhakadan olan boş arsa en muvaffik ve münasip bir mahal görülmekle bu milli binamızın orada inşası mecburiyetinde bulunduğumuz heyetimizce takdir/kararrur ettiğinden mezkur arsanın ocağımıza istimlakine delalat ve mücade-i canab-ı Vilayet Penahilerini bilhassa istirham eylerim efendim*” denilmekte; şimdiki Milli Eğitim Müdürlüğü’nün güneyindeki ek binanın bulunduğu arsaya işaret edilmektedir.

Vilayete verilen bu dilekçe veya ikinci bir dilekçe Malatya Belediye Riyaseti’ne gönderilmiş olacak ki, Malatya Belediyesi’nin 11 Mayıs 1926 tarih ve 83 numrolu kararı ile işaret edilen arsanın istimlakine için gereken işlemlerin yapılması karar altına alınmıştır. Bu karar aynen:

“Memleketin terakki ve inkişafına yegane hadim olacak ve üç seneye garib teşekkül eden Türk Ocağı Heyeti’ne ait bir binanın mevcut olmamasından, beklenilmekte olan vatani bir çok hizmetlerin binasızlık yüzünden geri bırakılmakta olduğu cihetle şimdiye kadar hiçbir veçhile istifade temin etmeyen Kışla civarında ve Orta Mektep binasının cenub cihetinde vaki ve evkaf-ı gayri mülhakadan boş arsanın Türk Ocağı namına istimlakıyla milli bir bina işnası mezkur ocak heyeti tarafından tensib ve mahalli belediyece de muvaffik görülmüş, mahal-i mezkure İstimlak Kanunu mucibince bedel takdir etmek üzere belediyece Haşimbekzade Fuat ve Gaffar Yahya Bek’lerle Göncüzade Hüseyin ve Aboğazade Mehmet Efendiler muhammen tayin edilmiş olmakla haritasının tanzim ve icab-ı muamelenin emir ve ifasına mücade buyurulmak üzere makam-ı vilayete arzına karar verildi.” şeklindedir. Kararın altında sekiz aza ile belediye reisinin imzası vardır.

Yukardaki kararın acilen alınmasında, Valiliğin, Belediye Reisi Hasan Bek'e yazdığı 10 Mayıs 1926 tarih ve 1296/207 evrak no'lu tezkerenin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu tezkerede, *“Riyaset-i valaları tahtında zirde esamisi muharrer zevatdan mürekkeb bir inşaat komisyonunun teşkili tensib edilmiştir. Suret-i muntazamada içtimaa devam olunarak inşaatın hüsn-ü suretle idaresinin temini (ni) rica eylerim, efendim”* denilmekte ve bu komisyona seçilmiş kişilerin isimleri verilmektedir. Türk Ocağı binasının yapılması için teşkil edilen - İnşaat Komisyonu- na seçilen kişilerin ismi aşağıdadır:

Jandarma Kumandanı Süheyl Bek (Binbaşı)

- 1- Said Bek (Fırat)
- 2- Şevki Bek (Gazeteci-?-)
- 3- Talat Bek (Fırat)
- 4- İbrahim Bek (İpekçi)
- 5- Ser Mühendis Bek (İsim yok)
- 6- Kaşif Ömer Bek (Doktor)
- 7- Cahit Bek (?)
- 8- Adil Bek (Özelci)
- 9- Asım Bek
- 10- Muharrem Efendi (Barış- Avukat)
- 11- Maarif Müdürü Bek (isim yok)

Bu listeyi havi yazının altına, *“Türk Ocağı binasının inşaatı için Belediye Reisi Hasan Bek'in riyasetinde zat-ı valaları ile esamisi muharrer zevattan mürekkeb bir inşaat komisyonunun teşkili tensip edilmiştir. Suret-i muntazamada ictimai”* şerhi konulmuştur.

Kurulan komisyonların vakit geçirmeden çalışmaları başlaması, yer tesbiti ile yere fiat tesbit edecek heyetin tayini için vilayete yazılmış; valilik, 19 Mayıs 1926 tarih ve 1373/218 sayılı yazıları ile, muhammen seçilen Haşimbekzade Fuat Bek, Gaffarzade Yahya Bek, Göncüzade Hüseyin Efendi ve Aboğazade Mehmet Efendi'ye: *“Orta Mektep cenubundaki evkafa ait arsanın Türk Ocağı namına istimlakı takarrur etmiştir. Mezkur arsaya bedel takdir etmek üzere zat-ı alileriyle zirde isimleri muharrer zevatın muhammen tayinleri tensip olunmuştur. Muktezasının hemen ifası rica olunur”* şeklindeki tezkereyi belediye reisiyle kanalıyla göndermiştir.

Mezkur fiat tesbit komisyonu, vakit geçirmeden harekete geçmiş; belirtilen arsaya bin lira kıymet takdir ile hazırladığı raporu 22 Mayıs 1926 tarihinde Valiliğe sunmuştur.

Durum Vilayetce 25 Mayıs 1926 tarih ve 1442/230 nolu bir tezkere ile Evkaf Müdüriyeti'ne bildirilmiş, *“Türk Ocağı ve Belediye Heyeti'nce vaki olan teklif zami-i alileri namına vilayetce de tasvib edilmiştir. Ser mühendis Bek'le Türk Ocağı namına istimlak edilecek Orta Mektep'in cenubundaki evkafa ait arsanın hemen haritasının ikmali ile itası rica olunur.”* denilmiştir.

İşler bu yazıdan sonra çatallaşmış, Malatya Evkaf Müdüriyeti'nin 27 Mayıs 1926 tarih ve 1209/107 nolu cevabı yazıları ile çıkmaza girer gibi olmuştur. Bahis konusu bu yazıda: *“Bin lira bedel takdir ve makam-ı samilerinin de takviyesi iktiran eden mahal Orta Mektep binasının cenup cihetinde değil şarkda vaki Babüssade Ağası İsmail Ağa Vakfı'ndan olduğu ve vakf-ı mezkurun Evkaf-ı Mazbuta'dan olmayub Evkaf-ı Mülhaka'da bulunması hesabıyla makam-ı asifelerine 17 Nisan 1926 tarih ve 978/253 numrolu zeyl ile mübellağ kanunda yeni (?) evkaf-ı mazbutaya ait arazi ve arsanın muharrer bulunmasına nazaran kanun-u mezkurun Evkaf-ı Mülhakaya da şumulu olup olmadığı kestirilemediğinden husus-u mezkurun istihbar kılındığı tarih olan 6 Mayıs 1926 tarih ve 1161/32 numrolu arize ile Müdüriyet-i Umumiye'ye iş'ar kılınmış ise de şimdiye kadar civabı vürud etmediği”* denilmek suretiyle halen beklenilmekte olduğu bildirilmiştir.

Bu yazışmalardan ortaya çıkan en önemli nokta, o zamana kadar istimlak edilmesi düşünülen arsanın yanlış tarif edilmiş olmasıdır. Türk Ocağı, Belediye ve Vilayetce tarif edilen ve istimlakı istenilen arsa, şimdiki Milli Eğitim Müdürlüğü hizmet binasının ek inşaatının bulunduğu yere isabet eden arsadır. Malatya Vakıflar Müdürlüğü'nün işaret ettiği arsa ise, o zamanlar namazgah olan ve şimdiki Orduevi'nin Kanalboyu'na bakan cephesi üzerindeki bir arsadır.

Nitekim, Malatya Evkaf Müdüriyeti'nin Malatya Valiliği'nin 3 Haziran 926 tarih ve 1223/64/867 nolu yazılarına cevaben gönderdiği 7 Haziran 926 tarih ve 1232/115 nolu cevabi yazıda bu husus açıkça belirtilmiştir. Mezkur cevabi yazı aynen:

“Babüssade Ağası vakfından olan namazgahın Türk Ocağı namına Heyet-i Muhammane'ce takdir olunan bin lira bedel ile istimlakî menafî-i umumiye namına tensip ve emrolunmakta ise de vakf-ı mezkurun evkaf-ı mazbutadan olmayub mülhakadan bulunması ve mevsimî sayıdan (yaz mevsimi) memleketin salat-ı idiyede (bayram namazı) edasına mahsus yegane hayr ve sahra-ı havi sahip bulunması hesabıyla mahallî mezkurun istimlakinin muvaffik olmayacağı Müdüriyet-i Umumiye'nin 13 Şubat 926 tarih ve 20446/14 numrolu onaması ahkamından bulunması cihetiyle mezkur mahallin umuma ait yegane ve mавcudiyle iftihar olunur bir mahal olmasından na'si mahallî mezkurun terk ve ibkasıyla yine o civarda Orta Mekteb'in şimal cihetindeki kabristan arsası cihet-i vakıfıdan müzayedeye va'z edileceğine Ocak tarafından müzayedeye iştirakle mübayaa olunarak mahallî mezkure bina inşaatı muvaffik-ı maslahat görülmüş olmakla maruzat-ı acizanem nezd-i ali-i vilayet penahilerince de tasvib buyurulduğu takdirde ol veçhile ifa-i muamele olunması lüzumunun lazım gelenlere emr-ü-irade buyurulması ma'ruzdur efendim” şeklindedir.

Yazı muhteviyatı dikkatlice incelendiğinde, daha önce Türk Ocağı'nca bin lira muhammen bedelle istimlakî istenilen namazgah istimlakinden vazgeçilmesi gereği ile; orta mekteb'in şimal (kuzey)'indeki mezarlık arsasının bina yapımı için daha münasip ve muvafık görüldüğü belirtilmektedir. Bu yazıda işaret buyurulan arsa, Atatürk Evi'nin şu anda üzerinde bulunduğu arsadır.

Aynı gün, Evkaf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 12 Şubat 926 tarih ve 20446/14 nolu yazı suretini balada sunduğu 1231/114 sayılı yazılarını Vilayet'e göndermiş; yazı muhteviyatında, *“Kabristan ile mescidlere vuk'u bulan tecavüzün, men'ine dair Müdüriyet-i Umumiye'den vürud eden 13 Şubat 926 tarih ve 20436/14 numrolu sureti balada menkul emirname ahkamına tevfiğ ifa-yı muamele olunması hususunda lazım gelenlere emr ve muamele buyurulması ma'ruzdur efendim.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu yazı, vilayetce tahrirat müdürlüğüne gönderilmiş, belediyelere de tamim edilmiştir.

Malatya Evkaf Müdüriyeti'nin konu ile ilgili olarak Vilayet'e gönderdiği son yazı 8 Haziran 926 tarihini taşımakta olup, 1235/118 noludur. Bu yazıda:

“Evkaf-ı mülhakadan Babüssaade Ağası Vakfı'ndan olan Namazgah'ın Ocak namına istimlakine Heyet-i Muhummanece karar verilmiş ise de mahallî mezkurun istimlakinde sarf-ı nazar kılınarak Kışla'ya muttasıl cihetinden on metrodan fazla olmamak üzere bedel-i misil mukabilinde arsa ifrazla Ocak'a ve bakiyesine de idare-i vakfiyece bir otel inşası muvaffik-ı muammelet (?) görülmüş ve keyfiyetten bu suretle Müdüriyet-i Umumiye'ye arz ve iş'ar kılınacağı bulunmuş olduğundan maruzat-ı acizanem nezd-i ali vilayet penahiyelerine tensip buyurulduğu takdirde istimlakten sarf-ı nazar kılınarak berveçhi ma'ruz terk-i tahkiki (?) on metre mahallî bedel-i misil takdiri lüzumunun lazım gelenlere emr-ü-irade buyurulması arz olunur efendim” denilmek suretiyle arsa meselesine son nokta konulmuş bulunmaktadır.

Yukarıda zikredilen yazışmalardan sonra, Valilikce Belediye Riyaseti'ne yazılan 9 Haziran 926 tarihli tezkerede istimlak yeri belirtilerek, *“Mezkur mahale bugün muhammen bedel-i kıymet takdiriyle bil-müzakere inbası rica olunur”* denilmektedir.

Yazışma tarihleri dikkatle incelendiğinde, meseselesinin ciddiyetle ele alındığı ve zaman geçirilmeden de halli cihetine gidildiği görülmektedir. Bütün işlemler otuz-kırk gün gibi kısa süre içinde halledilmiş olacak ki, 14 Ağustos 1926 günü saat 17.00'de yapılan görkemli bir törenle binanın temeli atılmıştır. 19 Ağustos 1926 gün ve 148-14 sayılı Malatya Gazetesinde bu temel atma merasimi geniş şekilde anlatılmıştır.

Temel atma öncesi Malatya ve Havalisi Türk Ocakları Mümesili- Göz Doktoru Kaşif Ömer Bek, hamasi bir nutuk çekmiş, Nutuk'un sonunda *“Şimdi temelini atmalarını uhterem valimiz Nevzat Bek Efendi'den rica eylediğimiz Malatya Türk Ocağı binasının pek yakında hitama ermesini Malatya için hayırgah ve rehager fiillere mazhar olmasını temenni ederken bizi istiklalimize nail eden ve bu suretle böyle hayırlı tesisat için zemin ve zaman ihzar eden büyük*

Gazi'mize ve muhterem Başvekilimiz'e bilvesile tazimat-ı takdimatımızı arz ve iblağ eyleriz." demiş ve temelin atılmasını Vali Nevzat Bek'e bırakmışlardır.

Vali Nevzat Bek, *"Muhterem hanımefendiler ve beyefendiler. Bugün yüksek bir zevk ve iman ile temel taşı koyduğumuz Malatya Türk Ocağı binası Malatya'da milli rüştümüzün, milli idrak ve şuurumuzun canlı bir müessisi olacaktır. Her millet, medeniyet ve terakkiye aşık böyle içtimai müesseselerin yüksek ve nurlu kapılarından girmişlerdir... Binaenaleyh tarz-ı inşa ve şekli muhtevası itibarıyla de şehrimizin milli mabedi olacak bu binanın inşasına teşebbüs hususunda halkımızın umumiyetle gösterdikleri arzu ve iştiyaka karşı hükümet namına arzı tebrikat, takdirat ederim."* diyerek kısa bir nutuk çekmiş, ilk temel taşı konulduktan sonra da kurban kesilmiş, -hayırlı olması- için dua edilmiştir.

Temel atma merasimini müteakip, davetli kişiler karşındaki Orta Mektep binasına alınmış, Türk Ocağı tarafından soğuk şerbetler ikram edilmek suretiyle ağırlandı. Daha sonra Kaşif Ömer Bek tarafından Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'ya, Başvekil İsmet Paşa'ya ve Türk Ocakları Heyet-i Riyaset'ne tel çekilerek Türk Ocağı temelinin atıldığı bildirilmiştir.

Türk Ocakları, ikinci meşrutiyetin ilanından sonra gelişen Türkçülük hareketlerini kanaliz etmek için, 1913'de Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ziya Gökalp ve diğer Türkçü arkadaşları tarafından kurulmuş, çalışmaları ile Türk gençlerinin ve aydınlarının dikkatini çekmiştir. Çıkarttığı "Türk Yurdu" dergisiyle epeyce etkili olmuş, Türk münavevlerinin belirli bir fikri yapı etrafında kenetlenmelerini sağlamıştır. İngilizler tarafından mütareke yıllarında kapatılmış, Cumhuriyetin ilanından sonra yeniden faaliyete geçmiştir.

Malatya Türk Ocağı binasının temeli atıldığında, Türk Ocağı'nın Malatya'daki geçmişinin üç yılı geçkin bir süre olduğu bilinmektedir. Malatya ve havalisi Türk Ocakları Mümessili Dr. Kaşif Ömer Bek, Adıyaman Hastahanesi Baştatibi iken; Kahta-Hısnımanşur Ahz-ı Asker Şube Reisi'nin -Malatya Valiliği-ne gönderdiği 28 Ekim 1925 tarihli raporda fena halde eleştirilmiş, bu eleştirilerin etkisi ile olacak ki, Malatya merkeze alınmıştır.

Atatürk'ün Adana Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmadan sonra Türk Ocakları'nın akıbeti belirir gibi olmuş, 24 Mart 1931'de Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmeyi kararlaştırmış, 10 Nisan 1931'de olağanüstü toplanan Türk Ocakları Kurultayı kendisini feshederek Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılmıştır.

1927 senesi içinde bitirilen takriben 45.000.- TL'sına mal olan Malatya Türk Ocağı binası, önce Cumhuriyet Halk Fırkası hizmet binası olmuş, Halkevleri'nin kuruluşu üzerine Halkevleri'nin hizmetleri de bu binada verilmiştir. Türk Ocağı'na ait 2000 TL'sı kıymetindeki 8 tarlanın 300 TL'sına Özel İdare (*Hususî Muhasebeye*) satılarak acilen tasfiye edilmesi, Cumhuriyet Halk Partisi hizmet binası ve Halkevi statüsünün 12 Aralık 1953'de değiştirilmesi ile içindeki bütün menkullarıyla birlikte hazineye verilmesine yapılacak itirazları tamamen ortadan kaldırır bir geleneğin de kapısını açmıştır.

Halen Atatürk Evi olarak kullanılan bina, yukarıda da izah edildiği gibi, ilkden -Türk Ocağı-binası olarak yapılmıştır. Binanın planı Türk Ocakları Merkezi'nden gönderilen planlar arasında, Malatya'da kurulan bir komisyonca seçilmiş, bu seçim yapıldıktan hemen sonra da binanın inşaatına başlanılmıştır.

Binanın temelinin atılması Ankara'ya bildirilmiş; Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ile Başvekil İsmet Paşa'dan cevabi teller alınmıştır.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın teli: (Ankara-18 Ağustos 1926 tarihli)

Malatya Türk Ocağı Mümessili Doktor Kaşif Ömer Bek'e

Malatya Türk Ocağı temel atma merasiminin icrası münasebetiyle hakkımda izhar olunan hissiyata beyan-ı teşekkür eylerim, efendim.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

şeklindedir.

Başvekil İsmet Paşa'nın teli ise şöyledir:

Malatya Türk Ocağı'nın temelinin atılmasında hissettiğimiz sürur ve iftiharı ifade etmek müşküldür. Malatya Türk Ocağı'nın vatanın vasi bir mıntıkasında ilim ve hars merkezi olması büyük muradımdır. Muvaffakiyetler dilerim.

Başvekil İsmet

Türk Ocakları'nın kendisini feshettiği 10 Nisan 1931 tarihine kadar -Türk Ocağı- şubesi olarak kullanılan bina, bu tarihten sonra Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilmiş, uzun müddet parti binası ve -Halk Evi- olarak işlev görmüştür. Bu durum, Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulduğu zamana kadar devam etmiş; 1950'li yılların başında bina hazineye geçmiştir. Birkaç yıl Malatya Lisesi'nin ek binası olarak kullanılmış, Turan Emeksiz Lisesi'nin yapımından sonra da Halk Eğitim Merkezi emrine tahsis edilmiştir.

1981'de bu statüsü de değiştirilen bina, halen -ATATÜRK EVİ- olarak kullanılmaktadır.

NOT: *Belgelerin Osmanlıca orijinalleri, Hüseyin ÇOLAK tarafından okunmuştur.*

KAYNAKLAR:

- 1- MALATYA GAZETESİ: 19 Ağustos 1926 tarih, 148-14 sayı, sayfa:2
- 2- MEYDAN LAROUSSE: Halk Evleri maddesi
- 3- TÜRK YURDU: Aralık-1963, Cilt: 3, Sayfa: 68, Fasikül:7
- 4- CHP ile ilgili Bedii Kayahan'dan alınan kitabın Kronoloji bölümü
- 5- MEYDAN LAROUSSE: Cilt 3, Sayfa:96/3 ve sayfa 97/1
- 6- MEHMET ÖNDER: Atatürk'ün Yurt Gezileri Sayfa 19,
- 7- MALATYA GAZETESİ: 29 Temmuz 1926 tarih, Sayı 145-11
- 8- MALATYA GAZETESİ: 5 Ağustos 1926 tarih, sayı 146-12
- 9- MALATYA GAZETESİ: 26 Ağustos 1926, Sayı: 15-149
- 10-MALATYA GAZETESİ: 29 Temmuz 1926 tarih, sayı 145-11
- 11-BELGELER: Celal Yalvaç Arşivi'ndeki konu ile ilgili Hüseyin ÇOLAK tarafından okunan 14 adet belge ve okunuşları (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/ataturk-evinin-oykusu>).

TBMM'NİN AÇILIŞI VE MALATYA

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması ve Malatya Cephesi

Birinci Cihan Harbi sonrası Türk Siyaset Tarihi'nin en önemli dönüm noktalarından birisi de 23 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıdır.

16 Mart 1920 günü İstanbul'un fiilen işgal edilmesi ve bu olay esnasında bazı çirkinliklerin yaşanması, Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920 tarihli tamiminin yayınlanmasına sebep oldu. Amasya Mülakatı esnasında bir takım gizli protokoller imzalanmış; bunlardan birisinde, Anadolu'da bir meclisin kurulma gereğine de işaret edilmişti. Vilayetlere, Müstakil Liva'lara ve Kolordu Kumandanlarına telgrafla bildirilen bu tamimde, "Ankara'da salahiyyeti fevkaladeye malik bir meclis umuru milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima edecektir"denilmekte ve bu meclisin hangi şartlarla meydana getirileceği madde madde belirtilmektedir.

Heyeti Temsiliye namına bu tebliği yayınlayan Mustafa Kemal, NUTUK'unda , "Ben, ilk yazdığım müsveddede –Meclisi Müessisan/Kurucu Meclis- tabirini kullanmışım. Maksadım da toplanacak meclisin –rejimi-değiştirmek salahiyyetiyle ilk anda mücehhez bulunmasını temin etmek içindi. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı lüzumu gibi izah edemediğim için veya izah etmek istemediğim için halkın ünsiyet etmediği bir tabirdir, diye, Erzurum ve Sivas'da ikaz edildim. Bunun üzerine –salahiyyeti fevkaladeye malik meclis- tabirini kullanmakta iktifa ettim." (NUTUK, İstanbul-1938, S. 301) demektedirler.

Bu yazımızda, Büyük Millet Meclisi'nin açılma hikâyesine geniş anlamda girecek değiliz. Anlatmak istediğimiz, olayın Malatya cephesi ile ilgili gelişmelerdir.

Elimizde ilk tel, 27 Kanunisani 36 (27 Ocak 1920) tarihini taşımakta ve Arga/ (Akçadağ) Kaymakam Vekili Sabit Bey tarafından gönderilmiş bulunmaktadır. Bu telde, “*Meb’usan intihabı (seçimi) dünkü gün ikmal edilerek mazbatasının süvari-i mahsusla takdim kılındığı.*” İfadesi yer almaktadır.

Malatya Mutasarrıflığı’na gönderilen Arga/Akçadağ mahreçli 29 Mart 1920 tarihli telgrafta ise, “*..Vilayetten mübelleğ iki kıt’a telgrafname mevad-ı (?) ufk-u vatanda ru-nüma endişaver bulutların zevalini mübeşirdir. Binaberin Ankara’dan gösterilen lüzum üzerine Meclis-i Fevkalade için sür’at icra-yı emr buyrulan intihabata (seçimlere) devam olunub olunmayacağı müste’izindir.*”ibareleri vardır. Telgraf metninin altındaki imza kaymakam vekili Adil Bey’e aittir.

Meclisin açılması ile ilgili belgelerden birisi, dikkatle üzerinde durulmaya değecek önemdedir. Tebliğ yazışmalarının belge metni arkasına mürekkeple yazılmış oluşu ve bu yazının arkaya taşması, asıl metnin okunuşunu zorlaştırmakta; ön yüzünün fotoğraf olarak neşrini önlemektedir. Bu belge metni aynen aşağıdadır:

“Mahreç: Elaziz

Numro: 911

Kelime: 70

Aded: 1726/148

Malatya Mutasarrıflığına

Heyet-i Temsiliye’den varid olan telgrafname zirdedir. 17 Nisan 36

Vali Vekili Mümtaz

Suret

Ankara’da içtima davet edilmiş olan Meclis-i Milli-i Fevkalade için birçok Liva’lardan intihab(seçim) edilen azalar yola çıkmışlardır. Hareket eden aza miktarına nazaran on gün(e) kadar Ankara’da ekserinin husulu me’muludur. Bina-yı Aliye-i Meclis’in Nisan’ın yığirmibirinci cihar-ı şenbih (Çarşamba) günü küşadı takarrür etmiştir. Bircümle alakadarın gerek oradan intihab edilmiş olan ve gerekse diğer mahallerden intihab edilenlerin yolda bulunan bilumum meclis azalarına keyfiyetin tebliğ-i iş’arı.”

Yukarıda muhteviyatı tam olarak verilen talimata uygun olarak gereği için ilgililere emir verilmiş, yapılan işlemler ilgili tel metninin (fotoğraf kopyası üstte) arkasına işlenmiştir.

Bu işlemler ve yazışmalar da aynen şöyledir:

“210

Sıtkı ve Lütfi ve burada bulunan Van ve Bitlis müntehiplerine tebliğ-i has (?) üzere polis komiserliğine 18/Minhu

111

Merkez Komiserliğine

Ser Komiser 18/Minhu Reis

İmza İmza İmza

Lütfü ve Sıtkı Beyler tarafından görülmüş ve misafireten burada bulunan Van ve Bitlis müntehiblerine (seçilenler) de tebliğ-i keyfiyet edilmişse de kendileri esas meb’us olub müntehib olmadıklarını ve işbu telgrafın kendilerine şümülu bulunmadığı, mamefih bir iki güne kadar da hareket edeceklerini beyan etmekte bulundukları ma’ruzdur.

Muavin 19/Minhu

İmza

332

Huzur-u Ali-İ Mutasarrıf Efhamiye arz ve takdim.

19/Yazıldı Ser Komiser

İmza İmza

Kaleme/19”

Yukarıdaki belgeler dikkatle incelendiğinde, bazı detayların gözden kaçtığı görülmektedir. Yukarıda kısaca bahsedilen birinci telde, -mebus intihabının 26 Kanunisani.36/26 Ocak 1920 günü ikmal edilmiş olduğu- bildirilmektedir. İkinci telde ise, “Ankara’dan gösterilen lüzum üzerine Meclis-i Fevkalade için sür’at-ı icra-yı emr buyrulan intihabata devam olunup olunmayacağı.” sorulmaktadır. Birinci teldeki intihabatın Osmanlı Meclis-i Meb’usani için, ikinci teldeki intihabatın ise, Meclis-i Fevkalade için olduğu görülmektedir.

Elaziz Valiliği’nin –sureti-ni gönderdiği tamimi muhtevi 17 Nisan 36 (1920) tarihli telde, Bina-yı Aliye-i Meclis’in 21 Nisan 36 (1920) Çarşamba günü küşad edileceği bildirilmektedir. Yunus Nadi Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi (İstanbul-Nisan 1998) isimli eserinin 29-30 sayfalarında bu durumu şöyle anlatmaktadır.

“Milletin ittihadına merkez teşkil edecek olan Meclis’in bir an evvel açılması zarureti elvermiş bu bapta tedbirler alınmakta bulunmuştu. Meclis’in adına (Türkiye Büyük Millet Meclisi” denilmesi kararlaştırılmış olduğunu evvelce yazmıştık. Meclis Nisan’ın 22’nci Perşembe günü açılacak iken bu tarih 23 Nisan Cuma’ya götürüldü. Sebebi şudur:” diye durumu izaha çalışmakta, muhtemel dini baskılara muhatap olmamak için:

“Bu cümleden olarak Meclis’in küşadı günü Perşembe’den Cuma’ya geçirilerek evvela Hacı Bayram Camii’nde Cuma namazının edası ve oradan da o büyük cemaatla Meclis’e gidilerek ruhani bir hava içinde küşat merasiminin icrasına karar verilmişti.” demektedir.

Yukarıda metni aynen alınan telde, meclisin açılacağı gün 21 Nisan 36 (21 Nisan 1920) Çarşamba günü olarak bildirilmiştir. Yunus Nadi Bey anılarında bu tarihi 22 Nisan 1920 Perşembe günü şeklinde ifade etmektedir. Bu bir veya iki günlük tehirde, açılışın kutsal Cuma gününe rastlatılması isteği rol oynamıştır.

Açılma hazırlıkları tamamlanan Meclis’in 23 Nisan 1920 günü Cuma namazından sonra açılacağı, 21 Nisan 1920 tarihinde Kolordulara, Vilayetlere, Müstakil Livalara, Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezilerine ve Belediye riyasetlerine –Gayet Müstacel- işaretli telgraflarla bildirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın NUTUK’unda (Nutuk, İst-1938 S.308-309) yer verdiği bildirimsi telin Malatya Mutasarrıflığı’na gelen telin aslını ve muhteviyatını neşriyat konusu yapmıştık.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın dağılması ve Ankara’da oluşacak yeni bir meclisin açılması fikri üzerine yapılan 19 Mart 1920 tarihli tamimin 4’üncü maddesinde, “Her Liva’da beş aza intihap olunacaktır.” Denilmekte, dağılmış olan meb’usandan Ankara’ya gelebileceklerin de açılacak bu meclise iştirak ettirilmesi zaruriliğinden bahsedilmektedir.

Yine elimizde bulunan iki telden birisi kafaları karıştırır mahiyettedir. İzoli’den Malatya Mutasarrıflığı’na çekilen 24 Şubat 36 (1920) tarihli telgrafda:

“Bila esbab-ı kanuniye Malatya Mutasarrıfı Bedirhani Halil Rami Beg’in zaman-ı idaresinde azledildim. Ba’zı mesail-i mühimme ve emniyetin temdidinde şahsiyetim için makam-ı alilerini tasdi’ etmek istemedim. Lehülhamd Mar’aş ve sairenin düşmandan tathiri (temizlenmesi), Dâhiliye Nezareti’nin Dersaadet hakkındaki teşebbüsleri, Meclis-i Milli’nin küşadı, vatanın selamete emniyet bahş (?) ümitlerin uyanması bendenizi dasdika cür’etlendirdi. İade-i me’muriyetime emr ve irade buyurulması ma’ruzdur. Ferman” ifadeleri yer almaktadır.

Kale Müdür-ü Sabıkı Kasım Efendi tarafından gönderilen teldeki “Meclis-i Milli” ibaresi bu karışıklığın başlıca sebeplerinden birisidir. Bu ibare ile 12 Ocak 1920 günü açılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na işaret edilmek istenilmişse mesele yok sayılır. Üzerinde durulacak tarafı, Kasım Efendi tarafından Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Meclis-i Milli olarak kabul ve ifadesidir. Yok, eğer muhtemel bir meclisin küşadı bu kelimelerle isimlendirilmiş ve ifade edilmişse; bu da Kasım Efendi’nin büyük bir önseziye ve görüşe sahip olduğunu gösterir.

Malatya Mutasarrıflığı’na gönderilen -Meb’usan- mahreçli 6 Şubat 36 tarihli telgrafda: “*Malatya meb’uslarına verilmek üzere Ziraat Bankasında otuzbinkuruş harcırah avans gönderilmiştir.*” denilmekte, gereken tebliğin yapılarak evrakın muhafaza altına alınıp sağlandığı, kaydı bulunmaktadır.

Açıldığından dokuz ay sonra isminin önüne -TÜRKİYE- getirilerek “TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ” ismini alan “BÜYÜK MİLLET MECLİSİ”ne Malatya Livası’ndan seçilen kişilerin isimleri aşağıya liste edilmiştir:

- 1- Abdullah Bey (Meclise gitmeden istifa etmiş.)
- 2- Fevzi Efendi (Mustafa Fevzi Bilgili.1882 doğumlu. Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın 4’üncü dönemine seçilmiş, bu meclise katılmamış, TBMM’sine katılmış)
- 3- Hacı Bedir Ağa (Kâhta-1872. Fırat soyadını almış.15.5.1928’de vefat etmiş.)
- 4- Hacı Garip Ağa (Hekimhan-1871 Taner soyadını almış. 27.7.1925’de vefat etmiş.)
- 5- Hacı Mustafa Efendi (1’inci dönem Malatya Milletvekili olarak seçilmiş, meclise gitmeden istifa etmiş.)
- 6- Hasan Tahsin Efendi (1’inci dönem Malatya Milletvekili olarak seçilmiş. Ailesi sonradan Alagöz soyadını almış. Adnan Işık Bey, Malatya 1830-1919 isimli eserinin 646’ncı sayfasında kendilerinden bahseder. Hastalandığı için meclise gidememiş, 6.7.1920 tarihinde vefat etmiş.)
- 7- İsmet Bey (Meclise gitmeden istifa etmiş-İsmet İnönü’yle ilgisi yok)
- 8- Lütfi Bey (Malatya-1867. İdareci, hukukcu. Meclise gitmiş. Oldukça faal bir mebusluk yapmış. 8.3.1923’de vefat etmiş.)
- 9- Mehmet Ali Efendi (1’inci dönem Malatya Milletvekili seçilmiş. Meclise gitmeden istifa etmiş.)
- 10-Reşit Ağa (Besni-1875. Ağa soyadını almış. 27.4.1935’de vefat etmiş)
- 11-Sıtkı Bey (Hüseyin Sıtkı Gür. Ermenekli. 1874’de doğmuş, 1952’de vefat etmiştir. Malatya Ceza Reisi iken seçilmiş.)

Yukarıdaki liste incelendiğinde Abdullah Bey, Hacı Mustafa Efendi, İsmet Bey ve Mehmet Ali Efendi’nin milletvekili seçilmiş olmalarına rağmen meclise gitmeden istifa ettikleri; Alagözzade Hasan Tahsin Efendi’nin ise Meclise gidemeden hasta olup (bazı rivayete göre istemeyenlerince zehirletirilerek) vefat ettiği görülmektedir.

Mustafa Fevzi Bilgili Efendi, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na seçilmiş bir kişi olarak 1’inci meclise iştirak etmiştir. Mustafa Kemal’in 19 Mart 1920 tarihli tamiminde “Livalardan beş aza intihap olunacaktır” şartı vardır. Görüldüğü üzere, Malatya’dan da seçilmiş beş kişi ilk meclise Malatya Milletvekili olarak katılmıştır. Bu beş kişi, Hacı Bedir Ağa, Lütfi Evliyaoğlu, Reşit Ağa, Hacı Garip Ağa (Taner) ve Hüseyin Sıtkı (Gür)’dür. Osmanlı Meclis-i Mebusanı’na seçilen Mustafa Fevzi (Bilgili) Efendi de, Meclis-i Mebusan’a gitmeyip, beş azanın yanı sıra Büyük Millet Meclisi’ne 6’ncı kişi olarak katılmıştır.

Burada üzerinde durulması icabeden nokta, meclise gitmeden istifa eden beş kişi kendi gönülleri ile mi istifa etmiş; mezkûr tamimdeki –beş aza- şartına uymak için istifa mı ettirilmişlerdir? Eğer kendi rızaları ile istifa ettilerse, meclise milletvekili olarak giden azalar için ikinci bir intihap yapılmış mıdır; yoksa bu azalar, ikinci sırada yer alan azalar mıdır? Bu hususların ileride araştırılması gerekir.

NOT: *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile ilgili olarak kaleme alınan bu yazı, olayın Malatya cephesini ilgilendiren bilgileri ihtiva etmekte olup konunun tümünü kapsayacak vaziyette değildir.*

BELGELERDE GEÇEN BAZI KELİMELEİN ANLAMI:

Ru nûma: Yüz gösteren, açıkta olan

Binaberin: Bu sebebden, bundan dolayı

Müntehib: Seçilen, seçilmiş olan

İntihab: Seçim,

Müste'zin: İzin, müsaade isteyen,

Mevadd: Madde

Mevat: Cansız şeyler, sahipsiz arazi

Efhami: Daha fehametli, çok şeref sahibi, en ulu

Tasdi': Baş ağrıtırma

Tasdika: Gerçekleri söyleme, gerçeği onaylama (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/tbmmnin-acilisi-ve-malatya-2>).

2.1.4. Şiir Çalışmaları

Yalvaç sadece yerel tarih konularında inceleme ve derleme yazıları yazmamıştır. Kendisi, genç yaşından itibaren şiirde bazı denemeler yaptığını fakat çalışmalarının çoğunluğundan bu dalda çok fazla eser ortaya koyamadığını belirtmiştir. Şiirlerinde Malatya kültürünü ve tanık olduğu olayları akıcı bir ile anlatmış, özellikle de “Mazideki Yaşam - Malatya” başlıklı şiirinde Malatya’nın yakın tarihine ışık tutmuştur.

Celal Yalvaç’ın tanıklık ettiği olayları, kişi isim ve özelliklerini ayrıntılı olarak hatırlayabilmesi onun kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunun göstergesidir. Yalvaç’ın bu özelliği Malatya’nın 1950 sonrasını katıksız bir doğallık içinde anlattığı 125 kıtalık “*Malatya Manzumesi*” şiirinde de belirgin olarak görülebilmektedir. Satırlarında Malatya’nın o yıllarına dair önemli bilgiler barındıran “*Malatya Manzumesi*” oldukça akıcı ve yalın anlatımı ile dikkat çekmektedir. Yalvaç’ın çevresinde yaşananları genç yaşına rağmen nasıl bir bakış açısı ile gözlemlediği, duygu ve düşüncelerini, Malatya ile olan ilişkisi bağlamında masalsı bir anlatım ile nasıl yansıttığı dikkate değerdir (Kızılkaya, 2017:389-390).

Şahin’e göre, Celal Yalvaç, 1940-1955 yılları arasını kapsayan onbeş yıllık uzun bir dönemi kendi bakış ve değerlendirmesiyle bizlere aktarırken, halk kültürünün birçok alanına dair malzemeyi de dizelerinde sunmaktadır. Yer adları, mahalleler, gezinti yerleri, subaşları, tarihi yerler, çocukluk çağı yaşantısı ve oyunları, meslekler, mutfak kültürü, geleneksel ilâçlar-tedaviler, o dönemdeki tanınmış şahsiyetler, giyim-kuşam, geleneksel uygulamalar, düğünler, bayramlar ile ilgili olarak günümüz penceresinden geçmiş yıllara, çocukluğuna-gençliğine uzanarak, geniş bir betimlemeyle

sosyal hayattan kesitler aktarmıştır. (<https://malatyahaber.com/haber/malatya-manzumesi-uzerine>).

Şiir çalışmaları başlığı altında verilen ikinci şiir olan “Malatya (dan)” ise araştırmacı-yazar Adnan Işık’ın Malatya ağız ile ilgili yazmış olduğu bir şiire cevap niteliği taşımaktadır. Zaten Celal Yalvaç “Malatya (dan)” başlığının altına da “Adnan Işık’a” notu düşmüştür.

MALATYA MANZUMESİ

MAZİDEKİ YAŞAM-MALATYA ((1940-1955 Yılları)

Battal Gazi’si ile destanlaşan ünü var,
Niyazi Mısri İle anlatılan dünü var,
MALATYA, asırlardır -İslâm-a oldu kale,
-Türklüğü-yle övünen, çok şanlı bugünü var

MALATYA yemyeşildi, aratmazdı cenneti,
Kolaylıkla çekerdik, bu yüzden her mihneti.
Şehrin her tarafında güzel sular çıkardı.
‘Harık’larda suyumuz, şırıl şırıl akardı.

Anlatmak mümkün değil, bir hoştu âlemimiz,
Olayları tasvirden acizdir kalemimiz.
Bizim yurdumuzdaki insanlar barışıktı.
Her yerde savaş vardı, dünyamız karışıktı.

Harpten korunmak için siperler kazılmıştı.
Alnımıza yokluğun zilleti yazılmıştı.
Boş verdiğimiz dünya, alev alev yanardı.
Yaşamımızda her gün bir yaramız kanardı.

Öyle günler gördük ki, ölüye yoktu kefen,
Yoksulluğun önünde aciz idi ilim, fen.
Dalkavukluk, rezillik başın almış giderdi,
En büyük kötülüğü, bunlar bize ederdi.

Hesaba alınmazdı haklıca sözlerimiz,
Mayıs ayı geldikde ağırdı gözlerimiz.
Mihnetle konulurdu, göze bir damla ilaç,
'Karne Ekmek'iyile de doymazdık, kalırdık aç.

'Moda' tabir edilen ilaç konurdu göze,
Tatlıca bir kızılık verirdi o da yüze.
Mıymış mıymış bakardı, o güzelim gelinler,
Pek etkili olmazdı, idareyi telinler.

'Kürsü' kurar yatağa, ısınırdık her gece,
Sorulunca, çözerdik, birkaç tane bilmece.
Türküyle anılırdı eski, yeni her olay,
Böylece hafızaya nakşı olurdu kolay.

'Çarşıda leymun tuzu, vali taktı boynuzu,
Avratlar manto giydi, ne tadı var ne tuzu.'
Söylenirdi avazla, yakılan bu türkümüz.
'Çarşaf'ı kovmaktaydı, 'Çülâki'den kürkümüz.

Herkesin durak yeri olmuş idi 'Sümerbank'.
Dağıtamazdı halkı, ne tüfenk ne de bir tank.
Birkaç metre bez için, olurdu büyük savaş.
Kavgasından kurtulduk, çok şükür, yavaş yavaş.

Vergi borcu elinden bütün millet naçardı.
Görünce bir memuru, köşe bucak kaçardı.
Satılırdı icrada legen, kazan, teşd, tava,
Zavallı mükellef de alırdı bundan hava.

Zengine hizmet için bankalar kurulmuştu.
Saf, biçare vatandaş, kalbinden vurulmuştu.
Öyle bir düzendi ki, yoktu kimsenin dostu.
Devlete kaptırmıştı, herkes sonunda postu.

Merhamet nanay idi, yürekler olmuştu taş,
Devletin memurundan yılmış idi vatandaş.
Her şey memur içindi, ne gaz vardı, ne şeker.
Onlar için dönerdi, devletteki her teker.

'Ganne' yakmak için yağ, 'ıra' için ise gaz,
O günler bulamazdık, karanlık geçerdi yaz.
En büyük sulardandı, cepteki akmak taşı,
Zehir, zıkkım olmuştu, soframızın her aşı.

'Tükürük Kebabı'yla, 'Salata'ydı aşımız,
Kurtulmazdı beladan, şu zavallı başımız.
Gözümüzde büyürdü söylenilen her maval.
Anlatırdı yaşlılar, dinlerdik aval aval.

Günlerimiz geçerdi ya bahçede, ya bağda.
Umutlar tükenmişti hem lde hem sağda
Kalmamıştı ortada, tutunacak dalımız,
Pek çekilecek gibi, değildi vebalımız.

'Somun' pişirilirdi: yasaktı, 'Açık Ekmek',
En büyük sulardandı, toplanıp 'Zikir ekmek'.
Bir düdük alınınca, değişirdi her makam,
Kazalar'da da ilah kesilmişti kaymakam.

Kimse bilmez, kim söyler, kim alar 'Zilli Def' i?
Emniyet'in zikreden olmuş idi hedefi.
'Kur'an' okutulmazdı, yasaktı Eski Yazı,
'Yeni Ezan'a karşı, kızardık bazı bazı.

Hastalıklar taşırdı, hasret kaldığımız (!) 'Bit',
Ondan kurtulmak için kalmamıştı bir mit,
Verem'le tifo, tifüs yıkardı evimizi,

Celâllensek de kimse, dermezdi devimizi.

‘Beş Taş’ oynatmazlardı, pahallık olur diye,
‘Yedi Tuğla’ yıkana verilirdi hediye.
En büyük eğlenceydi, ‘Yüzük-Fincan’ oyunu,
Uykun kaçmaya görsün, sayamazdın koyunu.

Sigara kutusundan oluşurdu ‘Sayı’mız.
Her oyunun içinde vardı bizim payımız.
Kırdık tabakları, ‘Cıncık’ oynamak için,
Aklımıza gelmezdi, ne Japonya, ne de Çin.

Canımız sıkıldıkça ‘Develeme’ atardık.
‘Hıbilik’den korkunca, çıkar damda yatardık.
Bazen da fazla gelir, olurduk ‘Orta Kadı’.
Bugünkü oyunlarda, yok o günlerin tadı.

‘Pöt, Pöt, Pötürcek’ diye, dolaşırdık her evi,
Sırıklarda taşırdık, ‘Pötürcek’ denen devi.
Yağmur yağsın isterdik ıslanmak pahasına,
Halen hayranımdır ben, halkımın dehasına.

‘Peygamber Buğdası’ydı, ‘Gilgil’,- ‘Mısır’ın adı,
‘Arpa Ekmeği’nin de, damağımdadır tadı.
‘Gilgil Ekmeği’ yiyip, bir hayli tıkanırdık,
‘Dere Başı’na gidip, don, gömlek yıkanırdık,

Yıkanırken derede, gelirdi ‘Aboş Dayı’,
Yediğimiz dayakta vardı O’nunda payı,
‘Kadınlar Hamamı’nda kraldı ‘Zeyneb Bacı’,
Kızınca söylenirdi, bizlere acı acı.

Yollar ayrı ayrıydı, yoktu amaçta birlik,
Bu yüzden bozulmuştu, işlerde düzen dirlik.

‘Deli Gaffar’ soyunur söverdi dağa, taşā,
Nasibin alamazdı küfründen ‘İsmet Paşa’.

‘Humallah’ dediğimiz ‘Faro’, çalardı kaval
Anlattığı her olay, gelirdi bize maval.
Oldukça kuvvetliydi, sağlam idi bünyesi,
Ahrete çabuk gitti, okununca künyesi.

İnsan bazen üzülr, bazen da sabrı taşar,
Halen unutulmadı ‘Şorikli Deli Yaşar’.
‘İzo’ ile ‘Kız Mahmut’, şehre olmuştu nişan,
Bugünse delilerin hepsi oldu perişan.

Şosenin kenarında ‘Haceli’ yan yatardı.
Yoldan geçen her şoför O’na para atardı.
‘Korucuk’a giderken biz de uğrardık O’na,
Soğuk, sıcak demezdi; beklerdi, dona dona.

Her yaz gider gelirdik, yol olmuştu bize ‘Venk’,
‘Aliseydi’ içinse, yükümüz olurdu denk.
‘Abdulvahap’a gider kalırdık birkaç gece,
‘Ahmet Duran’a gitmek olmuş idi eğlence.

‘Hacı Bayram’ küserdi gitmeyince yanına,
Gitmemek yakışmazdı, O’nun Kutsal şanına.
Meşhur idi ‘Çınar’ı, ‘Pınar’ı ‘Orduzu’nun,
Hakkı ödenemezdi ekmeğinin, tuzunun.

‘Horata’ya giderdik binbir heves, naz ile.
Bütün pınar başları, şenlenirdi yaz ile.
‘Yama’, ‘Sarıçiçek’de tez geçirirdik yazı,
Cennetten bir köşeydi, ‘Çırmıktı’yla Banazı’.

‘Şaban Dede’ye gider soğuk sular içerdik.

‘İnek Pınarı'ndaysa, kendimizden geçerdik,
‘Kündübeg Pınarbaşı', bizlere can katardı,
‘Kapılık'ın hayali içimizde yatarı.

Yanlışımız olunca kimse etmezdi ikaz,
Çok uzak kalıyordu bize ‘Sürgü'nün ‘Takaz'.
Gitmek mümkün değildi vasıtasız yolu,
Görmezsek de özlerdik, içimiz dolu dolu.

‘Aşağışehir'deydi eski karışmış ırklar,
‘Üçler', ‘Beşler', ‘Yediler', sonra gelirdi ‘Kırklar',
‘Sıddı Zeyneb', ‘Tavabil', ‘Emir Ömer' en başta.
‘Battal Gazi'miz ise galipti her savaşta.

‘Emir Ömer', daima saygıyla anılırdı,
‘Malatya'nın en büyük ‘Emir'i sayılırdı.
Tüm Malatyalı'ların O'na vardı saygısı,
Rahmetler dileyenin, kalmazdı bir kaygısı.

‘Battal Gazi'miz ise şehrimizin şanıydı,
O'nun gazaları'ysa, birer tatlı anı-ydı.
Doğduğı yere saygı duyulurdu her zaman,
Hanesi'ni yıkana, küfredilirdi her an.

‘Sıddı Zeyneb' bizlere hem ana, hem bacıydı.
Manevi nüfuzuyla, şehrin baş tacıydı.
Yerindeydi ‘Nefise Hatun'un mezar taşı,
O'nun da yüce idi, ta göklerdeydi başı.

Taşraya ulaşmıştı, ‘Ali Baba' nın ünü,
‘Kara Baba' nın ise, duymadık güldüğünü.
‘Hersli Baba' dan korkar heyecanlar yaşırdık,
‘Kemahlı Sultan' daysa, şaşım şaşım şaşardık.

Korkuyu giderirdi, meşhur 'Vaiz Baba'mız.
Pek de boşa gitmezdi, bu yöndeki çabamız.
Her zaman gözümüzde büyürdü 'Ahmet Duran',
İnsanlığı, mertliği O'ydu bize buyuran.

'Değirmen Önünde' ydi 'Horasan Padişahı',
Kimselere kalamazdı, mazlumun acı ahı.
'Kırklar' da harabeydi, 'Usta-Şeğirt Kubbesi',
Onlar'dan çok uzaktı haramın bir habbesi.

'Kervansaray' harabdı, hazindi, pür melali.
Yürekler acısıydı, 'ULU CAMİ' nin hali.
Kapalıydı kapısı, 'Ak Minare', 'Toptaş'ın,
Yollara döşenmişti, olsaydı, mezar taşın.

Yıkılmıştı hunharca, meşhur 'Çingene Han'ı,
Tarihi yaşamında, silmiş idi zamanı.
Bakmamıştı hiç kimse, gözlerinin yaşına,
Dünyalığa temahla, kıymışlardı taşına.

'Sütlü Minare' mizin yıkılmıştı camisi,
Hiçbir dini eserin, kalmamıştı hamisi,
'Halfetih Minare' miz, ta dipden oyulmuştu.
Tekkeler ve türbeler, haince soyulmuştu.

Türbeler soyulurken muhafızdı 'Tam Baba',
'Kara Baba' ya kızıp, olmuştu biraz kaba.
Sancaklar alınırken O'nu çok beklemişti.
Güveni sarsıldıkça, işini teklemişti.

'Kanlı Kümbet' ve 'Zindan' yıkılmak istenirdi.
'Edir ile Bedir' se, zalime direnirdi.
Her yer zibillik olmuş, camiler satılmıştı.
O nazlı kitabeler, yerlere atılmıştı

'Karga Pepe' önünde çocuktan geçilmezdi,
Kahkaha seslerinden, sevinen seçilmezdi.
Konuşmayan konuşur, böyleydi inancımız,
'Üç Kardeş' in taşıyla, kesilirdi sancımız.

Ağrı sızı kalmazdı, sürerlerse bu taşı.
Çokça abartılırdı, 'Abdulvahab'ın yaşı.
'Çatlak' da yaşanırdı; gezide, neşeli gün,
Ordaki zamanımız, olurdu bize düğün.

'Alacakapı' daydı, 'Hoppa Kadı Çınarı',
Çınar ile birlikte yok ettiler 'Pınar'ı
'Battal', 'Hoppa Kadı'yı kilisede basmışdı,
'Malatya'ya getirip, bu çınarda (?) asmıştı.

'Hötüm Dede'ye alır çocukları giderdik,
-Simitini kaçırır-; duayla, keyfederdik,
'Sarılık'a gitmezsek geçmezdi o derdimiz,
Hastalıklarla dostluk, kaçmazdı bir ferdimiz.

'Müftü Mezarlığı'nda kalmamıştı bir tek taş,
Orayı dağıtana buğzetmişti vatandaş.
'Namazgah' halliceydi, direnmişti zamana,
'Seyit Gazi Hanesi', gelmemişti amana.

'Karahan'dan çamurdan ve tozdan geçilmezdi,
Çeşmeleri kurumuş, suları içilmezdi.
Yıkılmıştı binalar, çalınmıştı taşları,
Zavallı halkınınsa, eğik idi başları.

'Şeherin Surları' da harabeye dönmüştü,
Taşları sökülüştü, haşmetiyse sönmüştü.
Yapılan her binaya olmuştu temel taşı.

O'nun da sona ermiş, bitmiş idi savaşı.

Şehrin de tamamlanmış, artık bitmişti işi,
Önlenemez olmuştu, -sona doğru- gidişi.
Zulme varan ihmalden nasibini almıştı,
Harabolmuş, yıkılmış; yalnız, -ismi- kalmıştı.

Biz tarihten kopmuştuk güzelim tarih bizden.
'Harık' da boğulmuştuk, korkmaz iken denizden.
Sürüklenip dururduk meçhule doğru hızla.
Mazimizden kopmuştuk, yemeyen bu ağızla.

'Köşger Baba', 'Fırat'ın sağ yanında yatardı.
Bitirdiği işini ta şehere atardı.
Maşrabasın uzatıp, nehirden su almıştı.
Çok uzun boyununsa, efsanesi kalmıştı.

Anlatırlar, dinlerdik O'na köleymiş zaman,
'Fırat'ın suları da vermedi O'na aman.
'Karakaya Barajı', sildi efsanesini,
Bundan böyle bizler de duymaz olduk sesini.

'Tecde'nin süsü idi, 'Pirceviz'le 'Dermeği'
Herkes ondan beklerdi, muradına ermeği.
'Dermeği' şifa verir, 'Pirveciz' ise derman.
'Çorlu' hastalar için buradan çıkardı ferman.

'Al Ocağı' na gider 'Al' gelmiş kadın ve kız,
'Kırk Ocağı'nda ise kesilirdi bütün hız.
'Hoşirik Çamuru'yla sıvanırdı yüzümüz,
Her şeye inanmıştık, buydu bizim 'Öz'ümüz

Hastalığın elinden olmuştuk idik -madrabaz-,
'Alerji'nin adıydı, bizim o eski 'Dabaz'!

Gider 'Dabaz Suyu'na birkaç defa girerdik,
Sonunda iyi olur, mutluluğa ererdik.

Atarlardı 'Köynek'i -boyalı olsun- diye,
Böylelikle olurdu, ilacımız hediye.
-Kabak-ın çekirdeği -kolye- olunca bize,
'Boğmaca' uğramazdı, kolayca semtimize

'Hoca Keşşaf Efendi', oldukça sayılırdı.
Her zaman, her mekânda rahmetle anılırdı.
Dileklere devaymış, defedermiş nazarı,
Dolup dolup taşırdı her -Cuma-'a mezarı.

'Van Müftüsü' okursa, şifalı olurdu su,
Hiç kimsenin Allah'tan başka yoktu korkusu
Başlar iken her işe, çekerdik bir -besmele-,
Duyulan manevi haz, geçmiyor bugün ele.

Hasretimize karşı, hasretti bize 'Kernek',
En ufak sevincimiz olurdu düğün, dernek
Allah'ın lütfu idi, o ne renk, o ne boya...
Tefekküre dalıp da bakardık doya doya.

'Derme Deresi' idi, bizim de yazlık plaj.
Yıkanabilmek için, evde yapardık sondaj
'Bey Suyu' verilip de kesilince suyumuz,
İmdada yetişirdi, evlerdeki kuyumuz.

'Tohma'da çimmek için, gider idik 'Kırkgöz'e,
Kolayca aldırmazdık, söylenilen her söze.
'Fırat'dan çok korkardık, bakarken 'Kömürhan'da,
Zannederdik eşi yok, O'nun da bu cihanda.

Yine oldukça şendi, eski 'Sıtma Pınarı',

Hasta için arasak, orda bulurduk nar'ı.
'Kaf Dağı' kadar bize uzak idi 'Çarmuzu',
İstenirse giderdik gene de kuzu kuzu.

Her düğün, her davette vardı -bayram havası-,
Başımıza geçerdi bazen da yağ tavaşı
Çok şükür geldi geçti; iyi, kötü o günler.
Etrafa nam salardı çevredeki düğünler.

'Kemancı Arakil'le 'Defçi Kör Sıddı Bacı',
Hak edip olurlardı, her düğünün baş tacı.
Mahalleli savardı sazlı, sözlü düğünü,
Şehrimizi aşmıştı, 'Köçek Mahmut'un ünü.

'Nuri' dombelek çalar, 'Çalgıcı Zöhre'yse def,
Düğünün neş'esi idi, Onlardaki ilk hedef.
Güzel keman çalardı, 'Hasan' ile 'Kalender',
'Agob'un udu ise, dinlenirdi pek ender.

'Zurnacı Abuzer'le meşhur 'Davulcu Hasan',
' Mişmiş Geceleri'nde onlardı hava basan.
Davul, zurna çalarak gezerlerdi yurtları,
'Derino' ve 'Lorke'yle yenmişlerdi kurtları.

'Malatyalı Fahri'nin tamburu çok inlerdi.
'Dömbelekçi Kör Sait' bakraç sesi dinlerdi.
Sese doğru atardı, lastik sapanla taşı,
Bize komik gelirdi, hedefinin telaşı.

'Ekmekçi Meryem Bacı', güzel ekmek yapardı.
Birkaç mahalle halkı, sanki O'na tapardı
Yalvar yakar olup da zor alınırdı sıra,
Mesleğinde ustaydı, hâkim idi tandıra.

‘Gübürlü’nün Zeynep’le ‘Hamikli’nin Adile’,
Rahmetler diliyoruz, kendileri yâd ile.
Methlerini duyardık, o günkü gebelerde,
O ustalık şimdi yok, –Fermanlı Ebe-lerde.

‘İğneci Kaya Bey’ de iğnemizi vururdu,
Tatlı dil, güler yüzle bizleri avuturdu.
Çok severdik kendini, hemi de çok sayardık,
Ününü, şöhretini her tarafa yayardık.

Yemeni’de ustaydı, komşumuz ‘Köse Kasım’,
Çok iyi çalışırdı, ayakkabıcı ‘Asım’.
‘Semerci Saraç Arif’, ustamız sayılırdı,
‘Deli Samed’ çırağı, kızınca bayılırdı.

Kır eşiğin üstünde artar idi hızımız,
-Mişmiş- toplar dururdu kadınıımız, kızınıımız.
Sığırları yayardı, ‘Sığırcı Emine’imiz,
-Ocak- ismi altında tüterdi şöminemiz.

-Me- ile -Mö- sesleri, kaplar idi her yeri,
Sığırların dönüşü andırırdı mahşeri.
Toz, dumandan geçilmez; kapanırdı, ufkumuz,
-Geç kalanda sığırlar-, kaçır idi uykumuz

‘Deli Emine” idi şehrin meşhur hancısı,
En ağır küfürlerin O idi kemancısı.
Kulağıımızdan tutup, havaya kaldırırdı.
Bazan da fazla kızır, etrafa saldırırdı.

‘Su içen... diyerekten, -Sebilci-miz gezerdi.
Bizi, beleş su ile minnet ile ezerdi.
Her sabah erkenleyin dükkânlar açılırdı.
-Duasız pazarlıktan-, şiddetle kaçılırdı.

‘Üç Aylar’ da sevginin tohumu ekilirdi.
‘Ramazan’ aylarında -tombala- çekilirdi.
‘Bayram’ günlerimizin, bambaşkacaydı tadı,
Söylemeye gerek yok, ‘Bayram’dı günün adı.

‘Şirket Hanı’ ayakta, ‘Afyon Hanı’ yanmıştı.
Esnaf, müşterisini fazlaca saf sanmıştı.
Kazıklamak isterken, kazıklanırdı kendi,
Onu da alt ederdi, müşterisinin fendi.

‘Öllük ha öllük...’ diye -Öllükçü-müz geçerdi,
Herkes, ‘Recep Dayı’dan bolca -biyam- içerdi.
‘Bir batman şeker döktüm...’ diyerek bağırırdı,
‘Şerbetçi Çoban Dayı’, müşteri çağırırdı.

‘Tellal Kulaksız Nazım’, parayı şeddeleyip,
Bağırırdı uzunca cümleyi heceleyip,
Eski para toplardı, olmuş idi -paracı-,
‘Çil Mahmut’un malının o’ydu reklam aracı.

O zamanlar dinmezdi içimizdeki sızı,
Okuturdu -Kur’an-ı tınmazdı ‘Piri Kızı’.
Hapis yatar, çıkardı; zulme pek aldırılmazdı.
Dünyadaki hiçbir güç, vebalin kaldırmazdı.

Kurulmuştu Meydana korkulan darağacı,
‘Hanım’ın asılması, gelmişti bize acı.
Son anda söylediği türküler çok yanıktı,
O gün sabaha kadar ‘Malatya’ uyanıktı.

Anıyorken eskiyi, ‘Horey’i yâd edelim,
Af dileyip ruhundan, sonra feryad edelim.
‘Tepür’lerken buğdayı, çok takılırdık o’na,

Kalender meşrebliydi, her an hazırda sona.

Hem yeşil hem çıplaktı, hem ormanlıktı dağı,
Görmemek eksiklikti, tarihi 'Akçadağ'ı.
Kendisi yakıncaydı, yine bitmezdi yolu,
Bazan da kapatırdı bu yolu yağmur, dolu.

Her tarafı yemyeşil, huzurla içine gir.
Giden misafirini hoş ederdi 'Arabgir'.
'Tahir' kasabasının merkeziydi 'Arguvan'
Sefil, görünüşüne, dayanmazdı değme can.

Büyük sevgisi vardı hem dostta, hem yarende,
Tarihi yaşamıyla meşhur idi 'Darende',
Camisiz minareler, han, hamam ve kalesi,
Onun da bitmemiştı, ağyara ihalesi.

Akardı burda 'Tohma', durgun, coşkulu, deli.
Kenarında parlardı, pir 'Şeyh Hamid-i Veli'.
Meşhurdu 'Aşudu'su, hoştu 'Gâvur Hamamı',
'Zengibar'ın üstünde, görülürdü tamamı.

'Polat'a bağlıcaydı, tarihi 'Viranşehir',
İlçe olunca adı olmuştu 'Doğanşehir'.
Mamlûk'e, Selçuklu'ya epey hizmet etmişti,
Bizans zulmüne rağmen, bu günlere yetmişti.

'Hekimhan' ilçesinde demir yolu geçerci.
Gitmek isteyen herkes trenleri seçerci.
Oldukça meşhur idi kasabadaki -Han-ı,
Görmeden edemezdik, giderken 'Yazihan'ı.

Fethiye'deki cami, o zaman harap idi.
Cemaatı pek yoktu, hali de serap idi.

Külliyesi yıkılmış; yalnız -cami- kalmıştı.
Onun da güzelliği çevreye nam salmıştı.

Pütürge'yle Kâhta'yı bölerdi Nemrut Dağı,
-Yalancı Tanrılar-ın olmuş idi otağı.
Tepehan'dan geçilip 'Pereş'e gidilirdi,
“Barsawma Manastırı”, ziyaret edilirdi.

“Yeşilyurt” olmuş idi, Çırmıhtı'nın da adı,
Bağının, bahçesinin bir yerde yoktu tadı.
Yaz gelende giderdik, bahçeleri serindi,
Etrafı çok ağaçlık, vadisi de derindi.

Memleketi anlattık, şimdi gelelim bize...
Elbetteki ibrettir, bu geçmiş hepimize.
On adımdan öteye atamazdık bir -Taş-ı,
Meskenimiz olmuştu, sokağın -Köşebaşı-

Bir tümseğin üstüne -Hollik- diker dururduk,
Sonrada bu -Hollik-i -Yassı Taş-la vururduk.
Gözümüz bağlandıkta 'Kör Ebe'ydi adımız,
İyi oyun oynardı, bazen 'Orta Kadı'mız.

“Sülü Değnek” oynardık--yan tuluk, -oşo mini-,
Böylece avuturduk içimizdeki kini.
Bu oyunun sonunda -gaggılardık- herkesi,
Onu da bitirdikten sonra keserdik sesi.

Naldır Naç'ın adını “Kız Doğurtma” koymuştuk,
“Hombek” oynayarak da oyunlara doymuştuk.
Yenmek amacımızdı, yenilmemek gayemiz,
Birazcık övülmekti, oyundaki payemiz.

“Horhop” için önceden hedefleri seçerdik,

-Meydan Savaşı- verip, kendimizden geçerdik.
Bazen da hedef olur, kırılırdı kafamız,
Evde dayak yeyince, tükenirdi safamız.

Süpsüpü'yü yapardık sulu söğüt dalından,
Bu dalı da alırdık, başkasının malından.
Hırsızlığa geçerdik komşu bahçeye, bağa,
Kızmazlardı, derlerdi : “Bırak da yesin çağa”

Ser verir sır vermezdi, bizim eski sırdaşlar,
“Pöçük” toplar dururdu, “İzmaritçi gardaşlar”
Kavga önleyemezdi yerinde akrabalık,
Çok basit olaylara bakardık alık alık.

“Guşgana” da pişerdi ‘İspanaklı Köftemiz,
Ağzımız yanarsa da tez geçerdı öfkemiz,
Beğenmezsek yemeği çatılırdı kaşımız,
Sözümüz dinlenmezdi, küçük idi yaşımız.

‘Kağız Anam’ diyerek lafa başlardı kadın.
Dinlemekten usansan, duyulmazdı feryadın.
Elti, gelin, görümce kavga ederdi her an,
Kavganın çokluğundan çabuk geçerdı zaman.

“Duvar anarşisi”nin “Arslan Çakkal” -Colis-i,
‘Nevzat Çobanoğlu’ da kızdırırdı polisi.
Çizerdik duvarları tebeşir ve çakıyla.
Bir -Aferin- alırdık, yüzümüzün akıyla.

Sinemaya giderdik, güzel film gelince,
Makiniste söverdik cereyanlar kesilince.
Karanlıkta ederdik hem kavga, hem de dövüş,
Dilimize persenkti, olur olmaza sövüş.

Okullar bizim için evden kaçış yoluydu.
Hocalara içimiz sevgi ile doluydu.
Okuldan kaçır isek, hoş geçerdi günümüz.
Hava güzel oldukda Pazar'dı düğünümüz.

Koyunun yoğurdunu, sitilde çalkalardık.
Güz geldikçe nöbetle değirmene kalkardık.
Doldururduk ambara bulgur ile yarmayı,
Böylelikle düşlerdik kışı da çıkarmayı.

Kavurma yapmak için keserdik koyunları,
Kış günleri -masal-la süslerdik oyunları.
Cin, Peri'den bahsedip ürkütürdük herkesi,
Ziyaretle korkutup keserdik çıkan sesi.

Ay'ın tutulmasıyla, Güneş'in tutulması,
Büyük olay olurdu onların kurtulması.
Teneke, kap-kacağı ne bulursak çalardık,
Kurtarıncı onları çok hülyaya dalarlık.

Dam loğlardık loğ ile, damda kürürdük kar'ı,
Kendi işimizdi bu, olmazdı bir çıkarı.
Kanalizasyon yoktu, halimiz bir âlemde,
Bütün ihtiyacımız, ancak birkaç kalemdi.

Evlerde banyo yoktu, lüküstü "gusülhane",
Hamama gitmek için ancak buydu bahane.
'Öfeleme' yenirdi, 'Samut' kokardı hamam,
Bu ziyafetten sonra banyo olurdu tamam.

'Gelin Hamamı' ile 'Kırk Hamamı' çok hoştu,
Yapılan eğlencenin, halk keyfinden sarhoştu
Darbuka eşliğinde çalınıyordu sazlar.
Neş'e ile oynardı müşteri kadın, kızlar.

Ne kızgın, ne dargınlık uymuştuk bu gidişe,
Tek tesellimiz vardı, yaklaşmıştık finişe.
Uzun süre yürürdük, gün gelirdi bize ay,
Ellili yıllardaydı evimize girdi çay.

Seçimler getirmişti, bize yeni bir hava,
Bol vaadi görünce hepimiz geldik tava.
Kimimiz CHP'li kimimizse DP'li,
Akıl baştan gitmişti, olmuştu hepten deli.

Tavuk esirgenmezdi, eğer gelecekse kaz,
Menfaati gördükte, hiç kimse etmezdi naz.
Düşünemez olmuştu, canımız idi yanan,
Hayaller yok olmuştu, hakikatti yaşanan.

Her zaman kuvvetliydi, güçlüydü imanımız,
Arkadaşlık uğruna feda idi canımız.
Kalbimiz zengin idi belki azdı nakdimiz,
Buna rağmen neş'eyle geçer idi vaktimiz.

Her şeye sabrederdik, buydu alın yazımız,
Bazen da sessiz kalır, çınlamazdı sazımız.
Memur, eşraf birleşmiş, hepsi keyfe düşmüştü.
Leş kargaları gibi, başlara üşüşmüştü.

Herkesin kendine has vardı muhakkak derdi,
Gözümüzde büyüktü ordumuzun her ferdi.
Bayram geçişlerini, oldukça çok severdik,
Onları nefsimizden daha fazla överdik.

Ne günlere kalmıştık, ayaklar olmuştu baş,
Zehirden de beterdi, var olan bir lokma aş.
Elbet ki bu günlere koşa koşa gelmedik,

Çok şükür, o günleri yaşayıp da ölmedik.

Eski çektiğimizi, görmeyenler bilemez,
O devrin ayıbını hiçbir silgi silemez.
Övüyorlarsa eğer, biliniz hepsi yalan,
İnkârla örtülemez, o haysiyetsiz talan.

Gözlerimiz görmezdi dilimiz olmuştu lal,
Kuzu gibi olmuştuk, nice giderdi bu hal?
Susturulmuştuk hepten kesilmişti sesimiz,
Korkumuzdan da çıkmaz olmuştu nefesimiz.

Unuttuğumuz vardır, yoktur eklediğimiz,
Anladık ki boşaymış, onca beklediğimiz.
-Hizmet- adı altında bize zulmederlermiş,
Korkumuz boşunaymış, üfürsek giderlermiş.

Zaman, zemin değişir; ama değişmezdik biz,
Kolay kolay üzülmez, neş'eliydik hepimiz.
Sevinçte ve kederde ortak payımız vardı.
Herkes geniş dünya inanın bize dardı.

Bizler için tatlıdır, yaşamımızdaki dün,
'Güzel Anı'dır bize; o hatıralar, bugün.
Mazimizden memnunuz, istikbalden umutlu,
'MALATYALI OLMAYI' yaşarız, mutlu mutlu.

Bin dokuz yüz doksan üç yılının Mayıs ayı,
Anlatmamı sağladı içimdeki dünyayı.
Yaşadığım zamanın "on beş yıllık" dönemi.
Anlatınca belirdi, o günlerin önemi.

Celâl YALVAÇ - (Mayıs-1993) (<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-manzumesi>)

MALATYA' (dan)

Adnan Işık'a

Anıyorsun o yeşil, o güzel bahçeleri,
Soruyorsun “Nerede?”, güzelim lehçeleri.
Bulamazsın “Gaysı”ya “Mişmiş” diyen yaşlıyı,
Unut artık tez unut; öyle yaşlı başlıyı.

“Samut, anuh, isot” da bak tarihe karıştı,
O güzelim lehçemiz ümit veren yarıştı.
“Pilo, küfte, ami”yi zannetme bu sel aldı,
“Pilav, köfte ve Amca” olup bizlere kaldı.

Ne dal sarkacak “dere”, ne de “çıkıkrıklı kuyu”,
“Mısri”yi unut gayri, sen de nennisiz uyu.
Hayal oldu paytonlar, “taş arabası, vurgun”,
Üzülmeyi bırakıp, seyreyle durgun durgun.

“Teyze” oldu halamız, “Hala” oldu bibimiz,
Tezce uyum gösterdik bu belaya hepimiz.
“Bildir geçen yıl oldu, sonbahar’sa bizim “güz”,
“Pıtpıt’a, Marhuta” ya kaldı mı ki bizde yüz.

“Köşker”i, Nacar!ı, Ganaere”yi arama,
Sana neydi birader, dokundun bu yarama.
Kırık plakta bile kalmadı bir türkümüz,
Onlara kavuşmaktır önde gelen ülkümüz.

Asfalt yol, beton bina sırtımızda yük sanki,
“Sırğıt” sesine bile hasret kaldık inan ki.
“Ösgemişiz” bilmezler ağaçlık, çamur yolu,
Anıyoruz bunları içimiz dolu dolu.

Doğru sözden vazgeçmiş, hasretsin “ergi söz”e,
Ne kadar bağlısın benliğindeki öz’e

Gitti o yeşillikler döndü birer hazana,
Dertlerimiz pek sığmaz, koysan “teş’e, kazan”a.

Avunuruz günlerce eskiyi ederek yad,
Arş-ı alaya çıkar içimizdeki feryat.
Düşündükçe mutlaka, gam olur kederimşz,
Artık anlamalıyız, bu bizim kaderimşz.

Hamama gitmez olduk evimiz oldu hamam,
Sıhhi banyolar çıktı, işimiz oldu tamam.
Bu yıl yağmur ve “gar”a hasreti giderince,
Belki de düşünmeyiz her şeyi ince ince

“Havlu”ya hasret kaldık, çatı oldu damımız.
“Ergi ceget” düz oldu, arttı bizim gamımız.
“Hayfene” kurmak için, kalmadı açık bir yer,
“Sülü deynek” oynasak el-alem bize ne der.

“Hollik” oynayamayız, bulamayız yassı taş,
“Horhop”u bir duysalar, zannederler ki savaş.
“Hombeg” oynayamayız geçti artık yaşıımız,
Bugün sona ermiştir, inan ki savaşımız.

“Hasan Dayı” kaybolmuş, yok olmuş “Hatçe Bacı”,
Anılarımda olur hepsi başımın tacı.
“Kavlı Çakmak” özlemim, hasretim “Kaçak tütün”
Unuttuk mu sanırsın bunları bütün bütün.

Ne kadar zaman geçti neler oldu aradan?
Müsibeti bizlere, layık gördü yaradan.
Demek ki layıkımız bütün bunlara bizler,
Zaman geçer silinir, bizden de kalan izler.

“Komşu komşuya muhtaç” artık değilmiş bugün,

“Yaran, İhvan” kayboldu, namertler etsin düğün.

“Mihr-i Varak”ı unut, vefa bekleme ondan,

Selamlar olsun sana, “Aziz Kardeşim Adnan”

Celal Yalvaç (Malatya’nın Sesi Dergisi 1993)

2.2. Mektup Yazışmaları

Toplum içinde özellikle kendi alanlarında önemli yer edinmiş olan kişilerin, yazmış olduğu eserleri gibi mektupları da okuyucuları ve araştırmacılar tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Çünkü bu mektuplarda eserlerinde olduğu gibi tarihî, meslekî ve biyografik bilgiler yer alabilmektedir.

Mektup, sözlükte “yazmak” anlamındaki Arapça “ketb” kökünden türetilmiş mef’ûl vezninde “yazılmış” manasına gelmektedir. Arapçada “bilgilerin yazı ile aktarılması ve bilgileri içeren yazılı belge” manasında “risâle” kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir (Bozkurt-Durmuş 2004:13-14). Diplomatik bakımdan ise iki memleket veya iki belde arasında şahısların iş, tebrik, teşekkür, taziye, tavsiye ve arz-ı muhabbet amaçlı birbirlerine gönderdikleri yazılara mektup denilmiştir (Kütükoğlu 1994: 221-222). Batı’da XVI. Yüzyıldan itibaren tespit edilen özel mektuplar derlenip yayımlanmaya, XVIII. asırdan sonra ise sanatkârların, siyaset adamlarının ve edebiyatçıların mektupları külliyat olarak neşredilmeye başlanmıştır (Okay 1994: 17). Türk edebiyatında hâtırat gibi mektubun da edebî bir tür olmanın dışında birer belge değeri taşıdığı görülmektedir. Mektuplar, tarihî, siyasî, içtimaî, askerî, dinî, felsefî konularda kişiler arası ilişkilere, dönemlerine, sanat eserlerinin ortaya çıkış safhalarında bilinmeyen hususlara ışık tutan, gerek sosyal tarih, gerekse siyasi tarihin önemli yazılı kaynaklarından biridir (Okay 1994: 17).

Celal Yalvaç da hem mesleği gereği, hem de araştırmaları için oldukça nitelikli kişi ve kurumlar ile mektuplaşmıştır. Celal Yalvaç, iletişime verdiği önemden dolayı, mektup yazmayı, yani karşılıklı olarak yazışmayı çok ciddiye almış ve bu eylemi bir medeniyet ölçüsü olarak kabul etmiştir. Karşılıklı olarak yürüyen bu iletişim, çoğunlukla muhatapların vefatına kadar devam etmiş, bu mektuplarda Celal Yalvaç, hem araştırmaları için ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşmış, hem de dönemin akademisyenleri, çalışmaları ile ilgili, Malatya yerel tarihi ve kültürü hakkındaki ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelere ulaşma imkânı bulmuşlardır. Celal Yalvaç muhtemel adres

değişikliklerinde, bu yazışmalarının aksamaması için kiralık posta kutusu hizmetini kullanmış ve adresi birkaç kez değişmesine rağmen (P.K. 11) posta kutusu adresinin sabit olmasından dolayı, adresle ilgili herhangi bir problem yaşamamıştır.

Mektupların ana konusunun Celal Yalvaç'ın da en fazla önemsedığı çalışma alanı olan "Malatya ve Cıvarı Tarihi" olduğu görülmektedir. Bu mektuplarda Celal Yalvaç ile mektuplaştığı şahsiyetler arasındaki, samimi ve dostane ilişki, son derece saygılı ifadeler ve çalışmalarla ilgili karşılıklı olarak birbirine olan destek ifadeleri dikkat çekicidir. Özellikle birbirlerine karşı hitap şekli ve rica bölümleri, yapılan çalışmalarla ilgili düşüncelerin belirtilmesi durumlarındaki övücü ve onurlandırıcı sözler gözlerden kaçmamaktadır Mektuplarında genellikle aile bireylerinden söz etmiş ve muhatabına onların da selamlarını iletmiştir. Malatya'da bulunan tarihi yapıların yanında, Malatya'daki kültür faaliyetleri de bu mektupların konusu olmuştur. Şehirdeki müze, kütüphane gibi kurumlardaki gelişmeler, festivaller hakkında da bilgiler aktarmış, hem İnönü Üniversitesi ile ilgili gelişmeleri, hem de üniversitede gerçekleştirilen akademik faaliyetler ile ilgili bilgileri yazmıştır. Bu yazışmalarında muhataplarından istediği yegâne şey ise Malatya şartlarında ulaşamadığı kitap ve belgelerin temini olmuştur. Malatya'daki hava durumu ile sağlık durumunu ve çalışmalarını neredeyse her mektubunda arz etmiştir. Mektuplardaki bu ifade tarzlarından da anlaşıldığı gibi Celal Yalvaç'ın bu şahsiyetler ile çok samimi bir ilişki ve dostluk bağı kurduğu söylenebilir.

Bu mektupların bir diğer önemi de dönemin sosyal hayatı ve insanları hakkındaki tespitleri birinci ağızdan öğrenme fırsatı verecek olmasıdır. Ayrıca yazışma yapılan şahsiyetler hakkındaki bilgilere katkı sağlayabilecek, yeni bir bakış açısı ve farklı yorum yapma imkânı sunabilecektir. Aynı şekilde, Celal Yalvaç'ın yazdığı mektuplar kendi biyografisini ve o dönemdeki düşünce dünyasını yansıtmaları bakımından da önemli bir kaynak olmuştur. Celal Yalvaç, Bu mektuplarda yaşamı boyunca araştırdığı ve üzerinde durduğu meseleleri, tanıklık ettiği veya duyduğu olaylarla bütünleştirerek ifade etmeye çalışmış ve yazılı olarak dile getirmiştir.

Celal Yalvaç'ın 1960 - 1995 yılları arasında yazdığı mektuplardan oluşan bu bölümde Celal Yalvaç'ın daktilo ile çift nüsha olarak yazdığı toplam 300 mektup incelenmiş, bunlardan 60 âdeti değerlendirmeye alınmıştır. Aynı şekilde Celal Yalvaç'a

yazılan toplam 150 mektup incelenmiş, bunlardan da 31 âdeti değerlendirmeye alınmıştır.

Prof. Dr. Oluş Arık¹

Muhterem Oluş Bey,

“Anadolu’daki Selçuklu Kervansaray ve Kümbetlerini tespitle görevli olarak Malatya’ya kadar gelen Erzurum’daki Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi Asistanı Dr. Rahmi Hüseyin Ünal Bey, “Eskimalatya Ulu Cami üzerinde çalıştığınızı ve hazırladığınız bir yazıyı Londra’da konferans olarak verdiğinizi” söylediler. Temmuz ayında Ankara’ya uğradığımda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Eski Eser Tescil Uzmanı Arkeolog Kemal Turfan Bey de, “Malatya’daki Saray Camiinin temel taşları üzerine yerleştirilmiş olan tezyinatlı Selçuk Kitabesini incelemek üzere Malatya’ya geleceğinizi ve benim adresimi de size verdiklerini” söylemişlerdi.

Ben 1958’den beri “Malatya ve Civarı Tarihi” üzerinde çalışıyorum. Çalışmalarımın ağırlık merkezini de Ulu Cami teşkil etti diyebilirim. Eskimalatya Ulu Cami ve minberi ile ilgili neşriyatta çok dikkatli davranmak mecburiyetine işaretimi, bu bakımdan mazur görmenizi rica edeceğim.

Yazdıklarınızı okumak isterdim. Ulu Cami ve kitabeleri ile ilgili iki seri yazım Malatya’da münteşir Ufuk gazetesinde çıkmıştı. “Eskimalatya Ulu Camii” başlığını taşıyan bir diğer yazım da Türk Yurdu mecmuasının Mayıs-1966 tarihini taşıyan 5. sayısında neşredilmişti. Bahis mevzuu bu yazıyı görmüş olmanız lazım. Çalışmalarınıza yardımcı şeref telakki ederim.

Sihhat temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 02.10.1967

Pek Muhterem Celal Bey,

Tanışmak şerefine erişemediğim halde size karşı mahcup olduğumu peşinen belirtmem gerek. Gönderdiğiniz söylediğiniz ilk mektubunuz tahmin ettiğiniz gibi elime geçmedi.

Önce ilginize ve nezaketinize sonsuz şükranlarımı arz eder, sonra da beni mazur görmenizi dilerim. Muhterem Celal Bey, sizden ilk defa Kemal Turfan Bey bana bahsetmişti. O sıralarda (1966) doçentlik tezimi vermek üzereydim. Bu çalışmamın bir yerinde, Malatya Ulu Cami’nin asli plan ve kuruluş şekli hakkında bazı görüşlerimi billurlaştırmak için görüştüğüm Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Kemal Turfan Bey Yeni Malatya’da bulunan bir camiye nakledilmiş altı kitabe parçasından bahsetmiş, sizin isminizi vererek “Celal Bey, bu parçaların Eskimalatya’daki Ulu Cami’den nakledildiğini ifade etti” demiştir. Ben de çalışmalarımda bu rivayeti naklederek “Ulu Cami’in I. Alâeddin Keykubat devrinde yapılmış olması ihtimalinin ortaya çıktığını yazmıştım. Bu tez henüz basılmadığından size takdim edemiyorum şimdilik.

Sonra, 1967 yazında İngiltere’de toplanan III. Türk Sanatı Kongresinde okunmak üzere, bu eser hakkında kısa bir tebliğ hazırlamak istedim. Kemal Turfan Bey’den sizin adresinizi aldım. Hatta eseri tamir ettiren eserin Vakıflar mimarı Yılmaz Bey’le beraber Malatya’ya geldik. O gün Pazar idi. (Haziranın kaçıydı, hatırlamıyorum) Sizi, söylenen yazıhanede bulamadık. Çaresiz o yeni cami duvarına nakledilen kitabelerin resimlerini çekip Eskimalatya’ya geçtik.

¹ Oluş Arık: 1934 yılında Ankara’da doğdu. 1958 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nden mezun oldu. 1962 yılında doktora çalışmasını tamamlayarak doktor unvanını aldı. 1966 yılında doçent, 1971 yılında profesör oldu. 1984’te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekanı oldu. Pek çok lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi yetiştirdi. 1986-87 yıllarında Kültür ve Turizm Bakanlığı müsteşarlığı görevini, 1990-95 arasında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu başkanlığını üstlendi (http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_imajlar/Yayinlar/Haberler/BAGISHaberi.pdf)

Ulu Caminin resim ve planlarını yeniden hazırlayıp Ankara'ya döndük. Ben İngiltere'de esas itibariyle Ulu Cami'nin asıl plan şeklinin nasıl olabileceği üzerinde durdum ve tarihi hakkında da bu kitabeler gerçekten Ulu Cami'ye aitse, sadece ihtimal olarak, 1224 miladi yılı düşünölmek gerektiğini zikrettim. Bu kongre zabıtları da henüz basılmadığından, size takdim edemiyorum.

1968'de Rahmi Bey, doçentlik imtihanı için Ankara'ya geldiğinde, sizinle konuştuğunu, bu kitabelerin Ulu Cami'ye ait olmadığı söylediğini anlattı. Epey sonra da sizin mektubunuz elime geçti. Fakat bu yıl haddinden fazla iş ve mesuliyet yüklendiğim için iki yakamı bir araya getiremedim şu ana kadar.

Ufuk gazetesindeki yazılarınızı Milli Kütüphane'de arayacağım. Yalnız tarihlerini bilmediğim için herhalde zor bulunur. Sonra Türk Yurdu'ndaki yazınızı da arayacağım. Onun da kaçınıcı sayıda olduğunu maalesef bilmiyorum. Bu yazıları muhakkak bulup aydınlanmak isterim. Ancak bir yandan da nazik ilginizle "elimden gelen yardıma hazırım" deyişinize sığınarak bazı ricalarım olacak. Bu yeni şehre nakledilen altı kitabe, nereden, hangi binadan, ne zaman ve kimin tarafından nakledilmişti? Ulu Cami'ye ait olduğu doğru mudur? Daha doğrusu ait olduğu bina belli midir? Hiç değilse bu hususta rivayet var mıdır? Bu sorularımı cevaplandırmak külfetine katlanırsanız beni minnettar bırakırsınız, Celal Bey.

Sizin gıyaben bu kadar methinizi dinleyip de tanışmak kısmet olmayışına çok esef ediyorum.

Temkinli ve ciddi çalışma ile Malatya Tarihine eğilmiş olmanızı Anadolu Aydınları için (naçiz de dâhil) örnek bir hadise olarak heyecanla karşılamıştım. İnşallah en kısa zamanda ziyaretinizde bulunmayı, hem sizinle tanışmak, hem de aydınlanmak için gönölden dilemekteyim. Tezimin ve tebliğimin ne zaman intişar edeceğini bilmiyorum ama, şayet plan ve kuruluş hakkındaki tahminlerim sizi ilgilendirecek olursa, mektup ve kroki halinde gönderebilirim. Ayrıca başka herhangi bir hususta size faydam dokunabilecekse, zevkle yerine getireceğimi ben de belirtmek isterim.

Teşekkürlerimi tekrarlayarak, mukabil hürmetlerle sizi selamlarım, Muhterem Celal Bey. Mehmet Oluş Arık, 09.02.1968

Pek Muhterem Oluş Bey,

Bana da sizden ilk bahseden Kemal Turfan Bey olmuştu. 1966 yılı yaz aylarında, zannedersem temmuz ayında olacak, Ankara'ya gelmiştim. Kemal Bey'e uğramıştım. Kemal Bey "Rahmetli Remzi Oğuz Arık Bey'in oğlu Oluş Bey Malatya Ulu Cami üzerine çalışmak istiyordu. Sizi tavsiye ettim. Şimdiye kadar sizi görmüş olması lazımdı" demiş ve çalışmalarınızı övmüştü. Daha sonra Eskimalatya Ulu Camiinde Rahmi Hüseyin Ünal Bey'le karşılaştığımızda ikinci defa olarak sizden bahsettiler. Çalışmalarınızın ciddiyetini anlattılar, adresinizi verdiler. Elinize geçmeyen ilk mektubumda bunlardan bahsetmiştim.

Ben 1958 yılından beri "Malatya ve Cıvırı Tarihi" üzerinde çalışmaktayım. Tabi bu çalışmalar fasıllalı oluyor. Vilayet dâhilindeki eski eserlere ait kitabeleri fotoğraflarla tespit ve mütehasşis elamanlara okutmuş bulunuyorum. Başbakanlık Arşivi ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyudu Kadime Arşivlerinin tetkik müsaadesini de aldım. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğündeki Malatya Tahrir Defterleri'nden birkaçını gördüm. Bunların Fotokopisini alırdıracaktım. Hatta bu iş için Milli Kütüphane'ye filim bıraktım. Fotokopilerin alınmasına Fahrettin Kırzioğlu Bey refakat edecekti. Sonunda ihtilaf çıkmış öyle kaldı. Malatya Şer'ıye Mahkemeleri Sicil Kayıt Defterlerini aratıyorum. Bir kısmını buldurdum. Bir kısmını da buldurmak üzereyim. Bu yıl niyetim tamamen arşiv vesikaları üzerinde çalışmak.

Çalışmalarımın eski eserlerle ilgi bölümünün ağırlık merkezini Eskimalatya Ulu Cami teşkil etmektedir. Bu cami hakkındaki ilk yazım Malatya'da münteşir Ufuk gazetesinde çıkmıştır. 20 Şubat 1961 günü başlayan 7 Mart 1961 gününe kadar devam eden bu neşriyat Ulu Caminin tam olarak incelenmesidir. "Ulu Camii II" başlığını taşıyan ikinci yazım, caminin kitabeleri ile üzerindeki sair yazılı taşlara ait malumatı ihtiva etmektedir. Neşir tarihi 1961 yılının Mayıs ayına rastlar. Neşir vasıta kifayetsizliği ve müretteplerin tahsil kıtlığı bahis mevzu yazılardaki ifade karışıklığına sebep olmuş, ikinci yazıda cami duvarları üzerindeki ayeti kerimelerin sure ve ayet numaraları verilmiş, metin halinde neşrinden vazgeçilmiştir. Türk Yurdu'ndaki yazım

bu mecmuanın 1966 senesine ait V. cildinin Mayıs ayına ait 5. sayısındadır. Plan Ulu Cami'nin son şekli ile neşredilen ilk planıdır. Şimdiye kadar neşredilenlerin de en doğrusudur. Bu neşriyatlardan maalesef elimde yoktur. Olsa memnuniyetle gönderirdim. Türk Yurdu'nun bahis mevzu sayısını herhalde Ankara'dan temin mümkündür.

İl merkezindeki Saray/Alibey Camisinin temel taşları üzerine yerleştirilmiş olan 6 parçalık kitabenin Eskimalatya'nın neresinden getirildiğini kat'i olarak bilen yok. Bu meyandaki araştırmalarımız halen bir neticeye varamamıştır. Uzun müddet Malatya tarihi üzerinde çalışan ve bu mevzuda epeyce araştırma yapan Avukat merhum Hüsnü Tulunoğlu, "bu taşların epeyce zaman evvel Eskimalatya Ulu Camisinden getirilerek buraya konmuş olduğunu duyduğunu" söylemişti. Yaşlı bazı kimseler bu söylentiye teyit eder malumat beyanında bulunmuşlardır. Ulu Caminin kible duvarı üzerinde iken epeyce zaman evvel düşen ve vatandaşlarca alınarak muhafaza edilen, Eskimalatya'daki Alacakapı Cami minaresi yapılırken getirilerek bu minarenin kaidesi üzerine yerleştirilen yazılı taşla (üzerinde kelime-i tevhid yazılı) olan benzerlikleri, 6 parçalık kitabenin de Ulu Camiye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ulu Caminin Ankara Etnografya Müzesindeki Minberi de dikkate şayan özellikler arz etmektedir. Merhum M. Zeki Oral'ın Vakıflar Dergisi Cilt V'deki Harput ve Malatya Ulu Cami minberlerine ait kitabeler hakkındaki neşriyatı doğru ise, Malatya Ulu Cami Minberinin de İran asıllı olduğu hakikati ortaya çıkmaktadır. Bu hususta bilhassa dikkatinizi çekerim.

Ulu Caminin kitabe fotoğraflarını arzu ederseniz göndereyim. 6 parça halindeki kitabenin özel olarak çektiğim fotoğrafları var. Sizin çektiğiniz fotoğrafların nasıl çıktığını bilmiyorum. Eğer iyi çıkmamışsa bu fotoğraflardan da gönderebilirim. Caminin özel olarak çektiğim renkli slaytları da mevcut.

"Tezimin ve tebliğimin ne zaman intişar edeceğini bilmiyorum ama, şayet plan ve kuruluş hakkındaki tahminlerim sizi ilgilendirecek olursa, mektup kroki halinde gönderebilirim" diye yazmışsınız. Bundan çok memnun kalacağımı bilmenizi isterim.

Malatya ve Ulu Cami ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi her an beklerim. Elimden gelen her şeyi yapmaya hazırım.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 18.02.1969

Pek Muhterem Oluş Bey,

Ankara'ya geldiğimde size muhakkak uğrarım. Bundan emin olabilirsiniz. O zaman inşallah yakinen sohbet etme imkânlarını buluruz.

Eskimalatya'daki Ulu Cami ile ilgili bazı dia pozitifler çekmiştim. Filmi banyo için Almanya'ya göndermiştim. Geçenlerde geldi. Fena olmamış sayılır. Bunlar lazım olduğunda emrinizde...

1 Mart 1971 günü saat 14.30'da Malatya Müzesi resmen açılmış oldu. İnşallah memleket için faydalı ve hayırlı olur.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, emir ve tavsiyelerinizi beklerim. Celal Yalvaç, 09.03.1971

Hanna Dolapönü²

Muhterem Efendim,

² Hanna Dolapönü: 1885 yılında Mardin'de doğmuştur. Babası Papaz Yusuf Efendi, annesi Nimet Hanım'dır. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını, Ortadoğu coğrafyasının zoraki şekillendirilmesini, birinci ve ikinci dünya savaşlarını görüp yaşamıştır. Kendisi tarihteki en saygın Mardin Metropolitlerindendir. Telif eserleri, tercüme eserleri, yayımlanmamış eserleri, editörlüğünü yaptığı eserler ve makaleleri bulunan Hanna Dolapönü 1969 yılında vefat etmiştir. (Sancak, 2014: 73)

Uzun zamandan beri Malatya ve Civarı Tarihi üzerinde çalışıyorum. Çalışmalarım esnasında bazı eski Süryanice ve Ermenice kitabelere rastladım ve rastlamaktayım. Elde mevcut kitabe fotoğraflarını Ermenice ve Süryanice okuryazar bazı kimselere gösterdi isem de; maalesef sıhhatli bir okuma ve tercüme yapamadılar. Hatta bu iş için İstanbul'a bile gittim. Son olarak zatinalinizleri rahatsız etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Bahsi geçen bu kitabelerin okuma ve tercümesindeki yardımlarınızı esirgemezseniz, bizi şahsınıza ve makamınıza minnettar kılarırsınız.

Kitabeleri göndermek için müspet cevaplarınızı bekliyorum.

Bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 02.03.1965

Sayın Celal Yalvaç,

Muhterem Efendim, Malatya tarihiyle uzun zamandan meşgul olduğunuza tebrik ediyorum, başarılar dilerim. Herhalde 1940 tarihli Bay Ekrem Yalçinkaya tarihini takip edeceksiniz, bunları da unutmayın. Malatyalı Büyük Mihail'in vesaiknamesi ve Ebul Farac'ın muhtasar elduvel tarihi. İkisi de tarih kurum neşretti. Bir de Hekimhan'da bir eski Süryance kitabesi vardır. Ben İstanbul'da iken bir Alman profesörü bana gönderdi, kendisine tercüme ettim. Topladığınız Süryani kitapleri gönderiniz, tercümelerine hazırım. Fakat Ermeni kitaplerini İstanbul'a, Ermeni Patrikhanesine göndermenizi tavsiye ederim. Çünkü ben Ermeniceyi bilmem, Gecikmeksizin tercüme edip göndereceğim.

Bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım. M.Hanna Dolapönü, 09.03.1965

Muhterem Efendim,

Benim için büyük mana ifade eden 9.3.1965 tarihli kıymetli mektubunuzu aldım. Alakanıza minnettarım. Çok sağ olunuz.

1940 baskılı Ekrem Yalçinkaya'nın "Muhtasar Malatya Tarihi ve Coğrafyası" kaynaklarım arasında bulunmaktadır. Fakat bu eser sıhhatli bir kaynak olmak niteliğinde değildir. Abul Farac'ın neşredilmiş ve Türkçeye çevrilmiş bütün eserlerini temin etmiş bulunmaktayım. Bahse mevzu bu eserler kıymetli birer kaynaktır. Malatyalı Büyük Süryani Mihail'in Vakayinamesi'ni maalesef temin edemedim. Fransızca baskısının üç ciltten mürekkebe olduğunu duymuştum. Türkçeye tercüme edilmiş fakat bastırılmamış. En büyük arzularımdan biri de bu eseri görmek ve Malatya ile ilgili kısımlardan not almak.

Elimdeki Ermenice kitabeleri, 1963 Eylülünde okunmak üzere İstanbul Kumkapı'daki Ermeni Patrikliğine göndermiştim. Mütөөddit defalar mektup yamama ve 1964 Aralık ayında bizzat İstanbul'a gidip uğramama rağmen, halen okuyup iade etmediler. Size ilk mektubu yazdığım gün, Patrikliğe de bir mektup göndermiştim. Bu mektubuma halen cevap alamamış bulunuyorum. Hâlbuki ilk müracaatımda memnuniyetle okuyup göndereceklerini bildirmişlerdi.

Size beş adet fotoğraf gönderiyorum. 1/a ve 1/b nolu kitabeler, Hekimhan'ın kitabeleri olup,

Alman profesör tarafından size gönderilen kitabedir. Arapça metnin tarihi 615 Hicri (1218-19) Miladidir. 2/a ve 2/b nolu fotoğraflardaki işaretler Süryani eserlerine mi aittir? 3 nolu fotoğraftaki yazı okunacak durumda değildir. Bu yazının Süryani yazısı olup olmadığının tespiti oldukça mühimdir. Birinci kitabede Han'ın banisi olarak ismi geçen şahıs, Salim bin Hasen (veya Ahron?) dir. Bu şahsın bir Süryani hekimi/doktoru olduğu söylenilmektedir. Bu şahıs hakkında herhangi bir malumat verebilir misiniz?

Bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 15.03.1965

Muhterem Celal Yalvaç'a

Dua ve selamdan sonra, 15 Martta yazmış olduğunuz mektubu aldım. Beraberindeki beş adet kitabeyi de aldım. Bunlardan ikisi Hemimhan'dadır. Birbirinin aynı olup tercümesi şudur.

“Bu hanın yapılışı 1530 senesinin teştin-i evvel ayında Arhad Yak’un (Bak’un) yardımıyla bitmiştir. Ebu Salim Dr. Arhad Yak’ın oğludur. Arhad Yak’un, bu hanı (veyahut Hasan-ül Mübarek bu hanı Arhad Yakun’un) kızının muhafazası, anne ve babasının ve geçmiş ülülerinin her okuyucu tarafından okunduklarının ruhlarına kavuşup, şad olabilmeleri için yaptırılmıştır.”

Üçüncünün yazısı ise milattan önceye aittir. Bunun okunması için Ankara veyahut başka yerdeki mütehassısların birinin açıklaması lazımdır.

Abu Salim’in kitabesinde ancak bu kadar malumat verebiliyorum. Mektubu Arapça yazdığım için özür dilerim. Çünkü benim için daha kolaydır. M.Hanna Dolapönü, 17.03.1965

Pek Muhterem Efendim,

Arapça olan mektubunuzu, Malatya’da Arapçayı en iyi bildikleri söylenilen dört ayrı şahsa tercüme ettirdim. Tercümeler birbirini tutmadığı gibi, asıl mühim olan kısımlarda da ihtilaf zuhur etti. Bu sebepten sizi tekrar rahatsız etmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Mektubunuzun aslı, vesikalarımız arasına alındığından ancak fotokopisini gönderebiliyorum. Mektubunuzun burada yapılan tercümelerinin en iyisi de ilişiktir. Ricamız, tercümeden yanlış görülen yer veya hususların kontrol edilerek düzeltilmesidir.

Sizi defaten rahatsız ettiğim için özür diler, bilvesile sıhhat temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım efendim. Celal Yalvaç, 09.04.1965

Sayın Celal Yalvaç

9 Nisan tarihli mektubunuzu okudum ve Arapça mektubumla size büyük bir zahmet verdiğimden çok acıdım. Her ne ise, inşallah faideli olur ve daha sahih ve fazla malumat elde etmiş olabilirsiniz.

“Hekimhan’daki kitabenin tercümesi

Binbeşyüz otuz senesinin tısrını evvelin (Ekim) ayında Malatyalı tabip Arhidyakon Abulhasen oğlu tabip Abusalim elile bu han tamam oldu. Mubarek oğlu Abdulhasan’ın hıfzı, (korunması) ve rahmetli babaları ile ölülerinin bağışlanması için yaptırdı. Okuyan onlar için namaz kılsın”

Dr. Abusalim’in tarihine gelemim

Bu adam Lazaroğlu Doktor Arhidyakon oğlu Abulhasan’ın oğludur. Beyrut’ta 1890 senesinde basılmış kitabının 444. sayfasında Malatyalı Abulferec böyle buyuruyor.

Bu zamanda tanınmış tabiplerden, Malatyalı Nisrani Yakubi bin Kraya denilen hekim Abu Salim’dir. Rum sahibi Sultan Ala-ü-ddin Keykubat’ın hizmetinde bulundu. Ve yanında ilerledi. Tıbca az bilgili ise de padişahların tarihlerini ve halkın günlerini Rumca Fasihca konuştuğu için, meclisine şayan idi. 32 senesinde Ala-ü-ddin Hartbert’i istila etmek için Malatya’dan Hartbert’e azimet ettiği vakit, Abu Salim kendinden geri kaldı, alayına katılmadı. Hâlbuki Sultan’ın onsuz sabrı gelmezdi. Sultan, Fırat’ı geçerken hekimin gelmediğini görünce, şahneye, -Yarın öğleden evvel Abu Salim gelirse geçsin, öğleden sonra gelince bırakma geçsin- emrini verdi. Ertesi gün Abu Salim ikindiye kadar gecikti. Şahne, Sultan’ın emrini dediğinde, bir değişiklik olduğunu hissettiğinden, evine dönerek zehir içip öldü.” M.Hanna Dolapönü, 23.04.1965

Pek Muhterem Efendim,

Evvelki yıllar Hekimhanı’na ait Süryanice inşa kitabesini göndererek tercüme ve izah edilmesini rica etmiş, gösterdiğiniz alakaya minnettar kalmıştım.

Temmuz ayı içinde İstanbul’a giderken Ankara’ya uğradım. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gitmiştim. Dairenin eski eser tescil uzmanlarından Arkeolog Kemal Turfan Bey’le Kazım Doğan Bey’ler sizden sitayişle ve minnetle bahsettiler.

Türk Tarih Kurumunun özel dolaplarında muhafaza edilen “Süryani Mikael Vakayinamesi”nin daktilo edilmiş tercüme nüshasını ve üzerindeki resmi yazışmaları da görmüş bulunuyorum.

1944 senesi ocak ayının yedinci günü Mardin Valisine hitaben yazılmış yazıyı ve Mardin Valisinin 29.01.1944 ve 23/243 sayılı yazısını okudum. Sizden sitayişle bahsediliyor. Ve Arapça nüshanın tercümesinin tarafınızdan yapılacağı bildiriliyor.

Hüseyin Çolak isimli öğretmen arkadaşın yazmış olduğu “Malatya” isimli eserden bir adet gönderiyorum.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Sıhhat temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 08.11.1967

Pek Sayın Bayım,

8 Kasım tarihli mektubunuz yaptığınız temaslardan memnun oldum. Bay Hüseyin Çolak eseri de alıp okudum. Malatya coğrafyasını mükemmel bir surette bildirir bir kitaptır. Teşekkür ederim. Sizin de ortaya gelmesini beklerim. Ben de Mardin Tarihini yazdım. Üç cilt. 1. siyasi, 2. coğrafi, 3.edipleri hakimde. Bakalım ne vakit basımına muvaffak oluruz. Yaklaşan günler münasebetiyle yeni yıl ve Ftiş bayramı tebrik ederim. Mübarek ve hayırlı olsunlar, cümle âleme.

Sıhhat temennilerimle saygılarımı sunarım bayım. M.Hanna Dolapönü, 14.12.1967

Pek Muhterem Efendim,

Mektubunuza ve bilhassa üç cilt tutan Mardin Tarihi’ni yazmış olduğunuz haberine çok sevinmiş olduğumu bilmenizi isterim. Her bakımdan mükemmel olduğuna inandığım bu değerli eserinizin en kısa zamanda basılmış olduğunu görmek başlıca arzumuzdur. İnşallah yakın bir zamanda bu arzumuzun tahakkukunu görmek nasip olur.

Malatyalı Abu-l Faraç’ın eserindeki ismi verilen lakabın, Arke, Kallisura, Gubbos, Samha, Claudia, Gargar Diyaskosluklarının yerlerini tespiti çalışıyorum. Bu ara şehre 3-5 kilometre mesafedeki Venk ismi verilen köyde bir kilise harabesi var. Bu harabe hem Müslümanlarca, hem de Hristiyanlarca kutsal addedilmekte ve mesire mahalli olarak kullanılmaktadır. Birinci Cihan Harbi sonlarına kadar ayakta duran bu eserin tarihini tespiti uğraşıyorum. Müspet herhangi bir vesika bulamadım. Müslüman halk “Cercis Peyganberin uçarak geldiği ve buraya konduğu için bu kilisenin yapıldığı” şeklindeki inançları ile burayı kutsal kabul etmekte. Hristiyan tanıdıklardan sordum. Cercis Payganberin (?) kim olduğunu bilmediklerini söylediler. Bu zat hakkında malumat verebilir veya malumat bulacağım herhangi bir eser tavsiye ederseniz minnettar kalırım.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Hayırlı yeni yıllar ve sıhhat temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 25.12.1967

Pek Sayın Bayım.

25 Aralık mektubunuzda birkaç yerin adı vermişsiniz. Sımhı ile Lakabin’i bulamadım, diğerlerine ise gördüğümü yazıyorum

Arka, Akdeniz kilerinde Trablusun şimali şarkısında dört kilometre uzaklığında bir şehirdir.

Kalisura, Malatya havalisinde, bence Elazığ cihetlerinde bulunan harap bir şehirdir.

Kludiya, Malatya yakınında bulunan bir kale idi, sonra yıktırıldı. (141 Hicri) Kahtaba oğlu Hasan yeniden onarub bir şehir haline getirdi ve adı ile tanınarak on üçüncü yüz yıla kadar bulunuyordu, sonra yıkıldı. Bence Samsat ve Adıyaman mükatasına, Kludiya denirdi ve Hısın Mansura, Kludiya Kalesi diyorlardı.

Gerger, Samisat ve Hısın Zeyat arasında ve Fıratın batı cihetince hasım ve yüksek bir kaledir. Ve Kâhta’nın yakınında, doğu tarafındadır. Abulfedaya göre Fırat, ondan küçük bir çay gibi görünürdü.

Gobas, Malatya'ya yakın harap bir şehirdir. Herhalde bir gün uzaklığında idi. Çünkü Abulfarac, 1242'de kendisine episkos oldu.

Her halde yakınlığınız sebebinden daha güzel izah edeceksiniz. Vank'daki ziyaretgâha gelelim. Cercis Peygamber, Karaminin evliya kitabesinde tarihi mevcuttur. Bir Rum subayı idi. Hristiyanlıkta sabit kaldığı için 303'te Nikomediy'da (İzmit) idam edildi.

Saygılarımla. . M.Hanna Dolapönü, 30.01.1968

Pek muhterem Efendim,

Arka, Cubas, Gargar diyaskosluklarının yerini kati olarak tespit etmiş bulunuyorum. Arka, birkaç sene evveline kadar Arga ismi ile anılan Malatya'nın Akçadağ Kazasıdır. Cubas, Malatya-Pütürge yolu üzerinde ve Halikan köyünün alt tarafındaki düzlüktedir. Eski tapu kayıtlarında bu mahallin ismi halen Cubas olarak geçmekte. Samha diyaskosluğunun Venk köyü olma ihtimali kuvvetli. Lakabhin diyaskosluğu, Hekimhan Kazası üzerinde olsa gerek. Gargar'ın şimdiki Gerger olduğu malum. Kalisura diyaskosluğu ile ilgili tahminlerinizde tamamen haklısınız. Ben de o tarafta tahmin ediyorum. Şimdiki Kömürhan civarları olsa gerek. Klaudiya'ya gelince, bu yerin halen kati olarak tespit edilmediğini muhtelif kaynakları yazmakta. Bahis mevzu bu yer, kaynak eserlerdeki tarife göre Malatya-Adıyaman yolu üzerinde ve Kâhta civarında imiş. Abdulharap Gölü ile ilgili efsanevi rivayetlere bakılırsa, bahis mevzu bu yerin Malatya-Kâhta arasındaki Abdulharap Gölü yerinde veya civarında olması icap etmektedir.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Sıhhat temennilerimle birlikte en derin selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 22.02.1968

SÜRYANİ KADİM CEMAATI YÖNETİM KURULU

Dayrülzafaran Manastırı – Mardin

Pek Muhterem Efendim,

Cemaatiniz Ruhani Reisi aziz ve muhterem dostumuz, büyük insan M.Hanna Dolapönü'nün ebediyete intikalini teessürle öğrenmiş, teessür ve taziyelerimi bildiren bir tel çekmiştir.

Merhumun ziyai ile kapılmış olduğumuz teessürün büyüklüğü bir telle savuşturulamayak kadar azımdır.

Bir Müslüman olarak cemaatinizin büyük acısını paylaşır, büyük din adamı, aziz ve muhterem dostumuz, merhum M.Hanna Dolapönü'ne rahmet diler, taziyelerimle birlikte hürmetlerimi sunarım efendim. Celal Yalvaç, 08.11.1969

Prof. Dr. Hasan Nejat Göyünç³

Pek Muhterem Nejat Bey,

Göndermeyi vaat ettiğim beş adet kitabe fotoğrafı ilişikte sunulmuştur. Kitabelerin arka kısmına, nereye ait oldukları yazılmış ve ebatları bilinenlerin de ebatları not edilmiştir.

5 nolu kitabenin yalnız 1. satırı M. Lütfi İkiiz Bey tarafından okunmuş, diğer satırları maalesef bugüne kadar okunamamıştır. Bu kitabeye ait güzel çekilmiş ikinci fotoğraf varsa da, filmini bulamadığım için yaptıramadım. Filmi bulunca, yaptırıp hemen takdim edeceğim.

³ Hasan Nejat Göyünç: 1925 yılında İstanbul'da doğdu. 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Başbakanlık Arşivi'nde telhisçi olarak çalışma hayatına başladı. 1957'de doktora yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. 1962 yılında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde doktor asistan olarak göreve başladı. 1966'da doçent oldu. 1971'de Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesine geçti. 1973'de profesör oldu. 1979-1980'de Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü yaptı. 2001 yılında vefat etti. (Arıkan, 2003:483-484)

Burada gönderilmesini arzu ettiğiniz başka kitabe fotoğrafları varsa, dildiriniz. Onlardan da yaptırıp göndereyim.

Benim Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı hakkındaki makalem, Malatya’da münteşir Ufuk gazetesinin 30 Temmuz 1963/3 Ağustos 1963 tarih ve 1503/1507 sayılı nüshalarında neşredilmiş. Bu gazetelerden maalesef bulamadığım için gönderemedim.

Sizin Mardin ile ilgili eserinizden bir adet bekliyorum. Ayrıca, Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı ile ilgili makalenizden de isterim.

Başbakanlık Arşivi’ndeki Tahrir Defterleri (Malatya) ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki Tahrir defterlerinin fotokopilerini aldırarak istiyorum. Bu husus için ne şekilde müracaat edeceğimi bilmiyorum. Her iki arşivde de tetkik ve fotokopi müsaadesi daha önce almıştım. Arşivler hususunda beni aydınlatmanızı bilhassa rica edeceğim.

Malatya ile ilgili emir ve isteklerinizi beklediğimi bilmenizi isterim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 06.10.1970

Pek Muhterem Nejat Bey,

Türk Tarih Kurumu’nun VII. Kongresinde “Kanuni Devrinde Eskimalatya Şehri” konulu bir tebliğ verdiğinizi ve epeyce alaka uyandırdığımı yazmışsınız. Buna çok sevindiğimi bilmenizi isterim. Bu husustaki neşriyatınızın devamlı olması başlıca temennimdir. Mahallen yapılmasını istediğiniz bir şeyler olunca çekinmeden yazabilirsiniz. Elimden geldiği kadar yardımcı olacağımdan emin olabilirsiniz.

Osman Turan Bey, takdir ve hürmet duyguları ile meşbu olduğum bir zattır. Kendileri ile tanışmak isterdim, ama şimdiye kadar tanışmak nasip olmadı. İbrahim Hakkı Konyalı Bey de kendilerinden sitayişle bahsediyorlardı. Siyasete atılmayıp da ilim adamı olarak kalsalardı, herhalde memleket için daha hayırlı bir iş yapmış olurlardı. Osman Turan gibi bir ilim adamı, zor bulunur kanaatindeyim.

Siz’e “Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı”nın içten şekilmiş bir fotoğrafını gönderiyorum. Allah verede bu konudaki makalenizin neşrinden önce elinize geçse. Fotoğraf fena sayılmaz.

Hekimhan’ın Fethiye Köyündeki Caminin kitabe fotoğraflarını ve planlarını arzu ederseniz gönderebilirim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 31.10.1970

Pek Muhterem Nejat Bey,

Gazeteyi yeni bir şekle sokma hazırlıkları içindeyiz. Baskı makinesini getirdik. Dizgi makineleri gelmek üzere. Yer tadilatını bitiremedik. Bütün bu hazırlıklar Eylül ayının ortalarına kadar sürer kanaatindeyim.

Ben emekli olmaya karar verdim. Geçen gün müracaat ettim. Günlerimi hesaplasınlar diye. Benim hesaba göre tamam. Ağustos ayının sonunda veya en geç Eylül ayının ortalarına doğru gerekli müracaatları yapacağım.

Huzursuzluklar doğal olarak insanın çalışmasını etkiliyor. Çalışmanın randımanı da düşüyor. Bu bakımdan ciddi çalışmalara başlamadan önce huzurlu bir ortam hazırlamakta fayda var. Emekli olma isteğim buradan kaynaklanıyor.

Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Kodamanoğlu’nun İnönü Üniversitesi rektörlüğüne oynadığı söylentisi var. İnönü Üniversitesi Profesörlerinden soyadı Gözükkara olan birisinin de rektörlüğe aday olduğunu söylüyorlar. Tanıyanlar bu ikincisinden sitayişle bahsediyorlar. Ben şahsen liyakatli, akli başında, çevresinin etkisinde kalmayan, inisiyatif sahibi birisi gelsin isterim. Üniversitenin ve Malatya’nın selameti bakımından bu şart. Gene de hayırlısı.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 10.08.1985

Pek Muhterem Nejat Bey,

22-23-24 Ekimde “I. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu” yapıldı. Okunan tebliğler iyi hazırlanmıştı. 29 tebliğ sunulacaktı. Bazıları gelmeyince (Yurt dışındalarmış) sunulan tebliğ sayısı 21’e düştü. Birinci gün Halk Eğitim Merkezi Konferans Salonu, ikinci gün üniversitenin kampüsteki salonu kullanıldı. Önceden iyi bir duyurma yapılmadığı için halk ilgisizdi. Fahrettin (Kırzioğlu) Bey de gelmişti. Epeyce kulaklarınızı çınlattık. Fahrettin Bey 69 yaşında olmasına rağmen, maşallah oldukça genç gösteriyor.

13 Ekim günü Karakaya Baraj Gölü altında kalacak olan Korucuk Türbesini Eskimalatya Kırklar Mezarlığına naklettik. Nakilde ben de bulundum. İyi ki fotoğraf çekmişim. Öyle dedikodu ve rivayetler şıktı ki neredeyse biz bile inanacak olduk.

Baraj gölü bir aydır dolmaya başladı. Üç günde bir Kömürhan’a gidip durumu fotoğraflarla tespit ediyoruz. Son gittiğimizde sular Kömürhan’ın içine girmişti. Bir aya kalmaz köprü ve han kaybolur. İki gün önce de Kırkgöz Köprüsü’ne gittik. Su şişikliği daha oralara kadar gelmemişti. Demiryolu köprüsüne karayolu ile gitmemiz mümkün olmadı. Yolları su kapatmış. Kıyıdaki köyler tek tek batıyor. Artık hayırlısı.

Sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selamlarımı sunar, gözlerinizden öperim. Celal Yalvaç, 10.11.1986

Pek Muhterem Nejat Bey,

Kayısı Festivali dolayısıyla İstanbul’dan gelen Malatyalılar olmuştu. Malatya Eğitim Vakfı mensubu olan bu kişiler, Malatya Eğitim Vakfı’nın çok geniş kapsamlı bir “Malatya Tarihi” hazırlamak niyetinde olduğunu söylediler. Malatya Eğitim Vakfı’nın Temmuz ayında çıkan dergilerinde de bu hususu genişçe belirtmişlerdi. Zannediyorum, İstanbul ve Ankara’daki bazı kişilerle temasa da geçmişler. Ben kendilerine durumu izah ettim. “Malatya tarihi arşiv belgelerine müracaat etmeden yazılamaz. Bu yazım bir veya iki kişinin de işi değil. Ekip çalışması şart. Nejat Göyünç Bey ve Fahrettin Kırzioğlu Bey gibi arşiv belgeleri üzerinde çalışmış ihtisas sahibi kimseler olmadan da bu iş yürütülemez” dedim. Zamanınız, yıllarca önce bize vermiş olduğunuz sözü yerine getirmeye müsaitse, acele bana yazınız. Malatya Eğitim Vakfı’nın size başvurmasını sağlayayım.

Allah nasip ederse Eskimalatya’daki eserlerin ve kitabelerinin fotoğraflarını bu defa da renkli (negatif ve dia) çekmek niyetindeyim. Ekim ayı sonuna kadar bu çekimleri bitiririm kanaatindeyim. Artık hayırlısı.

Yenge Hanım’a hepimizin selam ve hürmetlerini bildiriniz.

Ailece sıhhatte olmanızı diler, bilvesile, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 22.09.1990

Pek Muhterem Nejat Bey,

Malatya bildiğiniz gibi. Tarihi eserlerin üzerine büyük bir titizlik ve ciddiyetle giden bir valimiz var. Keşke bu dönemde burada olsaydınız. Malatya için büyük bir şans olurdu.

Haziran ayı içinde Oluş Arık Bey, Rüçhan Hanım, Doç. Dr. Mehmet Tuncer, Doç. Dr. Bozkurt Ersoy, Dr. Kıymet Giray, Dr. Cebe Özer ve eşi Ayşe Özer bir heyet halinde Malatya’ya gelmişlerdi. Vali Saffet Arıkan Bedük kendileri ile çok ilgilendi ve devamlı yanlarında oldu. Eskimalatya ve Arapgir’e ben de beraber gittim. Eskimalatya’daki açıkta olan kitabeleri aynı gün toplayıp Malatya Müzesine naklettirdiler. Yeniden gelme ihtimalleri de var.

Ailece sıhhatte olmanızı diler, bilvesile, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 21.09.1992

Pek Muhterem Nejat Bey,

Halen “Diyarbakir Beylerbeyliği” üzerinde çalışmakta olduğunuzu yazmaktasınız. Çalışmalarınız tez zamanda biter de Malatya ile ilgili çalışmalara başlarsınız. Ben Malatya’da Maraşlı Müşir Süleyman Paşa’nın mezarını buldum. Maraş, Malatya, Harput, Rakka’yı ihtiva eden Diyarbakir Valiliği ve Ma’dini Hümayün Eminliği görevine tayin edilmiş, bu göreve giderken 1840 yılında Malatya’da vefat etmiş. Mücelli Caddesindeki Yusuf Ziya Paşa Camisinin haziresine gömülmüş. Bu konuyu işleyen bir makaleyi birkaç ay önce Görüş’te neşretmiştim. Merhum şimdiki 3. Ordu kumandanı ile Deniz Kuvvetleri Kumandanının birkaç göbek önceden büyük dedeleri olmakta. Bu konuda geniş bir makale hazırladım. Niyetim “Malatya’nın Sesi” dergisinde neşretmek. Neşredildiğinde size gönderirim. Eğer konu çalışmalarınızı ilgilendiriyorsa, neşredilmeden de gönderebilirim.

Yıldız Keskin isimli genç bir mimar hanım tarafından 470 sayfalık (metin, plan ve fotoğraflar) çok güzel bir yüksek lisans tezi hazırlandı. Tahmin ediyorum, hazırladığım makale ile Ulu Cami işi bitmiş olacak. Bu meyandaki yardım ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Nisan ayı başından beri Görüş’ün yazı işleri müdürlüğünü tekrar üstlendim. Matbaayı da yeni yerimize naklettik. Ofsete geçme arayış ve hazırlıkları içindeyiz. Hayırlısı.

Ailece sıhhatte olmanızı diler, bilvesile, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 14.05.1993

(Nejat Göğünç’ün vefatı üzerine eşine yazdığı mektup)

Pek Muhterem Ayten Hanımefendi

Aziz ve muhterem dostum, ağabeyim, eşiniz Nejat Bey’in vefatı, hepimizi derin ve acı bir üzüntüye sevk etmiştir.

Kendileri ile otuz yılı geçkin bir dostluğumuz ve ahbablığımız vardı. Beraberce yürüttüğümüz mücadeleler de oldu. Kendilerini rahmetle anıyor, siz yakınlarına taziyelerimizi sunuyorum.

Üzüntü ve taziyelerimizi telefonla da iletmıştim.

“Malatya’dan GÖRÜŞ” isimli eserinin konusu olan GÖRÜŞ isimli gazetemizde çıkan merhumla ilgili (özel yazılmış ve alıntı) makaleleri havi gazeteleri adresinize postaladım.

Görüş yazı ailesi de büyük acınıza iştirak ettiklerinin özellikle belirtmemi benden rica ettiler.

Acınızı paylaşıp bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 27.07.2001

Suade Kayahan⁴

Muhterem Suade Hanım,

Bu seneki kayısı festivalinde bir de “Fahri Kayahan Şarkı ve Türkü Yarışması” açılacak. Bunun için bir ressam arkadaş a fiş hazırlıyorlardı. Ben de bu fişin eskizlerinin bir fotokopisini göndereyim diye bekledim. Getirirlerse o eskizi en kısa zamanda gönderirim.

Geçenlerde bir arkadaş, bir dergiden babanızla ilgili bir yazı getirdi. Bu yazının fotokopisini de ilişikte sunuyorum. Tahmin ediyorum bu yazıdan haberiniz vardır.

Aklımdayken söyleyeyim. Afişi hazırlayan ressam arkadaş, afişe çizilecek resmi Malatya Eğitim Vakfı’nın dergisinden aldığını ve bunun da pek net olmadığını söylüyor. “Net bir fotoğraf olsa, afiş çok daha güzel olur” diyor. Bu fotoğraflardan net bir fotoğrafı acilen bana göndermeniz mümkünse hemen gönderiniz.

Babanızın eserlerinin telif hakları ile ilgili çalışmalarınız hangi safhada? Bana bildiriniz. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile ilgili bir takıntınız varsa halinde yardımcı olmaya çalışırım.

⁴ Suade Kayahan: 1934 yılında Malatya’da doğmuştur. Ünlü bestekâr ve ses sanatçısı Malatyalı Fahri Kayan’ın tek çocuğudur. Anne tarafından Celal Yalvaç’ın da akrabasıdır. Babasının 1936 yılında Malatya’dan İstanbul’a gelmesi sonucu vefatına kadar burada yaşamış, 2018 yılında vefat etmiştir.

Bilvesile, selam ve saygılarımı sunarım. Celal Yalvaç, 12.06.1990

Sayın Suade Hanım,

Yılmaz Şekerbay isimli bir senarist arkadaş babanızla ilgili neşriyatın benden fotokopilerini aldı. Telif hakkı için de araştırma yapıp neticesini bana bildirecekti. Kendisi Haziran ayının ortalarına doğru buradaydı. Halen bir şey yazmadı.

22-23-24 Temmuz tarihlerinde yapılan 15. Malatya Kayısı Bayramı/Festivali bu sene biraz sönük geçti. Festivalden önce “Malatyalı Fahri Kayahan Ses Yarışması” yapıldı. Türk Halk ve Sanat müziğinden derece alanların ödülleri de bu festival günlerinde dağıtıldı.

Bilvesile, sağlık dileklerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 30.07.1991

Pek Muhterem Suade Hanım

Babanızın telif hakları ile ilgili çalışmalarınız ne safhada? İnşallah neticeye yaklaştırsınız.

Ablam yazma dedi ama ben yazacağım. Belki biraz efkârlanıp üzüleceksiniz. Bizim Huşo Bacı dediğimiz bir yaşlı kadın vardı. Bitişik komşumuzdu. Cenazelerde irticalen ağıt yakar, milleti efkârlandırıp ağlatırdı. Bir kardeşini Ancar Köyünde, bir kardeşini Antep yolunda, oğlunu da buradaki Kuyuönü mevkiinde vurmuşlar. Annenin cenazesine yaktığı ağıtın bir kısmını buldum. Bulabildiğim kısım şöyle:

Elimde barut karası,

Sol göğsüm kurşun yarası.

Hani sorun bu gelinin,

Geriye kalan çağası?

Bu yaraya gürcü derler,

Gül ağacı burcu derler,

Cenazede sallanıyor,

Zülûfünün ucu derler.

Kapısının önü payam,

Çıkam yaprağını sayam,

Zorunuza gitmesinki

Birde ben oğlumu diyem

Kimi Ancar'ın dağında,

Kimi Antebin yolunda,

Osman oğlan Kuyuönü'nde,

Oğlan senin anan öle.

Ben başıma yas bağladım,

Hemi güldüm hem ağladım,
Gelin çağanı gördükçe,
Acıyla yürek dağladım.

Öle gelin anan öle
O ölmeye de kim güle.
Öle senin bacıların
Dayanılmaz acıların

Kardeşlerin kağ diyiyle,
Kalk çağana bak diyiyle,
Ölüm Allah'ın emridir,
Böylesi mi hak diyiyle.

Ağıt belki daha da uzundur. Benim tespit edebildiğim bu kadar. Tabii her kıtadan sonra, nakarat halinde devam eden kısmı da var. Yukarıda da yazdığım gibi, belki anneciğiniz aklınıza gelip, efkârlanırsınız. Beni mazur görünüz. Üzülesiniz diye değil, hatıra olarak anarsınız diye yazdım.

Sıhhatte olmanızı diler, bilvesile selam ve saygılarımı sunarım. Celal Yalvaç, 26.11.1991

Muhterem Suade Hanım,

Malatya Valiliği iki kitapla bir dergi hazırlatma çabası içinde idi. Bunun için bir vakıf kurdular. Bu vakfın içinde bana da görev verdiler. Aralık ayından beri bir de bu işlerle uğraşıyorum.

Vilayetin çıkardığı dergi, “Malatya Kültür” adını taşımakta. Üç ayda bir çıkacak. Birinci sayısı çıktı. Ufak tefek kusurlarına rağmen, fena sayılmaz. Rahmetli babanız için bir yazı hazırlayacaklar. Şimdiye kadar neşredilenlerin dışında, yazıda özellikle yer almasını istediğiniz bir konu varsa veya fotoğraf varsa en kısa zamanda gönderiniz. Yazıyı en geç, Haziran sayısına yetiştirmemiz lazım.

Sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 25.03.1994

Pek Muhterem Suade Hanım,

Kayısı Fuarı süresince Mişmiş Park'ta açılan sahneye merhum babanızın ismi verilmiş, fuar süresince verilen konserler hep bu sahnede sahnelenmiş idi. Bu sahneye ait dört adet fotoğraf ilişikte sunulmuştur.

Ben bizim çocuğa talimat verdim. Bu konserler esnasında çekilmiş videobantlardan bir bant hazırlayıp, size gönderilmek üzere bana verecekler. Tafsilatlı mektubu videobantı gönderdiğimde yazacağım.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunuyorum. Celal Yalvaç, 14.08.2000

Muhterem Suade Hanım,

Geçen yıldan beri babanızın adını bir yere verdirmeye çabasına girmiştik. Babanızın oturduğu mahallenin muhtarı Hadi Çekirdek Bey bu işin başını çekiyordu. Bunda muvaffak olduk. Bu sene Temmuz ayı içinde yapılan fuar ve festival çalışmaları içinde, yeni açılan bir bulvara

rahmetli babanızın ismini verdiler. Açılış şatafatlı bir merasimle yapıldı. İstanbul'dan televizyon ekipleri gelmişti.

Malatya Belediye Başkanı Mehmet Yaşar Çerçi Bey de bu hususta büyük bir çaba gösterdi. Benden telefonunuzu aldılar. Sizi açılışa davet edeceklerdi. Rahatsızlığınızı anlattım.

Ailece sıhhatte olmanızı diler selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 29.08.2003

Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu⁵

Pek Muhterem Efendim,

“Malatya ve Cıvarı Tarihi” üzerinde çalışmaktayım.

Çalışmalarım ile ilgili olarak tespit ettiğim kitabelerden mahallen okuyamadıklarımızı, İstanbul'a gittiğimde bazı kimselere göstererek okutmaya çalıştım. Bu ara tanıştığım İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşiv ve Kitabeler Uzmanı C.Server Revnakoğlu, İstanbul dönüşü Ankara'ya uğrayacağımı öğrenince, ismen sizi tavsiye ettiler ve size uğramamı söylediler. Ankara'ya geldiğimde birkaç yerden sizi sordum, adresinizi öğrenemedim. Adresinizi bilmeyişim beni, sizinle tanışmak zevkinden mahrum etti.

“Kürtlerin Kökü I. Bölüm” isimli eserinizden adresinizi öğrenince hemen bu mektubu yazdım. Bu eserin, arka kapak iç tarafında listesi bulunan eserlerinizden 1,2,3,4,5,6,7,8,9 nolu olanlardan birer âdetin ödemeli olarak gönderilmesini rica ederim.

4 noyu teşkil eden Kars Tarihi, benim çalışmalarım için iyi bir örnek olacak kanaatindeyim.

Ailece sıhhat ve afiyette olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 30.11.1965

Sayın Celal Yalvaç Bey,

Aziz Kardeşim, 30 Kasım 1965 tarihli mektubunuz, bir Anadolu bölge tarihçisi ile beni tanıştırdığı için, dün akşamdan beri çok mutluyum. Malûm: Bizde şehir ve iller tarihi incelenip yazılmadan, geniş bir yurt ve millet tarihi yazılamaz. Bu bakımdan Doğu-Anadolu'muzdan: Urfa, Diyarbakir, Siirt, Harput, Erzincan, Erzurum, Kars ili tarihlerinden sonra Malatya Tarihi'nin de sizin kaleminizden çıkmış olarak milli kütüphanemize mal edilmesi, büyük bir saadet ve kazanç olacaktır. Lütfi İkiz Beyin çözemediği kitabe bölümünü, fotoğrafisini lütfederseniz, burada okuyarak veya çözölemeyen noktaları da açtırarak, tam metin ve tercüme halinde size takdim edebilirim. Son 130-140 yıl içinde hükümet merkezi ve çarşısı değiştiğinden gittikçe ıssızlaşıp anıtları yıkılan ve şenliği sönen Harput, Van ve (Eski) Malatya gibi mühim beldelerimizin incelenmesi, öteki Doğu-Anadolu şehirlerimizden daha mühimdir. Harput/Elazizli aydınların, büyük bir sabır ve aşkla Harput'u her yönüyle tanıtarak bizlere örnek olduklarını görmekteyiz. Maalesef Van'dan böyle bir meraklı ve müştak aydın çıkmadı. Malatya'mız için sizin işe koyulduğunuzu öğrenince, inanınız ki çok içlendim ve sevindim. Sizi gönülden kutlar, büyük büyük başarımlar dilerim. Ulu Tanrı yardımcınız olsun.

Malatya Tarihi'ni yazmada gözden geçirilmesi gerekli bir takım arşiv belgeleri ve kaynakları hatırlatmamı hoş karşılayacağınıza güvenerek, arz ediyorum.

1) Homiros'un iki destanından birisinde “Melite'nin enfes kaysılarından bahsediliyor. Turizm bakımından yabancılar için iyi bir propaganda olur. Odissea ve öteki destanı Türkçeye çevrilmiş, her ikisini de gözden geçirerek, bu mısraları bulup, “manşet” yapmak gerek.

2) Fransızca biliyorsanız (bilmeseniz de bilenlere okutturarak) Kars tarihinin sonundaki kaynak ve telif eserlere bakmak gerekir.

⁵ Mehmet Fahrettin Kırzioğlu: 1917 yılında Kars'ın Susuz ilçesine bağlı Mamaş (Kırçıçeği) köyünde doğdu. 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1967 yılında doktor unvanını aldı. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak göreve başladı. 1975 yılında doçent, 1982 yılında da profesör oldu. 2005 yılında vefat etti. (Dayı, 2003:64)

3) Evliya Çelebi'nin Malatyalılardan duyduğu:"Afrayyab'ın Aspuzan (Beydağı) da yattığı, an'anesi ihtiyar ve göçebelerden tahkik edilmeli; son derece mühimdir. Kürtler'in onu "ulu-ata" ve kendilerinden saymasının değeri büyüktür.

4) İstanbul'da Başbakanlık arşivi ve Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlük Arşivi'ndeki Osmanlı sayımlarını (Köy, yayla, çiftlik, değirmen, göçebeler, vakıf, vergi ödeyen erkelerin adları ve niteliklerini) gösteren Malatya Sancağı Tarir Defterlerinin görülmesi ve yarar yerlerinin (iki sahifesi bir arada ve özel makineye konulunca büyütülüp okunabilen) bir poz filmin 40 kuruştan çektilerilerek incelenmesi.

5) Ayrıca İş Bankası'nın Türkçeye çevirttiği Moltke'nin Hatıraları, Ahmet Refik'in Türkiyat Enstitüsünce bastırılan "Türk Aşiretleri" kitabı, Halil Edhem'in Malatya Kitabeleri üzerine makalesi, Albert Gabriel'in Büyük Arkeoloji Araştırmaları kitabı (ki Malatya anıtlarının planları ve tanıtımı verilmiştir)

6) Tanzimat'tan sonra İstanbul'da çıkan "Devlet Salnameleri" ile 1869-1883 yılına Malatya'nın "Sancak" olarak bağlı bulunduğunu anlatan "Diyarbakir Salnameleri"nden Mülki İdare, Memurlar, Rüştüye ve sairinin adları; hatta asar-i atika sayımı sonuçları öğrenilmeli.

Yukarıda altı kolda toplanan kaynak ve serler mutlaka bakmak gerekir. Ankara'daki Tapu-Kadastro Arşivi "Malatya Defteri"nin kopyasında size yardımcı seve seve yapabilirim.

Sağlık ve muvaffakiyetinizi diler, selam ve hürmetlerimi sunarım efendim. Fahrettin Kırzıoğlu, 02.12.1965

Aziz Kardeşim Celal Yalvaç Bey,

İki mektubunuzu da aldım. Lütfettiğiniz bilgi ve haber için teşekkürler eder, çalışmalarınızda büyük başarımlar dilerim. Ankara'dakileri öne alınarak, İstanbul'daki arşivlerde bulunan "tahrir" kayıtlarını kopya ederek size göndereceğim. Mühimsediklerimizin fotokopilerini de aldirtırız. (Başbakanlıktan bu yolda, bana resmen fotokopi aldırma müsaadesi verilmiştir.. Siz de müracaat ederek böyle bir müsaade alabilirsiniz) Anadolu'da "bölge tarihi" yazmanın güçlüğünü, çok sıkıntılar çekmiş birisi olarak bilirim. Hatta bugün Ankara'da bile bunun güçlüğü var. Yazma kütüphaneler ve Osmanlı arşivinin çoğu İstanbul'da. "Fütühü's-Şâm" ın yazma tam ve basma muhtasar tercümeleri var. Malatya İl Halk Kütüphanesi'ne müracaat ederek 91 gün ve uzatmalı olarak getirebilirsiniz.

İlk fırsatta Tapu Kadastro Genel Müdürlüğündeki "Malatya Defterleri"nden size notlar çıkartıp, sunacağım. Ulu Tanrı'dan size sağlık, mutluluk ve başarımlar diler, Ramazanınızı kutlar, gözlerinizden öperim, kardeşim. M. Fahrettin Kırzıoğlu, 25.12.1965

Pek Muhterem Efendim,

Bayram tebrik kartınızı, "Lehçe-i Erzurum" isimli kıymetli eserinizi ve içindeki notu, daha evvelce almıştım. Alakanıza minnettarım, çok sağ olunuz.

Üç adet kitabe fotoğrafı ilişikte sunulmuştur. 1 nolu kitabe, Hekimhan Kazasına ismini veren Hekimhanı'nın kitabesidir. Bu kitabe aynı taş üzerine, üç lisanda yazılmıştır. Arapça metni tarafımızdan, Süryanice metni de Mardin'deki Süryani Kadim Metropoliti Sayın Hanna Dolapönü tarafından okunmuş ve tercüme edilmiştir. Ermenice metni, Kumkapı'daki Ermeni Patrikliği 'ne de gönderdiğimiz halde, okutup tercümesini yaptıramadık. Kitabe 615 Hicri tarihini taşımakta. Hanna Efendi, bu hanın banisi Ebu Salim hakkında şu malumatı vermiştir: "Bu adam Lazar oğlu Doktor Arhidyakon oğlu Abul Hasan'ın oğludur. Beyrut'ta 1890 senesinde basılmış kitabının 444. Sahifesinde Malatyalı Abul Ferec böyle buyuruyor: Bu zamanda tanınmış tabiplerden, Malatyalı Nisrani Yakubi bin Kraya denilen hekim Abu Salim'dir. Rum sahibi Sultan Ala-ü-ddin Keykubat'ın hizmetinde bulundu. Ve yanında ilerledi. Tıbca az bilgili ise de padişahların tarihlerini ve halkın günlerini Rumca Fasihca konuştuğu için, meclisine şayan idi. 32 senesinde Ala-ü-ddin Hartbert'i istila etmek için Malatya'dan Hartbert'e azimet ettiği vakit, Abu Salim kendinden geri kaldı, alayına katılmadı. Hâlbuki Sultan'ın onsuz sabrı gelmezdi. Sultan, Fırat'ı geçerken hekimin gelmediğini görünce, şahneye, -Yarın öğleden evvel Abu Salim gelirse geçsin, öğleden sonra gelince bırakma geçsin- emrini verdi. Ertesi gün Abu Salim ikindiye kadar gecikti. Şahne, Sultan'ın emrini dediğinde, bir değişiklik olduğunu hissettiğinden, evine dönerek zehir içip öldü."

Abu Salim'in tıbla ilgili Arapça bir eserinin Topkapı Kütüphanesinde mevcut olduğunu, bu kitabın Artukî I.İlgazi'ye Arapça nakil edildiğini yine Hanna efendi yazmaktalar. Bu hususta aydınlatıcı yazının 1944'd e İbrahim Artuk Bey tarafından yazılmış olduğuna da ayrıyeten işaret etmişlerdir.

2 nolu kitabe şehir içindeki Paşa Camiinin kitabesidir. Bu kitabenin bazı bölümlerinin okunuşu şüphelidir. 5. Satırın ilk mısra-ı, birbirinden çok farklı olarak, iki şekilde okunmuştur. Son satırdaki ebced tarihi çözülememiştir. Bu kitabenin tarihinin çözülmesi ve sıhhatli olarak okunmuş olması başlıca arzumuzdur.

3 nolu kitabe, Tecde köyündeki minarenin kaidesi üzerine yerleştirilmiştir. Eski bir mezarlıkta bulunmuş. Daha evvel o mezarlıkta kümbetimsi bir harabenin mevcudiyetini hatırlayanlar var.

Kitabe, tarafımızdan ve bazı kimseler tarafından okunmuşsa da bu okunuşların yanlış olduğu muhakkaktır. Bu kitabenin mühim olduğuna, İbrahim Hakkı Konyalı Bey işaret etmişlerdi. Okunmak üzere kendilerine bırakmışım, halen göndermediler.

İsmail Hami Danişmend Bey'in "Türk Tarih Kurumuna açık Mektup" isimli broşürünü emaneten göndermenizi tekrar rica edeceğim. İş bitince derhal iade ederim.

Mektuplarınızı sabırsızlıkla beklediğimden emin olabilirsiniz.

Malatya ile ilgili olarak emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 10.02.1966

Sayın Celal Yalvaç Beğın 10 Şubat 1966 tarihli mektubuna cevap.

Hekimhan'a adını verdiren Han'ın Ermenice kitabesini, okutup tercüme ettirdim. Bunun fotoğrafını Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorya öğrencilerinden Malatyalı Sedat Apaydın, geçen yıl İsmail Kılıç Kökten beğе getirmiş, göstermiş imiş. Bendeniz Türk Dil Kurumu Uzmanlarından Yozgatlı bir Ermeni Ailesinden olan

(Agop Martayan) Agop Zeki Dilaçar'a bunu okuttum, ayrıca daha güvendiğim, İstanbul'da Ermenice Lektörü (Edebiyat Fakültesinde) Khrand D. Andreasyan'a da okutacağım.

Mektubunuzda 2 numaralı kitabe diye anılan "Paşa Camii" kitabesi aruzlu olduğu için kolayca çözülüyor. Elimde biricik kalan ve İstanbul'da tedariki güç olan "Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup" tan bir nüshayı emanet olarak takdim ediyorum. Haziran 1966 sonuna kadar sizde kalabilir.

Bu ara geçen yıl trafik kazasından sonra 6-7 ay alçı-fizik tedavi yüzünden çalışmadığım için kalan Doktora Tezimin tebyizi ile meşgulüm. Mayıstan önce Prof. Akdes Nimet Beğе teslim edip, Haziranda tenkitlere cevapla "Tez müdafaası"nın hazırlığını görüyorum. Bu arada 1-2 gün kaçamak fırsatı bulunca Tapu Kadastro Umum Müdürlüğündeki XVI. Asır Malatya Sancağı "Tahrir Defterleri"nden size oymakları, eski Oğuz düzenini ve Malatya'nın o zamanki mahalleleri ile cami, mescit ve tekyelerinin evkafından bulabildiklerimi takdim ederim. Esas Malatya'nın mazisine o zaman dalacaksınız. O mahalle adları, vergi ödeyen erkek isimleri, vakıf kayıtları, boy-oymak adları, size tatlı tatlı uğraşma alanları açacak; Türkmen, Zaza ve Kürmançların yaylak-kışlık yerleri de belirecek ve bugünkü (1960'tan önceki) köy ve yaylak-kışlak adlarının kimlerden kaldığı ve eski biçimleri de bu defterlerden çıkacak. Tahrir Defterlerinin çoğu da İstanbul'da Başbakanlık arşivindedir. Yalnız Mahalle, köy ve göçebe adlarını gösteren tahrir defterleri icmallerinin fotokopilerini aldırtmak iyi olur.

Sizinle konuşuyormuşçasına, mektubumdan tat alıyorum, bitirmek istemiyorsam da şimdilik size umduğum gibi faydalı olmadığuma sıkılıyorum. Şimdi Etimesgut'ta yedek subay olan Yüksek Mimar Erdoğan Vata Beğden, sizin mehdinizi duyarak daha çok sevindim. İnşallah emekleriniz yurda ve millete çok faydalı olur. Buna güveniyorum. Bir "tatlı tutkunluk" olan "bölge tarihçiliği ve folklorculuğu" nu gençler arasında gördükçe çok mutluluk duyuyoruz.

Selam ve sevgilerimle gözlerinizden öper, sağlık ve mutlulukla başarmalarınızı dilerim, aziz kardeşim. Yapabileceğim her türlü işinizi hiç çekinmeden havale etmenizi de ayrıca rica ederim. Tanrıya emanet olasınız. Fahrettin Kırzioğlu, 22.02.1966

Pek Muhterem Efendim,

22.11.1966 tarihli mektubunuzu memnuniyetle aldım. Dün de emaneten göndermiş bulunduğunuz, İsmail Hami Danişmend Bey'in "Türk Tarih Kurumuna Açık Mektup" isimli eserini aldım. Teşekkürlerim sonsuzdur, minnettarlığımın kabulünü rica ederim

Hekimhanı'nın kitabesini Sedat Apaydın'a ben vermiştim. Kılıç Kökten Bey'e de göstereceğini ve okutmaya çalışacağını söylemişti. Daha evvelki mektubumda da arz ettiğim gibi, kitabeyi okunmak üzere Kumkapı'daki Ermeni Patrikliğine göndermiştim. Bir yıldan fazla bekledim, bir arkadaş vasıtasıyla aldırıldı. Okuyamadıklarını söylemişler. 1964 yılı Aralık ayında, İstanbul'a gittiğimde bazı kimselere gösterdi isem de onlar da okuyamadılar. Başbakanlık Arşivinde çalışan Sami Seçkin isimli arkadaş, Hrand Andreasyan'a göndermemi tavsiye etti ise de, tembellik edip göndermedim. Gerek bu ve gerekse diğer kitabelerin okunmasındaki yardımlarınızdan dolayı, teşekkür ve minnettarlığımı sunmayı mutlu bir vazife telakki ettiğimi bilmenizi isterim.

Malatya ile ilgili emirlerinizi bekliyorum

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 05.03.1966

Aziz Kardeşim Celal Yalvaç Bey

Malatya İli tarihçesi ve turizm durumu hakkındaki fotoğraflı makalenizi aldım, çok teşekkür ederim.

22 Haziran tarihli mektubunuzda "Kâvi/Kawu" aşireti hakkında verilen izahet ve bilhassa kılık ve "keten-atma" âdetini gösteren fotoğraflar için çok çok teşekkürler ederim. Muzafer Bal Bey'e de gıyabi hürmet, selam ve teşekkürlerimi lütfen söyleyiniz.

Eğer vaktiniz müsait olursa 14-18 Ağustos günlerini içine alan 5 günlük kutlama törenleri ve şenliklerini görmek; Ağrı dağı, Arpaçay'ı (sınır boyu) Ani Şehir Harabeleri ve mümkünse Çıldır Gölünü de görüp Kars'ı tanımak üzere siz de "Şeref Misafirimiz" olunuz. Milli Eğitim Bakanı ve Kars Valisinin ortaklaşa imzasını taşıyacak olan resmi davetiyeden size de gönderelim.

Ankara'ya teşrifinizden lütfen haberdar ediniz. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünden benim resmi müsaadem olduğundan, Malatya Defterlerini de görüp mikrofilme aldırabilirim.

Yakında görüşmek umuduyla, sağlıkla hoşluğunuzu diler, gözlerinizden öperim, kardeşim. Fahrettin Kırzioğlu, 02.07.1966

Pek Muhterem Efendim,

Temmuz ayı içinde Size uğramıştım. Size uğradıktan hemen sonra İstanbul'a hareket ettim. Akabinde dönmem icap etti.

Ağustos ayı içinde ağabeyimin hastalığı dolayısıyla ikinci defa İstanbul'a gittim. İkinci gidişimde Başbakanlık Arşivine uğradım. Tanıdık bir arkadaş vardı. Mühime defterlerinin daktilo edilmiş olan özetlerini hafif yollu gözden geçirdim. Bu özetler benim için çok değerli. Bana da epeyce kolaylık sağlamış oldu. Müsait bir zamanda birkaç gün kalmak ve buradaki arşiv vesikalarının fotoğraflarını almak için İstanbul'a gideceğim.

Hüseyin Çolak'ın "Malatya" isimli kitabı çıktı. İki güne kadar size göndereceğim. Ailece sıhhat ve afiyette olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç. 07.09.1967

Aziz Kardeşim Celal Bey,

Malatya Kitabını aldım. Müellifine ve size çok teşekkür ederim. Maalesef Devlet Bakanı da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü bir çare bulamadı. Ücretsiz “belge fotoğrafı” çekirtmiyorlar. Şükrü bey, sizin filmlerin kullanılma miadı dolacağından korkuyor.

Bunun için:

1- Posta ile adresinize mi gönderelim?

2- Burada mı satın bedelini yollayalım?

Bu iki şıktan birisine kararınızı rica ederim.

Erzurum Atatürk Üniversitesine Tarih Öğretim Görevlisi Kararnamem çıktı. 31 Ekimden önce orada bulunacağım. Muhabbetimize oradan da devam ederiz. Anadolu inceleme ve yayınlarımızı Atatürk Üniversitesinin faaliyetleri arasına katacağım. Tarih hocası olarak, yalnız benimle, “İnkılap Tarihi” okutan bir asistan var. Hayırlısı Allahtan.

Acele cevabınızı rica eder, sağlık ve hoşluk dilekleriyle gözlerinizden öperim, Kardeşim. Fahrettin Kırzioğlu, 19....1967

Pek Muhterem efendim,

Erzurum’dan göndermiş olduğunuz 14.12.1967 tarihli mektubunuzu memnuniyetle almış bulunuyorum. Alakanızın minnettariyım. Sağ olunuz.

Benim çalışmalarım normal seyrini takip ediyor sayılır. Fotoğraf makineleri tamir ve montajı üzerindeki ihtisasım bazen çalışmalarımı baltalar gibi oluyor. Buna rağmen o işi halen ikinci planda tutuyorum.

Başbakanlık arşivine uğramış olduğumu evvelki mektubumda da bildirmiştim. Orada Rauf Tuncay Bey’le tanıştık. Sağ olsunlar çok alaka gösterdiler. Özetleri daktilo edilerek ciltlenmiş olan tahrir ve mühimme defterlerini getirip gösterdiler ki, benim bunlar üzerinde çalışmam herhâlde mümkün olacak. Vaktim olmadığı için o vakit kalmamıştım. Nisan veya mayıs aylarında gider, bu defterleri tetkike çalışırım. Siz Ankara’dan ayrılmadan evvel Tapu Kadastro Genel Müdürlüğündeki defterleri halledebilse idik çok iyi olacaktı, ama nasip.

Üniversiteniz sanat tarihi asistanlarından Dr. Hüseyin Rahmi Ünal Bey’le Malatya’da tanışmıştık. Şuurlu bir çalışma azmi ve gücü var. Başarılı çalışmaları ile inşallah memlekete çok faydalı olurlar.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden muhabbetle öperim efendim. Celal Yalvaç. 05.01.1968

Pek Muhterem Efendim,

Malatya’daki işlerimi tahmin ettiğim gibi ayarlayabilirsem, niyetim İstanbul’a kadar gitmek. Başbakanlık Arşivinde bir ay kadar kalabilirsem herhalde epeyce malzeme bulurum kanaatindeyim. Diğer bir niyetim de temelli İstanbul’a yerleşmek. Herhalde tarih çalışmalarım için daha bol vakit bulabilirim. Ama gene de hakkımda hayırlısı.

Hüseyin Rahmi Ünal ve Muhan Bali Bey’e selam ve hürmetlerimi lütfen bildiriniz.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç. 12.04.1968

Aziz Kardeşim Celal Yalvaç Bey,

Başbakanlık Arşivinde bir ayda çok malzeme bulursunuz. Sahife ve defter numaralarını alıp, mikrofilm aldırmanız, işinizi kolaylaştırır. Rahmi Ünal ve Muhan Bali Beyler, selam ve hürmetler ederler. Sizinle bulduğumuz, “Evkaf Defteri”nin 1338 Rumi (1922) yılı “Evkaf Umum Müdürlüğü Sadıra (Gelen evrak) Defteri imiş. Bunda Malatya’ya ait iki kayıt var, aynen çıkarıyorum.

Selam ve sevgilerimle sağlık ve mutluluğunuzu diler, gözlerinizden öperim, kardeşim. Fahrettin Kırzioğlu, 24.04.1968

Pek Muhterem Efendim,

Ağustos /Eylöl arası 17 günlük bir Anadolu gezisine çıktım. Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesini, tabiri caizse adım adım dolaştım. Tarihi ve turistik bütün mahalleri gördüm.

İstanbul’da dört gün kaldım. Burla Biraderler Firması çağirtmişti. İhtisas için Almanya’daki Kodak fotoğraf makinesi fabrikasına göndermek istiyorlardı. “Düşüneyim” dedim, halen de düşünüyorum.

Malatya Şer’i Mahkeme Sicil Kayıt Defterlerinin dokuz cildini buldum. Daha evvelkilerini de aratıyorum. İlgili dairelere müracaatta bulundum. İlgili bakanlıklara müracaat için de hazırlanıyorum. Besni, Arapgir Adıyaman’a ait defterler Adana Müzesinde çıktı.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 14.01.1969

Aziz Kardeşim Celal Yalvaç Bey,

Halen Atatürk Üniversitesi’nin resmi görevlisi olarak, “Doğu Anadolu’nun Milli Mücadele ve Erzurum Kongresi Belgeleri”ni neşre hazırlamak için derlemekle uğraşıyorum. “Evliya Çelebi’ye Göre Malatya”yı bastıran arkadaş, sağ olsun, güzel hizmet etmiş. Fakat basma ilk altı cilt seyahatname rahmetli Necip Asım (Yazıksız) Beyin nezaretinde ihtisar ve kısaltmalara uğradığından, asıl yazma nüshalara başvurusaydı. Daha iyi olurdu. Bu uğurda ikinci basıma yardımcı olabilirim.

Selam ve sevgilerimle. Fahrettin Kırzioğlu, 09.02.1969

Pek Muhterem Fahrettin Bey,

Geçenlerde Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Faköltesi coğrafya bölümü asistanlarından Mesut Elibüyük isimli bir hemşerimiz gelmişti. Tapu Kadastro Kuyudu Kadime Arşivi’ndeki Malatya Tahrir Defterini yayına hazırlamışlar. Yılısonuna kadar çıkacağını söyledi. İstanbul’daki Tahrir Defteri ile Vakıflardaki Malatya, Arapgir, Darende defterlerinin de neşir hazırlığı içinde, daha doğrusu niyetinde olduklarını açıkladı. Merhum Mükrimin Halil Yinanç Bek’in notları da evlat edindiği yeğeninde imiş. Yeğeni de aynı yerde tarih doçenti imiş. Bazı yerlerle birlikte Malatya Kitabelerini de tespit etmişlermiş. Onu da neşretmek niyetinde olduklarını söylediler. Ben de eğer bu meyanda neşriyata girerlerse, kendilerine yardımcı olabileceğim vaadinde bulundum.

“Battal Gazi semineri” için buranın Kültür Müdürü olan arkadaş sizinle temas kurup neticeyi bildirecekti. Artık hayırlısı. Bu seminer işi essaha çıkarsa o zaman bol bol dertleşme imkânı buluruz.

Mübarek Ramazan Bayramınızı kutlar, ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden hürmetle öperim. Celal Yalvaç, 29.07.1981

Pek Muhterem efendim,

Coşkun Alptekin Bey, Mart ayının ilk haftası içinde Malatya’ya kadar gelerek “Malaya Battal Gazi Semineri” ile ilgili dilekçeyi yine ilgili makamlara vermişlerdi. Sıkıyönetimce seminere sunulacak tebliğlerin birer suretinin gönderilmesinin istendiğini, neticeyi alınca da bize bildireceklerini söyledikleri için, yanlış anlaşılmalara meydan vermemek maksadıyla herhangi bir neşriyata girmedik.

Aradan epeyce zaman geçti. Seminer için düşünülen tarihlere de iki, iki buçuk ay gibi kısa bir zaman kaldı. Sıkıyönetimce ne şekilde bir cevap verilmiş olduğunun merakı içindeyim. Acilen yazarsanız memnun olur, verilen cevap müspet ise gereken hazırlıkların yapılması çabası içine gireriz.

Daha önceki mektubumda bulunduğunu bildirdiğim 1657-58 ve 1716-20 yıllarını kapsayan iki adet Şeriye Sicil Defterleri İnönü Üniversitesince alınarak, demirbaşaya kaydedildi.

Malatya her zamanki gibi. Kayısının bol olduğu söyleniyor. Bu sene 6. Kayısı Şenliğinin hazırlıkları içindeler. Zannederseniz 6-7-8 Ağustos günleri yapılacaktır.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 11.07.1982

Pek Muhterem Efendim,

Bir arkadaşın kütüphanesindeki bir kitaba eklenmiş, “Tarihi Vukuatı Malatya” başlıklı tek sayfalık notun fotoğrafı ile, Maraşlı Fakihizade Muhammet Tahir Efendi’nin eski yazı bir kitabın kenarına yazdığı notu muhtevi kitap sayfalarının fotoğrafını gönderiyorum. Malatya ile ilgili olan fotoğraf, ikinci fotokopi. Fakihizade Muhammet Tahir Efendi’nin ailesi “Karamanlı” soyadını taşıyor. Halen Maraş’talar. Kardeşinin oğlu Malatya’da ikamet ediyor. Ben, kitabı kardeşi oğlu Abdurrahim Karamanlı Efendi’den emanet alarak fotokopi yaptırdım. “Tarihi Vukuat-ı Malatya”yı Görüş Gazetesinde neşretmiştim.

Malatya’ya ait iki adet Tahrir Defteri’nin bulunduğunu ve bu defterlerin İnönü Üniversitesi’nce satın alındığını burada iken söylemiştim. Defterler Yavuz Ercan Bey tarafından Ankara’da bir kitapçıda bulunmuştu. Bunları herhangi bir yerde neşredebilerseniz memnun olurum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selamlarımı sunar ellerinizden öperim. Celal Yalvaç, 27.06.1987

Pek Muhterem Fahrettin Bey,

II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu, 19-20-21 Ekim 1987 günleri içinde yapıldı. Otuzun üstünde tebliğ sunuldu. Tebliğlerin konusu pek fena değildi. İlk gün dışında tebliğlerin sunuluşunu muntazam takip edemedim. Sebebi de biraz rahatsız oluşumdu. Keşke gelseydiniz. Tenkit edilecek çok hususlar vardı.

Benim bu seneki çalışmalarım pek verimli olmadı. Çalışmalarım yavaş yavaş il merkezine doğru geldi. Bizim il merkezini bilirsiniz. Eskimalatya’dan buraya 1939’da nakil olduğu için il merkezindeki camilerin çoğunun kitabesi ve giriş kapısı, Eskimalatya’daki yıkılmış camilere ait. B<u bakımdan sıhhatli bir tespit yapabilmek için Malatya il merkezindeki camilerin ve sair eski eserlerin vakıf kayıtlarını bulmak icap ediyor. Vakıflar Genel Müdürlüğüne müracaat etsem, bu eserlere ait kayıtların fotokopisini gönderirler mi? Bu hususta beni aydınlatırsanız ve takip edeceğim yolu belirtirseniz memnun olurum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 03.11.1987

Pek Muhterem Fahrettin Bey

1911’de Kahire’de, Katolik misyoner teşkilatı tarafından bastırılan ve Anadolu’daki kiliselerin bulunduğu yerleri gösteren haritanın Malatya bölümünün fotokopisi ilişiktir.

Merkezi Malatya’da bulunan Malatya Eğitim Vakfı, “Malatya Tarihi”ni yazdırmak için çalışmalara başlamış. Malatya Tarihi’ni yazdırmak için çalışmalara başlamış. 18.12 1987 günü yaptıkları toplantıya beni de davet etmişlerdi. O tarihte siz burada olacağınız için gitmemiştim. Sıhhatli ve doğru bir “Malatya Tarihi”ni yazmak, bizim gibi amatör kişilerin işi değil. Ben şahsen sıhhatli bir arşiv araştırması yapılmadan ve bulunacak belgeler mütehassıslarınca değerlendirilmeden sıhhatli bir Malatya Tarihi yazılabileceği kanaatinde değilim. “Malatya Tarihi” üzerinde çalışmaya vakit ayırabilecek durumda iseniz, bana acilen yazınız. Vakıf ilgilileri ile temasa geçip kendilerine bildireyim.

Fethiye /=eski Hasan Badrik kasabasındaki cami üzerinde çalışıyorum. Cami kitabesinde ismi geçen Abdüsselam/Abdürrezraz oğlu Beylerbeyi Mustafa Paşa’nın Lala Mustafa Paşa olduğu kanaatindeyim. Muhtemelen caminin mimarı da Mimar Sinan veya Mimar Sinan ekolünden bir mimar. Kitabenin tarihi 1566’dır (miladi)

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 14.06.1988

Pek Muhterem Fahrettin Bey

Çalışmalarım şu anda normal seyrini takip ediyor gibi. Bu ara mükrimin Halil Bey merhumun, 1930'lu yılların başında tespit ettiği bazı Malatya kitabelerinin kendi yazısıyla olan fotokopisini temin ettim. Bizim bildiklerimizden fazlası yok. Rahmetli bilinen bazı eserlerin kitabelerini tespit etmiş. Zannediyorum, A. Gabriel de eserlerinde bu tespiti kullanmış. Tespitler ayaküstü yapıldığı için yer yer hatalı da.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün bir türlü göndermek istemediği Malatya ve bazı ilçelerine ait vakıf listelerini de temin ettim. Bende, Ahter-i Kebir'in el yazması iki nüshası var. Bunlardan birisinin üzerinde "Bu kitab-ı mustatabı rızaenlillahi teâla ve habeten ruhi resululuhi vak fedüp Arabkir'de vaki bina eylediğim, cami-i şerifde vaaz nasih olanlarından hıfzolunmak üzere şart eyledim" yazılı idi. İmza olarak da, "El-hakir, El-hac Muhammed bin Veliyüddin Kethüda-ı Valide Sultan" imzası ve mühürü vardı. Kitabın vakfiye tarihi 21 Cemaziyülahır 1121 (28 Ağustos 1709), istinsal tarihi ise 1 Rebiyülevvel 1025 (19 Mart 1916), Müstensihi, Samsun Kasabası Şeyh Hamza Mahallesinden Muhammed bin Said Efendi.

Kitabın vakfedildiği cami şu anda mevcut değil, Vakıflar Genel Müdürlüğünün vakıf listesinde ismi var. Bunlar üzerinde detaylı çalışmalar yapmaktayım.

Eskimalatya Ulu Camii ile çalışmalarımı bitirmek üzereyim. Caminin damına çıkışı sağlayan kargir merdiven, 1965 yılındaki restore sonucu kaldırılırken, ters konularak bu merdivene basamak taşı yapılan bir kitabe çıkmıştı. Bütün çabalarıma rağmen bu kitabeyi bugüne kadar sıhhatli bir şekilde okutmam mümkün olmadı. Kitabenin yazıları boşluklara yapılan çiçeğimsi süslemelerle oldukça karışmıştı. Önceki yıl yazıyı bu çiçek motiflerinden ayırdım. O şekilde bir fotoğrafını çektim. İlk iki satırı okur gibi olduk. Üçüncü satırı okuyamadık. Geçen yıl Mehmet Önder Bey gelmişti. Okuması için vermiştim. Birkaç ay sonra okuyamadan iade ettiler. Prof. Haluk Karamağaralı Bey'in okuttuğu haberini aldım. Epeydir bekliyorum. Oradan da bir ses çıkmadı.

Kitabenin bir fotoğrafını zarfa koyuyorum. Ne kadar çabuk okuyup veya okutup gönderebilirseniz o kadar memnun olurum. Vakıflar Genel Müdürlüğünde Sultan Keykavus'un 615 h. tarihli vakfiyesi varmış. Onu da temin için Vakıflar Genel Müdürlüğüne yazıp şansımı deneyeceğim.

Ailece sıhhatte olmanızı diler, bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 25.06.1995

Pek Muhterem Fahrettin Bey

"Malatya ve Civarı Tarihi", Malatya Basın Tarihi" "Malatya Kitabeleri" ismini taşıyacak üç eseri hazırlama telaşı içindeyim. Son ikisinin malzemeleri %95 hazır sayılır. Allah'tan bir mani çıkmaz da çalışmaya başlarsam, bu ikisini altı ayda bitiririm. Geriye "Malatya ve Civarı Tarihi" kalır ki, bu da epeyi zamanımı alır. Artık hayırlısı...

1994 ve 1995 yılı içinde Malatya ve kazalarındaki gezilerimi bitirdim. 30-35 sene önce gezdiğim yerleri, yeniden gezip bugünkü durumunu yeniden tespit ettim. Görmediğim ve o günkü şartlara göre ulaşamadığım yerler vardı. Oraları da görmem mümkün oldu. Bu ara eski yol güzergâhlarını sağlıklı bir şekilde tespitim de mümkün oldu. Eski han yerlerini tek tek tespit ettik.

Geçen yıl Siz'e de göndermiş olduğum Ulu Cami'de restore esnasında çıkan Memluk Kitabesini sağlıklı bir şekilde okutmam mümkün olmadı. Bunu sağlıklı bir şekilde okutabilmiş olsaydım, Eskimalatya Ulu Cami ile ilgili çalışmamı bitirmiş olurdu. Artık hayırlısı,

Ramazan Bayramınızı kutlar, bilvesile selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 14.02.1996

İbrahim Hakkı Konyalı⁶

Pek Muhterem Efendim,

Epeyce zamandan beri Malatya ve Civarı Tarihi üzerinde çalışmaktayım.

Çalışmalarım esnasında Ankara Etnografya Müzesi Müdürü muhterem Hamit Koşay Bey’le de tanıştım. Eskimalatya Ulu Camii’ne ait okunamamış bir kitabeti kendilerine gösterdik. Kendileri de okumak üzere kitabe fotoğrafını, o zaman Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü olan merhum M. Zeki Oral Bey’e vermişlerdi. Zeki Bey Merhum da hem o kitabeyi, hem de bilahare gönderdiklerimi okuyarak iade nezaketini göstermişlerdi.

O ara Hamit Koşay Bey, Etnografya Müze Müdürlüğünün 26.04.1961 tarih ve 221 sayılı yazılarıyla “Epigrafi sahasında kıymetli bir uzman” kaydıyla sizi tavsiye etmiş ve adresinizi vermişlerdi. Yukarıda arz edilen sebepten ötürü ayrıca siz muhterem üstadımızı rahatsız etmek istememiştim. Bu defa sizi rahatsız etmek mecburiyetinde kaldığım için müteessirim.

Kitabelerin okunmasında kıymetli yardımlarınızı esirgemezseniz, beni şahsınıza minnettar kılarırsınız.

Yardımlarınızın esirgenmeyeceği ümidi ile sıhhatte olmanızı diler, cevaplarınıza intizaren selam ve hürmetlerimi sunarım efendim. Celal Yalvaç, 18.03.1963

Sayın Bay Celal Yalvaç

Pek Muhterem Efendimiz:

Hürmetlerimi sunarım. Mektubunuzu aldım. Okunmasını arzu ettiğiniz kitabenin okunaklı bir fotoğrafını gönderirseniz okumaya çalışırım. İlim yolunda ömür harcayanlara hizmet etmekten büyük zevk duyarım. Evvelce okunan suretler varsa lütfen onları da gönderiniz. Hamit Zübeyir Beyefendiye mektup yazarsanız teveccüh ve iltifatları ile daima mübahi olduğumu lütfen bildiriniz. İbrahim Hakkı Konyalı, 25.03.1963

Pek Muhterem Efendimiz,

25.03.1963 tarihli mektubunuzu aldım. Cevabınızın müspet oluşu ve bilhassa ifadenizdeki samimiyet, beni çok mütehassıs etmiştir. Şahsınıza karşı minnettarım. Hürmetlerimin kabulünü istirham ederim.

Numune olsun diye birkaç kitabeyi, bu mektubumla gönderiyorum. Bunlar hakkındaki kanaatinizi bildiriniz. Diğer kitabeleri (okunmuş ve okunmamış olanları) size kolaylık sağlayacak, dikkatli bir tasnif neticesi sıralayıp paket halinde göndereceğim.

Gönderdiğim ve bilahare göndereceğim kitabelerden istediğiniz şekilde faydalanabilirsiniz. Neşriyat mevzuu yapabilirsiniz. Bu meyanda kitabeler hakkında her türlü mütemmim malumatı (ebat, taş nevi, bulunduğu yer gibi) vermeye hazırım.

Sıhhat ve afiyette olmanız temennileri ile hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim efendim. Celal Yalvaç, 15.04.1963

Pek Muhterem Celal Yalvaç Beyefendi,

Hürmetlerimi sunarım. Çok intizamlı ve istekli çalışma tarzınızı beğendiğim için, gönderilen kitabe fotoğraflarını okuyup göndereceğimi vaat etmiştim. Vaadimi yerine getiremediğim için

⁶ İbrahim Hakkı Konyalı: 1896 yılında Konya’da doğdu. Şimendifer Mektebini bitirdi. Çeşitli kamu görevlerinde bulundu. Yazı hayatına Konya’da Meşrik-i İrfan gazetesinde başladı. Uzun yıllar çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayımlandı. Hayatı boyunca topladığı belge, fotoğraf ve yazılı basınla ilgili dokümanları, İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphanesi ve Arşivi’ne bağışladı. Kültür Bakanlığı Yüksek Hizmet Ödülü (1979) ile Selçuk Üniversitesi fahri doktorluk unvanına (1981) sahiptir. 1984 tarihinde Konya Akşehir’de vefat etti. (Yücel, 2003:196)

pek müteessirim. Olumsuz gelişmeler, bir müddet İstanbul'da bulunmayışım, beni mahcup etmiştir. Affınızı dilerim.

Kitabeleri okudum. Vaktim ve sıhhatim müsait olmadığı için bunları te'biz etmeden gönderiyorum. Araplar, "El ihsan bi tamam" derler. Zatiâlinize daha kâmil ve dört başı mamur bir hizmet yapmayı kararlaştırmıştım. Bizzat gelip kitabeleri de orada okumak isterdim. Arz ettiğim müthiş mâniâlar buna mani oldu. Eğer muvaffak olabildi isem, kıymetli eserinizde bir kaşık tuzum bulunacağı için çok sevinç duyacağım.

Arzu edilirse, lütfen müsveddeleri beyaza çekerek bana da bir nüshasını gönderirseniz, hataları varsa düzeltirim. Sıhhat ve afiyetinize, muvaffakiyetinize dualar ederim. İbrahim Hakkı Konyalı, 11.11.1963

Pek Muhterem Efendim

11 Kasım 1963 tarihli mektubunuzu aldım. İfadenizdeki samimiyete hayran, göstermiş olduğunuz alakaya minnettarım. Beni mahcup ettiniz, çok sağ olunuz.

Malatya vilayeti dâhilindeki kitabelerin sıhhatli bir şekilde tespiti için siz muhterem üstadımızın Malatya'ya kadar gelmesini muhakkak ki arzu ederdik. Ama hayırlısı. Burada, fotoğraflar üzerinden çok çalıştık okuyamadık

Darende Kale Kitabesini herhâlde unutmuş olacaksınız ki yazmamışsınız. Diğerleri çok mükemmel olmuş. Bilhassa not olarak verilen malumat, çok işimize yaradı. Çok teşekkür ederim. Darende Kale Kitabesinin okunmuş şeklini bekliyorum. Burada fotoğraflar üzerinden çok çalıştık okuyamadık.

Allah can sağlığı verip de yazma işini bitirirsem müsveddeleri kontrol için size getireceğim. Muhakkak ki çok noksanım çıkacak. Malatya ile ilgili her türlü emirlerinize amade olduğumu bilmenizi isterim.

Ailece sıhhat ve afiyette olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım efendim. Celal Yalvaç, 26.11.1963

Dr. Hamit Zübeyr Koşay⁷

Sayın Celal Beyef.ye

"Ulu Cami" hakkındaki araştırmalarınızı çok faydalı ve ciddi buldum.

Kesip saklamak istiyorum. İmkânımız varsa bir seri daha rica ediyorum.

Fotoğraf ve Kitabeyi Zeki Oral'a gönderdim. Rahatsız olduğumdan evde yatıyorum.

Saygılar

Hamit Zübeyr Koşay, 12.04.1964

Sayın Celal Yalvaç,

Ben Etnografya Müzesinden emekliye ayrıldım. Şimdi Müzeler Genel müdürlüğünde müşavir olarak çalışıyorum.

Malatya'da Etnografya ve Folklor araştırmaları ile meşgul olacak kimleri tanırırsınız? Kurduğumuz bu derneğin tüzüğünü size göndermek isterim. Yavaş yavaş Etnografya Folklor Derneğinin üye sayısını çoğaltacağız.

⁷ Hamit Zübeyr Koşay: 1897 yılında İdil-Ural bölgesinde, Başkırdaistan Cumhuriyeti'nin merkezi olan Ufa'da doğdu. 1909 da İstanbul'da Darulmuallim'den mezun oldu. Macaristan'da yüksek öğretmen okulu karşılığı olan Eötvös Collegium'u 1923 de bitirdi. 1925'de Türkiye'ye dönerek sırasıyla, Hars Dairesi Kütüphaneler Umum Müfettişliği, Âsâr-ı Atıka ve Kütüphaneler Müdürlüğü, Ankara Etnografya Müzesi Müdürlüğü, Müzeler Dairesi Müdürlüğü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü görevlerinde bulundu. 1984 yılında Ankara'da vefat etti. (Şakiroğlu, 2003:225)

Malatya Halk Kültürü incelenecek cazip bir konudur. Çıkmış eserler var mı?

Arslantepe kazısını yapan İtalyan Profesör Meriggi hürmete layık bir bilgindir. Tanıştırsanız benden selamlar.

Saygı ile. Hamit Zübeyr Koşay, 28.05.1964

Pek muhterem Efendim

Benim için çok kıymetli olan 28.05.1964 tarihli mektubunuzu aldım. Alakanıza minnettarım. Çok sağ olunuz.

Emekliye ayrıldığınızı ve Müzeler Genel Müdürlüğünde müşavir olarak çalıştığınızı yazıyorsunuz. Emekliye ayrılmanıza üzüldüm. İnşallah hakkınızda hayırlı olur.

Ben hazırlamakta olduğum. “Malatya ve Civarı Tarihi” isimli eserin yazma safhasına geçmiş bulunuyorum. Bu ara elimdeki notları ve bilhassa tespit ettiğim kitabeleri ikinci bir defa mahallen kontrol için 15 günlük bir gezi programı hazırladım. Eski eserlerin serbestçe fotoğrafını çekme ve tetkikatta bulunma müsaadesini almak için 21 Mayıs 1964 tarihli bir dilekçe ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne müracaat ettim. Kontrol gezisine başlamak için bu müsaadenin gelmesini bekliyorum. Hatta “Eski Eser Fişleri”nden temin edebilirsem, birer nüsha fazla tanzim edip, Genel Müdürlüğü de gönderirdim. Geçen yıl Genel Müdürlük arkeologlarından Kemal Turfan Bey’le 5 gün kadar beraber dolaştığımız için, bahse konu fişlerin tanzimine yabancı da sayılmam.

Etnografya ve folklor araştırmaları ile ilgili bir dernek kurmuş olduğunuzu yazmışsınız. Etnografya ve folklor araştırma neticelerinin tespit şeklini izah eden rehberimsi bir talimatı göndermek lütfunda bulunursanız, gezilerim esnasında bu mevzu üzerinde de çalışarak size faydalı olmak isterim.

Arslantepe kazısını yapan İtalyan profesörü ile halen tanışmadık. Ben de elimdeki bir yazıt dolayısıyla kendisini görmek istiyordum. Kıymetli mektubunuz vesilesi ile tanışırsak, daha samimi olur tanışmamız. Bu ara selamlarınızı bildiririm.

Bu vesile ile selam ve hürmetlerimi sunar, ailece sıhhat ve afiyette olmanız temennilerimle birlikte ellerinizden öperim. Celal Yalvaç, 04.06.1964

Sayın Celal Yalvaç

Malatya da tarihi değerini anlamışa benziyor. İleride bir müze kurulacaksa yerli halkın maddi (etnografik) kültüründen işe başlamalı, manevi kültürünün (Folklorunun arşivini yapmalı, Bunun için müze yapılmasını beklemeye gerek yok. İmkânı varsa Belediye tipik bir Türk evini ile döşemeli ve ziyarete (para ile) açmalı. Bu hususta geç kalırsa 10-20 sene sonra naylondan başka bir şey bulunmaz.

Çalışma hakkında pek az bilgim var. Urfa Müzesini kurmaya önyak olanlar az tahsilli fakat yurdunu seven eşraftan birkaç kişi olmuştur. Merkezden yardım istemeden önce muhit hazırlıklı olmalı ve başta kendisine güvenmelidir.

Malatya adı ile Hititlere hatta daha eskiye gider. Malatya’nın müzesi var mı? Yapılması düşünülmüyor mu? Etnografik koleksiyonları toplamaya şimdiden başlanılmalıdır. Bu hususta zaten eserler de var.

Saygılarımla. Hamit Zübeyr Koşay, 16.04.1965

Pek Muhterem Efendim,

Müze hakkındaki tavsiyelerinizi tamamen haklı gördüm. Bu meyanda bacı ilgililerle temasta da bulundum. O kadar vurdumduymazlar ki hayret edersiniz.

Arslantepe’de kazı yapan İtalyan heyet başkanı Prof. Meriggi ile tanıştım. Size selam ve hürmetlerini sundular. (26.02.1965)

Müze konusunda yazdıklarınızdan tamamen haklısınız. İçişleri Bakanlığı emri ile hazırlanan “Malatya Yıllığı) çalışmaları esnasında Bir ara Milli Eğitim Müdürü ağzından kaçırılmış, “Müze yaptırmak için bizden iki bin metrekarelik bir arsa talep ediyorlar” demişti.

“Malatya ve Cıvırı Tarihi” çalışmalarım hakkındaki düşüncelerinize memnun oldum. Elimden geldiği ve gücümün yettiği kadar çalışıyorum. Vilayet hudutları içindeki rastladığım bütün kitabeleri fotoğrafla tespit etmiş bulunuyorum. Şehir içindeki eski konakları, köşkleri ve sair özellik taşıyan binaların da fotoğraflarını almış bulunuyorum. Niyetim orijinal giyimleri ve mezar kitabe ve baş taşlarını da fotoğraflarla tespit etmek.

Tarihi ehemmiyete haiz eserlerin planlarını çizdim ve çizmekteyim. Ev planları biraz zor. İçinde kiracı olduğu için gereken ölçüleri almak ve planlarını çizmek hemen hemen imkânsız gibi.

Bizim Malatya Devlet Hastanesinin 250-300 metre kadar ilerisinde 89.000 metrekarelik bir arsamız var. Şimdilik şehir dışına düşüyor gibi. Siz kartınızda “üçüncü beş yıllık plana girebilmesi için başta, belediye genişçe arsa temin özel idareninmiş. Bu okulun yeri terkedilecekmiş ve buraya maarif sitesi yapılacaktı. Bence bahis mevzu bu okulun yeri müze için çok müsait. Eskimalatyalı arkadaşlar da eğer müzenin Eskimalatya’da yapılmasında bir mahsur yoksa arsayı derhal temin edecekler. Müzenin Malatya’ya veya Eskimalatya’ya yapılmasındaki fayda ve mahsurları belirtirseniz memnun oluruz.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim efendim. Celal Yalvaç, 08.04.1967

Pek Muhterem Efendim

Mukabil bayram tebrik kartınızı almış bulunuyorum. Samimiyetinizin hayranı, alakanızın minnettarım. Sağ olunuz.

Ağustos/Eylül arası 17 gün devam eden bir Anadolu gezisine çıkmıştım. Döndüğümde işleri biraz fazla sıkışmış buldum. Bu sıkışıklık “Malatya ve Cıvırı Tarihi” üzerindeki çalışmaları epeyi aksattı. İşlerimi alelacele toparlamaya çalışıyorum. Kendimi biraz toparlayabilirsem tarih çalışmalarım oldukça hızlanacak. Malatya Şerhiye Mahkemeleri Sicil Defterlerinin dokuz cildini buldurdum.. 1909 tarihinden evvelkileri de aratıyorum. İlgili dairelere müracaatta bulundum. İlgili bakanlıklara müracaat için hazırlanıyorum. Arapgir, Besni ve Adıyaman’a ait Şeri Mahkeme Sicil Defterlerinin hemen hemen tamamı Adana müzesinde çıktı.

İtalyanlar bu yıl Arslantepe’de epeyce kaldılar. Görevli arkadaşın anlattığına göre önemli bir Hitit kitabesi bulunmuş. Bu kitabenin kopyasını alıp İtalya’ya göndermişler. Kazının uzaması da buluntunun önemli olduğunu göstermekte.

Mektuplarınızı, Malatya ile ilgili tavsiyelerinizi bekliyorum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim efendim. Celal Yalvaç, 14.01.1969

Pek Muhterem Efendim,

Malatya’daki kültürel faaliyetler halen normal şeklini almış sayılmaz. Münferit çalışmalar da neticeyi etkilemiyor. Sayenizde tahakkuk etmiş olan müze meselemiz kısmen halledilmiş sayılır. Kendine ait bir binada kurulmasını arzuladığımız Malatya Müzesi, mülkiyeti Malatya Belediyesine ait bir binada 7 Mart 1971 günü, Gümrük ve Tekel Bakanı’nın da iştirak ettiği bir merasimle 14.30 da açılmış oldu. Size yardımlarınızdan dolayı minnettarım.

Malatya ve çevresi esnaf teşkilatına ait basılı ve yazılı bir malzeme yok. Ahmet Şentürk ve Mustafa Kuşçuoğlu isimli arkadaşların Malatya Folkloru ile ilgili çalışmalarında bu mevzulara ayrılmış bölümler varmış. Ahmet Şentürk Bey ile görüştüm. Mustafa Kuşçuoğlu’na da bugün yazacağım. Neticeden sizi ayıryeten haberdar edeceğim.

Samuka ile ilgili araştırmalara başladım. Müze memuru arkadaş, daha önce bu yeri araştırdığını söylemişti. Bu yerin Hekimhan-Arapgir-Malatya arasında olması icabeder. Sarsap, Fethiye ve Karahyk'deki höyüklerin Samuka'ya ait olma ihtimalleri var. Karahyk civarında eski bir şehir kalıntısının olduğunu duydum. Bunların neticesini alır almaz size yazarım.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunar, emir ve tavsiyelerinizi beklerim. Celal Yalvaç, 09.03.1971

Pek Muhterem Efendim,

Uzun zamandan beridir ki, size mektup yazmak için vesile arıyordum. Geçenlerde Prof. Dr. Oluş Arık Bey'le hanımı Malatya'ya gelmişlerdi. Onları gezdirirken laf sizden açıldı. Sizden sitayişle bahsettiler. Türk etnografya ve folkloruna unutulmaz hizmetlerde bulunduğunuzu söylediler.

Malatya'ya yeni bir müze yaptırılmakta. Ayrıyeten yeni bir kütüphane binası da yapılıyor. Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarının satılması için bakanlık bir kitapevi de açmakta. İnönü niversitesi'nin yapılma sözünü de aldık. şimdilik temennimiz bunların bir an önce yapılması ve hizmete açılması.

Müze mevzuundaki hizmetlerinizi hiçbir zaman unutmayacağız. Siz olmasaydınız, belki de Malatya halen mzesiz olacaktı.

Bu sene İtalyanlar kazı için gelmediler. Zaten gelseler de pek verimli olamazlardı. Havalar yazın çok sıcaktı.

Sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve saygılarımı sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 10.10.1974

Pek Muhterem Efendim,

Malatya İnönü niversitesi ğretim kadrosu gittikçe güçleniyor. Çok değerli arkadaşları ğretim görevlisi olarak gönderiyorlar. Prof. Dr. Nejat Göyünç Bey de buraya tayin oldu. Malatya'ya çok yararlı olacağı kanaatindeyim.

Ankara'da bulunan iki adet (16. Ve 17. asra ait) Malatya şeriye Sicil Defterini niversite alıp kütüphanesine koydu. Son devirlere ait birkaç defteri de Malatya Müzesine kaldırttık.

Bilmukabele Yeni yılınızı kutlar, sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selamlarımı sunar hürmetle ellerinizden öperim efendim. Celal Yalvaç, 17.12.1983

Mehmet Zeki Oral⁸

Muhterem Celal Beyefendi,

Ankara Etnografya Müzesine göndermiş olduğunuz 5 Nisan 1961 tarihli mektup ve melfufi kitabe fotoğrafını okumak ve tercüme etmek üzere bendenize gönderdiler.

Zatı alinize burada iken bendenizi tavsiye bulunmuşlar imiş. Kitabınızı okudum ancak fotoğrafta hakkıyla seçilemeyen birkaç kelimenin okunuşu şüpheli kaldı. Onun için bir istamiyajına ihtiyaç hâsıl oldu.

İstemiyaj nasıl yapılır:

⁸ Mehmet Zeki Oral: 1901 yılında Sinop'ta doğdu. 1920'de Kastamonu Muallim Mektebi'nden mezun oldu. İlköğretim müfettişliği görevinden sonra 1941 yılında Konya Müzesi Müdürü oldu. 1954 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünde Arşiv şefliği, 1957'de de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğüne atandı. Çok sayıda tarihi eserin gün yüzüne çıkmasını sağladı. Bir kısmı basılı on dört eseri, 100'den fazla makalesi bulunmaktadır. 1962 yılında vefat etti. (Kunt, 2003:355)

Bir kitabenin istemiyajını yapmak için birkaç usul varsa da ilim âleminin kabul ettiği şekil şöyledir.

- 1- Taşın yüzünü fırça ile yıkayacak, tozunu toprağını temizleyeceksiniz.
- 2- Kâğıdı suya sokmak suretiyle (ezmeden) ıslatacaksınız. Islanmış kâğıdı hafifçe tutup gelecek ve kitabenin yüzüne koyacaksınız.
- 3- Yazılar tamamen kâğıtta görünecek şekle gelinceye kadar fırça ile vuracaksınız. Kitabenin yazıları tamamen kâğıtta görününce vurmaya bırakacak, kâğıdın kurummasını bekleyeceksiniz. Kâğıt kuruyunca alıp, pek ezmeyerek bir boru halinde ambalaj yapıp posta ile bana göndereceksiniz.

Şu ameliye pek zor değildir. Şimdiye kadar yalnız bendeniz bine yakın istemiyaj yaptım. Halil Edhem merhum, Ahmet Tevhid beyler de bunu tavsiye ederlerdi. Zira kitabeyi merdiven üzerinde okumak zordur. Hatta bazen tehlikeli olur. Hâlbuki istemiyajı alır, masanda okuyabilirsiniz. Bu mektubun arasına bir küçük parça koydum.

Bendeniz eskiden maarif müsteşarı idim. Sonra 1941’de Konya Müzesi Müdürü oldum. 1954’de müzeler umum müdürlüğü arşiv sene fi 1958’de Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürü oldum. 25 seneden beri kitabe okumakla meşgulüm. Malatya merkez içi ve ayrıca köylerinde ne kadar kitabe bulursanız ve bunların istemiyajını yapar, gönderirseniz size tam ve doğru olarak okuyup tercüme ederek iade ederim. Baki Hüdaya emanet olunuz. Zeki Oral, 17.04.1961

Sayın Celal Yalvaç,

1-Hamit Koşay’a yazdığınız 19.04.1961 tarihli mektubunuzu bana havale eylemişti. Onunla beraber 24-28.04.1961 tarihli ve bana yazılmış iki mektubunuzu da aldım.

Ulu Caminin üçüncü ve henüz okunamamış olan kitabesinin her iki fotoğraf ve estempajı geldi. Kabul ettiğiniz gibi estempaj iyi yapılmamıştır. Bunun için bira tecrübe ister. Şöyle kolay yerlerdeki kitabe ve mezar taşları üzerindeki yazılar üzerinde birkaç deneme yapmanız lazımdır. Fotoğraf estampajın yerini tutamaz. Fotoğraf estampajın yerini tutamaz. Fakat mümkün olmadığı yerlerde fotoğrafla iktifa etmek zarureti vardır. Kitabenin istinsah (kopya) edilirken satırların boyu, eni ölçülmeli, satır başlarına numro koyarak yazılmalıdır. Tekrar ediyorum, harfler görünecek şekilde net bir fotoğraf veya estanpajını göndereceğiniz kitabeleri okumak ve tercümeleri ile size göndermek boynumun borcu olsun. Ama ekli olarak iade ettiğim 6X9 ebadındaki kitabede harfler seçilemiyor ki okunsun. Bu kitabenin okunaklı bir fotoğrafı ile estanpajını gönderirseniz okuyabilirim.

2- Kısariye KitabesininLauvağ tarafından “Voyages Archeologiques dans la Turquie orientale I.Texte” adlı kitabın 353. sayfasında neşredilmiş şeklini göz önüne getirince bu kitabenin okunamamış olduğu, yani henüz neşredilmemiş bulunduğu ortaya çıkar. Ben kitabenin iki kelimesi müstesna okuduğumu, icabında müdafaasını yapabileceğimi söyleyebilirim. Okuyamadığım iki kelimeyi fotoğrafta ve estenpajda seçkin olarak göremiyorum. Eğer estenpaj iyi yapılırsa idi evelallah onları da okurdum. Eğer zahmetini esirgemez iseniz, şu kitabenin güzel bir estanpajını tekrar gönderiniz, okumaya çalışayım.

Baki hüdaya emanet olunuz. Cenabı Haktan yüksek başarılar dilerim. Gözlerinden öperim, muhterem beyim, efendim. M.Zeki Oral, 06.05.1961

Pek Muhterem Efendim,

1- Eskimalatya’da mevcut kitabelerin hepsi (iki tanesi hariç) tarafımdan fotoğraflarla tespit edilmiştir. Bunların her ikisi de Alacakapı Cami Minaresi (1958-60 da yapılmıştır) nin kaidesi üzerindedir. Kitabelerden biri Ulu Camiye aitmiş. Üzerinde “Lailaheillallah Muhammed’ en Resulullah” yazılı olan taş Ulu Caminin büyük kubbe altındaki kible duvarı üzerindeymiş. Duvarım yapımı esnasında sökülmüş ve götüren şahıs tarafından bahsedilen minarenin yapımına kadar muhafaza edilmiş ve oraya konulmuştur. İkinci kitabe iki satırlık, Eski bir kitabe olduğu belli. Okuyamadıkları için mahiyetini öğrenemedik. Birkaç defa fotoğrafını çektimse de çıkmadı. Bu kaide üzerinde bir üçüncü kitabe varsa da bu okunamayacak derecede aşınmış. Hatta yazıların üzerini boyamak dahi mümkün değil denilebilir.

2- Musalla mihrap hücre içindeki kitabenin muhtelif zamanlarda ve muhtelif defalar, muhtelif makinelerle fotoğrafını çektim. Maalesef taş tutulmak suretiyle harap edildiğinden iyi bir netice almak imkânı hâsıl olmadı. Estanpajının yapılması da, maalesef iyi bir netice alabilme bakımından imkânsız. Dört gün kadar önce üç buçuk saatlik dikkatli bir çalışma neticesi boyamasını yaptım ve fotoğrafını çektim. Fotoğraf fena sayılmaz. Hem boyamadan önceki, hem de boyadıktan sonraki fotoğraf ilişiktir. Yalnız ikinci satırın başındaki hafif boyalı şekle bir mana veremedim. Gayet acayip olduğu için herhangi bir harfe de benzetemedim. (1/A-1)

3- Dört gün önceki çalışmalarım esnasında Melik Sunullah Cami ve Türbesindeki kitabeler üzerinde de çalıştım. Bunlardan minare kaidesinde olan iki kitabeyi sildim ve aslından farksız boyadım. Fotoğraflı ilişiktir. Yine türbenin içi avlu duvarlarından birinin üzerinde bulunan kitabenin, üzerindeki badanayı yıkayarak silip temizledikten sonra, fotoğrafını çektim, fotoğraf ilişiktir.

4- Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayının kitabesine ait çektiğim 10'dan fazla fotoğraftan iyi bir netice alamadım. Yeri çok karanlık. Beğeneceğiniz bir fotoğrafını çekmeye uğraşıyorum. İnşallah muvaffak oluruz.

5- Gümrükçü Osman Paşa Cami kitabesinin hatalı olduğunu yazıyorsunuz. Hâlihazır durum ile bunu kontrol imkânsız. Kitabe zemini baştanbaşa siyaha boyanmış idi. Fotoğrafını çekmiş idim. Bu fotoğraf ilişiktir. İyi olmadığını ve ondan iyi olamayacağını da takdir edersiniz. Caminin hocasına yazmıştım. O da şimdi sizde bulunan kâğıdı yazmıştı. Siz o kâğıttaki yazıyı sizin yazınızla bir temize çekip aslı ile birlikte gönderirseniz memnun olurum.

6- Eskimalatya'daki Toptaş Camiine ait iki kitabe 4/a ve 4/b, ilişiktir.

7- Karahan Camiine ait kitabe fotoğrafı iyi çıkmadığı için göndermiyorum. Yakında iyi birer fotoğraflarını çekmek için uğraşacağım. Bu ara Eskimalatya'da rastladığım eski çeşme kitabeleri ile eski mezar taşlarını da tespit etmiş bulunuyorum. Cami ve kervansaray kitabelerinden sonra onları tasnif edip göndereceğim.

Kervansaray kitabe estenpajları beni oldukça ümitlendirmişti. Kuruma faslına gelince, estenpaj işine saat 16 da başladım. Ertesi günü saat 10.00'da gittik aldık. Bütün tavsiyelerinize en ufak noktasına kadar riayet ettiğimi ve itina gösterdiğimi bilmenizi isterim.

Sonsuz selam ve hürmetlerimi sunar iyi ve sıhhatte olmanız temennileri ile ellerinizden öperim efendim. Celal Yalvaç, 25.08.1961

Melahat Sezener⁹

Pek Muhterem Hoca Anne,

Siz'e eski öğrencileriniz gibi hitabımı mazur görürsünüz ümidindeyim. Malatya basını ile ilgili araştırmalarımda, gerek Derme mecmuasında gerekse Fırat gazetesinde devamlı isminize rastlıyordum. Bazı okul dergilerindeki yazılarınızı da görüyordum. Adresinizi temin edemediğim için, bütün isteğime rağmen Siz'inle temas kurmam mümkün olmamıştı.

Avni Bey'in tavassutu ile gönderdiğiniz ve Mişmiş gazetesinde neşredilen duygulu yazınız, temas isteğimizin mutlu bir vesilesi olmuştur. Bu bakımdan sevinçliyim.

Vaktinizin müsaitliği nispetinde, Malatya ile ilgili hatıralarınız ve Malatya basını (Derme ve Fırat'taki yazılarınız, gazetecilerden tanıdıklarınız ve onlarla ilgili anılarınız) anlatırsanız, gazetemizde memnurlukla neşreder, Malatyalılara o günleri bir daha yaşatmak zevkini birlikte duyarız.

Buraca bir arzu ve isteğiniz olursa yazınız. Emir telakki edileceğinin bilinmesini isterim.

⁹ Melahat Sezener:1908 yılında İstanbul'da doğdu. 1928 yılında İstanbul Öğretmen Okulundan mezun oldu. Daha sonra Darülfünunda "Türk Dili ve Edebiyatı" okudu. 1932 yılında Malatya Lisesi'ne tayinini istedi. 18 yıl Malatya'da kaldı. Bu süre zarfında yerel gazete ve dergilerde yazılar yazarak, konferanslar vererek, Malatya'nın kültür hayatına çok büyük katkılarda bulundu. Malatya'daki İnönü Anıtı için açılan vecize yarışmasına katıldı ve birincilik ödülünü aldı. "Adın temiz, hatıran aziz kalacak" vecizesi anıtın kaidesine yazıldı. Emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşti. Çeşitli yayın organlarında, şiir, skeç, monolog ve çocuk piyesleri yayınlandı. 22 Ağustos 1990 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Arkadaşların ve Tüm Malatyalıların sevgi ve saygılarını Siz'e iletmekten gurur duyarım.

Bilvesile, selam ve saygılarımı sunarım. Celal Yalvaç, 10.08.1982

Değerli Evladım,

10 Ağustos 1982 günlü güzel mektubunuzu aldım. Eski öğrencilerim gibi bana (Hocaanne) diye hitap etmeniz mutluluğu içindeyim. Sağ olunuz.

Naçiz varlığıma değer vererek benden yazı istemenize de ayrıca memnun oldum. Size yararlı olursam sevinirim; yalnız konu hususunda beni kısıtlamamanızı rica edeceğim.

Sizin gibi çalışkan, yapıcı ve araştırmacı gençlerimizin çoğalmasını,

Her şeyin gönlünüzce olmasını dilerim.

Malatyalı aziz dostlarıma ve sevgili evlatlarıma selam ve sevgilerimi iletmeniz ricasıyla gözlerinizden öperim. Melahat Sezener, 25.08.1982

Pek Muhterem Hoca Anne,

Malatya'nın hemen hemen her yönü karışık olduğu gibi, basınla ilgili bilgi ve hatıralar da oldukça karışık. Basınla yakın teması olan bazı arkadaşlar bile eskiyi hatırlamakta zorluk çekiyorlar.

Malatya'nın sonbaharı içindeyiz. Eski hatıralarınızda kaldığı gibi bir sonbahar yaşamının içine girmek üzereyiz. Eskiden farklı olan yönleri çok. Eskisi gibi bol kavurma yapılmıyor. Değirmenlere kalkmalar da eskisi gibi değil. Bulgurluk ihtiyaçları artık parça parça çarşıdan sağlanıyor. O eski buğday ve bulgur ambarları tarihe karışmak üzere. Eskiden bu zamanlar sebze darlığı başlardı. Genellikle domates, biber, patlıcan bulunmazdı veya az bulunurdu. Şimdi öyle değil. Ulaşımın gelişmiş oluşu, bu aksaklıkları ortadan kaldırdı. Her şey bol. Mevsimi olsun olmasın.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım efendim. Celal Yalvaç, 16.10.1982

Pek Muhterem Hoca Anne,

Malatya'daki kültürel çalışmalar, rayına oturmuş değil. Eskiye nazaran bu çalışmaları koordine edecek resmi kuruluşlar (Halk eğitim merkezi ve dernekler) daha fazla olmasına rağmen, netice sıfır. Siz'in Malatya'da görevli olduğunuz yıllardaki çalışma ortam ve ruhunu bulmak, bugün mümkün değil. Bu neden böyle oluyor

Onu bilemiyoruz. Spor kulüpleri var. Sanki futboldan başka spor kolu yokmuş anlayışı içindeler. Bir Merhum M. Ziya Ünsel'in spor anlayışına az da olsa yaklaşan kişiyi göremiyorum.

Buradan bir arzu ve isteğiniz olursa, lütfen yazınız.

Ailece sıhhatte olmanız temenni eder bilvesile, selam ve saygılarımı sunarım efendim. Celal Yalvaç, 16.12.1982

Değerli Oğlum Celal Bey,

Kusurlarımı yaşlılığa bağışlayınız.

Uzun haftalar alamadığım Görüş'ün Nisan sayısından birkaç tanesini posta kutusunda bulunca derin bir minnetle irkildim. Her zaman hatırımda olduğunuz halde, u ihmalim, beni bir hayli üzdü. Artık iyice ihtiyarladığımı anladım. Size yazı göndermeden sadece mektubunuza yanıt vermeye de gönlüm razı olmadı.

Gönderdiğiniz adrese yazdım ve Asım Barut'dan da cevap aldım. Bu ilginizden dolayı size ve Rifat Barutçugil oğullarıma minnettarım.

Size ve yakınlarınıza sağlık, mutluluk ve üstün kazançlar diler, tüm Malatyalı dostlarıma, evlatlarıma hasretle selamlarımı yollarım, değerli evladım. Melahat Sezener, 16.04.1983

Değerli Oğlum Celal Bey,

Uzun bir süreden beri beklediğim mektubunuzu, arkasından Festival ve 30 Ağustos tarihli Görüş gazetelerini aldım. Teşekkür ederim. Bir irade zaafı içinde, istediğimiz halde dostlarımıza yazamadığımız oluyor. Sizin yoğun uğraşlarınız arasında yazamadığınıza üzülmeniz be bağışlamamı dilemeyiniz. Sizin gibi değerli evlatlar suç işlemez ki...

Bana Malatya'daki özel yaşam hakkında bilgi vermenize çok teşekkür ederim. Bu konu beni ilgilendiriyor. Çünkü yıllarca bu çalışmalarını izledim. Beni yeniden gençlik günlerime döndürdünüz.

Başta siz olmak üzere bütün Malatyalı dostlarıma, evlatlarıma, beni tanıyan ve tanımayan tüm Malatyalılara, gazetemiz mensuplarına en içten duygularıyla esenlikler diler selamlar sunarım

Ailece mutluluğunuzu diler, sağlık ve afiyet temenni ederim, aziz yavrum. Melahat Sezener, 09.09.1983

Pek Muhterem Hoca Anne

Yılbaşından sonra ve kâğıdımız da gelince gazetede bazı yenilikler yapmayı düşünüyoruz. Yeğenim şu anda Ankara'da yeni baskı tekniklerini incelemekle meşgul. Gazeteyi daha sevimli hale getirme çabası içindeyiz. İnşallah bu arzumuz tahakkuk eder.

İnönü Üniversitesi'nin öğretim kadrosu gittikçe kuvvetlenmekte. Bu sene İnönü'nün 10. Ölüm yıldönümü dolayısıyla bir program hazırlayacaklardı. Bu daha görkemli olsun diye gelecek yıla, 100. doğum yılına ertelendi. O zaman inşallah sizleri de aramızda görmek mümkün olur.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 20.12.1983

Pek Muhterem Hoca Anne

25.1.1984 tarihli mektubunuzu almış bulunuyorum. Layık olmadığım iltifatlarınızı muhtevi mektubunuzdaki samimi ifadenin hayranıyım. Teşekkür ederim. Sağ olunuz.

1935 yılı Fırat gazetelerini elden geçirirken, 30 Ekim 1935 tarih ve 291 sayılı Fırat gazetesinde "Cumhuriyet Bayramı" başlıklı "Lise Türkçe Öğretmeni Melahat Tezer" imzalı bir yazıya rastladım. Yine Halkevinde Malatyalı kadınlara verilmiş, "Çarşaf ve Peçe" isimli bir konferans var. Bu konferans 8 ilkkânun 1935 Pazar gecesi verilmiş. 11 ilkkânun 1935 tarih ve 300 sayılı Fırat gazetesinde neşredilmiş. İmza, yine Lise Türkçe Öğretmeni Melahat Tezer. Bu yazıların Siz'e ait olduğu kanaatindeyim. Tezer soyadı, genç kızlık soyadınız olsa gerek. Bu hususu aydınlatırsanız memnun olurum. Arzu ederseniz bahis konusu yazıların fotokopisini aldrıp göndereyim.

Malatyalıların selam ve hürmetlerini de sunmuş olayım.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim. Celal Yalvaç, 20.02.1984

Değerli Yavrum,

20 Şubat günlü mektubunuzu aldım, sevindim.

Fırat gazetesinde araştırma yaparken rastladığınız (Melahat Tezer) adı bana aittir. Soyadı kanunu çıkmadan önce bu adı kullanıyordum. Yazılarım için zahmete girmeyin ama, yılbaşı şiirimi havi (Görüş), bana gönderilmedi. Yollarsanız memnun olurum.

Size eski bir yazımı sunuyorum. Uygun görürseniz neşredersiniz.

Sizi ana şefkatiyle kucaklar, yakınlarınıza saygı ve sevgilerimi sunar, hepinizi Ulu Tanrı'ya emanet ederim, aziz yavrum. Melahat Sezener, 21.03.1984

Pek Muhterem Hoca Anne

Ramazan Şerifiniz kutlu ve hayırlı olsun.

Malatya'nın mevsim olarak en güzel günleri. Malatyaspor'un şampiyon olarak birinci lige geçmiş oluşunun sevincini belki gazetelerde okuyorsunuz. Şehirde bir bayram havası var.

Buradan bir arzu ve isteğiniz olursa çekinmeden yazınız. Emir telakki edileceğinin bilinmesini isterim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim, efendim. Celal Yalvaç, 01.06.1984

Aziz Yavrum,

Malatya matbuatı hakkında kaleme aldığınız makalede, Fırat gazetesinden söz ederken beni de unutmamanıza, bu gazete yazarları arasında adımlı geçirmenize teşekkür ederim. Beni onurlandırdınız. Sağ olunuz.

Malatyasporun şampiyonluğu beni de çok sevindirdi. Sevgili gençlerimizi kutlar, hep böyle sağlıklı başarılı olmalarını dilerim. Bütün dileğim: başta siz olmak üzere bütün Malatyalı evlatlarının başarısı ve mutluluğudur. Melahat Sezener, 09.06.1984

Pek Muhterem Hoca Anne,

Ekim ayının ilk günü, Hamit Zübeyir Koşay Beyefendi vefat ettiler. Merhumu çok sever ve takdir ederdim. Türkiye genelinde büyük saygı duyduğum nadir birkaç kişiden birisiydi. Nisan ayı içinde Ankara'ya gittiğimde görüşüp helalleşmiş olmam tek teselli kaynağım. BU yılki en büyük üzüntü kaynaklarımdan birisi de bu oldu. Allah rahmet eylesin.

Fırat koleksiyonu tarama işlerine bir müddet ara vermek mecburiyetinde kalmıştım. Müsait bir zamanda size ait rastladığım yazıların fotokopilerini çektiyip göndereceğim. "Eleştiri" ricanıza gelince, beni bu hususta mazur görmenizi istirham edeceğim. Sizi eleştirmek benim haddim değil. Ben yalnız yazıların fotokopisini gönderirim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim, efendim. Celal Yalvaç, 26.11.1984

Pek Muhterem Hoca Anne

Erzurum'da 1943-47 yılları arasında İsmet İnönü'nün koruma kıtasında bulunmuş, Alaattin Akyurt isimli birisi ile tanıştım. "Malatyalı mısın?" diye sordu. Evet deyince, "Öyle ise sizi imtihan edeyim. Sorduğum suale cevap verirken hakiki Malatyalı olduğunı anlarım. Söyle bakayım, Malatya'daki İnönü heykelinin önünde ne yazıyor?" dedi. Ben de sizden bahsetmek suretiyle ne yazdığını söyleyince kalkıp beni öptü. "Hakiki Malatyalıymışsın. Aferin" dedi Size selam ve hürmetlerini yazmam için de ricada bulundu. Selam ve hürmetlerini yazıyorum.

Festival öncesi Malatya ve ilçelerini yeni baştan dolaştım. Yeni yeni fotoğraflar çektim.

Çocuklar, yeni bir matbaa tesisi kurma çabası içindeler. Gazetenin biraz daha kaliteli çıkması icap ediyor.

Kendinizi yormadan, fırsat buldukça yazarsanız memnun olur, minnettar kalırız.

Ben eski gazete koleksiyonlarını elden geçiriyorum. Tabi dergileri de. Sık sık isminize rastlıyorum. İleride hepsini toplu halde size takdim edeceğim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim, efendim. Celal Yalvaç, 24.07.1985

Pek Muhterem Hoca Anne

Erzurum'dan bir baskı makinesi getirdik. Ankara'da Halkevleri matbaasının hazinece sattırılan entertyp dizgi makinesi ile bazı matbaa malzemelerini de satın alıp getirdik, kurduk.

Biliyorsunuz bizim gazete başka matbaada dizilip basılıyordu. Bu sene kendimiz tesis kurmak mecburiyetinde kaldık. Tesisin kurulma işini Kurban Bayramı arifesinde bitirdik. Gazetenin sahibi olan yeğenim, tesisin deneme çalışmasına girmeden, karşı matbaa ile olan ilişkisi kesmiş. 30 Ağustos sayımızı kendi tesislerimizde çıkarma mecburiyeti hâsıl olunca, sıkıştık kaldık. Dizgi operatörümüz vardı. Matbaanın baskı makinesini çalıştıracak elaman bulamadık. Makineyi kuran kişi, çalıştırılmasını bana tarif etmişti. Bazı işler var ki tarifile olmuyor. Bayramın birinci gününden itibaren başladık. Makineyi çalıştırmak bana düştü. Makineyi öğrenip de netice alıncaya kadar hayli zaman geçti, hayli de yorulduk. 29 Ağustos 30 Ağustosla bağlayan geceden itibaren, bir aydan fazla, gece sabahlamak zorunda kaldım. İnanınız ki bu son on gündür evde kalabiliyorum.

Yukarıda durumumuzu anlattım. Hepimiz şaşkınlık içindeyiz. Hiçbir işimiz normal yörüngesinde değil. Önümüz kış, sabahlamamız mümkün değil. Gazeteyi akşam saat 8'den önce bitirmek gayretleri içindeyiz. Gazetenin boyunu da büyüttük.

Malatya bildiğiniz gibi. Son iki senedir gözle görülür gelişmeler oldu. Kaldırımlarımız yapıldı, bazı caddelerimiz açılarak daha muntazam hale getirildi. Şehir pırıl pırıl ve tertemiz. Güz geldi. Yapraklar sararmaya ve yer yer dökülmeye başladı. Kış hazırlıkları sizin zamanınızdaki gibi değil. Herkes günü kurtarma çabası içinde.

Bütün Malatyalıların selam, hürmet ve minnettarlıklarını bildirmeme müsaade ediniz.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, cevaplarınıza intizaren hürmet ellerinizden öperim. Celal Yalvaç, 17.10.1985

Sevgili Yavrum Celal Bey,

Nasılsınız? Malatya'mızda kayda değer ne var? Ben bildiğiniz gibiyim. Ne iyi, ne çok fena. Tanrı bu günlerimizi aratmasın.

Öykünün takdim yazısı beni çok mutlu etti. Size şükranımı anlatacak kelime bulamıyorum. Çünkü bana ve yazılarıma şimdiye kadar hiç kimse derece değer vermedi. Sizi daha önce tanıyamadığıma, hele okutamadığıma üzgünüm.

Matbaanın Görüş'le ilgili işlerini oğlunuza devrettiğinizi yazıyorsunuz. Kendilerine üstün başarılar, sağlık ve mutluluklar dilerim. Lütfen onlara benden söz ediniz olmaz mı?

Malatya'nın taşına, toprağına, çiçeğine, böceğine, ağacına, kavağına selam... Melahat Sezener, 22.02.1986

Pek Muhterem Hoca Anne,

Malatya bildiğinizden çok farklı durumda. Son yıllarda epeyce gelişmeler oldu. Yeni yeni caddeler açıldı. Yeni yeni binalar yapılıyor. Caddeler sokaklar pırıl pırıl. Yeni kanalizasyon şebekesi, yeni içme suyu şebekesi çalışmaları devam ediyor. Gözle görülür gelişmeler var.

Ben Aralık ayından beri emekliyim. Çeşitli nedenlerle aksamış olan bazı işlerimdeki ve çalışmalarımındaki aksaklıkları gidermeye çalışıyorum.

Hakkımız olmayan iltifatlardan dolayı teşekkürler. Memleketimize yıllarca hizmet etmiş, memleketimizin dertleriyle yıllarca haşır neşir olmuş birisine karşı hürmet ve minnettarlığımız tabiidir. Bunu o kadar büyütmemenizi bilhassa istirham edeceğim. Her arzunuzun tarafımızdan emir telakki edileceğini bilmenizi isterim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim, efendim. Celal Yalvaç, 24.04.1986

Pek Muhterem Hoca Anne,

Karakaya baraj sahası su ile dolmaya başladı. Kömürhan ve Kırkgöz köprüleri ile başta Korucuk olmak üzere ellinin üstündeki yerleşim yeri tamamen su altında kaldı. Geçen yılın Ekim ayından beri haftalık aralarla suyun yükselişini ve bu yerleri yutuşunu fotoğraflarla belgelemeye çalıştım ve bunda da muvaffak oldum.

Fırat ve Tohma vadisinin şu anda çok güzel bir görünümü var. Fırat vadisi, İstanbul Boğazı'ndan daha geniş ve görkemli.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte, selam ve hürmetlerimi sunar, ellerinizden öperim. Celal Yalvaç, 20.01.1987

Çok Sevgili Değerli Oğlum,

Sizi Malatya'da bulunduğum süre içinde tanıyamadığım için çok üzgünüm. O zaman ben de Tevfik Başar Beyefendi gibi Malatya'ya yerleşirdim. Demek kısmet değilmiş.

Sağlık durumum iyi değil, Şimdi yalnız sokağa çıkamıyorum.

Sevgili tüm Malatyalılara, Malatya'nın taşına toprağına selam. Melahat Sezener, 02.09.1989

Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken¹⁰

Pek Muhterem Efendim,

1958 yılından beri “Malatya ve Cıvarı Tarihi” üzerinde çalışmaktayım. Vilayet hudutları dâhilinde rastlamış olduğum bütün kitabeleri fotoğrafları ile birlikte tespit etmiş bulunuyorum. Başbakanlık Arşivi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki ilgili vesikaların tetkik ve fotoğraflarının çekilmesi müsaadesi aldım, gerekli çalışmalara başladım.

1 Ekim 1958 tarih ve 85 sayılı “Türk Dili” mecmuasında yayınlanan ve Sayın İshak Sunguroğlu'nun “Harput Yollarında” isimli kıymetli eserinin 2. Cildine alınan “Terkedilmiş Bir Şehrin Hayatı” başlıklı yazınız ile Türk Kültür Derneklerinin yayın organı olan “Dernek” dergisinin I. cildinin 5. sayısındaki “Mükrimin Halil Yınanç” başlıklı yazınız muhteşimiyatından, merhum M. Halil Yınanç Bey'in ve Siz'in Malatya Tarihi ile alakadar olduğunuz anlaşılmalıdır. Bu hususu merhum M. Halil Bey'in okul arkadaşı merhum Vahap Saltoğlu Bey de teyit etmişler, Malatya tarihi müracaat edilecek yegâne şahsın, Mükrimin Halil Bey ve Siz'in olduğunuzu söylemişlerdi. Ecel M. Halil Bey'e müracaatımıza fırsat bırakmadı. 1964 yılı Aralık ayında, İstanbul'a geldiğimde Sayın İshak Sunguroğlu Bey'e uğradım. Bu ara kendilerinden Siz'i sordum. Üstlerinde oturduğunuzu ve evde olmadığınızı söylediler. Evde olmayışınız, beni, Siz'i tanımış olma şerefinden mahrum bıraktı.

Malatya tarihi ve Malatya tarihi çalışmaları hakkındaki bildiklerinizle çalışmalarına yardımcı olmanızı rica eder, emir ve tavsiyelerinizi beklerim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 18.01.1967

Pek Muhterem Efendim

18 Ocak 1967 tarihli mektubuma cevaben göndermiş olduğunuz 27 Şubat 1967 tarihli mektubunuzu almış bulunuyorum. Samimiyetinizin hayranı, göstermiş olduğunuz yakınlığın minnettariyım.

İlk mektubumda da arz ettiğim gibi, vilayet hudutları dâhilindeki rastladığım bütün kitabeleri fotoğrafları ile birlikte tespit etmiş bulunmaktayım. Mezar kitabelerini de noksansız olarak tespitte çalışıyorum. Malatya Sicilat-ı Şeriye Kayıtlarının bir kısmı yaktırılmış. Yaktırılmayan kısmı ise Adana'da muhafaza edilmekte imiş. Son devre ait bazı kayıtların müsveddelerini de temin etmiş bulunuyorum.

Malatya hakkındaki araştırmanızın yarım kalmış oluşuna çok üzüldüğümü bilmenizi isterim. Çalışmanızı neşredebilmek için Malatya'ya gelmeniz lüzumlu olduğunu yazmaktasınız. Bu

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken: 1901 yılında İstanbul'da doğdu. 1921'de Mülkiye'den mezun oldu. 1933 yılında yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ne Türk Medeniyeti doçentliğine tayin edildi. 1941 yılında profesör oldu. 1957'de kendisine Ordinaryüs profesörlük unvanı verildi. Çok sayıda dergide yazıları yayınlandı. Resim sanatı dalında da eserler ortaya koydu. 1974 yılında İstanbul'da vefat etti. (Sanay, 2003: 291)

arzunuz beni sevindirdi. Sizin gibi bir ilim adamını şehrimizde görmek muhakkak ki bize şeref verecektir.

“El-evamir-al-Alaiye” isimli eserin tercümesinin Necati Lugal Bey tarafından yapıldığını ve eserin fakülteniz yayınları arasında çıkacağını yazmışsınız. İnşallah yakın bir zamanda çıkmış olur.

Tavsiyelerinizi tutmaya çalışacağım. Malatya ile ilgili emirlerinizi beklerim.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım, efendim. Celal Yalvaç, 16.03.1967

Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal¹¹

Muhterem Celal Bey,

Malatya’da şahsıma gösterdiğiniz ilgi ve yakınlığa ne kadar teşekkür etsem azdır. Bana vermek lütfunda bulunduğunuz fotoğraflar için de ayrıca teşekkür etmek isterim. Erzurum taraflarına yolunuz düşerse muhakkak beklerim.

Selam ve hürmetlerimin kabulünü rica ederim. Rahmi Hüseyin Ünal, 06.10.1967

Muhterem Rahmi Bey,

6 Ekim 1967 tarihli mektubunuzu aldım. Hakkım olmayan iltifatlarınızın beni mahcup ettiğini bilmenizi isterim. Mektubunuza teşekkürler

Kitabe fotoğrafını vermiş olduğum Eskimalatya’daki Çingene Hanı’nın ölçülerini muhtevi kroki ilişiktir. Bu hana ait kitabede ismi geçen şahıs Yakup oğlu Mansur’dur. Aynı isim ilişikte sunulan ve Saray Camii temel taşları üzerinde bulunan 621 hicri tarihli kitabede de geçmektedir.

Pütürge yolu üzerinde bulunan Sevserek Hanı (ben ismini size Çiftahan olarak yazdırmıştım ki mahallen o ismi taşımaktadır) na ölçüleri aldığım kâğıdı bulamadım. Bu hanın enkazını gösteren bir adet fotoğraf ilişikte sunulmuştur. Sultan Murat tarafından yaptırılan hanlar manzumesinden olsa gerek.

Hekimhanı için bir yazı hazırlamaktayım. K. Erdmann’ın eserini görsem iyi olurdu ama o da şimdilik mümkün değil. M. kemal Özergin Bey “Anadolu’da Selçuk Kervansarayları” isimli yazısındaki Hekimhanı ile ilgili malumatı K. Erdmann’ın eserinden almış olsa gerek. Bu yazının Hekimhanı ile ilgili bölümünü (49 nolu bölüm) aynen kopya edip gönderirseniz memnun olurum.

Malatya ile ilgili emir ve tavsiyelerinizi bekliyorum.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 11.10.1967

Muhterem Rahmi Bey,

Şahnahanı, şimdiki Şahnahan köyünün girişinde ve çok eski bir köprüünün yanındadır. Ben kalıntılarını görmüş sayılırım. Fakat inşaatın bulunduğu yere kadar çıkıp bir inceleme yapmış değilim. Bence buradaki hanın, Selçuk eseri olması icabeder. 15. Asırda Malatya’da Sancak Beyliği yapmış olan Koca Sinan Paşa’nın vakfiyesinde bile burası “Şahnahan Kariyesi” olarak geçmekte. Bu kayıt bile, bu hanın Osmanlılardan önce yapıldığını göstermektedir. Bazı

¹¹ Rahmi Hüseyin Ünal: 1937 yılında Antalya’da doğdu. 1959’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1961’de Atatürk Üniversitesi’ne asistan olarak atandı. 1965 yılında Fransa’daki doktora eğitimini tamamlayarak Atatürk Üniversitesi’ndeki görevine dönmüştür. 1968 yılında doçent, 1976 yılında da profesörlüğe yükseltilmiştir. 2022 yılında vefat etmiştir. (Çakmak, 2022:797)

kimselerde “Nahan” isimli bir İran Şahı tarafından yaptırıldığını rivayet etmekte iseler de bu bir yakıştırma olmaktan öte bir şey değildir.

15 Haziran 1972 günü Hamit Z. Koşay Bey’le birlikte “Samah” isimli bir köye gittik. Bu köy Tohma kenarında. Eski bir Hitit şehri olma ihtimali kuvvetli imiş. Bu köye giderken, üç han harabesine rastladım. Bunlardan ikisi Malatya-Darende asfaltı üzerinde. Sarıhaci köyündeki han yıkıntısı, yolun hemen sağında. Temelleri belli olmakta. Yol üzerindeki diğer han, “Karahana” ismi ile anılan han ki, bugün o civarda Karahana Geçidi bulunmakta. Üçüncü han ise, şimdiki Kalolar Köyüne takriben 1 kilometre mesafedeki “Kalolar Hanı”dır. Bu hanın bir kısmı tamamen ayakta. Gecikmiş olduğumuzdan durup da bir incelemede bulunamadık. Osmanlı hanı olma ihtimali kuvvetli. Görüldüğü şekli ile planı çizilebilir. Muntazam sıralı silme taştan inşa edilmiş.

Ailece sıhhatte olmanız temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 26.06.1972

Sevgili Celal Bey,

Zahmet edip topladığınız bilgiler için çok teşekkürler. Malatya’dan ayrılırken maalesef Şişman Hanı’nı görmeye vaktimiz olmadı. Hanlar yerinde durdukça, biz de bu yolda yürüdükçe nasıl olsa yolumuz yine Malatya taraflarına düşer. Yeter ki sağlık olsun. Arnavut Hanı “Keban Projesi 1969 çalışmaları”nda neşredildi. Makale Ümit Serdaroğlu’nun.

Hekimhanı’na ait üç Arapça kitabenin metinlerini Erdmann’dan kopya ederek gönderiyorum. Yazım kötüdür, okuyabilerseniz ne ala. Süryanice ve Ermenice olanları kopya edemedim. Lüzumlu ise fotokopileri yaptırılabilir.

Size ve Hüseyin Bey’e çok selamlar ve sevgiler. Rahmi Hüseyin Ünal, 02.06.1973

Pek Muhterem Rahmi Bey,

Siz gittikten sonraki yaptığım soruşturmalar esnasında üç han yeri daha tespit etmiş bulunuyorum. Bu hanların ismi ve bulundukları yerler aşağıda izah edilmiştir.

1-Pirot/Purut Hanı: Kale nahiyesine bağlı, Pirot Köyünde. Sultan Murat Tarafından yaptırıldığı söylenilen bir han. Temelleri duruyormuş. “Zeytinhanı” ile tanınmakta imiş. Şişman Köyündeki Han ile Kömürhan arasındaki yol güzergâhında olması lazım.

2- Arnavut Hanı: Arapkir ile Eğin arasında ve Asuka/Aşutka Köyü yakınıdaymış. Bizim Hüseyin Çolak Bey’in Babası görmüş. Han taştan yapılı imiş. 30-40 sene kadar önce tamamen ayakta imiş. Şu andaki durumunu bilmiyoruz.

3- Kömürhanı: Tarif edildiğine göre, bizim bildiğimiz Kömürhanı olmasa gerek. Fakat yer olarak o mıntıkalar belirtilmekte. Bu bakımdan ben de bu hanın şimdiki Kömürhanı olduğu şüphesindeyim. İlerde mütemmim malumat elde edersem yazarım.

Şişman Hanı’nın yerini söylemiş ve haritaya da işlemiştik. Köyün üst tarafında ve Şişman Çayı üzerindeki eski bir köprünün yakınında imiş. Uğradınızsa görmüşsünüzdür.

Fahrettin (Kırzioğlu) Bey’e selam ve hürmetlerimi söyleyiniz.

Sıhhat temennilerimle birlikte selam ve hürmetlerimi sunarım. Celal Yalvaç, 27.06.1973

Pek Muhterem Rahmi Bey,

Kömürhanı’nın epeyce fotoğrafını çektim. Arzu ederseniz yaptırıp gönderebilirim. Teferruatlı bir ölçümden sonra sıhhatli bir planını çizmiş olduğunuzu yazmaktasınız. İnşallah yakın bir zamanda neşir imkânı bulursunuz.

Hanları ziyaret hususundaki temennilerinize bütün kalbimle iştirak ettiğimi bilmenizi isterim. Allah can sağlığı verirse beraberce gideriz.

Malatya'ya bir İnönü Üniversitesi açılması için bir teşebbüs var. Atatürk Üniversitesi'nden görevli Orhan Türkdoğan ve 14 arkadaşı teklifi destekler bir mektubu Malatya Belediye Başkanlığı'na göndermişlerdi. Muhan Bali Bey de aralarında. Allah vere de işi ciddiye alalar. Her ne kadar Malatya bir üniversite kuruluşunun ön şartlarını haiz değilse de, gene de yapılmasında fayda var.

Bilvesile selam ve saygılarımı sunarım. Celal Yalvaç, 17.02.1974

III. BÖLÜM

CELAL YALVAÇ'IN KAYNAK GÖSTERİLDİĞİ ÇALIŞMALAR VE ÖZEL CELAL YALVAÇ KÜTÜPHANESİ

3. 1. Celal Yalvaç'ın kaynak gösterildiği çalışmalar

Celal Yalvaç çok sayıda bilimsel çalışmada ve yayımlanmış kitaplarda hem kaynakçada yer almış hem de yazarlar tarafından, yayına yaptığı katkılardan ötürü teşekkür edilmiştir. Celal Yalvaç'ın çalışmaları tespit edilebilen 14 makale çalışması, 23 Lisansüstü tez ve 12'si 2011 yılında Malatya Valiliği tarafından hayata geçirilen ve toplam 39 kitabın yayımlandığı “Malatya Kitaplığı” projesinde olmak üzere, 29 kitap çalışması kaynakçasında yer almıştır.

3.1.1. Makaleler

Malatya Ulu Camiinin Asli Planı ve Tarihi Hakkında, 1969

Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı, 1970

Doğu Anadolu'da Bilinmeyen Üç Selçuklu Hanı, 1979

Bir Anadolu Ereni: Hasan Basri/Hasan Dede, 2000

Cumhuriyetin Modernleşme Sürecinde “Malatya” (1930-1938) “Bir Seyyahın Notları Vesilesiyle”, 2008

Malatyalı Necati'nin Asbuzu Şiiri, 2015

Malatya Halkevi ve Faaliyetleri, 2016

Malatya Şehir Adi ve Şehrin Tarihi Süreçleri, 2016

Mamuratülaziz Vilayetinde Ermeni İsyanları (1895), 2018

Anadolu Selçuklu Döneminde Malatya ve Tokat Çevresinde Bulunan Bazı Yapılar Üzerine Düşünceler, 2018

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Malatya'da İktisadi Gelişmeler, 2018

Türk Ocaklarının Kapatılması Sürecinde Malatya Türk Ocağının Tasfiyesi, 2021

Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı Ve Keban'da Yaptırdığı Konak Hamamı, 2021

Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimine Bir Örnek: 1889 ve 1890 Malatya Yangınları, 2021

3.2.2. Lisansüstü tezler

Malatya Folkloru, 1971

Malatya Ulu Camiinin Asli Hali ve Türk Mimarisindeki Yeri, 1992

Akçadağ öğretmen okulları, 2006

Malatya İlinin Belediye Başkanları: 2007 Yılındaki Malatya İl Merkezi, İlçe Merkezleri ve 5000 Nüfus Üstündeki Belde Belediye Başkanlarının Tanıtılması, 2007

Malatya Sancağı ve Çevresinde Ermeni Olayları (1890-1895), 2007

Cumhuriyet Halk Partisi Malatya Teşkilatı (1923-1950), 2008

Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun Hayatı ve Genel Türk Tarihi Çalışmaları, 2008

Geleneksel Mahalli Çocuk Oyunları Malatya İli Battalgazi İlçesi Örneği, 2010

Ali Saim Ülgen Arşivi Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Türk Mimarisine Bakışı: Malatya Ulu Camisi Örneği, 2010

Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya, 2010

Osmanlı'da Siyasal Bir Ceza Aracı Olarak Sürgün: ““ Niyâzî-i Mısırî Örneği”, 2013

Türkiye'de kentsel dönüşüm politikaları: Malatya örneğinde Kentsel Mekânın Dönüşümü, 2014

Mustafa Kemal Atatürk'ün Malatya Gezileri ve Bu Gezilerin Malatya'daki Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri, 2014

Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları: Malatya örneğinde kentsel mekânın dönüşümü, 2014

Kuruluşundan Kapanışına Malatya Halkevi, 2016

Demokrat Parti (DP) İktidarı Döneminde Malatya: Şehir, Siyaset ve Toplum (1950-1960), 2018

Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler, 2018

27 Mayıs Askeri Darbesinin Malatya Basınında Algılanışı, 2019

Malatya Beşkonaklar Etnoğrafya Müzesinde Bulunan Taş Eserler, 2019

Bid'atler Hurafeler ve Malatya Örneği, 2020

Osmanlı Modernleşme Döneminde Malatya'da Eğitim (1869-1919), 2020

Kolektif Bir Hafıza Mekânının İyileştirme Süreci: Yeni Cami ve Çevresi (Malatya) için Peyzaj Tasarım Önerisi, 2020

Selçuklu Kent Mirasının Tarihsel Süreç İçinde Oluşum ve Değişiminin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Battalgazi (Eski Malatya) Örneği, 2021

3.2.3. Kitaplar

Malatya Halayları, Nezir Kızılkaya

Malatya Basın Tarihi (1923-2003), Nezir Kızılkaya

Malatya Bibliyografyası, Hüseyin Karaer

Şemsi Belli Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Melih Yılmaz

Akçadağ Öğretmen Okulu, Gülhan Hazır

Malatya Çocuk Oyunları, Abdullah Doğan

Medeniyetin Beşiği Malatya, Fahrettin Fırat, Hasan Demirbağ

Selçuklular döneminde Malatya, Tülay Metin

Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya, Hasan Demirbağ

Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri 1, Bekir Eskici

Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri 2, İsmail Aytaç

1967 İl Yıllığı, Malatya Valiliği

1996 İl Yıllığı, Malatya Valiliği

Arapgirli Hal Şairi Fehmi Gür Hayatı, Sanatı, Bütün Şiirleri 1, Ramazan Çiftlikçi

Arapgirli Hal Şairi Fehmi Gür Hayatı, Sanatı, Bütün Şiirleri 2, Ramazan Çiftlikçi
Arguvan Türküleri, Süleyman Özerol, Hüseyin Şahin
Evliyalar Şehri Malatya, Abdulhalim Durma
Fotoğraflarla Geçmişte Malatya, Göknur Göğebakan
Malatya (1830-1919), Adnan Işık
Malatya İli Folklor Bibliyografyası, Mehmet Yardımcı
Malatya Kültür Envanteri 2021, Fatih Bahçeci, Taylan Kızıldağ, Murat İlbak
Malatya Kültür Envanteri 2010, Komisyon
Malatya Öyküleri, Ahmet Kızılay, İbrahim Karaman, Cengiz Yakıncı
Malatya Siyasi Tarihi, Orhan Tuğrulca
Malatya, Geçmişten Günümüze Şehrin Serüveni, Orhan Tuğrulca
Malatya, Tarih Kent ve Kültür. Orhan Tuğrulca
Malatya'nın Kültürel Dokusu, Ahmet Şentürk, Mehmet Gülseren, M.Nuri Karakuş

Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleriyle Malatya, Malatya Valiliği Komisyon

XVI. Yüzyılda Malatya Kazası 1516-1560, Göknur Göğebakan

3.3. Özel Celal Yalvaç kütüphanesi

Küçük veya büyük bir kitap dermesine (koleksiyonuna) sahip olmak, her aydın insanın kaçınılmaz kaderidir. O, gençlik yıllarında zevk veya boş zamanını değerlendirmek için, meslek veya ilim hayatına atıldıktan sonra da biraz mecburi olarak okumak ve bu amaçla kitap edinmek zorundadır. Böylece sahip olunan kitaplar bir yandan onda bir edebi zevk, bilgi ve kültür birikimi oluştururken, bir yandan da önce raflardan, sonra dolaplardan, daha sonra da odalardan taşan bir 'kütüphane' birikimi meydana getirir. Başlangıçta belki sadece 'okunacak şey' gözü ile bakılan kitaplar, onlara sahip olunca, ailenin fertleri gibi görülmeğe başlanır. Artık kitap okuma alışkanlığı yanında bir de kitap biriktirme merakı başlamıştır. Artık aileye sık sık

yenileri katılır, fakat hiç birisinden ayrılmaya gönül razı olmaz. Bu katılmalar 'kitapsever 'in ömrü boyunca sürüp gider. (Sefercioğlu, 1989: 623).

Çocukluk yıllarından itibaren iyi bir kitap okuyucusu olan Yalvaç, 1958 yılından itibaren okumak ve kaynak olarak kullanmak üzere yoğun bir şekilde kitap tedariki için çaba göstermiştir. Bu süreçte, tamamı araştırma ve kaynak kitap nitelikli yayınlardan oluşan yaklaşık 15.000 kitaplık bir külliyyat oluşturmuş ve bunları, kendine ait ofisinin büyük bölümünü tahsis ettiği “Özel Celal Yalvaç Kütüphanesi’nde araştırmacıların hizmetine sunmuştur.

SONUÇ

Günümüze kadar olan literatür incelendiğinde, akademik anlamda Celal Yalvaç'ın biyografisi ve çalışmaları hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu tezin hazırlanma nedenlerinden birisi de bu yönde ortaya çıkabilecek bir ihtiyacı karşılamaktır. Bununla beraber onun araştırma ve çalışmalarındaki çok yönlülüğünü ortaya çıkarmak, onun ve arşivinin Malatya için ne kadar önem taşıdığını ortaya koyarak onun Malatya'nın kültür tarihinde hak ettiği yere konumlandırmak, bu tezin varmayı hedeflediği yer olmuştur. Bu tez çalışmasıyla Celal Yalvaç'ın çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğu, farklı alanlarda ürünler verdiği, çalışma konularının çoğunluğunu Malatya ve ilçelerinde bulunan tarihi yapıların oluşturduğu ve bu yapılar ile ilgili çalışmalarında kullandığı bilgilerin, hem doğrudan saha çalışmasına hem de literatür bilgilerine dayandığı sonucuna ulaşıldığı söylenebilir.

Bir gazeteci ve yazar olarak Malatya'nın başta gelen kültür insanlarından biri olan Celal Yalvaç, 1950'li yıllardan itibaren Malatya'nın yakın döneminin önemli bir tanığı olmuştur. Özellikle gazetecilik mesleğini yerine getirirken, yalnız olaylara şahit olmakla kalmamış, Malatya'yı da daha iyi tanıma fırsatı bulmuştur. Yaşananların etkisi ve izleri aradan geçen uzun yıllara rağmen, günümüze halen hissedilen, Ufuk ve Görüş gazetelerinde yazı işleri müdürü olarak, gazetecilik yaptığı dönem (1960 ve 1980 askeri müdahaleler), ona büyük deneyim kazandırmış, düşünce yapısını geliştirmiş ve etkilemiştir. Asla ödün vermediği ilkeleri, çalışma düzeni ve hoşgörüsü, onu basın sektöründe ilgi odağı yapmış ve en üst noktaya taşımıştır. Gazeteciliğin dışında, yerel tarih çalışmaları ile de tarihin birçok alanında eserler vererek kendini Malatya kültür dünyasında kabul ettirmiş ve başarılar kazanmış çok yönlü bir kişiliktir. Gazeteciliği, arşivciliği ve çalışmaları ile Celal Yalvaç'ın elde ettiği bu başarıyı onun azim ve zekâsına bağlayarak değerlendirmek hatalı olmayacaktır. Yalvaç'ın yazıları ve şahsiyeti, yakın dönem Malatya tarihinin anlaşılmasında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Zengin konu genişliği ile sosyal bilimlerin birçok alanında, doğruyu belge ile arayan bir yöntem ile kaynak olma özelliği taşıyan çalışmalar yaptığı söylenebilir. Özellikle de İstanbul ve Ankara'da bulunan üniversitelerde görev yapan, dönemin tarih alanındaki tanınmış akademisyenleri ile iletişim sağlayarak, dostluklar kurmuş,

alışmalarına daima bu isimlerden görüş alarak yön vermiştir. Malatya’da bulunan tarihi yapılar ile ilgili olarak konunun uzmanları ve akademisyenler ile dönemin etkin iletişim aracı mektup aracılığı ile sürekli bilgi alışverişinde bulunmuş, hem kendi çalışmaları için konunun uzmanlarından destek almış, hem de Malatya’da bulunan tarihi yapılar ile ilgili çalışmalar yapan akademisyenlere destek sağlamıştır.

Uğrunda bir ömür tketererek, Malatya’yı anlamamızda büyük emek sarf eden Yalvaç, arşivinde barındırdığı Malatya ve civar kentlere ait yüzlerce belge, kütüphanesinde bulunan 15.000’den fazla kitap ve deneyimleri ile Malatya bilim ve düşünce tarihinin önemli insanları arasındaki yerini almıştır. Kentin tarihi, coğrafiyası, kurumları ve kültürü ile ilgili alanlarda hala önemini koruyan ve başvuru kaynağı olma özelliğı taşıyan çalışmaları bu alanda çalışma yapacak olanların ilk durağı olmuş ve olmaya da devam edecek gibi görünmektedir. Kütüphane ve arşivini her zaman araştırmacı ve akademisyenlere aarak, onların çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Yaptığı çalışmaların kolay ulaşılabilir olması açısından kitap olarak basılması oldukça önemlidir. Ayrıca hazırlıklarını tamamladığı, ancak gazetelerde yayımlamadığı çalışmalarının da yine kitap haline getirilmesi yerel tarih ve Malatya kültürüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. ve Gündüz, O., (2005), Yazılı ve Sözlü Anlatım, Akçağ Yayınları, Ankara.

Arıkan, Z., (2003) “Göyünç, Hasan Nejat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Babacan, M., (2007), Yazılı ve Sözlü Anlatım, 3F Yayınevi, İstanbul.

Bilge R. K., “Anadolu Basını Hakkında İstatistikî Gözlemler”, *Kebikeç*, 1995, (2), ss.165-171.

Bozkurt, N. ve Durmuş, İ., (2004) “Mektup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Çakmak, Ş., “Hocamız Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal’ın Ardından” *Sanat Tarihi Dergisi*, 2022, (31/A), ss.797-804

Çatıkkaş, M. A., (2001), Örnekli ve Açıklamalı Yazılı ve Sözlü Anlatım Kılavuzu, Alfa Yayınları, İstanbul.

Çetin, M., (2012), Biyografi Kitabı, Biyografi Net, İstanbul.

Dayı, S.E., (2003) “Kırzıoğlu, Mehmet Fahrettin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Duygulu, M., “Ahmed Adnan Saygun’dan Mahmud Râgıb Gazimihâl’e Mektuplar” *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, (1), ss.76-86

Kızılkaya, N., (2016), Malatya Basın Tarihi, Malatya Valiliği, Malatya

Kızılkaya, N., “Yerel Basında Malatya Şehir Planı Süreci (1931-1936)” *Geçmişten Günümüze Malatya Uluslararası Sempozyumu, Kent, Kültür ve Kimlik*, Atatürk Araştırma merkezi, Ankara, 2016, ss.1327-1344.

Kızılkaya N., “Malatya’nın Hafızası; Celal Yalvaç”, *Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu*, İnönü Üniversitesi Yayınevi, Malatya, 2017, ss.385-390

Kunt, H.İ., (2003) “Oral, Mehmet Zeki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Kütükoğlu, M. S., (1994), Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Mendelssohn, P., “Biographie und Autobiographie, Einige Schwierigkeiten Beim Schreiben von Biographien”, *Dt. Akademie für Sprache u. Dichtung*, Darmstadt, Jhb. 1971, ss. 80

Sanay, E., (2003) “Ülken, Hilmi Ziya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Sancak, S., “Süryani Kadim Metropolit Hanna Dolapönü” *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, (4), ss.73-75

Sefercioğlu, N., “Kitap Biriktirmek. Ya Sonrası?” *Türk Kültürü Dergisi*, 1989, (318), ss.623

Şakiroğlu, M.H., (2003) “Koşay, Hamit Zübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Okay, M. (2004), “Mektup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Özgür T., (2009), “Halil İnancık Armağanı”, “*Tarih Yazımı ve Biyografinin Dönüşü*”, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Öztoprak, İ. vd., (2014) Cumhuriyet’in XV. Yılında Türkiye Kütahya-Malatya-Manisa-Mardin Cilt 6, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

Topaloğlu, Y., (2006), Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Tuncel, M., (2004) “Malatya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara.

Wilpert, G. V., (1989), Sachworterbuch der Literatur, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart

Yakar, Ö.Y., vd., (2004), Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya, Malatya Valiliği, Malatya

Yücel, E., (2003) “Konyalı, İbrahim Hakkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara

Web kaynakları

http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_imajlar/Yayinlar/Haberler/BAGISHaberi.pdf (20.05.2023)

<https://malatyahaber.com/orhan-tugrulca/ibrahim-galip-hamikoglu-akcadag>, (20.01.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-manzumesi> (12.05.2023)

<https://malatyahaber.com/haber/malatya-manzumesi-uzerine> (12.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/tbmmnin-acilisi-ve-malatya-2>, (15.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/ataturk-evinin-oykusu>, (15.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/biz-gidiyoruz-siz-de-gelin>, (15.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/vilayet-konaginin-yeri-nasil-secildi-nasil-yapildi>, (15.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-konaklari-ve-beskonaklar>, (15.05.2023)

<https://malatyahaber.com/celal-yalvac/malatya-ismi-ve-kurulusu>, (15.05.2023)

Süreli Yayınlar

Fırat gazetesi 27.04.1945-07.06.1946

Yeni Malatya gazetesi 23.03.1951

Ufuk gazetesi 18.02.1961

Ufuk gazetesi 20.02.1961

Ufuk gazetesi 22.05.1961

Gayret gazetesi 06.06.1964

Görüş gazetesi 18.05.1974

Görüş gazetesi 22.06.1974

Görüş gazetesi 28.06.1974
Görüş gazetesi 01.07.1974
Görüş gazetesi 10.07.1974
Görüş gazetesi 11.07.1974
Görüş gazetesi 15.07.1974
Görüş gazetesi 19.07.1974
Görüş gazetesi 25.07.1974
Görüş gazetesi 29.07.1974
Görüş gazetesi 10.08.1974
Görüş gazetesi 12.08.1974
Görüş gazetesi 12.08.1974
Görüş gazetesi 13.08.1974
Görüş gazetesi 14.08.1974).
Görüş gazetesi 20.06.1984
Görüş gazetesi 21.06.1984
Görüş gazetesi 23.06.1984
Görüş gazetesi 26.06.1984
Görüş gazetesi 28.06.1984
Görüş gazetesi 03.10.1988
Malatya'nın Sesi dergisi 1993, S.41

EKLER

CELAL YALVAÇ'IN ÜZERİNDE ÇALI TIĞI KONULARLA İLGİLİ LİSTE

- 1- MALATYA VE CİVARI TARİHİ : Malatya'nın genel siyasi ve sosyal tarihi. Her yönü ile Malatya anlatılacak. Konunun genel tesbiti yapıldıktan sonra, işlenilecek hususlar geniş bir tasnife tabi tutulacak. Gereken planlama ayrıntılı olarak yapılacaktır.
- 2- MALATYA İLİ KİTABELERİ : Malatya vilayeti dahilinde (ilçeler ve kasabalar dahil) tebbit edilen bütün kitâbeler (inşa, tamir ve önemli mezar kitâbeler) dikkatli bir tasnif ve planlamadan sonra eserin yazımına geçilecek. Okunupları, tercümeleri ve eski yazı metni hazırlanacaktır.
- 3- EL-CEZİRE CEPHE KUMANDANI NİHAT PAŞA'NIN EŞKİYA TARAFINDAN SOYULMASI : Konu ile ilgili bilgi ve detayları, anlatımları, belgeleri tasnif edilecek. Beklenen fotoğraflar çekildikten sonra gereken planlama yapıp, yazımı cihetine gidilecek.
- 4- CUMHURİYET ÖNCESİ VE SONRASI MALATYA'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR : Toplanılan bütün malzeme ve bilgiler bir araya getirilecek. Eserin planlaması yapılacak. Yazıma geçiş hazırlıkları bitirilecek.
- 5- MALATYA BASIN TARİHİ : Malatya basını ile ilgili bütün mevcut malzeme (gazeteler, dergiler ve basınla ilgili sair şeyler) bir araya toplanılacaktır. Ana tasnifler yapılacak. Bu tasniflere uygun olarak gereken yazıma geçilecek.
- 6- MALATYA'DA YER ADLARI VE BAZI ADLARIN DEĞİŞTİRİLMESİ : Bir araya toplanmış olan konu ile ilgili bütün malzeme ve belgelerin tasnifi ve planlaması yapılacak. Hazırlanan plana uygun olarak redakte edilecek.
- 7- MALATYA VİLAYET SALNAMESİ : Daha önce okunmuş ve daktilo edilmiş yazılar, muntazam bir şekilde bilgisayara geçilecek. Yapılan planlamaya göre bu yazılar, sıraya sokulacak. O zamana ait diğer belgelerden de faydalanılmak suretiyle dip notlar hazırlanacaktır. Gereken mizanpaj yapıldıktan sonra baskıya acilen verilecek.

- NOTLAR : 1- "ŞEHİ SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA" isimli eserle ilgili bir araya toplanmış kaynak eserlerle birlikte okunması bitmiş ve daktilo edilmiş konu ile ilgili belgeler göden geçirilecek. İsmet Yalvaç'a yazımı havale edilen bu eserin acilen yazılması sağlanılacaktır.
- 2- "GAZİANTEP VE MARAŞ ŞEHİR SAVAŞLARI" ile ilgili belgeler bir araya toplanıp sıraya sokulacaktır. Belgelerin ışığında, Gaziantep ve Kahramanmaraş'la ilgili geniş çaplı bir makale yazılacaktır.
- 3- Okunması bitmiş "DONANMA-YI OSMANİ MUAVENET-İ MİLLİYE CEMİYETİ MALATYA ŞUBESİ AIDAT DEFTERİ"nin makalesi hazırlanacaktır.
- 4- Malzemesi hazır olan eski eserlerle ilgili makalelerin yazımı cihetine geçilecek. 13.EKİM.2008

CELAL YALVAÇ ARŞİVİ'NDE BULUNAN
BAZI BELGELER VE KONULARI

- A- NİHAT PAŞA'NIN SOYULMASI İLE İLGİLİ BELGELER :
1-NİHAT PAŞA OLAYINI İLGİLENDİRENLER:
a- Konuyla ilgili telgraflar
b- Hekimhan ve Hasançelebi müdürlerinin telgrafları
c- Soygunu yapanların yakınlarının dilekçe ve telgrafları
d- Elcezire Cephesi Kumandanlığı'nın yazışma ve telgrafları
- B- 1927 DEVLET YILLIĞI İÇİN MALATYA İLE İLGİLİ HAZIRLANMIŞ DOSYA
a- İl merkezi ve kazalarla ilgili olarak hazırlanmış tarihi ve coğrafyası ile ilgili raporlar.
b- Merkez ve kasabalarının iktisadi durumu ile ilgili bilgiler.
c- Konu ile ilgili memurlarla ilgili biyografiler.
d- Sair istatistikî bilgiler
- C- CUMHURİYETTEN HEMEN SONRA İKTİSADİ DURUMLA İLGİLİ İSTENİLEN TİCARİ VE SİNAİ DURUMLA İLGİLİ BİLGİLER :
a- Fabrika ve sair iktisadi konular
b- Üretim ve el sanatları ile ilgili konular.
c- Meyvecilik, sebzecilik ve diğer zirai konular ve hayvancılık- la ilgili dökümanlar.
- D- ŞEYH SAİT İSYANI İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR, BELGE VE DÖKÜMANLAR :
a- Sıkıyönetim, sansür ve sairle ilgili beyanname ve kararlar.
b- Yazışmalar, alınan tedbirler.
c- Milis olarak görevlendirilecek kimseler.
d- Olayla ilgili bazı ince detaylar.
- E- BİRİNCİ CİHAN HARBİ İLE İLGİLİ-KURTULUŞ SAVAŞI İLE İLGİLİ :
a- Askeri hareketla ilgili olarak Malatya'da alınan tedbirler, mevcut işe ambarları ve bu ambarlardaki erzak ve malzeme listeleri.
b- Kurtuluş savaşı ile Ayıntab, Maraş ve Urfa'daki mücadeleye yardım için gönderilen malzemeler ve milis kuvvetleri ile ilgili bazı teller.
c- Hacı Bedir Ağa'nın ve Binbaşı Süleyman Bek'in Antep Savaşı'na gitmeleri ile ilgili yazışmalar.
d- Konuya aydınlık getiren bazı dilekçeler.(Rizeli Ali Rıza Efer dinin dilekçesi)
- F- MALATYA'NIN MÜSTAKİL SANCAK VE İL OLMASI, HEKİMHAN'IN İLÇE OLMASI İLE İLGİLİ BAZI BELGEMİSİ DÖKÜMANLAR :
a- Malatya'nın müstakil sancak olması ile ilgili Elaziz Valili- ğinin cevabi yazısı.
b- Malatya'nın il olmasını (Cumhuriyet'in ilanını müteakip) is- patlayan dilekçeler
c- Hekimhan'ın ilçe olmasını isteyen dilekçe
d- Hekimhan'ın kanunla ilçe haline getirildiğini(18.Haziran.1921) bildiren Büyük Millet Meclisi'nin yazısı
- G- ERMENİ OLAYLARI ve RUMLARIN SEVKİYATI İLE İLGİLİ BELGELER :
a- Ermeni ve Rum sevkiyatı ile ilgili bazı yazışmalar.
b- Ermeni tehciri ile ilgili bazı soruşturmalar.
c- Hasançelebi-Hekimhan-İspendere-Pirot güzergahındaki sevkiyat ile ilgili bazı zabıtaî olaylar.
d- Umumhane yapımı ve emlak-ı metruke ile ilgili olarak ermeni lerce verilen bazı dilekçeler.
e- Hasançelebi'de bırakılan Sofia'nın müslüman olması vs. yazış- malar-
- H- ÖZEL BAZI DURUMLARLA İLGİLİ BELGELER :
a- Amerikalı Mister Engert ve çalışmaları. Almanlarca çalıştırı- lan Malatya Eytam binasına Amerikalılarca el konulup binanın yalnız ermeni yetim ve dullarına hasredilmesi, yazışmalar.
c- Seferberlik ve mahalli savaşlar sonrası Malatya'ya gelen mu- cirinin işe ve bakımı ile ilgili bazı yazışmalar.
d- 1921 Çarşı yangını ile ilgili olarak mağdurlar tarafından ve- rilmiş dilekçeler.
e- Vergi ihtilafları ile ilgili dilekçeler ve muamelatı.

MÜSVEDELER :

- 9-EKİM-2017'DEN SONRA YAPILMASI PLANLANAN İŞLER -

- 1- Aile ile ilgili bilgi ve belgeler bir araya toplanacak. Bunların tasnifi ve değerlendirilmesi cihetine gidilecek. Bu belgeler birbirinden ayrılacak. Bölüm bölüm dosyalanacak. Ayrı ayrı klasörlere yerleştirilecek.
Şimdilik... :
 - a- Aile nüfus kayıtları,
 - b- Aileye ait tapular,
 - c- Celal Yalvaç hesapları dökümanı,
 - d- İbrahim Galip Akçadağ konusu ile ilgili malzeme vesair dökümanlar ayrı bir klasörde toplanacak. Konu ile ilgili çalışmalar acilen başlanılacak.
 - 2- Kuruluş hazırlıkları devam eden -ÖZEL KÜTÜPHANE- ile ilgili çalışmalar hızlandırılacak.
 - a- Kitaplar ana yazıhanede toplanacak. Gereken ayırmalar yapıldıktan sonra tasnif ve kayıt işlemlerine başlanılacak. Listeleri hazırlanacak.
 - b- Evdeki -ÇALIŞMA ODASI- acilen normal hale getirilecek. Oradaki kitaplar ayrı liste edilecek.
 - c- Turfanda İshani'ndaki çalışmalara acilen geçilecek.
 - 3- Yazımı kararlaştırılan konularla ilgili çalışmalara öncülük verilecek.
 - a- Malatya Kitabeleri...
 - b- Malatya Salnamesi...
 - c- Malatya Vilayeti'ndeki önemli tarihi eserler (Cami, han, hamam ve saire...)
 - d- Üzerinde çalışılması gereken diğer konuların tesbiti...
 - 4- Mevcut fotoğraf, film ve bu konu ile ilgili diğer malzemenin bir araya getirilmesi. Acilen tesbit ve tasnif edilmesi cihetine gidilecek.
 - a- Bu işlerin normal bir şekilde yapılabilmesi için gerekli tarama cihazı ve sair makinalar alınacak.
 - b- Bazı fotoğraflar yenilenecek.
 - 5- Şu ana kadar unutulmuş, düşünülmemiş başka çalışılması icabeden konular varsa onların da tesbiti yapılacaktır.
 - 6- Lüzumsuz malzemenin bir araya toplanması ve atılması cihetine gidilecek.
- NOTLAR :
 - 1- Yukarıda sıralanan konular peyderpey çalışmaya alınacak.
 - 2- Önce hazırlanan listeler ile bundan sonra hazırlanan listeler birlikte incelenecek.

Daktilo Tarihi : 01.Kasım.2017

CELAL YALVAÇ'LA İLGİLİ TEZE NOTLAR :

a- Topçu Yedek Subay Okulu Diploması

Derece : Pekiyi
Yaka No : 2006
Kayıt No : 13105

Sınıfı : Mot. Top.
Adı Soyadı : Celâl YALVAÇ
Baba Adı : Ali
Memleketi : Malatya
Doğumu : 1936

Yukarıda künyesi yazılı ve fotoğrafı bulunan öğrenci 43-9 nci
Dönem eğitim ve öğretimini başarı ile bitirmiştir.

10.Mayıs.1936

Topçu Okul Kumandanı
Tugg.
Emin GÜRLER

b- Ticaret Lisesi Diploması :

Celâl Yalvaç
Diploma No : 75
Okul No : 113
Derecesi : Pekiyi

Okunan dersler listesi
ve
Mezuniyet yazısı

İnceleme
1.Temmuz.1954

1.VII.1954
Ticaret Lisesi Müdürü
Ahmet İrfan Tarı

c- GÖRÜŞ GAZETESİ : İlk Çıkışı : 8.Mayıs.1974. Malatya'da müntezir.)

A- Yazı İşleri ve Sorumlu Müdür :

İlk Müdürlüğü : Başlangıç Tarihi : 11.Haziran.1977

Bitim (Emekli oldu): 30.Kasım.1985

İkinci defa : Başlangıç Tarihi : 01.Nisan.1993

Bitim : 12. Temmuz. 1996

(Rahatsızlık nedeniyle istifa)

B- Basın Kartları : Kart No : 1714 (1.Ocak.1985-31.Aralık.1985)

05222(4.9.1979 da ilk basın kartı)

: 11173(1.01.1981 - 31.12.1982)

Son Kart: 03130(01.03.1995'den istifasına
kadar.)

d- UFUK GAZETESİ (İlk Çıkışı : 8.Ağustos.1958. Malatya'da müntezir.)

İlk Müdürlüğü : Başlama Tarihi : 8.Ağustos.1958

Bitimi(İstifa) : Takriben 2 ay kadar.

İkinci Defa : Başlangıç ve Bitimi : 1961 Yılı başlarından 1963 sonlarına
(İstifa ederek) kadar. Kesin tesbit
yapılamadı.

e- HAZIRLADIĞI ESERLER :

1- MALATYA VE CİVARI TARİHİ : Başlangıcından bugüne kadar.

2- MALATYA BASIN TARİHİ : İlk gazetenin çıkarılmasından bugüne
kadar Malatya'da çıkarılmış gazete
ve dergiler.

3- MALATYA KİTÂBELERİ : Malatya Vilâyeti dahilindeki eski e-
serlere ait kitâbeler.

4- MALATYA VİLÂYETİ'NDEKİ ÖNEMLİ ESKİ ESERLER : Halen ayakta bulu-
nan cami, han, hamam, kale, kışla
ve sair eserler.

5- NİHAT PAŞA SOYGUNU : Temmuz-1920'de Hasançelebi'nin Akge-
dik mıntıkasında şakilerce soyulan
Elcezire Cephe K.nı Nihat Paşa olayı.

(2)

- 6- CUMHURİYETİN İLANINDAN BUGUNE DEĞİŞTİRİLMESİ DÜŞÜNÜLEN VE DEĞİŞTİRİLEN KÖY İSİMLERİ : İlk orijinal belgeleri ile birlikte.
- 7- CUMHURİYETTEN ÖNCE VE SONRA MALATYA'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI : Cumhuriyetin ilanını müteakip orijinal belgeleri ile birlikte.
- 8- ŞEYH SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA : 13.Şubat.1925- Haziran-1925 dönemi. 141 adet orijinal belge ışığında.

- Notlar : 1- Yukarda isimleri bildirilen çalışmaların malzemesi %95 hazırdır. 1900 ile 1929 yıllarına ait belgeler incelenmekte konularına göre ayırımları yapılmaktadır.
- 2- MALATYA VE CİVARI TARİHİ araştırmalarına 1960 yılında başlanılmış, arşiflere girmeden sağlıklı bir tarih yazmanın mümkün olmayacağı kanaatine varıldığından çalışmalar bugüne kadar uzamıştır. İnönü Üniversitesi'nin kurulması ve son zamanlarda arşiv malzemesine el atması (Tahrir.DeFTERleri, Şer'iyye Sicilleri, ~~Vakfiyeler~~ Vakfiyeler ve sair defter ve malzemeler) bu kanaatin doğruluğunu ortaya çıkardığından eldeki malzeme ile yazımını başlatmıştır.
- 3- MALATYA BASIN TARİHİ : Eldeki malzemeler tasnif edilmiş, gereken tesbitler yapılmıştır. Malzemesinin %95'i hazırdır. Yazımına başlanmıştır.
- 4- MALATYA KİTÂBELERİ : 1960 yılından beri rastlanılan bütün kitâbelerin fotoğrafı çekilmiş, aht oldukları binaların ölçümü yapılmış, önemli binaların planları çizdirilmiştir. Şüpheye düşülen kitâbe okunuşları uzmanlarına gönderilmiş, değişik uzmanlarca okunan kitâbelerin okunuşu, zamanın Malatya Müftüsü merhum Hacı Halil Özeydin'a gösterilmiş, kontrolları yaptırılmıştır. Bilgisayarın eski yazı programındaki aksaklık giderildikten sonra yazımına başlanacaktır. Bu çalışmanın önemi, yıllarca önce tesbiti yapılan kitâbelerden bir çoğunun bugün kaybolmuş olmasından yanadır.
- 5- MALATYA VİLÂyetİNDEKİ ÖNEMLİ ESERLER : Halen ayakta bulunan cami, han, hamam, kale, kışla ve sair sivil ve askeri binaların tesbit ve anlatılmasıdır. Eserde, bahse konu binaların varsa kitâbeleri, planları ve yine varsa vakfiyeleri yer alacaktır.
- 6- NİHAT PAŞA SOYGUNU : Elcezire Cephe Kumandanı iken Hekimhan'ın Hasançeşme nahiyesinin komşusu Akgedik kasabasına yakın bir mevkiye eskiyaca soyulan Nihat (Anılmış) Paşa'nın başına gelen bu olayın belgeleri ile birlikte ortaya konmasıdır. Bu konuda epeyce belge temin edilmiş, olay bazı yaşlı kişilerden de dinlenilmiş, olay mahalline gidilip gereken araştırma yapılmıştır. İstanbul'da yaşadığı Sayın Aydın Menderes'ce ifade edilen torunu Nejat Anılmış'a ulaşmaya çalışılmaktadır.
- 7- CUMHURİYET'TİN İLÂNINDAN BUGUNE DEĞİŞTİRİLMESİ DÜŞÜNÜLEN VE DEĞİŞTİRİLEN KÖY İSİMLERİ : Cumhuriyet'in ilânından hemen sonra Malatya Valiliği'ne gönderilen yazının orijinalleri ve vilayetçe ilgili makamlardan (kaymakam ve nahiye müdürleri) istenilen verilmesi düşünülen isimleri havi listeler elimizdedir. Belgelerin okunması tamamlanmıştır. Bu listeler ile birlikte, 1950'li yılların sonunda ve daha sonra yapılan isim değişikliklerini gösteren listeler de temin edilmiştir. Yazımı bitmek üzeredir.
- 8- CUMHURİYETTEN ÖNCE VE SONRA MALATYA'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI : Bu eserin de malzemesi hazırlanmış ve tasnif edilmiştir. Elde edilen kaynaklara istinaden Selçuklu dönemi öncesi kısaca özetlenecek, Selçuklu ve Osmanlı dönemi genişce anlatılmaya çalışılacaktır. Osmanlı dönemine ait bütün ilgili Salmâmeler (Mamuratü'l-Aziz, Diyarbekir, Halep ve Sivas Vilâyet Salmâmeleri ile Osmanlı Devlet ve İlmiye Salmâmeleri elden geçirilmiş, konu ile ilgili notlar alınmıştır.

Mütareke yıllarına ve Cumhuriyetin ilk birkaç yılına ait bazı orijinal belge ve raporlar da elimizde mevcuttur. Bunların okunuşu yapılmış, değerlendirilmesine girilmiştir. En kısa zamanda yazımı tamamlanacaktır.

- 9- ŞEYH SAİD İSYANI DÖNEMİNDE MALATYA : İsyanın başladığı 13.Şubat.1925 tarihinden bitimine kadar olan dönemle, 1925 yılının sonuna kadar konu ile ilgili tam 141 yazışma belge elde edilmiş, bu belgeler okunmuş ve gereken değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Okutulması devam eden belgelerden konu ile ilgili başka belgeler çıkarsa, onlar da bu sayıya ilave edilecektir. Yine kendi kütüphanemizde bulunan konu ile takriben yüz elli kadar kaynak kitap çıkarılmış, bir araya toplanmıştır. Konunun işlenmesi, Celal Yalvaç'ın oğlu emekli gazeteci İsmet Yalvaç'a havela edilmiştir. Konu, İsmet Yalvaç tarafından kitap haline getirilecektir.
- 10- 1927 yılı ~~ixixxxxx~~ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi için Malatya Valiliği'nce hazırlanan ve ilgililere gönderilen belge suretlerinin aslı yedimizde bulunmaktadır. Bu malzemenin çok az bir kısmı bahse konu "TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET SALNAMESİ -1927-28-" de nesredilmiştir. Bu husus, ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar önemlidir. Şimdilik üzerinde çalışmak, düşünülmemektedir.
- 11- Cumhuriyetin ilk yıllarına ait bazı ticari ve sanayi araştırma çalışmaları ve hususta Malatya Vilâyeti'nce hazırlanan belgeler elde mevcut olup, "CUMHURİYET DÖNEMİ MALATYA SANAYİİ" isimli bir çalışmaya büyük bir katkıda bulunacak kadar önemlidir. Bu hususta İnönü Üniversitesi'nin ilgili birimleri uyarılmış, konu mezuniyet tezi olarak bir kaç öğrenciye verilmiştir. Belge fotokopileri bu öğrencilere verilerek, çalışmalarına yardımcı olunacaktır.
- 12- Malatya, Rize, Gaziantep tarihlerine yardımcı olabilecek bazı bilgileri havi dilekçeler (1919-1924 arası) peyderpey okunarak ayırt edilmektedir.
- 13- Yukarda temas edilen belgelerden çok önemli görülen bazıları makale olarak değerlendirilmekte, Celal Yalvaç'ın oğlu İsmet Yalvaç'ın hazırladığı Malatya Haber.com internet sitesinde nesredilmektedir.

38 97 1
2064 T. C.

5 1000 5

5 1000 5

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

No. 577417

İşbu cüzdan otuz iki sayfadır.

Aile ismi, yani lâkab ve şöhreti	Yalvaç
Adı	Celal
Babasının adı	Ali
Anasının adı	Firdes
Doğum yeri	Malatya
Doğum tarihi	9.36

T. C.

5 1000 5

5 1000 5

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

No. 460707

İşbu cüzdan otuz iki sayfadır.

Soyadı	Yalvaç
Adı	Celal
Erkek mi Kadın mı	Erkek
Babasının adı	Ali
Anasının adı	Firdes
Doğum yeri	Malatya
Doğum tarihi	9.36

Celal Yalvaç, Nüfus Hüviyet Cüzdanları

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
TİCARET LİSESİ
DİPLOMASI

DİPLOMA SAHİBİNİN
ADI VE SOYADI

Celâl Yalvaç

DİPLOMA No.
75

OKUL No.
113

Türkçe	Beden Eğitimi	Stenografi
Tarih	Millî Savunma	Dahtilografi
Coğrafya	Muhakemat ve Mefriyat	
Ticaret Aritmetiği	Mal Bilgisi	
Cebir	Resim	
Geometri	Bürokomersial	
Malicebir	Ekonomi	
Fizik	Finans	
Kimya	İstatistik	
Fransızca	Ticaret Hukuku	

Malatya 1936 doğumlu ve Ali
Oğlu Celâl Yalvaç öğrenimi sırasında
yukarıda yazılı dersleri görmüş ve Malatya
TİCARET LİSESİNİN 1953-1954 ders
yılı imtihanlarında **BEKİYİ** derece başarı göstermiş
olduğundan Ticaret Lisesi diploması almağa hak ka-
zanmıştır.

11/VI/1954

Millî Eğitim
Müdürü

Bedri Hoşan

Ticaret Lisesi

Müdürü

Ahmet İrfan Tare

Celal Yalvaç, Lise Diploması

